EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR

B. Vörös Gizella

MŰVELŐDÉSPOLITIKAI SZÖVEGGYŰJTEMÉNY

KÉZIRAT

TANKÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1972

EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KAR

B. Vörös Gizella

MŰVELŐDÉSPOLITIKAI SZÖVEGGYŰJTEMÉNY

KÉZIRAT

TANKÖNYVKIADÓ, BUDAPEST, 1972

MEGJELENT A MŰVELŐDÉSÜGYI MINISZTÉRIUM

68480/1971.XII. SZÁMÚ MEGBÍZÁSA ALAPJÁN

A KULTURÁLIS FORRADALOM ELVI KÉRDÉSEI

Forradalom-e a kulturális forradalom?

(Beszélgetés Tőkei Ferenccel)

(Részletek.)

. . .

A szocializmus továbbfejlesztésének az lenne vajon a soron következő feladata, hogy például megszüntesse az elenyésző nagyságu kispolgárságot? Nyilvánvalóan nem. Hanem mindenekelőtt az, hogy a politikai és szervezeti formákat valóban szocialista tartalom töltse meg. Ezért gondolom, hogy a most következő szakasz fő feladatai nem elsősorban politikaiak, hanem kulturálisak.

> Megbocsásson, de például itt és most, a mai Magyarországon nem a kulturális célt hangsulyozzuk, hanem sokkal inkább a politikait: a szocialista demokrácia fejlesztését, és a gazdaságit: az uj mechanizmust.

Beszéljünk hát Magyarországról. Az uj gazdasági mechanizmus lényege nem az, mint sokan gondolják, hogy a voluntarista-bürokratikus irányitás helyét átveszi a piac önkénye, hanem ellenkezőleg, hogy igen jelentős mértékben kiszélesedett a gazdasági döntésre jogosultak és kötelezettek köre. Talán nem tévedek, ha azt mondom: az uj gazdasági irányitási rendszer bevezetése óta a gazdasági vezetők nem olyan önállóak és bátrak a döntéseikben, mint amilyenek lehetnének, sőt, mint amilyeneknek lenniök kellene ahhoz, hogy ez a mechanizmus igazán jól működjék. Véleményem szerint azért, mert kulturájukból ma még hiányzik a döntésképesség. Vannak, akik a politikától még valami ujabb látványosságot várnak az uj gazdasági mechanizmus jobb működésének érdekében. Lehet, hogy van is még jónéhány gazdaságpolitikai tennivaló, de ugy gondolom, a szó szükebb értelmében vett politika alapjában véve megtette a magáét: nemcsak biztositotta a döntési jogot meglehetősen széles korben, hanem olyan gazdaságirányitási rendszert vezetett be, amelynek mechanizmusa maga követeli meg a döntések vállalását, vagy éppen az egyszer hozott döntés megváltoztatásához szükséges rugalmasságot. Vagy vegyük a párt politikájának másik alapvető programját, a szocialista demokratizmus fejlesztésének programját. Igaz-e vajon, hogy a szocialista demokratizmus fejlesztésének feladata döntően politikai, hogy tehát a meglevők helyett uj szervezetekre, uj politikai formákra van szuksége a demokráciának? Valószinü, hogy itt is van politikai tennivaló is. De ha józanul nézunk szembe a szocialista demokratizmus problémáival Magyarországon, lehetetlen nem észrevenni, hogy az emberek nagy

tömegei a demokratizmus ma biztositott lehetőségeinek is csupán kis százalékával élnek. Az emberek nagy része nálunk demokratikus jogaival ma még egyszerüen nem tud élni: vagy nem él velük, vagy visszaél velük. A jogokkal való nem-élés és visszaélés között senkinek sem könnyü eltalálni azt a harmadikat, amelyet egy nép, egy nemzet számára könnyen és szokásszerüen eltalálhatóvá csak hosszu kulturális fejlődés tehet. Demokráciát még szocialista állam sem csinálhat demokraták nélkül. Demokratává lenni a mi viszonyaink között: kulturális forradalom. A szocializmus alapjainak lerakása után pártunk fő célkitüzései az uj gazdasági irányitási rendszer bevezetése és fejlesztése, valamint a szocialista demokratizmus kiszélesitése. A kettő összetartozik, de még egymást támogatva sem mehet előre, ha a célkitüzések megmaradnak a politikai tennivalók körében. A mindennapok, az életforma forradalmasodására is szükség van, amely forradalmasodás spontán és kevésbé spontán formákban természetesen zajlik, de politikai feladat lenne nagyobb tudatosságot vinni ebbe a folyamatba. Kulturális forradalmunknak ezt a tudatosulását ezért nem csupán a párt tudománypolitikai irányelvei fejezik ki, hanem az ifjuság problémáival és a nők helyzetével foglalkozó dokumentumok is. Lehet, hogy ezek a dokumentumok nem keltenek tömeglelkesedést, de kommunisták százezreinek figyelmét terelik olyan problémák felé, amelyek csak kisebb részben politikai, nagyobb részben kulturális problémák. A kulturális forradalom nem elsősorban a politikusok dolga, a politika csak alapjait, előfeltételeit, kereteit és bizonyos politikai mozgatóit teremtheti meg.

> Azt jelenti-e ez, hogy a politika megtette a magáét, most már minden az egyes emberen mulik? A kulturális forradalomnak ez a felfogása nem a politika mindenkori apologetikája-e vajon, nem felmentése-e a politikának minden további feladat alól, az egyes emberre háritva ezzel a felelősséget az uj gazdasági mechanizmus és a szocialista demokratizmus mai és jövőbeni fogyatékosságaiért?

Ugy gondolom, nem. Mert hiszen éppen arról van szó, hogy országunk kulturális forradalmasodását a pártirányitás törekszik valóban kulturált forradalommá tenni. A mindennapok, az életforma forradalmát az egyes emberek fogják végrehajtani, de a párt — tulnyomórészt eszmei — vezetése nélkül ez aligha sikerülhetne. A kulturális forradalom igénye kisebb-nagyobb mértékben minden emberben megvan, de kommunista eszmeiségü orientáló munka nélkül az emberek könnyen beérik fél- vagy éppen áleredményekkel. A magyar falu például ma látványosan gazdagodik. Ez gazdaságpolitikánk egyik legnagyobb eredménye. És a háztáji gazdaságok óriási szerepe ellenére - a szocialista magyar falu gazdagodik. De a falu kulturális forradalmasodása tulnyomórészt spontán, egyenlőtlen és nagyon ellentmondásos folyamat marad mindaddig, amig a vidék közmüvelődésének ügye nem lesz a mainál hatékonyabb formákban a helyi pártmunka része. Ha még a Központi Bizottság munkájában is előtérbe kerültek a kulturális forradalom politikai

elősegitésének kérdései, mennyivel inkább kivánatos lenne ez a helyi pártszervezetek feladatkörében. Lehetséges, hogy a jövőben a helyi pártszervezetek fő feladata a szó széles értel ében vett kulturális forradalom elősegitése és eszmei irányitása lesz majd.

. . .

Ma a nem politikai, hanem kulturális forradalom időszakában sokan – főleg fiatalok – szinte "visszavágynak" a politikai forradalom általuk meg sem élt korszakába, azzal a romantikus elgondolással, hogy a maival ellentétben ez a korszak volt igazán forradalmi korszak, amelyben minden egyén maximálisan kibontakoztathatta képességeit a köz javára.

Ezzel szemben a valóság az, hogy a fegyveres vagy politikai forradalomban az egyén, az egyéniség igen keveset nyom a latban. Ha fegyverek dörögnek vagy sok ember vonul és kiabál az utcán, akkor a kezében fegyvert szorongató vagy a jelszavakat kiabáló egyén esetleg nagyon bátornak és nagynak érzi magát, de érzése csalóka, mert valójában a fegyver vagy a tömeg a nagy, a hatékony, az ütőképes, nem az egyéniség. Fiataljaink forradalmi romantikája, mint minden romantika: menekülés, a mi körülményeink között éppen az egyes ember forradalma előtt, a mindennapi élet problémái előtt való meghőkölés. Senki sem gondolhatja, hogy az egyes ember életforma-forradalma könnyü dolog, ellenkezőleg, nagyon is nehéz, s igy fiatalok és nem fiatalok meghőkölése, visszariadása, tétovasága, menekülése vagy éppen megalkuvása nagyon is érthető. Az egyes ember persze saját forradalmát sem vivhatja meg a többi ember, a társadalom és a politika segitsége nélkül. Hogy a kulturális forradalom, a szocialista embereszmény néhány elvont alapelve ott olvasható a brosurákban, az még nem teszi magától értődővé, hogyan kell az egyénnek a maga forradalmát végrehajtania családjában, a feleségéhez, gyermekeihez vagy szüleihez való kapcsolatában, szomszédaival vagy hivatali főnökeivel való viszonyában. Aki azt hiszi, hogy Vietnamba menni vagy az utcára vonulni nehezebb és ezért forradalmárhoz méltóbb dolog, az még sohasem gondolta át alaposan, milyen nagyon nehéz forradalmat csinálni éppen a kicsiny dolgokban, amely kicsiny dolgok együttese azonban maga az egész emberi élet. Lenin ezt is rendkivüli világossággal fejezte ki 1923-ban, amikor a nagy dolgokban való forradalmiságot szembeállitotta a kicsiny dolgokban, a mindennapok szokásaiban való gyámoltalansággal és konzervativizmussal, ami igen gyakran éppen a nagy dolgokban való forradalmiság fonákja. Bizonyos vagyok abban, hogy az egyének kulturális életforma-forradalma van olyan nehéz, sőt szerintem nehezebb is, mint a fegyveres vagy politikai forradalmakban való

részvétel. A nehézség ott kezdődik, hogy az egyes ember életének tengernyi kérdésében nem is tudja, hogy választási lehetősége van. Ott folytatódik, hogy ha már választási lehetőségének tudatára ébredt, a választás csak az ő dolga lehet, senki másé. És egészen addig terjed, hogy a meggyőződése szerinti választással összeütkozésbe kerul más egyénekkel, társadalmi és politikai vagy éppen anyagi előfeltételekkel, korulményekkel.

. . .

(Uj Irás X. évf. 1970. október 61-68.o.)

Tőkei Ferenc

Lenin és a kulturális forradalom

(Részletek.)

. . .

A kulturális forradalom kifejezést a szocialista átmenet egyik központi jelentőségu kategóriájaként régóta használjuk. Napjainkban azonban oly sokféle, gyakran ellentétes értelmezést adnak e fogalomnak, hogy a kifejezés puszta használata, amely az értelmezést mellőzi, tudományosan már semmit sem jelent. A koztudatban elmosódik az a világos és határozott értelmezés is, amelyet Lenin adott a "kultura" és "kulturális forradalom" kifejezéseknek - pedig a lenini fogalmak értelmezésének igen jó hagyományai is vannak, amelyeket csak felujitani kell ahhoz, hogy a marxizmus az elméleti folytonosság bázisán nézhessen szembe napjaink és a jövő kulturális problémáival.

. . .

Maga a fogalom Leninnél eredetileg a paraszti tomegek elemi foku iskoláztatását jelentette, mindenekelőtt az analfabétizmus felszámolását. Ez a szó legszükebb értelmében vett kulturális forradalom teremt Lenin felfogásában széles és biztos alapot egyrészt a parasztság szovetkezetekbe tömöritéséhez, másrészt a továbbtanuláshoz, a tágabb értelemben vett kulturális forradalomhoz, amelynek során a munkások és parasztok elsajátitják, megtanulják és alkalmazzák mindazt az értéket, amit az emberiség megelőző kulturája felhalmozott. A gondolat az avantgardizmussal való polémiában jött létre, a "proletár kultura" elméletének tagadásaképpen, de természetesen megtartva belőle annyit, hogy a burzsoá kultura elsajátitása kritikai legyen, a megtanultak egy uj, szocialista kultura alkotoelemei legyenek. E tágabban értelmezett kulturális forradalom a gazdasági, sőt bizonyos határon tul a politikai továbbfejlődésnek is előfeltétele; felöleli a szocializmusba való átmenet egész történelmi korszakát. A konkrét korulményektől függően ölthet szakaszos jelleget is, időről időre uj lendülete válhat szukségessé, lehetnek kifejezetten kampány-jellegu feladatai is, ám alapjellege szerint éppen nem a társadalmi-politikai robbanások és felfordulások formájában, hanem a sietségmentes, nyugodt reform és evolució formájában érhet el igazi eredményeket.

Manapság Keletről is, Nyugatról is emlegetni halljuk a kulturális forradalom kifejezést, mégpedig csaknem kizárólag a kulturális folytonosság tagadásának értelmében. Megértjuk és tiszteletben tartjuk azt az uj felé

törő vágyat, amely e mozgalmak résztvevőit füti, de ha Lenin gondolatát komolyan vesszük, akkor a mai "uj baloldal" kulturfilozófiáját még legkifinomultabb csucsain is csak a "proletkult"-elmélet korszerü sarjadékának láthatjuk, primitiv "képromboló" formáiról nem is szólva.

Ám a lenini kultura-fogalomnak számunkra sokkal fontosabb vonatkozásai is vannak. Igy például a tömegek kulturáltságának vizsgálatával előbb vagy utóbb tudományos alapzatot kell teremtenünk mind a saját feladataink meghatározásához, mind pedig a tizennégy szocialista ország eredményeinek és lehetőségeinek a kivánatos integráció érdekében való értelmes felméréséhez. Ma ugyanis ott kezdődik a probléma, hogy a kulturális szinvonal méréséhez jóformán semmiféle megbizható kritériummal nem rendelkezünk. (Az irni-olvasni tudás ma már inkább csak az ázsiai szocialista országokban lehet egyik fő célja a Lenin értelmében vett kulturális forradalomnak.) A munka termelékenységének mutatói, a közoktatás statisztikai adatai vagy tucatnyi más "kritérium" alapján tetszetős elméleteket lehet gyártani, de tagadhatatlan marad, hogy az igazi, a mindennapok szokásává lett kultura szinvonalának "méréséhez" olyan belső strukturák feltárása is szükséges, amelyek megragadására ma még nincsenek eszközeink. Nyilvánvaló, hogy kulturfilozófia helyett marxista kultura-elméletre és segitségével konkrét kultura-elemzésekre volna szükség, ez az uj tudományág azonban csak szociológia és etnográfia, pszichológia és filozófia, történetirás és esztétika, és még valószinüleg egész sor tudomány összefogásával születhet meg. A szocialista integráció küszöbén meg kell teremtenünk a polgári kulturfilozófia és kulturtörténet felváltására a marxista kultura-elméletet és kultura-történetet.

Egy másik fontos körülmény, amely e feladatot halaszthatatlanná teszi, az a világtörténelmi jelentőségü forradalmasodás, amely a most következő évtizedek során végbe fog menni a világcivilizáció és -kultura alapjaiban és szerkezetében. Az un. tudományos-technikai forradalomról van szó, amelynek lényege, hogy a kibernetizálás és automatizálás egyik eredményeképpen a munkaerő helyét a munkafolyamatban elfoglalja a tudomány, ezáltal közvetlen termelőerővé válva, az ember pedig többé nem puszta természeti erőként vesz majd részt a termelésben. Ez kétségtelenül az emberiség történetének eddig legnagyobb horderejü kulturális forradalmasodása lesz.[18] Nem kétséges, hogy a szocializmusnak ezzel kapcsolatos feladatai, de lehetőségei is óriásiak. Egy kis ország, mondjuk Magyarország, az un. tudományos-technikai forradalomban – éppen annak jellege miatt – éppen nem "elkallódni" fog, hanem ellenkezőleg, igazi erőkifejtésre és jelentős hozzájárulásra sohasem látott lehetőséget nyer – persze akkor, ha

---

18. Radovan Richta és munkaközossége, Válaszuton a civilizáció. Budapest 1968., 22. és kov.o.

igazi kulturális értékeit ismeri és azzal jól gazdálkodik. Valamiféle technikai-technicista avantgardizmus, amely elfeledkeznék arról, követik-e a nagy tömegek az élenjárókat, mindennapi szokássá válik-e a sebtében felvázolt uj kultura, alighanem a legnagyobb hiba lenne, amit csak el lehet követni. Lenin kultura-fogalmára a jövőben nagyobb szükségünk lesz, mint valaha.

Mi, magyarok, nem igen beszélünk kulturális forradalomról, de – ha szabad kellő illedelemmel megjegyeznünk – csináljuk, mégpedig a lenini értelemben. Nem itt a helye felemlegetni, mi történik ezen a téren országunkban. Huszonötéves eredményeink igen józan és szerény, mondhatni kulturált felmérés-kisérletében joggal mondta ki Berend T. Iván: "Határozottan állitható, hogy a szocialista társadalom- és kulturpolitika eredményeként a lakosság kulturális lehetőségei s ezek valóságos kihasználása jóval magasabb szinvonalu, mint általában a hasonló fejlettségü tőkésországokban: a lakosság viszonylag széles tömegei anyagi-kereseti szintjük formális adottságainál kulturáltabb életformát, szórakozási és müvelődési szokásokat alakithattak ki. Ami a szélesebb tömegekre általában igaz, az különösen vonatkozik az értelmiség szükebb rétegére. A magyar értelmiség fontos csoportjai olyan, európai mércével mérve is különlegesen magasszintü kulturéletet, életformát, társadalmi szokásokat alakitottak ki, amely magába integrálja a kulturális és társadalmi élet legjobb értelmiségi hagyományait." [19] S e büszke mondatok után igy irja le az érem másik oldalát: "A lakosság mintegy egynegyede körében jórészt nem terjedhettek el a magasabb anyagi-kulturális szintre jellemző szokások. Ezeknek a tömegeknek az életkörülményei, a fogyasztási szintje és szokásai alig tudtak tullépni a tradicionális kereteken." Ezért a továbbhaladás elsőrendü feladata: "a társadalom széles rétegeit mélyen átható folyamatok kiterjesztése." [20]

Egész reform-politikánk egyik alapelve: "Inkább kevesebbet, de jobban." Haladásunk egy képzeletbeli száguldáshoz mérve külső formájában lassunak tünhet fel. Ám látszódjék időnként és helyenként akár "stagnálásnak" is, mögötte éppen a lenini értelemben vett kulturális forradalom folyik, az a forradalom, amelynek lényegéből adódóan éppen nem forradalmi a külalakja.

(Világosság. XI. évf. 1970. aug. - -szept. 471-477 l.)

---

19. Társadalmi Szemle 1970/4, 79. o.

20. Uo. 79-80. o.

Hermann István

A szocialista kultúra problémái

(Részletek.)

. . .

A proletárkulturáról szóló fecsegéseket Lenin erőteljesen visszautasította 1923-ban is. Elvontan ugyan feltételezhető, hogy a proletárkultura már ebben az időben sokkal magasabb fokot jelent, mint a polgári kultura. Elvontan nagyon sok minden elképzelhető, és a már ismert szómágia igen sokszor eltakarhatja az igazságot. Lenin azonban Inkább kevesebbet, de jobban című cikkében ismét visszatér a kultura problémájához, s a következőket mondja: "Dehát az első öt év bizony alaposan tele tömte a fejunket bizalmatlansággal és szkepticizmussal. Önkéntelenül és hajlunk rá, hogy ilyen érzéseket tápláljunk azokkal szemben, akik tulságosan sokat és tulságosan könnyedén szavalnak például a "proletárkulturáról"; kezdetnek elég volna nekünk igazi burzsoá kultura is, kezdetnek az is jó lenne, ha megszabadulnánk a burzsoá rendszert megelőző kulturák különösen rothadt tipusaitól, vagyis a hivatalnoki vagy feudális stb. kulturától. Mi sem ártalmasabb kulturális kérdésekben, mint a sietség és a hebehurgyaság. Sok fiatal irónkra és kommunistánkra ráférne, hogy jól emlékezetébe vésse ezt." *

Aki végigtekint a sztálini korszak történetén, jelszó- és gondolatrendszerén, láthatja, hogy éppen ebben a tekintetben milyen messze távolodott ez a korszak Marx és Lenin örökségétől. Leszukitette a kultura fogalmát, a kultura egésze mint totalitás szempontjából fel sem vetette a kérdéseket. Egyáltalán nem különböztette meg a müvelt és a müveletlen polgárt, nem állitotta szembe pozitive a polgári kulturát a feudális-hivatalnoki-, korlátolt kulturákkal. Holott éppen ezek azok a lenini elvek, amelyek alátámasztják, hogy mennyire nem szabad az absztrakt szómágia alapján ítélni, leegyszerüsiteni a kérdéseket bizonyos alapvető viszonylatokra, mellőzni a közvetitő elemek szerepét.

. . .

A bürokratizmus ellen, az elidegenülés ellen tehát minden elemet fel kell használni, még a legspontánabb tiltakozás elemeit is. Ebből nem-következik az, hogy az elidegenulés elleni harc általában a spontaneitás szinvo-

* V.I. Lenin Muvei. 33.kot. Budapest, 1953. 488.old.

nalán állna vagy állhatna. A bürokratizmus mint jellegzetes elidegenülési szimptóma pusztán spontán tiltakozással egyáltalán nem győzhető le. Lenin azonban itt is alkalmazza a spontaneitás és a tudatosság összefüggésére vonatkozó gondolatát. A spontán elem nem elhanyagolható a tudatosság szempontjából, és éppen az elidegenülés vált ki mindig spontán tiltakozásokat. Ha ezekre a spontán tiltakozásokra nem épül rá a párt tudatos politikája, akkor ezek önmagukban igen rossz tendenciák felé futhatnak ki. Ha viszont a tudatos politika elnyomja a spontán tiltakozásokat, mint ahogy ezt a szakszervezeti mozgalommal kapcsolatban a baloldal akarta, akkor pusztán az elidegenülés növekedhet, és a bürokratizmus ijesztően korlátlan hatalommá válhat. Ez volt az a konkrét kérdés, amellyel kapcsolatban Lenin az elidegenülési jelenségeket elemezte és támadta. Kétségtelen, hogy a bürokratizmusnak a gyökere magában a gazdaságban van. Ezért Lenin a szocializmus elidegenülési jelenségeit vissza is vezette magára a gazdaságra. A burzsoá bürokratizmus a forradalmi mozgalmak ellen irányul. Mindazok, akik a szocializmus viszonyai között tagadják a bürokratizmus és az elidegenülés lehetőségét, ugy vélik, hogy csak a néptömegek elnyomása érdekében fejlődhet ki a bürokratizmus. Lenin másképpen látta a dolgokat: "Nálunk a bürokratizmus gazdasági gyökere másban rejlik (mint a kapitalizmusban - H.I.): a kistermelő szétforgácsoltságában, szétszórtságában, nyomorában, kulturálatlanságában, az utak hiányában, a tudatlanságban, a mezőgazdaság és az ipar közötti forgalom hiányában, a mezőgazdaság és az ipar kapcsolatának és kölcsönhatásának hiányában." *

Tehát a bürokratizmus és az elidegenülés nem minden esetben közvetlen módon egy osztályhoz kötött jelenség. (Lenin nem beszél ugyan az elidegenülésről, de bürokrácia-kritikája tartalmilag az elidegenülés bírálata.) Osztálytársadalomban az elidegenülés nélkül nem tartható fenn a termelés. A szocializmusban megfordul a helyzet. A termelés tökéletes megszervezése nélkül (legalább a fejlett kapitalizmusnak megfelelő termelőerő-szinten) lehetetlen elkerülni az elidegenülést. A termelés racionális megszervezése (amelynek fontos része a város és falu közötti forgalom, a korszerü gépipar, a villamositás stb.) az alapvető feltétele annak, hogy elidegenülési jelenségek ne ússék fel a fejuket.

. . .

S ezáltal válik világossá, hogy az egészséges fejlődés totalitását az elidegenülés legkülönbözőbb formái állandóan torzitják és bomlasztják, illetve torzithatják és bomlaszthatják, ha nem következetesen lépünk fel az elidegenülés jelenségeivel szemben. S éppen ez a határozottság jellemezte Lenint. Ez mélyen összefüggött azzal a totalitás-koncepcióval, amely a

* Uo. 376.old.

történelmi fejlődési folyamatnak, az emberi gyakorlatnak és az ember individuális kibontakozásának az egységét tartja szem előtt, s éppen ezért minden szempontból és minden vonatkozásban az elidegenülés ellen irányitja az emberi akaratot. A kommunizmus nagy világtörténelmi szerepe és hatása a huszas években, majd a harmincas évek első felében a szovjet fejlődésnek a világ minden haladó emberére gyakorolt hatalmas befolyása éppen ebből következik. A legnehezebb, a legsulyosabb gazdasági helyzetben, az ország egész lakosságát tekintve (a legfejlettebb európai országokhoz képest) nem is a szegénység, hanem a nyomor szinvonalán állva is hatalmas vonzerőt gyakorolt mindaz, ami a Szovjetunióban történt. S ez azért volt igy, mert a szovjet társadalom nem valamiféle eklektikus alapon, az elidegenülést engedékenyen szemlélve, hanem a leghatározottabban - akár az elidegenülést mint eszközt fölhasználva is harcba indult az elidegenülés ellen. Tehát az absztrakttá vált doktrinákkal való szembefordulásban és az elidegenedés elleni kifejlett küzdelemben csucsosodik ki végső soron a lenini elmélet, a spontaneitás és a tudatosság dialektikájának uj módszerü feldolgozása és konkrét gyakorlati alkalmazása, a stratégia-taktika-végcél dialektikájának és alternatívák tartalmiságában való konkrét megragadása. S ezért válik a Lenin által elképzelt szocialista kulturának alapjává, talajává a realitás.

. . .

Azok a dialektikus kérdésfelvetések, amelyek az absztrakció elutasitását és az elvonatkoztatás konkrétságát jellemezték, amelyek oda vezettek, hogy az elidegenülés konkrét formái ellen is fellépjen Lenin, szükségszerüvé tették, hogy az elidegenülés gondolatilag meghirdetett formáinak müvészileg kolportált irányzataival kapcsolatosan is állást foglaljon, mégpedig oly módon, hogy a problémák valódi hierarchiáját ragadja meg. S éppen ebben a gondolatban kulminál Lenin kulturakoncepciója és e koncepció néptömegekre épitett pártszerü volta. Ebben az értelemben fejleszti tovább Engels elméletét a tendenciaköltészetről, amennyiben valóban pártosan csak akkor, csak olyan körülmények között fogható fel a müvészet, ha nem önmagáért való, hanem valóban hatékony, a tömegeket mozgósitó, átalakitó, katartikus hatásu. Ez Lenin pártosság-elméletének, különösképpen pedig a szocializmus épitése idején kifejtett pártosság-elméletének valóságos sarkpontja. Ez azt jelenti viszont, hogy a müvészet az összkulturális fejlődés része és attól elszakithatatlan. A pártmunka egészének és az irodalomnak az összefüggéséről kifejtett lenini gondolatok gyakorlatilag és elméletileg egyaránt ebben a koncepcióban csucsosodnak ki. Valóban nincs elvont, pártok és társadalmi mozgások felett álló müvészet és irodalom. Az a müvészet és irodalom, amely elkülöniti magát a társadalmi mozgásoktól, halálraitéli saját magát. Ezzel szemben az igazi szocialista müvészet talaja az a hatalmas kulturális tomegmozgás, amelynek feltételét csupán a szocialista épités biztosithatja. És a kulturának azok a vivmányai, amelyeket a néptümegek mint tradicionális kulturát elsajátitottak, egyuttal mértékként

és iránytüként is szolgálnak az uj müvészeti fejlődés számára; atekintetben is, hogy az uj valóban uj-e, s valoban értékes-e. A marxista kontinuitás-elmélet, totalitás-elmélet, egyenlő en-fejlődés-elmélet, továbbá a kultu-rának mint össztársadalmi kérdésnek, mint a közvetitő elemekben, közve-titő szférákban testet öltő problémáknak a megragadása egyuttal meghatá-rozza a müvészet nagy társadalmi összefüggését és hivatását is.

. . .

(Hermann István: A szocialista kul-tura problémái. Kossuth, 1970. 328-366. old.)

Dr. Vonsik Gyula

Munkásosztály és művelődés

(Részlet.)

. . .

Mindenekelőtt: mit kell érteni a kulturális forradalom alatt? A kulturális forradalomról az Uj magyar lexikonban többek között ezt olvashatjuk: "A marxizmus-leninizmus a kulturális forradalmat a szocialista forradalom lényeges alkotórészének tekinti; célja a kiváltságos osztályok muveltségi monopóliumának felszámolása, a müveltségi szinvonal emelése, a szocialista társadalomnak megfelelő társadalmi tudat kialakitása."

Az ilyen megközelitésnek két alapvető hibája van. Nevezetesen: a kulturális forradalomban mennyiségi szemléletet abszolutizál, a hangsuly a kultura kész, felhalmozott értékeinek egyenlő elosztására, a hozzáférhetőség egyenlőségének biztositására helyeződik. Továbbá: a kulturális forradalom tartalma nem is irható korül csak a tudat, még kevésbé a müvészetek oldaláról. A szocialista kultura ugyanis szorosan egybekapcsolódik a szocialista tulajdon, a szocialista ember, a szocialista demokrácia, a társadalmi önigazgatás, a szocialista munka területeivel, vagyis a tevékenységek egész körével, igy szükitése szükségszerüen egyoldaluságokra vezet.

A kulturális forradalmat nem lehet elkülönitve vizsgálni a társadalom egészének fejlődésétől. Nem lehet például figyelmen kivül hagyni a termelés folyamatának olyan alakulását, amelyben a fizikai és szellemi munka egymáshoz való viszonya megy át változáson. Amig a fizikai és szellemi munka szemben állt egymással, addig a müveltség az egyén "külsődleges" tartozéka lehetett. Ha a munka, mint tevékenység – a maga komplexitásában – nem igényel nap mint nap uj ismereteket, akkor a muvelődés sem kaphat elégséges impulzusokat a gyakorlat oldaláról, igy megmarad azon kivul. Ahogyan a szocializmus épitésének folyamatában valóban megteremtődnek a szellemi és fizikai munka egymáshoz való közeledésének feltételei, ugy válik a müveltség is a mindennapi tevékenység szerves részévé. A szocialista forradalomnak ez az egyik alapvető jellemzője, amely az egyén és kultura viszonyában lényeges változást eredményez.

Ugyanigy nem lehet a kultura területén folyó harcot közvetlenül a "szuken vett" kultura kérdéseiből levezetni. Pl. a különböző hagyományok nem egyszerüen csak a burzsoá kultura maradványaiban – igény, izlés, szokások stb. – élnek tovább, hanem az átalakuló társadalom gyakorlati viszonyaiban is - az irányitási formákban, tulajdonviszonyokban, életmódban, társadalmi kapcsolatokban stb. Az ellenük folyó harc sem vezethet sikerre,

ha csak a kultura szükebb területén folyik, egységben kell jelentkeznie a gyakorlati viszonyok megváltozásáért folyó erőfeszitésekkel.

A kulturális forradalom idézett felfogásából az is kiderül, hogy a fő feladat csaknem kizárólag a hozzáférhetőség biztositása. Az ilyen felfogás azért nem fogadható el, mert tulzottan egyszerüsit. Az eddigi tapasztalatokból és az elméleti kutatásokból már kiderült, hogy a kulturálódás igénye nem "veleszületett" tulajdonsága az embernek, hanem azt fel kell ébreszteni, olyan gyakorlati viszonyokat kell teremteni, amelyek keretében a müveltség iránti igény természetes velejárója a mindennapi életnek.

A kulturális forradalom időszakában is fel kell ébreszteni és ki kell fejleszteni a müvelődési igényt. Érdekeltté kell tenni a dolgozókat a kultura elsajátitásában, életszükségletté kell tenni a kulturát. Ebben az első helyet a munka feltételei, a termelés müszaki követelményei, a társadalmi élet folyamatába való bekapcsolódás és aktivitás lehetőségei foglalják el.

Nem fogadható el a kulturális forradalom olyan felfogása sem – ez is gyakran kisérti a vitázókat –, hogy a kultura egyenlő a müvészetekkel, s a kulturális forradalom csak a müvészetekkel való szoros kapcsolatteremtés jegyében zajlik le.

Egyet jelent ez a kultura fogalmának leszükitésével, – kimondatlanul ugyan – a kulturális forradalomnak a müvészeti nevelésre való korlátozásával, ami önmagában már szinte ki is zárja a dolgozó tömegek kulturához való aktiv viszonyát. Ha a kultura egyenlő a müvészi alkotások összességével, a dolgozók nagy tömege nem tehet mást, mint passzivan befogadja a hozzá közvetitett "kulturát". Mi viszont azt valljuk, hogy a müvelődés nem egyszerü passziv befogadás, hanem aktiv folyamat, nem külsődleges tartozéka az egyénnek, hanem része minden tevékenységének. A szocialista tudatosság pl. nem más, mint a társadalmi, közösségi érdek felismerése, a társadalmi kötelesség és felelősségtudat elfogadása és gyakorlati megvalósitása, életforma, az egyén magán- és közéletének ilyen elvek alapján való alakitása. A munkásosztály esetében is csak igy közelithetjük meg a müvelődés problémáit.

Az elméleti kérdések másik csoportját ugy lehet megfogalmazni: mitől szocialista és korszerü a müveltség? A válasz sokoldalu vizsgálódást követel. Tisztáznunk kell, hogy a mi esetünkben "korszerü" és "szocialista" nem két különböző oldala a müveltségnek, mivel az egyszerre meghatározott a kor és a társadalmi rendszer által. A vizsgálódásnál elemezni kell a müveltség ideológiai töltését, ami közvetlenebbül elsősorban a társadalomtudományokban jut kifejezésre, s az egész müveltségen belül az általános értékrendet adja. Itt sem általában, hanem az osztály társadalmi funkciójából kiindulva és meghatározott sorrendben kell vizsgálni a politikai, jogi, tudományos, erkölcsi, filozófiai, müvészi stb. tudatformákat, valamint a mindennapi gondolkodásban való jelenlétüket. Fokoznunk és értékelnünk kell továbbá a mennyiségi változást, hiszen a kulturális forradalom egyik célja a müveltségi javak mind nagyobb mennyiségének megteremtése, hozzáférhetőségének biztositása. Vizsgálni kell a gyakorlat során felhalmo-

zött tapasztalatokat, készségeket, szokásokat stb. Nem maradhat ki a sorból a világnézeti meggyőződés, az ügyünk igazába vetett hit, mint erkölcsi tényező, ami nélkül nincs eredmény a müvelődés területén sem. Itt is egyaránt fontos a tartalom, mint minőség és a tömegméret, mint mennyiség. Ezen túlmenően mégis talán legfontosabb a müveltség belső szerkezete, annak a valósággal való kapcsolata.

Általános igazság a kultura esetében, hogy a társadalmi lét meghatároz és egyben feltételez is. A társadalmi – termelő, politikai és müvelődési – gyakorlat szükségessé tesz bizonyos ismereteket, szokásokat, tudást, készséget, magatartást stb., de ugyanakkor a gyakorlat mint tevékenység egyben eredője is ezeknek a müveltséget meghatározó tényezőknek. Ebből fakad, hogy a müveltség mindig a társadalom anyagi életéhez idomul, a kulturális igényeket és várakozást csak a társadalmi szükségletek jegyében lehet és szabad megfogalmazni. A társadalmi szükséglet természetesen bonyolult, összetett dolog, de alapvetően a kor és a társadalom politikai rendjének jegyeit hordja magán.

A müveltség olyan tényezője az ember életének, amely lehetővé teszi az ember számára a jelen megértését és a jövő céljainak megvalósitását. Vagyis ez azt jelenti, hogy a müveltség legfőbb kritériuma gyakorlatra válthatósága. Iránya nálunk a szocialista gazdaságra, a szocialista politikára, és magára a szocialista emberre mutat. Ha elősegiti a tökéletesedést ezekben a szférákban, akkor a müveltség betölti társadalmi funkcióját, akkor szocialista.

Mindent összevetve: az uj, szocialista müveltség nem egyszerüen csak a hagyományos müvelődés keretében jön létre, hanem a termelésnek, a társadalmi-politikai tevékenységnek, az életmodnak stb. mindazon területein, ahol az ember alkotóerői kibontakoznak.

Korszerüségről beszélve gyakori az olyan megközelités, amikor azt vizsgálják, hogy a kultura felhalmozott, – objektiválódott – tömegéből mennyit kell elsajátitani az egyénnek ahhoz, hogy müvelt legyen. Ez két okból is tévutra vezet. Először azért, mert a korszerüséget csupán mennyiségként kezeli. Másodszor azért, mert a korszerüség tartalmát nem a társadalmi gyakorlat, hanem csak a kultura kész értékei oldaláról közeliti meg. A korszerüség jegyeit sem lehet a kultura felhalmozott értékeiből – ismeretek, készségek stb. – levezetni, azok egyik feltételét adják. Hogy mi kell ebből az értékhalmazból és milyen sorrendben, az a társadalmi feladatoktól függ elsősorban. Itt is kettős összefüggésben kell értelmezni a szükségleteket: korszükséglet és gyakorlati szükséglet, amit az adott kor szinvonalán kell megoldani. Például a korszerü ismeretanyag mennyiségét és milyenségét csak a konkrét társadalmi feltételektől függően lehet meghatározni. A társadalmi formáció termelési-technikai alapja, a munka jellege, a társadalom szervezeti formái stb. azok a körülmények, amelyek meghatározzák, hogy a természeti és társadalmi torvényszerüségek milyen körét és mélységét kell ismerni a további változtatáshoz. Azokra az ismeretekre van

szükség, amelyek biztositják a természet és társadalom átalakitásában való aktiv részvételt. Ez érvényes a müveltség egészére is.

A korszerüség tehát nem elvont, elméleti követelményrendszer, hanem nagyon is gyakorlati, csak a konkrét és sokoldalu társadalmi gyakorlat alapján irható körül. A szocializmus épitése, mint társadalmi gyakorlat a maga sokrétüségében adja azt a viszonyitási alapot, amihez a müveltség a korszerüség szempontjából is mérhető.

Egy dolgot nyomatékosan hangsulyozni kell: korunk a rohamos fejlődés kora. A korszerüség meghatározásánál is számitásba kell ezt vennünk. Bármely időpontban határozzuk is meg pl. a korszerünek tartott ismereteket, készségeket, a társadalom gyakorlati szükségletei, a tudomány, a technika, a müvészetek fejlődése, a gyors haladás hamarosan korszerütlenné teszi azokat. Tehát a korszerüséget követelményként az állandó dinamizmus jellemzi, amely állandó kölcsönviszonyban van a megoldandó feladatokkal.

Ha ez igaz, máris jelentkezik egy bonyolult kérdés: a korszerüség azonos tartalmat jelent-e minden társadalmi osztály, réteg és egyén számára? Véleményem szerint nem. A müveltség legfontosabb kritériuma ugyanis a gyakorlatra válthatóság. Más szerepet játszik a társadalmi gyakorlatban a munkásosztály, megint mást az értelmiség, az alkalmazottak stb. Ebből következik, hogy a korszerüség az egyes osztályok esetében az általános kortendenciákon tul csak a konkrét gyakorlati tevékenység oldaláról közelithető meg. Ezért hamis a müveltségbeni "egyenlőség" elve. Az egyenlőség csak a lehetőségekre vonatkozhat, nem pedig a tartalomra. A müveltség mérésénél elfogadhatatlan az egyes osztályok, csoportok egymáshoz való mechanikus viszonyitása. Az egybevetés csak a társadalmi gyakorlatban elfoglalt helyhez és feladathoz mért lehetséges, ez ad elfogadható eredményt.

A müveltségben sem lehet elrekinteni a társadalmi munkamegosztásban játszott szereptől, az egyén adottságaitól, hajlamai sokféleségétől. A sokféleség megszüntetésére való torekvés hibás és megvalósithatatlan. Mindenkinél a gyakorlati tevékenység szintjének megfelelő müveltséget, a tényleges hajlamot és képességet kell kifejleszteni ugy, hogy alkotó módon nyilvánuljon meg.

. . .

(Népmüvelés XVI. évf. 2. sz.
1969 február)

Boros Sándor

A kulturális forradalom lényegének kérdéséhez

(Részlet.)

. . .

A kulturális forradalom lényegének és céljának ilyen értelmezésével kapcsolatban felmerül a kérdés, hogy a harmónikusan fejlett személyiség kialakulásának folyamata nem redukálódik-e ennek következtében a kultura területére? Teljesen világos, hogy az ilyen egyének tömeges kialakulásának feltételei felölelik a társadalmi létfeltételek egészét. Kiinduló előfeltételei a burzsoázia hatalmának megdöntése és a termelő eszközök magántulajdonának megszüntetése. A feladat megoldása azonban ezeken kivül feltételezi a termelés technikai bázisának, a munkának, a társadalmi együttélés viszonyainak és a közösségi élet formáinak, az életmódnak, a társadalom tudatának megváltozását is. Hibás lenne tehát a kulturális forradalomnak olyan széles értelmezést adni, hogy mindezeket a területeket a maguk teljességében magába foglalja. A kultura átalakulása e feltételek megteremtésének egyik szükségszerü folyamata, mely azonban elválaszthatatlanul összefügg az összes többi feltételek megteremtésének folyamatával azáltal, hogy a dolgozó emberek személyiségének és tevékenységének átalakulásában szintetizálja mindazokat a képességeket, ismereteket, készségeket, amelyek az e területen folyó alkotó tevékenység során és eredményeként keletkeznek. Ebből az összefüggésből következik, hogy a kulturális forradalom célja nem valósitható meg a kulturális felvilágositó tevékenységre korlátozva, hanem csak a dolgozó tömegeknek az uj társadalmi létfeltételek alkotásában és a társadalom irányitásában való egyre szélesebb körü aktiv részvételének utján. Felmerül továbbá az a kérdés is, hogy a kulturális forradalom lényegének a személyiség harmónikus fejlődéséhez, öntevékenységéhez szükséges kulturális feltételek megteremtéseként való értelmezése nem hagyja-e figyelmen kivül a társadalom kulturájának, a kultura történelmileg kialakult objektiv állományának fejlődését. A kulturális átalakulás fontos feladata, hogy a szocialista forradalom előtt kialakult kultura értékeit a dolgozó tömegek tevékenységén keresztül az uj társadalom épitésének szolgálatába állitsa. A tömegek alkotó erejének kifejlesztése azonban megköveteli a kultura régi állományának minőségi megváltoztatását is, ami egyrészt gyorsütemü fejlődésben, uj értékekkel való gazdagodásban, másrészt eszmei bázisának átalakitásában nyilvánul meg. A kultura egész objektiv állományának gyarapodása, fejlődése, nélkülözhetetlen feltétele annak, hogy a társadalom tagjai elsajátithassák, kifejleszthessék magukban az uj társadalom épitése során rájuk háruló egyre bonyolultabb feladatok megoldásához szükséges tudást,

képességeket, készségeket. A kultura objektiv állományának és a dolgozó tömegek eleven erőinek fejlődése a kulturális forradalom egységes folyamatának szervesen összetartozó két oldala, s ebben az összefüggésben a kultura objektiv állománya fejlődésének éppen az az értelme, hogy alapul szolgál a tömegek alkotó erőinek magasabb szinvonalához. Ennek az összefüggésnek a felismerése tükröződik "Az MSZMP művelődéspolitikájának irányelvei"-ben, amely hangsulyozza, hogy a kulturális forradalom célja: "A kultura eredményeinek közkinccsé tételével biztositani, hogy szocialista társadalmunkban a nép kulturális alkotó ereje sokoldaluan kibontakozzék, illetve tovább fejlődjék."

A kulturális forradalom minőségi változást jelent az egész kultura eszmei tartalmában. Az uralkodó ideológia mindenkor meghatározó szerepet játszik a kulturán mint összefüggő rendszeren belül, annak eszmei vázát alkotja. Ezért a munkásosztály érdekeit tükröző szocialista ideológia uralkodó helyzetbe kerülése, a marxizmus-leninizmusnak fokozatosan a társadalom minden tagja meggyőződésévé válása – az egész kulturális átalakulás döntő területe. A tömegeknek a szocialista ideológia szellemében való nevelése mellett ez jelenti egyben a társadalomtudományoknak, az irodalomnak és a művészetnek a marxizmus-leninizmus világnézeti bázisán történő alkotó fejlesztését is. Az ideológiai forradalom tehát a kulturális forradalom szerves része, amely messzemenően érezteti hatását a kultura minden területén. A kulturális forradalom azonban nem korlátozódik az ideológiai forradalomra. Több annál, mivel a nem-ideológiai jellegü ismereteket, képességeket és készségek kifejlődését is magába foglalja, továbbá a kultura területén kialakult objektiv társadalmi viszonyok (a kultura alkotásának, elosztásának, elsajátitásának és felhasználásának viszonyai) egész rendszerének átalakulását, valamint a kulturális intézmények rendszerének fejlődését is. Ez gyökeres fordulat - igazi forradalom a kultura fejlődésében a szó legmélyebb értelmében, olyan minőségi átalakulás, amelyet ebben a teljességében még nem produkált a történelem, s csak a kapitalizmusból a kommunizmusba való átmenet időszakára jellemző jelentős minőségi változások a kultura egyes fontos területein – az ideológiában, a tudományban, a technikában stb. – történtek és történnek a nem szocialista társadalmi formációkban is. Az egyes területek változásai – egyéb különbségek mellett – azonban nem képeznek ezekben az esetekben szerves egységet a kultura egészének, mint összefüggő rendszernek az átalakulásában, nem érintik továbbá a kultura területén kialakult objektiv társadalmi viszonyok minőségi oldalait.

. . .

(Palócföld. III. évf. 1969. 1. sz.)

Prof. A. I. Arnoldov, a fil. tudományok doktora

Leninizmus és a kulturális haladás

(Részlet.)

. . .

A kulturális haladás a szocializmus idején

A szocialista társadalmi tulajdon uralma a kulturális haladásnak valóban demokratikus jelleget adott és ugyanakkor meghatározta a kultura fejlődésében a tervszerű, tudatos vezetés lehetőségét is. A kulturális fejlődés szocialista viszonyok között a tomegek tudatos történelmi alkotómunkájának tervszerűen növekvő folyamata lett; e tomegek egységes, egyetemes emberi kulturát épitenek, amelyet nem oszt meg a társadalmi antagonizmus és megfelel minden dolgozó közös, sokoldalu fejlődést biztositó érdekeinek.

Anatole France igy irt erről: "Csak a szocializmus garantálhatja az emberiségnek az általános békét és az irányitás szilárd rendszerét, az emberi tudat felszabaditását, a kultura évszázados alkotásainak ujjászületését, de már nem a tömegek kizsákmányolására, hanem a kollektiv munka és a szabad eszmecserék határt nem ismerő lehetőségeire alapozva." (Anatole France: Müvei 8. kötet 750. l., oroszul.)

Korunkban a kulturális haladás – végső soron – elkerulhetetlenül a haladó társadalomért, a szocializmusért folyó harccal fugg ossze. Ezt a tételt természetesen nem szabad leegyszerüsiteni és vulgarizálni. A kapitalista társadalomban, még annak utolsó stádiumában is, lehetséges kulturális haladás, igaz, hogy nem teljes, hanem részleges; olyan, amely a szellemi élet egyik vagy másik területét érinti. Erre a számlára kell irni például a technika, a természettudományok sikereit, a gazdasági kultura területének meghatározott eredményeit, stb.

A kultura progressziójának egész fejlődése arról tanuskodik, hogy a társadalom elérkezik a kommunista kulturához, olyan szellemi élethez, amelyben teljes mértékben kibontakoznak az ember és az emberiség alkotó lehetőségei, zsenialitása, s ezek valamennyi ember szolgálatára átadott anyagi és szellemi értékekben realizálódnak.

V.I. Lenin nagy érdeme az, hogy meghatározta a kulturális haladás helyét, megalapozta és kutatta e folyamat objektiv kritériumait, kulonosképpen a szocializmus feltételei kozott, amely már tukrözi a kommunista társadalmi formáció kialakulását és fejlődését is.

A szocializmus időszakában a kulturális haladás gyokeresen kulonbözik az antagonisztikus társadalmak kulturális fejlődésétől. Ez a különbség megnyilvánul magának a kulturának jellegében, a társadalom által felhalmozott szellemi értékek elosztásának alapelveiben, a kultura fejlődésének mozgató erőiben, a széles társadalmi rétegek intellektuális novekedésének utemében.

Bár a kulturális haladás a kizsákmányoló osztálytársadalmak keretei között is a szellemi termelés növekedésének általános emelkedését eredményezi, annak eredményeit a társadalom szuk rétegei, privilegizált társadalmi csoportok és osztályok használják fel a dolgozók háttérbe szoritásával.

Ismeretes, hogy a szellemi élet egyik fejlődési szinvonalából a másikba, fejlettebbe való átmenet torvényszerü következménye az egész társadalmi-gazdasági haladásnak. "Minden előrelépés a kulturában egy lépés volt a szabadság felé" – irta annak idején Engels Frigyes. (Engels F.: Anti Dühring, 1953. 107. l., oroszul.) Minden előrelépést az határozott meg, hogy a fennálló társadalmi berendezkedés milyen anyagi lehetőségeket biztositott a társadalom szellemi gazdagodásához. A kulturális haladás mindig kapcsolatban állt a társadalmi progresszióval, s a kulturális haladás alapját csakugy, mint a progresszív társadalmi változások alapját is, az anyagi termelés fejlődése képezi.

De a kulturális haladást nem lenne helyes azonositani az egész társadalmi fejlődéssel, bár az is átszovi a társadalom életének minden oldalát.

Az emberek intellektuális tevékenysége csak akkor lesz progressziv, ha az a történelmi fejlődés objektiv tendenciáit és szükségleteit tükrözi, és kifejezi a kultura kibontakozásának, formálódásának törvényszerüségeit.

Ahhoz a kovetkeztetéshez jutunk, hogy a társadalom szellemi fejlődésében progresszivnek tekintendő mindaz, ami megfelel a kultura további fejlődésének és növekedésének, ami uj lehetőségeket tár fel a személyiség intellektuális fejlődésében. Ezt a folyamatot nem lehet azonban egy tisztán tudati fejlődésre, az eszmék fejlődésére szükiteni. Ez a folyamat a legmélyebben összefügg a társadalom termelőerői, a társadalmi-gazdasági formáció fejlődésével. Ugyanugy, ahogy a szellemi termelés meghatározott tipusa kapcsolatban áll az anyagi termeléssel, a kulturális folyamat is szervesen összekapcsolódik a termelési viszonyokkal.

A kulturális haladás objektiv kritériumait nem lehet megragadni aprioriszti kusan, anélkul, hogy előzetesen ne kutatnánk és vizsgálnánk a társadalom szellemi életének különböző faktorait. A kulturális haladás legalapvetőbb és legáltalánosabb kritériumainak meghatározása végett, az adott társadalmi formációban tanulmányozni kell a szellemi termelés folyamatának változásait, mindazokat a jelenségeket, amelyek kapcsolatban állnak a régi szellemi termelés átmenetével az uj tipus felé; mindenekelőtt a szellemi értékek változásait és fejlődését, ezek alkotását, felhasználását és elosztását. A kulturális folyamat nem más, mint törvényszeru átmenet a szellemi termelés egyik tipusából a másik, magasabb tipusba, a társadalom termelőerői fejlődésének eredményeként.

A társadalom termelőerői minden uj történelmi stádiumban uj követelményeket hivnak életre a személyiség szellemi fejlődése terén is, a müveltség, a szakképzettség, stb. emelésével.

G.V. Plechanov "Levelek cimzés nélkul" cimu munkájában teljes nyilvánvalósággal mutat rá a kultura és a társadalom termelőerőinek kapcsolatára. "Hiszen hogyha az őskozosségi ember a mi szemunkkel nézhette volna

az alacsonyrendu állatokat - irja G.V. Plehanov -, akkor ezeknek valószinüen nem lett volna helye az ő vallásos képzetei kozott. Ő ezekre másképpen nézett. De mitől másképpen? Azért, mivel az őskozósség embere a kultura más fokán állott. Ez azt jelenti, amig egyik esetben az ember igyekszik megelégedni az alacsonyrendu állatokkal, a másik esetben pedig szembeállitja magát ezekkel, ami kulturájának állapotától fugg, vagyis ismét azoktól a társadalmi feltételektől, amelyekről fentebb szólottam. Mellesleg itt pontosabban ki tudom magam fejezni: azt mondom, ez termelési erőinek fejlettségi fokától, a termelés módjától fugg." (G.V. Plehanov: Muvei 14. kotet. 23. l., oroszul.)

A társadalom gazdasági fejlődésével megnovekszik és kiszélesedik az ember alkotói lehetősége. A termelőerők meghatározott szinvonala létrehozza a kulturális élethez szükséges anyagi feltételeket, a szabad idő kiegészitésére és az általános muveltség szervezése céljaira, stb., stb.

A maga módján azonban a kulturális haladás is effektiven hat az anyagi termelésre, a termelőerők fejlődésére, sikeresen kozremukodik a társadalom anyagi szinvonalának felemelésében.

A kulturális haladás tartalmába számitják rendszerint a tudományok, a közmüvelődés, a muvészeti kultura, az életmód szinvonalának stb. fejlődését. E folyamat azonban egyáltalán nem merul ki mennyiségi tényezőkben és nem lehet mérni azt a megnyitott iskolák, a kiadott konyvek stb. számával. A kulturális haladás tartalmának lényege az, hogy összefugg a szellemi értékek állandó bonyolultabbá válásával, gazdagodásával, midőn az egyik szellemi érték átmegy egy másik, jóval korszerübb és bonyolultabb értékbe. E folyamat egy meghatározott minőségig folytatódik, amikor is tartalmában és tipusában uj kultura kialakulásával éri el kulminációs stádiumát. Ilyenformán a kulturális haladás lényege abban foglalható össze, hogy a kultura egyik minősége másik, magasabb minőségu kulturává alakul. Ezért mondhatjuk, hogy a kulturális folyamatban az emberiség intellektuális és szellemi fejlődésének meghatározott irányvonala fejeződik ki.

A kulturális haladás kétoldalu; mennyiségi és minőségi. A mennyiségi haladást meghatározott utem jellemzi, amely a szellemi termelés fejlődésének ütemét illetően megkülönbözteti az egyik társadalom szellemi fejlődését a másiktól. Ezt az oldalt olyan statisztikai adatokkal lehet kifejezni, amelyek bemutatják a kultura intézményeinek számát és a látogatókat, a muvelődési rendszer mennyiségi novekedését, a könyvtermés számadatait, stb.

A kulturális haladással kapcsolatos marxista nézetektől azonban idegen a vulgáris evolucionizmus, amely azt hirdeti, hogy a szellemi életben csak mennyiségi változások léteznek és tagadja a forradalmi előjelu harcokat és változásokat. Természetes, hogy a kulturális haladásban vannak evolúciós momentumok, de nem azok jelentik fejlődésének alapját; ezek csupán előkészitik az uj, minőségileg forradalmi fordulatot a társadalom egész szellemi életében. A kulturális fejlődés alapvető tényezője éppen az elvileg minőségi fordulat. Marx hangsulyozta, hogy a haladás ures szó marad, ha

e forradalmi átalakulás érdekében nem kapcsolódik a kapitalista társadalom tényleges alapjainak kritikájához.

A kulturális haladás minőségi oldala a kultura meghatározott tipusával, a társadalom intellektuális életének tartalmával, a szellemi értékek elosztásának szinvonalával, a társadalom szellemi életének minőségi tendenciáival kapcsolatos.

A kulturális haladás kritériuma a szocializmus idején

Abból, hogy a kulturális haladást végső soron az anyagi termelés fejlődése határozza meg, egyáltalán nem következik, hogy e folyamatnak ne lenne viszonylagos önállósága. A kulturális haladást sajátos vonások jellemzik, e folyamat specifikumait kifejező saját kritériumok.

A társadalmi mozgás egyik mutatója a kulturális haladás terén a valóság szellemi elsajátitása. A kultura szinvonalát azoknak a szellemi értékeknek szinvonala jelzi, amelyeket a társadalomban hoznak létre. Igy például senki sem kételkedik abban, hogy a tudományos ismeretek növekedése az emberiség kulturális előrehaladásának egyik mutatója. A természettel, a társadalommal kapcsolatos korszerü ismeretek szélessége és mélysége arról tanuskodik, hogy napjainkban a kultura jóval magasabb szinvonalon áll, mint mondjuk a XVIII. században.

A kulturális haladás azonban nem csupán a különböző kulturális értékek felhalmozásának folyamata. Az ilyen elképzelés egyoldalu, s éppen ezért hibás is lenne. Elégséges megjegyezni annyit, hogy napjainkban sok kiemelkedő tudományos teljesitményt a kapitalista társadalomban hoztak létre. Ennek ellenére a mai szocialista kultura az emberiség szellemi fejlődésében jóval magasabb szinvonalat képvisel, mint a tőkés társadalmak kulturája.

Azokat a mutatókat, amelyek a társadalom kulturális szinvonalát meghatározzák, nemcsak az jellemzi, hogy az adott társadalomban milyen szellemi értékeket hoznak létre, hanem az is, hogy hogyan és kik hozzák létre ezeket. Mégpedig ugy, hogy e mutatóknak át kell fogniuk a társadalom szellemi termelésének minden oldalát; a szellemi értékek termelésének közvetlen szféráit, meg az értékek elosztását és felhasználását is.

Ezért a társadalmi fejlődés kulturális szinvonalát az ismérvek komplexuma határozza meg. Ezek a következők:

- a szellemi értékek termelési folyamatának jellegét a tömegek aktiv részvételének foka, a szellemi és fizikai munka viszonya a társadalmi termelésben, stb. határozza meg;

- továbbá azoknak az értékeknek tartalma, amelyek a társadalom szellemi gazdagságát képezik: a kulturális élet teljessége és változatossága, a társadalomban uralkodó eszmék jellege, a művészetek, a tudományok, a filozófia állapota, stb.;

- a társadalom szellemi javainak elosztási rendszere, a közoktatásügy, a kultura intézményeinek és terjesztési eszközeinek állapota, ezek demokratizáltságának foka, területi elosztottságuk arányai, stb.;

- a szellemi értékek fogyasztási folyamatának jellege, a különböző társadalmi rétegek kulturális fejlődésének szinvonala, a szellemi igények tendenciája, tartalma és az igények kielégitésének sokoldalusága, stb.

A haladás alapvető tartalmát az a szerep határozza meg, amelyet a társadalom szellemi fejlődésében az ember játszik. Amikor meghatározzuk a kulturális haladás fogalmát, tudnunk kell, hogy e folyamat kapcsolatban áll a személyiség szerepének növekedésével, intellektuális erői fokozásával, a személyiség elméleti és gyakorlati lehetőségeinek kiszélesedésével a szellemi termelésben és a társadalmi alkotásban. Más szavakkal: a kulturális haladást a személyiség szellemi felszabaditásának foka, a különböző társadalmi rétegeknek a kulturához való viszonya, a kulturális-történelmi folyamatban részt vevő rétegek részvételének jellege határozza meg. Az antagonisztikus formációkra olyan alapvető ellentmondás jellemző, mint a tömegeknek, az anyagi kultura igazi létrehozóinak izoláltsága a szellemi értékek aktiv felhasználásában és részvételük elszigeteltsége a társadalom intellektuális életében. Ezt részben a különböző országok és népek egyenlőtlen kulturális fejlődése magyarázza a magántulajdonra épülő társadalmakban, midőn egyes országok vezető szerepet töltenek be a kulturális haladásban, mások viszont elmaradottak; nemcsak társadalmilag, hanem szellemileg is rabságban sinylődnek.

Az egész szellemi progresszió történelmi értelme az, hogy az emberiség és minden egyes nép a különböző akadályok, nehézségek, váratlan "viz alatti szirtek" ellenére lassabban vagy gyorsabban, történelmileg egyenes vonalu vagy meghátrálások vargabetüivel tarkitott uton feltétlenül és elkerülhetetlenül a kommunista civilizációhoz jut el, mint a társadalom szellemi szervezettségének magasabb fokához, s el fogja érni a kommunizmus egységes, egyetemes emberi kulturáját. Ez az ut nehéz és bonyolult, tele áldozatokkal s néha tragikus hibákkal, de az emberiség ezen az uton halad és erről semmi nem fogja eltériteni.

Ezért, mikor a kulturális haladásról beszélünk, meg kell jegyeznünk először azt, hogy a kultura az emberi társadalom történetében mindig előrehaladó, progresszív irányban fejlődött. Másodszor, hogy a kulturális haladás különböző megnyilvánulásokban, például a müveltség növekedése, a müvészeti fejlődés, stb. majdnem minden népnél megvalósult, érintette a legkülönbözőbb népeket, országokat és államokat.

Az antagonisztikus formációkról Engels igy irt: "Mivel a civilizáció alapja, hogy egyik osztály kizsákmányolja a másikat, ezért az egész civilizáció fejlődése állandó ellentmondások közepette valósul meg." (Marx K. és Engels F.: Válogatott müvei II. kötet 308. old. 1955.) Következésképpen a kulturális haladás mozgásának irányát nem szabad leegyszerüsitve értel-

mezni és vulgarizálni. A bonyolult és sokoldalu valóságban, amely átfogja a társadalom szellemi életének különböző és gyakran nagyon ellentmondásos folyamatait, lehetségesek kitérők, zsákutcák, sőt visszaesések is. Lenin megjegyezte, hogy "a történelem kerülőkkel és görbe utakon halad." (V.I. Lenin: Müvei 27. kötet 137. oldal) és gyakran emlékeztetett N.G. Csernsevszkij szavaira: a történelem nem egyenes ut, nem olyan, mint a Nyevszkij sétány.

Midőn aláhuztuk az emberiség kulturális fejlődésének előrenyomuló jellegét, ezzel a mozgásnak azt az általános irányvonalát, tendenciáját szeretnénk kifejezni, mely végül is utat tör magának, és a társadalom szellemi fejlődését fékezni, visszafogni igyekvő, e haladással szembeszegülő erők elleni harcban realizálódik.

A "New York Daily Tribune" 1853. augusztus 8-i számában Marx hangsulyozta: "Vajon tett-e ennél többet a burzsoázia valaha is! Vajon a tőkés országok megvalósitották-e valamikor is a haladást, vagy inkább az egyes embereket és egész népeket, a vér és mocsok, a nyomoruság és megsemmisülés utjára taszitották?" (Marx K. és Engels F.: Összes Müvei. IX. kötet. 364. l., oroszul.)

Ennek a paradox helyzetnek okait abban látjuk, hogy a burzsoá társadalomban a kultura fejlődését az osztály-erőviszonyok határozzák meg minden egyes országon belül, valamint a nemzetközi küzdőtéren is, ami az elnyomó osztályok politikai és gazdasági kompromisszuma, a dolgozóknak nyujtott és kikényszeritett engedmények alapján jön létre. Az elnyomók kényszerhelyzetben adnak a dolgozóknak a társadalom szellemi gazdagságából némi morzsákat. Mindez az uralkodó osztályok akarata ellenére valósul meg. Ezért van az, hogy széles társadalmi rétegeket megfosztanak a szükséges müveltségi szinttől és valódi kultura helyett a tudatukat és belső világukat elködösitő szellemi narkotikumot kapnak az ugynevezett "tömegkultura" formájában.

A különböző történelmi korszakban, meghatározott, konkrét történelmi viszonyok között, az egyes országokban társadalmi jelenségként kibontakozó kultura, viszonylagos önállósággal rendelkezve, ha nem is meghatározó, de rendkivül komoly és megkülönböztetett jelentőségre tesz szert a társadalom életében. Ilyenkor különösen észrevehető a kulturális haladás hatása az emberek életében, különösen nyilvánvaló a kultura különböző formáinak, szerepének, befolyásának tökéletesedése és az előrehaladó mozgás tünetei a társadalmi fejlődésben.

A kultura, a tudomány és a technika fejlődése szempontjából a szocialista társadalom rendkivüli, a szó szoros értelmében példa nélkül álló lehetőségeket teremt, mert a kultura fejlődése elengedhetetlen feltétele e társadalmi rend végső győzelmének.

A szocialista kultura a kommunista társadalmi formáció alapvető elveinek intellektuális kifejezése. Ezért a kommunizmus kibontakozásának arányában a kultura jelentősége és szerepe a társadalom életében egyre inkább növekszik, hatása pedig erősödik.

A szocializmus idején a kulturális haladás feltételezi a szellemi értékek felhasználásának növekedését a dolgozók érdekében, és a nép alkotón aktív részvételének erősödését a kultura fejlesztésében. A társadalom minden tagjának aktiv részvétele a társadalmi jelentőségu, tudatos alkotásban, a kultura haladásának eredménye és célja is. Ennek megfelelően a kulturális haladás legáltalánosabb, legalapvetőbb kritériuma a tömegek tudatos részvételének foka a történelmi alkotómunkában, az intellektuális tevékenységben, a társadalom felszabadultságának mértéke a "szellemi status quo" alól. (V.I. Lenin 14. kötet. 400. l.) Oriási jelentősége van ama társadalmi energia felismerésének, – s ez Lenin nevéhez fuződik –, amely azáltal szuletik, hogy a tomegek birtokukba veszik a kulturát. E felmérhetetlen energia tartalmát tekintve, az uj társadalmi rendszer alkotása, az ember uj szellemi világának terméke. És ez az energia a szocialista kultura legbonyolultabb folyamatainak feltárására, megoldására irányul.

A kulturális haladás a szocializmus időszakában céltudatos és fokozatos közeledés a szellemi kultura olyan tipusához, amely biztositja a személyiség sokoldalu és harmonikus fejlődését; a társadalomban magas szinvonalu szellemi potenciákat fejleszt ki, biztositva minden individuum intellektuális kiteljesedését. E kulturát az ember és az emberiség alkotó lehetőségeinek teljes feltárása jellemzi azáltal is, hogy az emberi tehetség, mely anyagi és szellemi értékekben realizálódik, minden egyes ember szolgálatában áll.

A kulturális progresszió fejlődése dialektikusan ellentmondásos folyamat. Ezt számos korulmény váltja ki. E korulmények közé tartozik magának a kulturális szférának sajátossága és kulonbozősége, amely nem egyformán fejlődik, a konkrét történelmi helyzet jellegzetességei, az ideológiai harc és az ellenséges ideológiai pozíciók lekuzdésének bonyolultsága, mivel a burzsoá kultura békés uton nem lép vissza, stb., stb. De mindezzel számolva, a forradalmi harc eredményeképpen, a marxizmus aláhuzza a kulturális haladás visszavonhatatlanságát, az uj, szocialista kultura diadalát a burzsoá kultura felett. Az emberiség intellektuális fejlődésének kétségtelen ténye a kulturális haladás jellemző és elvi szintu ismérve.

A kulturális haladás objektiv jellege a kultura fejlődéséből egyáltalán nem zárja ki az időleges megtorpanások lehetőségeit. S ez teljességgel természetes, mivel az uj és a régi erők küzdelmében a konzervatív elemek képesek fékezni a szellemi fejlődés általános folyamatát és ez bizonyos szakaszokban stagnáláshoz vezethet. Ezek a visszalépések azonban átmeneti jelleguek. A szocialista társadalom, ha ehhez hasonló nehézségekbe utkozik, talál onmagában megfelelő erőt az ellentmondások lekuzdéséhez és a sikeres előrehaladáshoz.

A társadalom kulturális átalakitásának folyamata, még a szocializmus feltételei kozött is, kulonbozó bonyodalmakkal és nehézségekkel találkozik. Egyes esetekben ezt a kultura viszonylagos fejletlensége, a kultura anyagi bázisainak alacsony szinvonala, a kozmuvelődés rendszerének gyengesége, a szakemberek elégtelen száma váltja ki egy országban. Máskor, viszonylag

magas kulturális szinvonal esetében, az erős polgári ideológiai befolyás, - különösképpen ha az széles értelmiségi rétegekre hat, ismét más esetekben ez a nacionalista és soviniszta eszmék erősödésével, vagy a társadalom meghatározott rétegét átfogó kispolgári ösztönösséggel kapcsolatos.

Ezért van az, hogy a kulturális haladás a szocializmus és a kommunizmus építése korszakában nagyon bonyolult jelenség; nincs előre biztositva megrázkódtatásoktól, kitérőktől és tulkapásoktól. V.I. Lenin arra figyelmeztetett, hogy a forradalom bölcs, nehéz és bonyolult tudomány. Ez vonatkozik a kulturális forradalomra is. Hogy sikeresen megvalósithassuk, a szociális és kulturális haladás objektiv törvényeinek követelményei szerint kell cselekednünk. Kina mai életének eseményei azt mutatják, hogy e követelmények megsértése oda vezet el, hogy a társadalom elvesziti korábban elért pozitiv eredményeit, a szocialista kultura deformálódik és a visszaesés következik be.

A kulturális haladást egy társadalomban egészében a szellemi élet valamennyi formájának fejlődése határozza meg. Ez azonban egyáltalán nem automatikus folyamat. Nem fejlődik mechanikusan és a fejlődést nem lehet fatalista módon értelmezni. A legmélyebben összefügg a tömegek alkotásaival és aktivitásukkal. Mi több, e folyamat a néptömegek aktivitásától függ, kölcsönhatásban áll a nép tevékenységével. Pontosan: a kulturális haladásnak a néptömegek az alapvető mozgatóerői. A nép tevékenysége nélkül a felfedezők alkotó erőfeszitései is árnyékban maradnak. Ezért a kulturális haladás, mint teória, történelmi erővé csak akkor válik, ha a tömegek tevékenysége aktiv és alkotó. A kulturális haladás célja a néptömegek teljes egyesitése a kulturával. Ezzel kapcsolatos a szellemi értékek elosztásának a kérdése, vagyis az, hogy ez vagy az a társadalmi berendezkedés mennyire biztositja a dolgozók széles rétegei számára az ember számára szükséges szellemi javak semmivel nem korlátozott használatát, a személyiség szellemi szükségleteinek kielégitését.

A burzsoázia szempontjából, fejlődésének minden stádiumában, fő és alapvető volt csupán egy nem jelentős kisebbség kielégitése anyagi és szellemi értékekkel. "A nép elválasztása a kulturától és annak eredményeitől az ellenséges osztályokra osztott társadalmak történetének törvénye" – irta Marx Károly a "Gothai Program kritikájá"-ban. (Marx K. és Engels F.: Müvei 19. kötet. 15. l., oroszul.) A szocializmus célja – a történelemben először – a politikai és a szellemi értékeket a társadalom minden tagjának tulajdonává tenni. A szocialista kulturális forradalom megmutatta, hogy a kultura legmélyebb értelme, legfőbb jelentősége az, hogy ne a maroknyi kiválasztott szolgálatába álljon, ne egy "elité" legyen, hanem az egész népé.

A szocialista kulturában nem lehet szakadék a kultura felhasználásának óriási szélessége és a kultura szintje, minősége között. Mennél jelentékenyebb és magasabb, mennél mélyebb és igazabb a kultura, annál erősebb az összefüggés a néptömegekkel. A szocialista kultura nagyszerü hozzáférhetőségének egyáltalán nem kell minőség csökkenését, müvészeti értékei elvesztését, leegyszerüsitését és szellemi standardizálódását jelenteni.

És ebben az uj kulturának olyan vonása nyilvánul meg, amelyet a kultura és a nép szükségletei kapcsolatának nevezhetünk, amely kultura szükséges a világ megismeréséhez és megváltoztatásához.

Nietzsche "Götzen-dämmerung" cimü müvében kijelentette (a "Felfogásom a haladásról" c. részben), hogy annak a kérdésnek, vajon az ember is fejlődik-e a civilizáció haladásával, nincs semmi értelme. Minden ilyen gondolat ellenére az élet arról tanuskodik, hogy kulturális haladás nem lehetséges a személyiség intellektuális fejlődése, a társadalmi lény humanizációja, a személy szabad alkotási fejlődése nélkül. A kulturális haladás nem az emberen kivül, tőle távol, hanem rajta keresztül valósul meg. Az ember eredményeinek meghatározó szerepe van a személyiség intellektuális gazdagodásában, amely szellemi horizontjának szélesedését eredményezi. Ezért a kulturális haladás, mint társadalmi folyamat, elsősorban emberi haladás, emberek által és az emberekért megvalósitott progresszió. Itt bontakozik ki a folyamat alapvető iránya: az ember értelmének tökéletesedése, a harmonikusan fejlett személyiség formálódása.

Marx Károly aláhuzta, hogy a történelmet emberek csinálják. A kulturális haladás üteme, méretei, termékenysége attól függ, milyen széles a kulturális haladásban részt vevők köre, és e folyamatban mekkora ezek alkotó aktivitása.

A szocialista társadalom a tömegek alkotó aktivitásáért minőségileg uj, valóban népi ösztönzőrendszert hoz létre. A szocializmus, midőn a széles népi tömegeket alkotó aktivitásra buzditja, felszabaditja e tömegek teremtő erejét, amely a kulturális haladásnak hatalmas mozgatóerejévé válik. A legszélesebb tömegek igazi aktivitása csak a szocializmussal kezdődik, mondotta Lenin, mégpedig az uj élet épitésével együttnövekvő méretekben.

A szocialista kultura fejlődése a Szovjetunióban bebizonyitotta, hogy a néptömegek kimerithetetlen alkotói potenciákkal rendelkeznek s ezek működése előtt a szocialista viszonyok tág teret nyitnak. A szocializmus nem csak a társadalmi és a gazdasági életben, hanem a szellemi szférákban is a társadalmi élet leghaladóbb szervezetének bizonyult. Éppen a szocializmus volt az, amely hihetetlenül meggyorsitotta az ország, a szovjet nép szellemi fejlődésének ütemét, és a kulturális haladás eredményeit az egész társadalom és minden egyes ember javára forditotta. A szocialista kulturforradalom a kulturális haladás magasabb formáját jelenti, mivel ez oldja meg az egész társadalom kulturális fejlődése és a tömegek kulturális fejlődése közötti ellentmondást, s a szellemi élet olyan szervezetét hozza létre, amelyben minden ember lehetőséghez jut részt venni a társadalmilag jelentős alkotásban. A kulturális haladás a szocializmus viszonyai között mély minőségi változást, a kultura tartalmának korszerüsödését, a kulturális szférák fejlődési egyenlőtlenségeinek leküzdését, illetve a folyamat ritmusának gyorsitását, a társadalom minden tagjának, mint alkotó, aktiv személyiségnek sokoldalu fejlődését jelenti.

A kommunizmus intellektuálisan is korszerü társadalom, amely kielégiti minden ember szellemi szükségletét és a társadalom minden tagját a kulturális értékek alkotójává teszi. A szocializmus feltételei között a kulturális haladást és annak fokozatos átnövését a kommunizmusba a következő leglényegesebb sajátosságokkal jellemezhetjük:

először: egy minőségileg uj, a kapitalizmussal szemben összehasonlithatatlanul magasabb fejlődési fokozat elérése a kulturális értékek tartalmában; uj, magasabb szinvonalu kulturális értékek létrehozása;

másodszor: a kulturális értékek olyan elosztási rendszerének kialakitása, amelyben a kultura javainak megszerzése szempontjából minden ember reális lehetőséghez és feltételekhez jut;

harmadszor: a kultura értékeinek tényleges elsajátitása minden ember által;

negyedszer: minden ember a kultura aktiv alkotójává válik, a társadalom minden tagja bekapcsolódik az alkotómunkába.

A társadalmi tulajdon megszilárdulása az anyagi termelés területén alapvetően megváltoztatja a társadalmi-gazdasági viszonyokat; biztositja a közvetlen termelők egyesitését a termelési eszközökkel és az elvtársi együttmüködést a társadalmi tevékenységben, valamint egyenlőséget a termelt javak elosztásában és fogyasztásában. Ezek a viszonyok, behatolva a szellemi alkotómunka területére, megváltoztatják annak jellegét, funkcióját és strukturáját.

A kulturális értékek utánzatainak, a "tömegkultura" féltermékeinek létrehozása és terjesztése, mint funkció, megszünik, mert az idegen a szocialista társadalom baráti osztályainak érdekeitől. Igazi kulturális értékek létrehozásának és terjesztésének funkciója e társadalomban már nem "elitjellegü"; sokoldaluan kifejlődik, egyre szélesebb tömegek bevonását biztositva eme értékek felhasználásához, majd pedig aktiv részvételüket is ezek létrehozásában. A szocializmusban a kultura terjesztésének egész eszközrendszere e célokat szolgálja; biztositja a kulturális értékek elosztását a társadalomban, az egyenlőség és a demokratizmus alapelveinek megfelelően. Ugyanezen alapelvek szerint fejlődik a kulturális termékek cseretevékenysége, amely meghatározza a társadalom minden tagja szellemi fejlődésének állandósulását; ez a jelenség az alkotás kollektiv formáinak kibontakozásában, az alkotói tapasztalatok kicserélésében, a nemzeti kulturák kölcsönös gazdagodásában, stb. nyilvánul meg. A fogyasztás a kulturális élet szférájában egyre növekvő mértékben a valódi kulturális értékek fogyasztását jelenti, s ez lehetővé teszi, hogy a társadalom tagjai eme értékek alkotóivá és a kulturális haladás tényleges szubjektivumaivá váljanak.

A szocializmus likvidálja a szellemi termelés janusarcuságát és elvezet oda, hogy a szellemi termelés az alkotó tevékenység szférája lesz,

amely többé nem válhat egyik vagy a másik társadalmi csoport privilégiumává, hanem a társadalom minden tagja számára a szociális aktivitás természetes szinterét fogja jelenteni.

Ugy tünik, hogy a mai viszonyok közt - a kulturális forradalom perspektiváit tartva szem előtt, uj módon szükséges vizsgálni és felvetni a szellemi termékek elosztásának és fogyasztásának problémáit. A szocialista társadalmi viszonyok megszilárdulása uj és progressziv törvényszerüségeket visz, a kultura értékeinek létrehozásán kivül, magába a szellemi javak elosztási folyamatába is. E törvényszerüségek az egész kulturális haladás tartalmát meghatározva, teljesebb mértékben egy sor tendenciában fejeződnek ki.

Először: a szellemi javak fogyasztásának törvényszerüségei a szocialista társadalom tagjainak társadalmi egyenlőségével függnek össze.

Másodszor: kapcsolatosak a különböző rétegek és osztályok általános intellektuális fejlődésével, a kulturális kiegyenlitődés folyamatával, ami nem annyira és nem elsősorban az ismeretek mennyiségi növekedését, mint inkább azok szinvonalát, a gondokodás jellegét és alapelveit jelenti.

Harmadszor: a szellemi javak elosztása a társadalom életében összefügg a személyiség ama szerepével és helyével, azokkal a reális lehetőségekkel és feltételekkel, amelyeket a szocializmus feltételei között, a szellemi standardizálódással szemben, az egyes emberek számára biztosit.

A kulturális épités folyamatainak tervszerü vezetése szükségképpen feltételezi a kultura fejlődésében a tudományos irányitás szervezetét. A szocialista kultura létrejötte tudományosan irányitott folyamat. A kultura irányitása szocialista viszonyok között a társadalmi gyakorlat és természetesen a társadalomelmélet legfontosabb problémáját jelenti.

A társadalom fejlődése minden oldalának tudományos vezetése a szocializmus törvényszerüségeihez tartozik. A tudomány tisztázza a társadalmi fejlődés objektiv törvényeinek követelményeit és érvényesülésük mechanizmusát; ez a szocialista állam és a kommunista párt politikájának alapját képezi. A tudomány közvetlen termelőerővé válásának utjából a szocializmus eltünteti az akadályokat. A tudomány szerepe a termelés fejlődésében és a társadalmi élet más szféráiban éppen azért nő rohamosan, mert az emberiség a letünt korokra jellemző elvont és véletlen felfedezések utjáról mindinkább a természet és a társadalom jelenségeinek széles és frontális kutatására tért át. A szocializmus az objektiv valóságnak éppen ilyen teljes és sokoldalu vizsgálatához biztosit teret. Csak a szocializmus teszi lehetővé a tudományos felfedezések valóban humanista társadalmi alkalmazását, azt, hogy a tudomány olyan erővé váljék, amely csak az alkotás és nem a rombolás céljait szolgálja.

A mai tudomány és technika ragyogó sikerei megmutatkoznak az anyagi kultura fejlődésének egészében és a világunkat átfogó tudományos-technikai forradalomban nyilvánulnak meg. A szocializmus, amikor teret ad a tudomány kibontakozásának, humanista céloknak rendeli alá azt; a tudományt folyamattá változtatja, melyet a dolgozók széles tömegei realizálnak

és ugy tekinti, mint a kulturális forradalom legnagyobb jelentőségü, a kommunizmus feltételeit előkészitő irányvonalat.

A kulturális haladás, a szocializmus viszonyai közt, egyre inkább a valóság tudományos és müvészeti meghóditásának harmonikus összekapcsolását jelenti. A szocialista rendszer széles tömegeknek biztositja a müvészeti értékek hozzáférhetőségét, bevonja azokat az esztétikai alkotás folyamatába, hihetetlen mértékben növeli a müvészetnek, mint magas szinvonalu erkölcsi tulajdonságokat formáló, az emberek kommunista szellemü nevelésének, az internacionalista szolidaritás és humanizmus eszközének szerepét. A szocialista realizmus müvészete virágzásának indul a maga sokoldalu mufajával és ágaival, hőstettekre lelkesit, hatalmas erőt jelent, amely tudatos alkotómunkára ösztönöz.

A marxizmus kritikusainak teljesen megalapozatlan fáradozása annak bizonyitási kisérlete, hogy a kommunista társadalom valamiféle "általános kaszárnya", amely likvidálja az egyéniséget, egyenlősiti az emberek szellemi életét, s hogy "erőszakosan behatol" az egyén szellemi világába az anyagi termelés nevében.

A marxizmus soha nem állitotta szembe az anyagi termelést és a szellemi kulturát. Ellenkezőleg: a marxisták a technikát és a gazdasági viszonyok fejlődését a társadalmi élet minden szférájában a haladás szükséges feltételének tekintik. A humanista célkitüzések realitásai, amelyeket a szocialista kultura tüz maga elé, pontosan a kultura anyagi alapjainak fejlődéséből táplálkoznak, a termelési viszonyok olyan korszerüségére épülnek, amely kizárja az elidegenedés minden formáját. Arról, hogy a szocialista társadalom nem szavakban, hanem ténylegesen is megvalósitja a humanista eszményképeit, biztositja az ehhez szükséges anyagi feltételeket, tanuskodnak a Szovjetunió félévszázados fejlődésének legfőbb eredményei, köztük a kultura anyagi bázisainak kiépitése és tökéletesedése is, a társadalom általános fejlődésével, szellemi igényeinek és követelményeinek növekedésével összhangban.

Az az antihumanizmus, amelyet a burzsoá teoretikusok a kommunista társadalmi formáció kulturájára igyekeznek ráhuzni, valójában a mai burzsoá kultura sajátja. Az antihumanizmus megnyilvánul az irodalom és a müvészetek dehumanizálódásában, a tudományok militarizálódásában, a szük utilitarizmusban, a képzés kommercializálódó felfogásában, amelyet a tőke érdekei szabnak meg, valamint a szellemi értékek durván fogyasztói szemléletében.

A fogyasztás elsődlegessége, az alkotással szemben, elkerülhetetlenül ahhoz vezet, hogy maga a fogyasztás az alkotásnak és a kultura fejlődésének ellenségévé válik. A burzsoá társadalom rákényszeriti a fogyasztó tömegekre az alacsonyrendü szellemi értékeket és ha ajánl is a szellemi kultura igazi értékeiből, ezt csupán a passziv befogadás szempontjából teszi, amely nem ösztönzi az intellektuális aktivitást. A burzsoá társadalom tragédiájának lényege az, hogy a polgári szociológusok által annyira felmagasztalt, ugynevezett "bőség civilizációja" a tömegeket szellemi tespedtségbe,

passzivitásba és korlátozottságba taszitja. A fogyasztás nem a személyiség alkotói korszerüsödése miatt, hanem "fogyasztás a fogyasztásért", az embert szellemi komformistává, intellektuálisan nyomorult nyárspolgárrá változtatja.

Mai világunkat elárasztja az információ. Hullámai az emberre zudulnak, aki az óceánban vergődőre emlékeztetően bukdácsol ebben a lavinában. Évről évre nőnek a hullámok s néha ugy tünik, hogy már-már megfojtják, betemetik az embert. Eközben a burzsoá társadalomban már egyáltalán nem elégséges az információ ahhoz, hogy az ember fejlődjék és szellemileg gazdagodjon. A polgári társadalom ugyanakkor megdöbbentően hatásos és tökéletesitett információs eszközökkel rendelkezik. Ezeket az eszközöket azonban nem rendeltetésüknek megfelelően használják fel, sőt azok a személyiség szellemi regressziójára irányulnak.

Napjainkban a burzsoá kultura előtt mind erőteljesebben bontakozik ki a dilemma: hogyan lehetne megőrizni a mai civilizációt, milyen módon kellene felkutatni a társadalmi élet és az embert, tökéletesebbé tevő rendszer olyan magasabb formáit, hogy ezáltal az emberiség alkotta minden értéket meg lehessen őrizni és sokszorozni. A burzsoá kultura képviselői felismerik a mai kapitalista világ szellemi életének tragikus állapotát.

Clarke Chambers, amerikai történész "A haladásba vetett hit a huszadik századi Amerikában" c. cikkében elismeri, hogy "Európában és Amerikában bekövetkezett az elkeseredés és az illuziók elvesztése — különösképpen ez utóbbi —, mivel az emberek oly szilárdan hittek az örök haladásban és az emberi nem ujjászületésében ... A kulturális terméketlenség, a nyomasztó standardizálódás, a nivelláló közvetettség az, amely rombolja a müvészeteket és az izlést."

A kultura dehumanizálódásával szemben folytatott harc a burzsoá társadalomban szervesen összefügg a tőke elleni harccal. A burzsoá ideológusok néha azt állitják, hogy a kulturáltság és a müveltség az embert a kapitalizmus hiveivé teszi és távoltartja őket a kommunista eszményektől. A burzsoá gyakorlat azonban a szellemi nincstelenség meggyökereztetésére irányul, mert a polgári világ ebben olyan tényezőt lát, amely a tőkét támogatja, a dolgozók kulturális fejlődésében pedig olyan erőt, amely aláássa a tőke pozicióit.

Annak idején Engels ezt irta: "Az angol proletariátus 1872-ben összehasonlithatatlanul magasabb szinten áll, mint a falusi takács 1772-ben, a maga ‚háziiparával'. De vajon a troglodita a maga barlangjával, az ausztráliai a vályogviskójával, az indián a maga eszközeivel valamikor is megvalósit-e egy juliusi felkelést, vagy egy Párizsi Kommünt?" A kapitalista munkás a mai burzsoá társadalomban szellemileg fejlettebb 19. századi elődjénél, és ez egyáltalán nem távolitja őt el az osztályharctól, ellenkezőleg, jóval felkészültebbé teszi a kommunista eszmék elsajátitására. És részvétele a forradalmi harcban eme eszmények diadaláért a legfőbb feltétele annak, hogy kiszabaduljon a szellemi status quo és azon eszközök befolyása alól, amelyek segitségével a tőke igyekszik a dolgozókat szellemileg lefokozott, engedelmes szolgáivá tenni.

A szocialista forradalom megszünteti ember ember általi kizsákmányolását, likvidálja a társadalmi elnyomás minden formáját, köztük a tömegek szellemi alávetettségét is. Midőn a szocializmus megszünteti a kulturális eredmények birtokbavételének akadályait a dolgozók előtt és bevonja őket az aktiv alkotó tevékenység folyamatába, sok millió emberben kialakitja a személyes felelősség érzését a kultura sorsáért.

A kulturába való tényleges bekapcsolódás a világ önálló értelmezését tételezi fel. Az az ember, aki ugy-ahogy megtanult irni-olvasni, rendelkezik ugyan meghatározott ismeretekkel, de önállóan gondolkodni nem képes, az ügyesen manőverező politikusok kezében pusztán eszközzé válhat. A kultura nem csupán az ismeretek megszervezése, hanem képesség a szerzett ismeretek felhasználására, az olyan alkotó tevékenység során, amely tudatosan a társadalom javát szolgálja. A szocializmus nagysága abban nyilvánul meg, hogy miközben embermilliókat nevel alkotómunkára, e tevékenységet magas szinvonalu tartalommal tölti meg.

A burzsoá ideológusok igyekeznek ugy beállitani a szocialista kultura hazafias-állampolgári pátoszát, mint ami annak antihumanista lényegéről tanuskodik. A személyiség szabadságának garanciáját ők az embert a társadalomtól különválasztó individualizmusban keresik. A valóságban azonban a társadalomtól való elkülönulés, a magunk kis intim "mikrovilágába" az elzárkózás törekvése, elkerulhetetlenül a szellemi elszegényülés, a valóság előtti erőtlenség, a szociális passzivitás sorsára itéli az embert.

Csak a társadalmi kollektiv kapcsolatok erősitése és fejlődése alapján mehet végbe minden ember "teljes értékü" szellemi fejlődése; az ember csak a kollektivában kap lehetőséget arra, hogy teljességében, mint személyiség, kifejezze önmagát. A szocialista kultura fejlődése is bizonyitja, hogy az ember erkölcsi és intellektuális fejlődését pontosan a társadalommal való kapcsolatok erősitése, az élettevékenységben való aktiv részvétel biztositja. E kapcsolatok annak következtében fejlődnek, hogy a szocializmus egyfelől létrehozza a társadalom, a kollektiva reális felelősségét az ember neveléséért, másfelől pedig minden embertől komoly belső szellemi munkát, állandó intellektuális és erkölcsi tökéletesedést követel. A szocialista társadalomban az ember nem passziv objektuma a közösség befolyásának. A szocializmus viszonyaiban formálódó személyiségnek olyan jellemvonásai vannak, mint a közös ügy iránt érzett személyes felelősség, mint a céltudatos és szivós törekvés a képességek és az erkölcsi önkontroll fejlesztésére.

A szocialista társadalom nevelőhatása a személyiségre összekapcsolódik annak össztevékenységével és ez a folyamat minden emberben olyan erkölcsi vonások formálására irányul, amelyekben testet öltenek a kommunista morál alapelvei, s amelyek az emberi alkotóképességeket teljes gazdagságukban és maximálisan fejlesztik ki és realizálják. Ebben tükröződik a kulturális haladás igazi lényege a szocializmusban.

Természetesen, hogy a kulturával kapcsolatos kérdések leegyszerüsitett vizsgálata, amely abban csak a gazdasági és politikai élet egyoldalu

tükrözését látja, a társadalom szellemi életének bonyolult strukturáját illetően, torzitásokhoz és hamis nézetekhez vezethet. A kultura jelenségei oly mélyen hatnak a személyiség tudatára, egész szellemi és erkölcsi világára, ami az aktiv befolyás jellegét viseli magán, és megmutatkozik a személyiség tevékenységében és önkifejezésében egyaránt.

A kommunista társadalmi viszonyok egyik megkülönböztető vonása az, hogy az emberek szellemi érdekeinek közös volta és állandó törekvésük a társadalmilag jelentős alkotás felé, mint a társadalom tagjainak szükségletei, szervesen összetartoznak. A kommunista társadalmi viszonyok e sajátossága már a szocialista társadalom forradalmian fejlődő szellemi életében megmutatkozik, mivel ebben a kultura elsőként jut annak lehetőségéhez, hogy feltárja a maga humanista lényegét. Ez indokolttá tesz olyan következtetést, hogy a kulturális forradalom átmenetet jelent az emberiség kulturális haladásának egy magasabb fokozatához, azáltal, hogy legyőzi az ember elidegenedését a társadalom szellemi életében.

Romain Rolland annak idején a szovjetunióbeli látogatásáról ezt irta: "Az egyedüli korszerü és egyetemes haladás nem választható el a Szovjetunió sorsától." A kommunizmus felé tartó szovjet nép példájának ereje az egyik legfontosabb tényező, amely elősegiti az egyetemes kulturális haladás továbbfejlődését. A szocialista kultura sikere a szocializmus fölényének legjobb propagandistája az egész emberiség számára. V.I. Lenin hangsulyozta a világ első szocialista államának nemzetközi jelentőségét, a példakép szerepét. A Szovjetunió óriási hatással van az emberiség szellemi fejlődésére a maga következetes leninista kulturpolitikájával és eredményesen befolyásolja az egész civilizáció fejlődését korunkban.

(Arnoldov: Leninizm i kulturnüj progreszsz. Moszkva, 1969. Kézirat.)

(Népmüvelési Értesitő XI. évf. 1. 1970. 3-25. o.)

Csányi Lászlóné

Nemzetközi Konferencia a szocialista kulturális forradalom elvi kérdéseiről

Bp. 1963. VI. 25-27.
(Részlet.)

. . .

A kultúra fejlődésének alapvető törvényszerűségei a szocialista országokban

Zoltai Dénes referátuma szolgált alapul a népmüvelőket is közelről érintő számos elvi-gyakorlati probléma elemzéséhez. A felvetett kérdések érthetően igen élénk vitára adtak alkalmat, hiszen az előadó meglehetősen kidolgozatlan kérdések exportálására vállalkozott.

A következőkben a referátumnak elsősorban olyan problémaköreit emeljük ki, amelyekben ujszerüen vetődtek fel a kultura fejlődésének alapvető törvényszerüségei a szocialista országokban.

A szocialista kultura egyre erősebb gyökeret ver, egyre dusabb virágokat hajt, a szocialista világrendszer valamennyi országában - hangsulyozta az előadó. "A szocialista világrendszer létrejötte a müvelődéselmélet területén is figyelmünk középpontjába állitja az általános és különös dialektikával kapcsolatos problémákat", vagyis az egyetemes és sajátos törvényszerüségek vizsgálatát a kultura fejlődésében, a szocialista kulturális forradalom végigvitelében hazánkban is.

A referátum célul tüzte ki: a kulturális forradalom szocialista alaptartalmának tisztázását, a közös, egyetemes törvényszerüségek elemzését, a müvelődési viszonyok terén lejátszódó forradalmak különböző tipusainak vizsgálatát, különösen a történeti és nemzeti tipussajátosságok elemzését. Az előadó hangsulyozta: "A kulturális forradalom... az átmeneti korszak egyik alapvető társadalmi folyamata, amelynek tartalma a kulturális elidegenedés felszámolása, a tudat szocialista átformálása, a sokoldaluan és harmonikusan fejlett kommunista személyiség össztársadalmi méretü formálása."

Fontos megállapitása volt az előadásnak az a tétel, mely szerint "kulturális téren is érvényesül az egyenlőtlen fejlődés, s az imperializmus korában, különösen összetetté, ellentétes tendenciákban gazdaggá teszi a szocialista forradalom által készen talált müvelődési viszonyokat. A kulturális forradalom sajátos nemzeti vonásainak megértése éppen ezért feltételezi a kulturális örökségnek mint pozitiv és negativ, előnyös és hátrányos oldalak ellentmondásos egységének konkrét feltárását." A munkásosztály nem kezdi "tiszta lappal" a szocialista kulturpolitikát, vagyis azzal kell kezdeni, amit örökölt a kapitalizmustól. Az egyenlőtlen fejlődés törvénye éppen ezért tovább hat a proletárdiktatura kivivása után is, és a megvalósulás utjait-módjait nagymértékben befolyásolja.

Az előadó és a hozzászólók egyaránt beszéltek a kulturális forradalom, ezen belül a művelődési forradalom szakaszairól. E probléma körul élénk vita alakult ki. Zoltai Dénes álláspontja szerint a kulturális forradalom előkészitő szakasza kialakul a kapitalizmus körülményei között. Létrejön a marxista párt, gyökeret ver a tudományos világnézet, és megindul a kulturális hagyaték kritikai feldolgozása. Az első szakasz feladata a polgári kultura közvetlen-politikai hatásának közömbösitése, a muveltségi monopólium megszuntetése és az uj szocialista értelmiség megteremtése. Az iskolaugyre és a népmüvelésre hárul itt döntő feladat. A második főszakaszt a szocializmus alapjainak lerakásával párhuzamos kulturális épitőmunka jellemzi. Létrejön a kulturális tevékenység állami támogatásának feltétele, a tudományos kutatás, a művészeti alkotómunka, a népmüvelés anyagi alapjainak biztositása. Ennek a szakasznak a fejlődése kifejeződik a megfelelő müvelődési és népmuvelési intézményrendszer (könyvtárak, müvelődési otthonok, rádió, televizió stb.) kialakulásában is. Kibontakozik a kulturális tömegmozgalom, melyben az ideológia, a tudomány, a müvészet egyaránt közkinccsé válik. A kulturális forradalom befejező szakasza átmenetet jelent a kommunista társadalom kulturájához. E szakasz főfeladata a mindenoldaluan müvelt, kommunista embereszmény megvalósitása, a személyiség sokoldalu harmónikus fejlődésén keresztül. A Szovjetunió jelenleg a kulturális forradalom befejező szakaszában van, hazánkban a koncepció szerint a második főszakaszban tartunk.

A szocialista kulturális forradalom szakaszolása ujszeru. A vitában felszólalók alapvetően egyetértettek a szakaszolással, de egyben óva intettek a mechanikus szétszakitástól, másrészt a problémák konkrét vizsgálatát igényelték. Többen kifogásolták, hogy a szocialista forradalom fokozatos és robbanásszerü formáinak differenciáltabb elemzése hiányzik a referátumból Sipos István felhivta a figyelmet a "készen kapott" kulturális örökség hatására és a hatás sematikus értékelésének veszélyére. "Igen fontos annak figyelembevétele – mondta – hogy a forradalom érlelődésének és indulásának, a politikai fordulat végrehajtásának időszakában milyen változások állnak be a dolgozó tömegek tudatában, hogy a reakciós ideológia milyen elemeit gyomlálja ki ezen időszak és milyen ideológiai elemeket állit be a következő fejlődési periódusba."

Az a tény, hogy Magyarországon nem bontakozott ki fegyveres ellenállás a felszabadulás időpontja előtt, erősen rányomta bélyegét egész kulturális fejlődésunkre a felszabadulás utáni időszakban is. Nem véletlen, hogy eszmei offenzivánk fő feladatai között ma is előtérben áll a nacionalizmus elleni harc, - mondotta Sipos István.

Fukász György különösen az előkészitő szakaszt, mint egyetemes követelményt kifogásolta. Vitathatónak tartja az előkészitő szakasz létezését a robbanásszerü forradalmi átalakulás esetében, viszont elfogadhatónak tartja a történészek egy részének álláspontját, akik a szocialista kulturális forradalom első szakaszának kibontakozását nem a fordulat évével kezdik

hazánkban, hanem 1945-tel. Más szavakkal: lehetségesnek látszik a fokozatos szocialista forradalmi átalakulás következtében a kulturális forradalom első szakaszának és nemcsak annak előkészitő szakaszának a kibontakozása már a proletár diktatura győzelme előtt.

Többen hangsulyozták, hogy a kulturális forradalom periódizálása helyes, de a sajátosságok kutatása a folyamatokon belül még nagyon hiányos. A kutató munka fontosságát többen aláhuzták a vitában. Az előadás hiányosságai között is éppen a konkrét kutatások alapján kialakitott bizonyitás hiánya volt a legszembeötlőbb.

Ezt emelte ki Huszár Tibor is hozzászólásában, azt fejtegetve, hogy "valahogyan közelebb kellene menni a valóságos folyamatokhoz és most már talán ugy kellene filozófiai témákról beszélni, hogy nagyobb szociológiai apparátussal dolgozzunk az általános folyamatokra bizonyos prózai profán tényekből következtessünk".

Több hozzászóló sürgette a differenciáltabb elemzést a kulturális forradalom fejlődési szakaszain belül, de egyben az elkövetkező időszak igényeiként általában is felmerültek e feladatok.

Nagy jelentőségüek azok a megállapitások, amelyek középpontba kerültek az előadásban és a vitában a szocialista kultura fejlődésével kapcsolatosan, még akkor is, ha azok további vizsgálatokat igényelnek. Jelentősek, mert utat mutatnak éppen a rendszeres kutató munkához. Ilyen megállapitások és problémafelvetések az előbb ismertetetteken kivül például a szocialista kulturális forradalom első szakaszában számos demokratikus jellegü kulturális feladatnak a megoldási módjai. A demokratikus és a szocialista elemek összefonódottsága az egyes szocialista országokban ugyanis nagy mértékben különbözik egymástól. A szocialista kulturális forradalom előrehaladásával fokozatosan megszünik, hatását veszti a burzsoá kulturális fejlődésre jellemző és a szocializmus kezdeti szakaszában is még érvényesülő egyenlőtlen fejlődés törvénye és az egyenletes fejlődés kezd kibontakozni. Objektiv és szubjektiv tényezők akadályozhatják azonban az egyenletes fejlődést. Objektiv tényezők lehetnek például a társadalmi viszonyokban, a társadalmi létben meglevő ellentmondások, de egyben nagy szerepe lehet a szubjektiv tényezőknek, mint pl. a vezetés tudatosságának vagy ösztönösségének, valamint a müvelődés demokratizmusának, a müvelődési mozgalom jellege kibontakozásának, a tömegek aktiv, tudatos részvételének a kulturális forradalomban.

Az egyenletes fejlődés kibontakozásának tehát vannak hazai, és vannak nemzetközi követelményei is. A szocialista nemzetek testvéri összefogása megteremtette a kulturális kapcsolatok kiépitésének, a nemzeti kulturák kölcsönös közeledésének és kiegyenlitődésének objektiv és szubjektiv előfeltételeit is. A szocialista világrendszeren belül létrejött a kulturális kincsek kicserélésének a lehetősége, s ezáltal a szocialista kultura nemzetközi fejlődésének soha nem látott kibontakozási lehetőségét biztositja. E gazdagodó, sokszinü szocialista nemzetközi kultura fejlődésében felhasználja

az összes nemzeti és egyéb formákat és tartalmi elemeket. A nemzeti sokszinüségen keresztul valósul meg a kommunizmusban az össz-emberi kultura.

Mind ez a folyamat, egyrészt a még meglevő, visszahuzó, burzsoá kispolgári hatás ellenére, másrészt a kapitalista világrendszer létezése, a burzsoá eszmék, ideológiák állandó hatása ellenére osztályharcban valósul meg. A megszüntetve megtartás elve mind a hazai, mind a nemzetközi tendenciák viszonylatában érvényes. Átvenni a burzsoáziától ami pozitiv és elvetni, ami reakciós, olyan követelménye a szocialista kulturális forradalomnak, olyan része a marxizmus eszmei offenzivájának, amelyet meg kell valósitani.

A bonyolult feladatok megvalósitása magasfoku tudatosságot és alapos vizsgálódást, tudományos kutatómunkát igényel. A kulturális forradalom folyamatainak állandó tanulmányozása elengedhetetlen. Ez volt a konferencia egyik sokat hangoztatott álláspontja.

Felmerult a kutatómunka sokirányuságának, ugyanakkor komplex jellegének igénye is. Számos filozófiai tételt tisztázni kell ahhoz, hogy azok a pszichológia, a pedagógia, a kulturszociológia, vagy a sajátos esztétikai kutatás alapjainak kiindulási pontjául szolgálhassanak. Többen hangsulyozták, hogy a filozófiának közelebb kell kerulnie a kulturális forradalom által felvetett elvi-gyakorlati problémákhoz és vizsgálódási módszereit is egyre inkább a gyakorlat megismeréséhez kell alakitania. A filozófia jobban kell, hogy támaszkodjon kutatásaiban a szociológia, pedagógia és pszichológia eredményeire.

A müvelődés elméletét ki kell alakitani és elsősorban a muvelődéssel foglalkozó káderek közkincsévé kell tenni azt.

Azokról a kezdeti eredményekről, melyek az eddigi kutatások alapján jöttek létre, Szántó Miklós és néhány hozzászóló beszélt a konferencián.

Az eddigi eredmények szerények. A kulturális élet vizsgálatával foglalkozó kutató, tudományos igényu elméleti munka kibontakozása remélhetőleg a közeljövő egyik fő feladata.

Elhangzott a konferencián az az igény is, hogy az eddiginél alaposabb vizsgálatokat igényelnek a szocialista kultura, a szocialista kulturális forradalom fogalmának, tartalmának a tisztázása, a müvelődési forradalom mozgalom jellegének alakulása, az életmód és a muvelődés, a világnézet és a müvelődés, stb. viszonyainak a vizsgálata.

. . .

(Népmuvelési Értesitő, 1963. 3-4. sz. 238-259. o.)

A. E. Mordinov

A szovjet kultúra szocialista tartalma és nemzeti formája

(Részletek)

. . .

A marxizmus-leninizmus tanitja, hogy nem lehet az egyik társadalom kulturáját teljesen különválasztani a másiktól. Minden különbség mellett is, amelyek ezen társadalmaknál fennállnak, szükséges látni, hogy minden társadalom és minden társadalmi formáció létrehozza saját kulturáját, örökli a legjobbakat az előző társadalmak kulturájából és tovább is fejleszti azt. Ily módon jön létre az emberi nép kulturájának általánosan ismert átöröklése, nemzedékről-nemzedékre, és társadalomról-társadalomra felhalmozva és továbbadva. De mélységes hiba lenne azt feltételezni, hogy a kultura fejlődése egységes és állandó emelkedés, annak alacsonyabb fokától a mindinkább magasabbhoz, mint ezt a burzsoá tudósok feltételezik, népszerüsitve az "egységes folyamat" teoriáját a kultura fejlődésében. Ellenkezőleg az átmenet egyik társadalom kulturájától a másik társadalom kulturájához, nem valami sablon szerint valósul meg, hanem többé vagy kevésbé sajátságosan az átmenet speciális törvényeivel összhangban, az egyik társadalmi-gazdasági formációtól a másikig, az anyagi termelési módban való átmenet a fejlettebb sajátosságainak megfelelően.

Az átmenet jellege egyik kulturától a másikhoz, az ujhoz, a magasabbhoz, alá van rendelve és többé-kevésbé összhangban áll annak a fordulatnak a jellegével, ami az anyagi termelési módban, a szociális forradalom eredményeként létrejön, megtörve a régi rendet, a régi társadalmi berendezkedést. Mennél határozottabban megy végbe a régi széttörése, annál határozottabban jelentkezik reakciós kulturájának, a régi eszmék, elméletek, nézetek szokások megváltoztatása is.

Amilyen a termelési mód forradalma a társadalmi viszonyok terén, általában ilyen a kulturális területen végbemenő forradalom is.

. . .

A szocialista gazdaság létrehozása jelenti a szocialista kultura létrehozásának és fejlődésének egyik legfontosabb feltételét. De a marxizmus nem korlátozódik erre a tényre, minthogy ez még nem a teljes igazság. A gazdaság és a kultura egymáshoz való viszonya szélesebb, mint az utóbbi puszta fuggése az előbbitől.

A dolog lényege abban áll, hogy maga a szocialista gazdaság nem tud létezni és kifejlődni a szocialista kultura fejlődése nélkül. Az elsőosztályu

technikai bázis irányitása, az egész népgazdaság, teljesen értelmetlen magasfejlettségü tudomány nélkül, nagyszámu mérnökök és technikus képzése nélkül. Az iparnak és mezőgazdaságnak általános felemelése szintén milliónyi magasképzettségü munkás és mezőgazdasági szakember kiképzését követeli meg. Ebből kiindulva a mi pártunk nagy figyelmet szentel a kötelező általános iskola, s majd ezután, a nem teljes középfoku oktatás életbe való bevezetésével, a felső és a középfoku speciális oktatási intézmények utján történő káderképzésre.

Ilyen módon a gazdaság és a kultura között nem egyoldalu, hanem kölcsönös kapcsolat áll fenn, egység és ezen egységen belül a gazdaságé a meghatározó szerep.

. . .

A munkásosztály győzelme a kultura terén nem egyidejü a politikai gazdasági területeken aratott győzelmekkel, mivel az emberek tudata mindig elmarad a létüktől, a gazdasági helyzetüktől és a mult maradványai az emberek tudatában szivósságukkal tünnek ki, ezeket állandóan támogatják és ébresztgetik a kapitalista környezet és a belső ellenséges elemek. A kulturális forradalom a dolgozóknak a régi társadalomtól örökölt tudatlansága és müveletlensége határozott legyőzését jelenti, a müveltség, az irni-, olvasni tudás tömegméretü elterjesztését, azt, hogy a munkások és parasztok tömegei sajátitják el az állam kormányzását, a tudományok és a technika alapjait, a népi értelmiség előkészitését, az uj, szocialista kultura virágzását. A kulturális forradalom országunkban a fizikai és szellemi munka közt meglevő különbség felszámolását tüzte ki céljául.

A kulturális forradalom a munkához és a társadalmi tulajdonhoz való uj viszony nevelését jelenti a dolgozóknál, a szocialista munkafegyelmet, erősitve a politikai aktivitásukat az állami vezetés és a kulturális épités minden terén. Hivatott uj viszonyt létrehozni országunk népei között, ami a barátságon, a kölcsönös segitségen és baráti együttmüködésen alapul, annak világos megértésén, hogy érdekeik és sorsuk egységes és elszakithatatlan. A kommunista erkölcs létrehozását jelenti, az emberek közötti uj viszonyt, létükben, a társadalmi életben és a termelésben, a teljes egyenlőség és a kölcsönös megbecsülés alapján.

A kulturális forradalom középponti eszméjét, amely az ő sokoldalu feladatai fókuszában összpontosul, éppen a szovjet hazafiság érzésének nevelése jelenti a mi embereinkben, határtalan szeretetet és odaadást szocialista hazájuk iránt, erőt nem kimélve küzdeni és harcolni nevének szüntelen felvirágoztatásáért, hatalmáért és dicsőségéért.

A kulturális forradalom kétoldalu folyamat. Egyik oldalon minden haladó és progressziv felhasználását tételezi fel, amelyet a kulturában az előző korok társadalmi gazdasági formációi hoztak létre, és a másik oldalon az uj szocialista kultura létrehozását, amelynek elemei megjelennek, kialakulnak már a kapitalista feltételek között.

. . .

(Kézirat. Népmüvelési Intézet Adattár)

Szántó Miklós

Életmód, művelődés, szabadidő

(Részletek)

. . .

Az új művelődési szerkezet

A felszabadulás előtti művelődési szerkezet eltünt. Az uj helyzetet a kultura demokratizálásának folyamatával jellemeztük, amely átalakulás éppen a művelődési monopólium megszüntetése által vált lehetővé. Ez mindenekelőtt azt jelenti, hogy a társadalmi-gazdasági csoportok művelődési szintje kiegyenlitődik.

Melyek e kiegyenlitődési folyamat feltételei?

A termelőeszközök társadalmi tulajdonba kerültek és ennek alapján kialakultak a testvéri dolgozó osztályok, megszünt a kizsákmányolás. Mindennek kifejeződése a szocialista nemzeti egység, és amikor a folyamat ezt lehetővé teszi, a kiformálódó össznépi állam. Feltétele a tudományos-technikai forradalom, amely átalakitja a termelést és – a használati cikkek tömegével – a fogyasztást. E változások áthatják az élet minden közegét, sok tekintetben uj alapokra helyezik az életmódot, befolyásolják az emberi viszonyokat.

Mi a kultura demokratizálódásának tartalma?

Megszüntek az iskolában megszerezhető müveltség régebbi státus-előjogai, és ez, valamint az általános iskola kiterjesztése lehetővé tette a közép- és felsőbb iskolák birtokbavételét a tanulni akaró munkások és szegényparasztok számára.

A központilag megállapitott munkaidő, a növekvő szabadidő, a viszonylag nem éles kereseti különbségek, az emelkedő életszinvonal, a szélesen kifejlődött kulturális intézményhálózat, a kulturális eszközök és termékek viszonylag alacsony ára széles dolgozó rétegek számára tették elérhetővé ezeket és ezzel a müveltség alapjainak elsajátitását és képességeiknek, igényeiknek megfelelő fejlesztését. Az uj helyzet fontos vonása a marxista megalapozottságu uralkodó kultura tudatos terjesztése a szocialista kulturális politikát folytató intézmények segitségével, amelyek fő feladatuknak tekintik a müveltségtől eddig távoltartott tömegeknek a kulturális életbe való bevonását, müveltségük szakadatlan fejlesztését.

A szocialista épitès feladatainak megfelelően, ugrásszerüen, rohamosan növekszik az értelmiség számaránya az összlakossághoz képest. Az értelmiségi utánpótlás biztositása a dolgozó osztályok soraiból történik elsősorban, a régi értelmiség átnevelése és az egész értelmiségnek a szocializmus céljai számára való megnyerése folyamatában. Az értelmiség belső

rétegeződése átalakult és a régebbi jogász többség helyét a müszaki-technikai szakemberek tulnyomó aránya váltotta fel.

Az uj helyzetet az egyenlőbb lehetőségek jellemzik, és ezért az uj struktura azon az alapon alakul ki, hogy milyen mértékben élnek és képesek élni a különféle társadalmi-gazdasági csoportok a müvelődés eszközeivel. Elvileg megvan a reális lehetősége bárkinek arra, hogy olyan müveltséget szerezzen, amilyen képességeiből telik, ennek megfelelő munkabesorolást nyerjen, és a végzett munkája alapján kapott jövedelme szerint alakithassa ki kulturálisan igényes vagy igénytelen életformáját.

A gyakorlatban ezeket a lehetőségeket még sok minden korlátozza. A müvelődési monopólium megszüntetése csak a kezdet: a feltételek megteremtése, a viszonylag egyenlő lehetőségek biztositása. A munkáshatalom minden eddiginél összehasonlithatatlanul kedvezőbb kiindulást biztosit a társadalmi müveltség növelésére, de a gondokat el nem tünteti.

Az iskolák kapuit megnyitottuk, de nem volt elegendő pedagógus, tanterem és felszerelés; korszerütlen tantervek nehezitették és nehezitik a tanitást. Ma sem megoldott feladat a szülői és egyéni szakmaválasztási törekvések és az állami munkaerőgazdálkodás között az összhang. Mindez egy-egy szála annak a szövevényes problémacsomónak, amely a müvelődési monopólium megszüntetése másnapján megoldást követelt, és amelyen azóta is munkálkodunk.

Nem ismerjük azonban kellően a müveltség valóságos presztizsét, helyét a társadalom értékrendszerében. Az egyetemi, főiskolai helyekért való mai roham mögött nehéz kitapogatni, mennyi ebből a felismert valódi társadalmi szükséglet és mennyi a képzelt.

Arra, hogy a lehetőségekkel népünk hogyan él, hogyan válik mindez valósággá, a szocialista világnézettel áthatott dolgozó emberek korszerü kulturájává, a müvelődési monopólium megszüntetésének inkább a multra utaló fogalma nem adhat választ. Ezért is került melléje elválaszthatatlanul a kultura demokratizálásának kategóriája. (A mi fogalom-interpretálásunknak volt a hibája, hogy illuziókat keltve, és magunkat is sokszor becsapva, egybemostuk a feltáruló lehetőségeket azok megvalósitásával. Ugy voltunk ezzel, mint az egyoldalu beruházási szemlélettel: ma már tudjuk, hogy a nagy költséggel felépült müvelődési ház még nem jelent automatikusan virágzó egyesületi életet.)

A kultura demokratizálódásának fogalma helyes, mert a régi arisztokratikus multtal szemben kifejezi a mát, a jelen folyamat fő irányát. Ha az iskolázottsági adatokat társadalmi-gazdasági csoportok szerint bontjuk, világossá válik, hogy a régen uralkodó helyzetben levő csoportok előjogai megszüntek, az akkor hátrányos helyzetü osztályok, rétegek közel egyenlő startesélyekkel indulnak. (A családi légkör, a müveltségi hagyományok, a lakáslehetőségek befolyása persze soká érezhető még.)

Ugyanakkor azonban a demokratizálódás kategóriája tulságosan tág, nem elég sokoldalu ahhoz, hogy átfogóan és mélységében jellemezze a

muvelődési teruleten folyó kuzdelem ellentmondásos voltát: a főáramlattal szemben kifejtett ellenállást, a sokféle ellenáramlatot, orvényt, amelyek előrehaladásunkat gátolják és nehezitik.

A politikai és jogi feltételek egyenlő volta nem szunteti meg az emberek közötti minőségi különbségeket: a képességek és készségek, a tehetség és a jellem, a személyiség erői – az akarat, a kitartás, a szorgalom – természetes egyenlőtlenségét. Annak alapján, hogy a lehetőségekkel milyen mértékben tudnak és akarnak élni az egyes rétegek, uj egyenlőtlenségek szakadatlan keletkezése és megszünése a kulturális forradalom, amelynek során uj müvelődési struktura jön létre. Kiegyenlitődik a muveltség az átfogó társadalmi-gazdasági csoportok között, de egyenlőtlenul fejlődik generációk és nemek szerint, az egyes rétegeken belul, például szakmunkások és segédmunkások szerint. Egyenlőtlen a fejlődés a tudomány és a muvészet, a humán- és reálértékek elsajátitása tekintetében és van kulonbség a muvelődés és szórakozás, a civilizációs és kulturális értékek elsajátitása terén is. Előbbre vagyunk az alkotás vagy az intézmények munkája terén – ahol arról van szó, hogyan lehet még hivebben kifejezni a szocialista eszmeiséget – és elmaradtunk a kozgondolkodás formálódásában, amelyet fejlődésunk sokféle cikcakkja leginkább érintett.

Ez a kiegyenlitődési folyamat nálunk, ha gyors is, nem egyenletesen gyorsul és uj ellentmondások szakadatlan keletkezése és megszuntetése közepette valósul meg.

Nálunk, ahol megszüntették az embernek ember által való kizsákmányolását, kiharcoltuk az egyuttmukodő baráti osztályok társadalmát, vajon hogyan alakulnak ki a viszonylag eltérő anyagi-gazdasági viszonyokat tukröző társadalmi csoportok? És mert a mindennapi tapasztalat ezernyi jelét szolgáltatja annak, hogy az emberek muvelődési helyzete, magatartása, értékrendszere, társadalmi aspirációi, azaz tudati-ideológiai viszonyai terén egymástól elkülönülő társadalmi rétegeket találunk, vajon milyen rétegképző tényezők munkálkodnak a mi jelenlegi muvelődési szerkezetunk kiformálódásában?

A társadalmi munkamegosztás történelmileg meghatározott rendszerében vannak olyan lényeges kulonbségek, melyek rétegképző jegyekként funkcionálnak, kiegészitve és átszelve a tulajdonviszonyokra, az ezzel kapcsolatos munkamegosztásra és jövedelemelosztára épult társadalmi strukturát.

Amikor mi létrehoztuk a társadalmi tulajdon kulonböző – állami és szövetkezeti – tipusait, fennmaradtak még lényeges kulönbségek a szellemi és fizikai munka, a város és a falu kozott.

A szocialista épités nem utolsósorban ezen ellentmondások megszuntetésének utja. Ennek a korszakos folyamatnak alapja a termelőerők forradalmi fejlődése, a társadalmi szerkezet gyokeres átalakulása és mindennek bázisán, a folyamat szerves részeként és egyben kovetkezményeként a muvelődési szerkezet teljes átformálódása is. A muvelődési szerkezet fogalmában már benne van az a feltételezés, hogy az adott társadalmi formáción belul kulonböző osztályokat, rétegeket, csoportokat találunk, amelyek

egymástól minőségileg különböznek anyagi-gazdasági viszonyaik, társadalmi felfogásuk, életmódjuk, magatartásnormáik tekintetében, és tagjaik egymás közötti kommunikációs kapcsolatai gyakoribbak, szorosabbak, mint ilyen irányu érintkezésük más csoportok tagjaival.

A rétegképző jegyek közul a muvelődési szerkezet szempontjából is mindenekelőtt az anyagi-gazdasági szférákat kifejező, de lényeges müvelődési aspektussal rendelkező tényezők a legjelentősebbek.

Ha azt akarjuk megállapitani, kik voltak a Horthy-korszakban a szinházba járók és milyen rétegek maradtak el, kik a rádiózók és kiknek a lakásából hiányzott a rádiókészulék, akkor a kapott – sok mutatóju, nagyon lehangoló és sötét – képből kirajzolódik a megoldás: az országra rátapadó kizsákmányoló osztályok és a hozzájuk kapcsolódó értelmiség szuk rétege szivták el a nemzeti jövedelem nagy részét, sajátitották ki a szabadságjogokat, vették el a kultura éltető levegőjét, monopolizálták a muvelődés eszközeit és lehetőségeit.

Ha nálunk ma a rádióval rendelkező, szinházba, moziba járó emberek különféle jegyek szerinti strukturáit vizsgáljuk, és keressük, van-e összefuggésuk a termelőeszközök tulajdona alapján megállapitott strukturával, bajosan találjuk meg a kulcsot. Gyakorlatilag ugyanis szinte minden család ujságolvasó, minden családban van rádió, legyen az munkás, alkalmazott vagy egyéni paraszt, önálló vagy akár nyugdijas család, de nem mindenki jár egyformán például szinházba.

A tulajdonviszony szerinti csoportositás ma nálunk a kiindulópont, minden változás alapvető meghatározója, de a kulturális jelenségek legtöbbjénél elvesztette a müvelődési monopólium idején a Horthy-korszakban megvolt élesen kidomborodó, közvetlenul meghatározó szerepét.

. . .

A tulajdonviszonyok mint az egyik független változó mellett egyre inkább előtérbe kerul és a jövőben még inkább érvényesül a másik független változó: a társadalmi munkamegosztás során elfoglalt hely jellege. (Szerepe van a harmadiknak is, a konkrét munka ágazati jellegének.) A társadalmivá vált tulajdonviszonyok a szocialista országok fejlődésének alapját, előfeltételét jelentik, ami pedig a rétegek keletkezését, különbségeit, ezek mozgási sajátosságait nagyrészt magyarázza, az a végzett munka jellege. A tulajdonviszonyoknak jelentős determináns szerepe van, például a tsz-tagság és az állami tulajdonu vállalatok dolgozóinak eltérő jövedelmi szerkezetére, ami viszont életmódjuk közvetlen anyagi alapját jelenti.

A munkások és a szovetkezeti parasztság különböznek egymástól a termelőeszközökhöz való viszony tekintetében és ennek alapján a társadalmi munka-megosztásban elfoglalt hely, a jövedelmi források szerint, mégis, a muvelődési struktura szempontjából plasztikusabban fejezi ki az eltérést közöttuk a társadalmi-foglalkozási struktura szerinti rétegeződés. (A társadalmi struktura sok szempontból vizsgálható. Mindegyik szelektiv jellegu,

mert az összetett társadalmi valóság meghatározott területeire összpontosítja a figyelmet, a vizsgálat kiindulópontjának szemszögébe eső és azzal összefüggő tényeket elemzi és figyelmen kivül hagy egyéb jellemzőket.)

Mi az, ami a müvelődési strukturához lényeges? Minden olyan tényező, ami a szakképzettséggel, a tanultság fokával, valamint az életmóddal közvetve vagy közvetlenül összefügg. A közvetve – de végső soron meghatározó erővel ható rétegképző jegyek közül a müvelődési folyamat szempontjából lényegesek a következők:

a munka ágazati jellege, tehát az, hogy valaki az iparban vagy a mezőgazdaságban végzi-e,

az alkalmazás minősége, a foglalkozás jellege (azaz fizikai vagy szellemi munkás-e és ezen összefoglaló kategóriákon belül szakmunkás, betanitott munkás, vagy segédmunkás-e, illetve vezető értelmiségi, önálló vagy beosztott),

a település jellege (város, falu),

a jövedelem (a kereset és a család egy tagjára eső jövedelem mértéke és ennek alapján a fogyasztási szerkezet).

A müvelődési szerkezet alakulására közvetlenül a következő tényezők hatnak:

szakképzettség, iskolai végzettség,

az életmód kulturálisan igényes vagy igénytelen volta. Ebben a tekintetben jelentős a család összetétele, müvelődésre ösztönző hatása vagy gátló, visszahuzó szerepe. A családtagok foglalkozási megoszlása hazánkban máris meglehetősen heterogén, és ez az irányzat fokozódik. Egyre nagyobb számban találunk egy családon belül ipari és mezőgazdasági, fizikai és szellemi dolgozókat. Ez azzal a következménnyel jár, hogy a fejlettebb, iskolázottabb, szellemileg igényesebb réteg "házon belül" érvényesiti a maga müvelődési transzmissziós szerepét;

maguknak az ismereteknek, érdeklődési köröknek sajátos strukturája (humán, reál, vegyes).

Nagyon fontos, hogy lássuk a szocialista épités folyamatainak dinamikáját. Nagyarányu mozgás jellemző a mi társadalmunk életére. Évtizedek óta tartó átrétegződés, főleg a parasztságból a munkásosztályba, a mezőgazdaságból az iparba és egy – ugyancsak nagyméretü – szakadatlan törekvés a falvakból a városokba. Ennek a kettős, de összefüggő áramlatnak a kulturális következményei nem kevésbé fontosak, mint az önmagában vett gazdasági és politikai oldal.

. . .

(Szántó Miklós: Életmód, müvelődés, szabadidő. Akadémiai Kiadó 1967. 147-151.o.)

Antonina Kloskowska

Tömegkultúra

Kritika és védelem

(Részletek)

. . .

A tömegkultura definiciója ennélfogva nemcsak a befogadók számbeli nagyságát, hanem azokat a jellemző tulajdonságokat is felöleli, amelyek lehetővé teszik az ismertetett jegyekkel rendelkező másodlagos közönség létrejöttét. A közvetlen közönség kategóriájához tartozó nagyszámu közönség nemegyszer a tömegkultura korszakát megelőző korokban is összegyült; ilyen közönséget teremtett a szinház, valamint az antik vagy középkori kulturák ünnepi játékai és vallási ünnepségei. A közvetett tömeges közönség létrejötte viszont azoktól a technikai eszközöktől függ, amelyek az ujabb idők vivmányai. A nagy létszámu, de ugyanakkor térben elszórt közönség számára közölt szimbolikus tartalmakat megfelelő módon sokszorositani kell. A sokszorositás kétféleképpen érhető el: vagy ugyanazon tárgy nagyszámu lenyomatával, másolatával, vagy vevőberendezések sokasága utján, amelyek lehetővé teszik egy forrásból származó ugyanazon jel, hang, kép igen sok helyen történő egyidejü vételét. A sztandardizált tartalmak terjesztésének első tipusa nyomtatás, a fénykép- és filmmásolás; a második tipussal pedig a rádió és a televizió esetében van dolgunk.

Az emlitett technikai eszközök a tömegkommunikációs eszközök elnevezést viselik, s müködésük elválaszthatatlanul összefort a tömegkultura keletkezésével. Annak folytán, hogy sztandardizált, sokszorositott másolatokat szolgáltatnak, széles körben terjesztik e kulturális tartalmakat. Egyben lehetővé teszik egyidejü vagy legalábbis egyszerre történő befogadásukat.

Az időszakos kiadványok, könyvek, filmek, rádió- és televiziómüsorok kikristályositják a közönség nagy, nemegyszer milliós tömörüléseit, amelyekhez egyidejüleg szólnak az egy és ugyanazon forrásból kibocsátott azonos jelrendszerü tartalmak.

A tömegkulturát meghatározó mennyiségi és szabványositó ismérvek érvényesitése ennélfogva megköveteli a széles hatókörü, gyors kommunikációs alapkövetelményének teljesitését. Ezt a követelményt kielégitik mind a közvetlen kultura körébe tartozó, köznyelvi értelemben vett tömegközlekedési technika eszközei: a vasut, a gépkocsi, a repülőgép, mind pedig a speciális jelrendszerü kommunikációt szolgáló eszközök: a sajtó, a rádió, a televizió. Segitségükkel közölnek tartalmakat több ezer kilométer távolságra, s igy a közönség földrajzi határai adott esetben Moszkvától Párizsig, Washingtontól Londonig terjedhetnek.

A tömegkultura tartalmainak közlési módjából következnek a fogalom meghatározásához további kritériumokat szolgáltató tulajdonságok. A tömegkulturát elsősorban a közlési csatornák formalizálódása és tárgyiasulása jellemzi. A klasszikus eposz, a középkori lovagköltészet, a mesemondó vagy a regős ajkáról elhangzó népmese közvetlenül jutott el a hallgatóhoz. Az alkotó vagy az előadó közvetlen, személyes kapcsolata a közönséggel a kulturális élmény feltétele volt. E kapcsolaton kivül nem létezett semmiféle technikai berendezés és semmilyen, vagy szinte semmilyen szervezet. Amikor tehát a közvetlen hallgatóság helyére a tömeg lép, bonyolult berendezésre és szervezetre van szükség. Mindkettő hatást gyakorol az alkotó és a befogadó közötti társadalmi kötelék jellegének megváltozására.

A tömegkulturát megelőző korokban a szükebb, homogénebb körökhöz forduló müvész nem vesztette el kapcsolatát a befogadókkal; s még ha nem is állt szemtől szembe a hallgatósággal, könnyen találkozhatott közönségének tipikus képviselőivel és élénken érzékelte annak reakcióit. A tömegközönség nem csupán tömegénél, hanem heterogén jellegénél és elzártságánál fogva is kizárja ilyen kapcsolat lehetőségét. A befogadók reakciói ilyen körülmények között más utakon juthatnak csak el hozzá: levelezés, gyakran pedig a piackutatásra emlékeztető speciális közvéleménykutatások utján.

A tömegkultura szervezetének jellemzésében, amikor azt a fogyasztók oldaláról vizsgáljuk, gyakran bukkannak fel analógiák a közgazdasági értelemben vett piaccal. Az ugyancsak gazdasági eredetü "termelés" definiciót használják a kulturális tartalmak előállitásának és közlésének megszervezésére is. A tömegkultura kommercializálódásának foka nem mindenütt egyforma; függ a tömegkulturát kifejlesztő ország társadalmi rendszerétől, hagyományaitól. Bizonyos fokig azonban ez a kultura mindenütt szakosodott intézmények segitésével előállitott és specializálódott elosztási rendszer utján terjesztett áruvá válik. Ezt a szervezeti rendszert szintén a tömegkulturát meghatározó ismérvekhez kell sorolni.

A mennyiség, a sztandardizálás, a kommunikáció, a formalizálás és a szervezet ismérvei által meghatározott kulturális jelenségek létrejötte csak akkor lehetséges, ha a közvetlen és jelrendszeres kulturához tartozó más területek bizonyos fejlődést értek el, s csupán meghatározott tipusu társadalmakban lelhető fel. Nagy létszámu közönség csak nagy társadalmakban alakulhat ki, és itt a társadalom méreteinek meghatározása nem pusztán számszerüség kérdése. A három és fél milliós lakosu Norvégiának ma olyan tömegkulturája van, amelynek formái ismeretlenek voltak a XVI. századbeli ötmilliós Anglia számára.

A tömegkultura létrejöttének feltételeit megteremtő társadalmat a társadalmi kötelékek sajátos jegyei jellemzik, amelyek azután az adott társadalom gazdasági és müszaki fejlesztésének funkcióját töltik be. A tömegkultura, mint a jelrendszerrel dolgozó kultura szervezetének uralkodó formája, az iparosodott és városiasodott társadalmak talaján keletkezett.

Ez persze nem jelenti, hogy korunkban a tömegkultura felbukkanása kizárólag az ilyen társadalmakra szoritkozik.

. . .

Azokat a társadalmakat, amelyekből a tömegkultura kifejlődik, gyakran tömegtársadalmaknak is nevezik. Ez a fogalom azonban, mivel szabatossága kétes, vitákat szül, s ennélfogva külön kritikai vizsgálatot kiván. Ezuttal azonban a tömegkultura fejlődésének vitán felül állónak tekinthető társadalmi feltételeit kivánjuk megjelölni. Ilyen feltétel a társadalom urbanizálódása, amit egyébként nem ugy értelmezünk, mint a városi lakosság abszolut létszámbeli fölényét a falusi lakosság fölött, hanem mint a nagyvárosi központok társadalmi-gazdasági hegemóniáját az ország életében és közvetlen hatásuk érvényesülését az ország nagy területén. Ilyen körülmények között a kis helyi közösség elszigeteltsége megszünik, és nem vet gátat a nagyvárosi kultura terjedésének.

. . .

A tömegkultura fejlődésének technikai feltételeit azonban nem szabad a társadalmi feltételektől elszakitva vizsgálni. A nyomdatechnika tökéletesedése érdektelen maradt volna, ha a társadalmi viszonyok fejlődése nem termelt volna ki a jelrendszeres kultura körébe tartozó javak tömeges termelésének szükségletét. Mi létjogosultsága lehet ugyanis egy milliós példányszámu napilapnak egy irástudatlan társadalomban? A jelrendszeres tömegkultura legkorábban mint a nyomtatott szó kulturája fejlődött ki. E fejlődés feltétele az elemi közoktatás elterjedése volt, amely a társadalom viszonylagos demokratizálódásának folyamatával párhuzamosan ment végbe. A kulturális tartalmak sztandardizálása nemcsak bizonyos technikai feltételek biztositását követelte meg, hanem a "tömegfogyasztó" tipusának kialakulását is, akinek képzettsége bizonyos körben sztandardizálódott. E fogyasztóról néha feltételezik izlésének szabványosodását is. Ez azonban külön megvitatást igénylő speciális kérdés. A kulturális termékeket fogyasztók "tömegpiacának" létrejötte viszont megkövetelte, hogy a széles tömegek számára a szimbolikus kulturális javak tetszőleges felhasználására fordítható szabad időt biztositsanak. Azzal, hogy lehetővé tette a munkaidő csökkentését, a müszaki és társadalmi-gazdasági fejlődés hozzájárult a kultura iránti tömeges kereslet megteremtéséhez.

. . .

A szabad idő foglalatosságok között igen lényeges szerepet játszik a tömegkommunikációs eszközök közvetitette anyagok befogadása. Nehéz pontosan megállapitani százalékos részesedését a szabad idő kitöltésében, mint-hogy a befogadás mértékének rögzitése sem könnyü.[66] Nem kétséges azonban, hogy olyan országokban, mint Anglia, Franciaország és Amerika, az olvasás, a mozilátogatás, a rádió- és televizióhallgatás a nagyvárosi lakosság szabad idejének oroszlánrészét nyeli el. Az Egyesült Államokban a televizió mellett töltött időt a felnőtteknél átlagosan napi 2,65 órára, az általános iskolás gyermekeknél pedig 3 órára teszik. Az ujságok és folyóiratok olvasására naponként 40-45 percet forditanak.[67].

Korunk tömegkultúrájának egyik kétségtelen sajátossága, hogy nagyrészt passzivan fogadják be azokat az anyagokat, amelyekkel a tömegkommunikációs eszközök az emberek millióinak idejét kitöltik. Azok az esetek, amikor a szabad idő felhasználásának ez a formája tulságosan kezd kiszoritani más formákat, nyugtalanságot ébresztenek a pedagógusok és társadalmi munkások körében.

. . .

A könyv első részében szó volt a kultura egységesitő tendenciáiról, amelyek ellensulyozzák a mai civilizációra jellemző dezintegrációs folyamatokat. Az egységesités dinamikus összetevői éppen a tömegkommunikációs eszközök; a kulturális beállitottságukat tekintve eredetileg heterogén és térbelileg szétszórt hatalmas tömegek számára biztositják a társadalmi normák és minták egységét; lehetővé teszik az egyének számára, hogy

---

66. G. Lundberg, M. Komarovsky, M. Mclnerny: Leisure: A Suburban Study. New York. 1934. A szerzők a vizsgált külváros lakosainak szabad idejére vonatkozó tanulmányukban – ahol a lakosság körében a középosztályhoz tartozók és a tanulóifjuság volt többségben – egy hétre vetitve, a vasárnap figyelembevételével, napi átlagban 7,4 órát állapitottak meg; hasonló számot közöl Kaplan a háboru utáni időszakra vonatkozóan; Dumazedier a francia városi lakosságot illetően átlag 3 órát állapit meg. Ez a nagy különbség bizonyára nemcsak az eltérő körülményekből, hanem a vizsgálati módszerek különbözőségéből is adódik.

67. R.B. Meyersohn: Social Research in Television, az alábbi tanulmánykötetben: Mass Culture; W. Schramm, J. Lyle, E. Parker: Television in the Lives of our Children. Stanford, 1961; W.C. Clark: Journalism Tomorrow, New York, 1958.

egy tágabb környezetbe illeszkedjenek; megkönnyitik az egyéni alkalmazkodást, közösségérzetet teremtenek.

A tömegkommunikációs eszközök szabványositó funkciójával szemben sok fenntartással élnek és gyakorta megfellebbezhetetlenül meg is bélyegzik azt. A szociológiai érvekre fogékony kritikus azonban igazat ad azoknak, akik védelmükbe veszik a tömegkommunikációs eszközök szerepét és emlékeztetnek arra, hogy bizonyos foku homogenitás nélkül semmiféle társadalom nem müködhet.[103] Ma a rádió, a sajtó, a film és a televizió a közgondolkodás formálásának lényeges, noha nem egyetlen tényezője, amely pedig igen fontos a társadalom viszonylagos pszichikai egységének biztositásához. Az átalakulások természete ugyanakkor nyilvánvalóan nem közömbös. Valóban, a kritikusok tiltakozását rendszerint nem annyira maga az uniformizálódási folyamat, mint a tömegkommunikációs eszközökkel a milliós tömegekbe beoltott uniformizált tartalmaknak a jellege idézi elő.

Tekintettel a tömegkommunikáció mint az állampolgárok véleményét és döntéseit manipuláló eszköz jelentőségére, a közölt tartalmak sehol sem teljesen mentesek a hatóságok valamilyen formáju felügyeletétől, s nagyobb mértékü nonkonformizmust általában csak a nem tömegjellegü müsorokban engednek meg. Az ellenőrzés azonban mindenekelőtt az anyag politikai vonatkozásait érinti és csak kevésbé a tömegkultura más általunk ehelyütt vizsgált elemeit.

Természetesen ujból emlékeztetnünk kell arra a korlátozásra, hogy a négy emlitett tömegkommunikációs eszköz közvetitette anyag nem képviseli az egész tömegkulturát. Eszközéül szolgálhatnak még a hanglemezek, képzőmüvészeti reprodukciók; a tömegkulturához tartozik a plakát és az épitészet, amely ma – akárcsak egykor a középkorban és az antik világban – a tömegeknek a müalkotás szimbolikus értékeit közvetiti. Uniformizált tömegkulturát terjeszt az elemi iskola is, amely ma általánosabb, mint eddig bármikor, s az egyház is, liturgiájának szinte mindig egyformán ritualizált formáiban.

Mint már fentebb rámutattunk, a tömegkommunikációs eszközök elsősorban az erősen sztandardizált befolyás rendkivül széles hatóköre, a mai társadalmi struktura specifikus elemét alkotó szétszórt, közvetett közönség sajátos jellege, végül pedig a szabad idő uj kategóriájának vonatkozásában betöltött funkcióik miatt vonják magukra a figyelmet.

...

---

103. C. D. Wiebe: Mass Communications, az alábbi tanulmánykötetben: Fandamentals of Social Psychology (szerk. E. L. Hartely, R. E. Hartely). New York, 1961.

A komolyabb rádiómüsorokat hallgató közönség létszámára vonatkozó adatok alapján Wiebe megállapitotta, hogy ezek a müsorok az átlagos befogadás mértékének egyharmadát érik el és a valóságban nem a tömegekhez, hanem csak egy szelektált hallgatósághoz jutnak el. Véleménye szerint tehát a tömegkommunikáció mellett meg kell különböztetni a közepes hatókörü kommunikációt, ezenkivül pedig olyan kommunikációt is, amely még szükebb körben jelentkező speciális érdeklődést elégit ki. Analóg módon beszélhetnénk tömegkulturáról, közepes hatósugaru kulturáról és a különleges érdeklődési területek kulturájáról, amikor is a tömegkommunikációs eszközök a kultura két első tipusát szolgálnák.[104.] Elismerve az ilyen megkülönböztetés hasznosságát a kultura befogadásának kutatásában, mégsem alapozható erre a tömegkultura értelmezése olyan esetben, amikor nincsenek pontos adataink a tömegkommunikációs eszközökkel közvetitett anyag befogadására vonatkozóan. Ha elfogadjuk a tömegkulturának munkánk első részében megfogalmazott definicióját, ez különösen megkönnyiti az ugyenevezett homogenizálás elemzését, amely a mai kultura fejlődési folyamatainak bemutatása és értékelése szempontjából a legfontosabb jelenségek egyike.

A definició elfogadásával egyidejüleg figyelmeztetni kell arra, hogy a tömegkulturának ezen az alapon nem kell feltétlenül azonosnak lennie a tömegek kulturájával. A tömegkommunikációs csatornákon keresztül a tömegeknek szánt anyagok nem mindegyike jut el tudatukig, és válik tapasztalatuk tárgyává. Másrészt viszont a tömegek tapasztalata nem korlátozódik a tömegkommunikációs eszközök közvetitette anyag befogadására. A közvetlen realizálási kultura körébe jutva, a tömegkultura nagymértékben magán hordozza az önkéntes tevékenység jegyét. Az a kérdés, hogy a tömegkultura előállitói és menedzserei mennyire alkalmazkodnak a közönség kialakult izléséhez, és ezt az izlést saját gyártmányaikhoz igazitva mennyire manipulálják - egyike a tömegkultura számos eldöntetlen vitatémájának. Kétségtelennek látszik, hogy a tömegkultura társadalmi szervezetében minden körülmények között találkozunk az izléshez való bizonyos alkalmazkodással és bizonyos manipulációval is, noha ezek arányai erősen eltérőek lehetnek.

A közönség egyes kategóriái azonban a velük közölt anyagot különféle elvek szerint bizonyos mértékben szelektálják. A tömegkultura kutatója és a kulturális élet hordozói számára óriási jelentőségü kérdés, hogy milyen anyag jut el valójában a közönség legszélesebb rétegeihez, és az a befogadás módozataitól függően mennyiben alakul át. A tömegkommunikációs eszközökkel terjesztett – tehát a legszélesebb körü fogyasztás számára potenciálisan hozzáférhető – anyag elemzése szükséges a további vizsgálatok

104. G. D. Wiebe i. m.

bevezetéséhez. Ez az elemzés azonban nem helyettesitheti teljes egészében annak a megismerését, hogy milyen hatást gyakorol a kultura ténylegesen a közönség tömegeire. Jelentősége azonban mindenképpen lényeges, feltéve, hogy a tömegkommunikációs eszközök közvetitette tartalmak nem légüres térben hangzanak el; a programoknak és a befogadási folyamatoknak igazodniuk kell egymáshoz.

...

(Antonina Kloskowska: Tömegkultura, Kritika és védelem. Kg. és Jogi Könyv Kiadó, Budapest. 1971. 75-159. old.)

Társadalom és kultúra

(Részletek)

...

Ma szinte mindenki ugy vélekedik a tömegkulturáról és a tömegtársadalomról (néhány éve még mindkét kifejezés rosszalló értelemben volt használatos: a tömegtársadalmat a társadalmak elfajzott formájának, a tömegkulturát pedig önellentmondásnak tekintették), mint amivel valamiképpen ki kell egyeznünk, amiben "pozitiv" vonásokat kell felfedeznünk, ha másért nem, hát azért, mert a tömegkultura a tömegtársadalom kulturája, és a tömegtársadalom, akár tetszik ez nekünk, akár nem, még jó ideig létezni fog. A tömegtársadalom és a tömegkultura vitathatatlanul rokon jelenségek. A tömegtársadalom akkor alakul ki, amikor a népesség tömegei beleolvadnak a társadalomba. Mivel a "társadalom" szó eredetileg a népességnek csak azon részeire vonatkozott, amelyek a szabad idő és a vele kapcsolatos gazdagság birtokosai voltak, a tömegtársadalom csakugyan uj formációt jelent, amelyben a tömegek megszabadultak a kimeritő fizikai munka terheitől. Ezért mind történelmileg, mind fogalmilag a tömegtársadalmat maga a társadalom előzte meg, ám a társadalom fogalma nem általánosabb a tömegtársadaloméná: korhoz kötött, elemezhető, történelmi jelenség.

...

A legfőbb különbség társadalom és tömegtársadalom között bizonyára az, hogy a társadalom értékké alakitotta, társadalmi áruvá devalválta a kultura alkotásait, élt és visszaélt velük a maga önző érdekei hajszájában, de nem "fogyasztotta el" őket. Legmegviseltebb formájukban is megőrizték tárgyi mivoltukat a kultura tárgyai, nem "fogyasztották el", nem kebelezték be őket, megmaradtak reális objektivitásuk birtokában. A tömegtársadalom ezzel szemben nem kulturát, hanem szórakozást keres, s a szórakoztató ipar kinálta árucikkeket a társadalom éppugy elfogyasztja, mint a többi fogyasztói cikket. A szórakoztatáshoz szükséges árucikkek a társadalom életfolyamatát szolgálják, bár nem annyira létfontosságuak, mint a kenyér vagy a hus. Azt szolgálják, hogy, mind mondani szokás, elüssék az időt, csakhogy az igy elütött idő nem szabad idő, vagyis nem olyan idő, amelyben valóban szabadok vagyunk az életfolyamat diktálta gondoktól és tevékenységtől, és szabadon fogadhajtuk be a világot és kulturáját; ez az idő sokkal inkább maradék idő, biológiai természetü, a munka és az alvás

mellett fennmaradó idő. Az az üres idő, amelyet a szórakoztatás hivatott kitölteni, hiátus a biológiailag meghatározott munkaciklusban, Marx szavával "az embernek a természettel folytatott anyagcseréjében".

Modern körülmények között ez a hiátus állandóan bővül; egyre több időt kell kitöltenie a szófakoztatásnak, ám az üres idő roppant megnövekedése nem változtat az efféle idő természetén. A szórakozás, a munkához és az alváshoz hasonlóan, végleg a biológiai életfolyamat része lett. És a biológiai élet alapja, akár munkálkodik az egyén, akár pihen, akár fogyaszt, akár egy szórakoztató élményt fogad be tétlenül - anyagcsere. Ugy táplálkozik a tárgyakból, hogy felfalja őket. A szórakoztató ipar kínálta árucikkei nem "tárgyi" jellegüek – nem kulturális tárgyak, amelyek értékét az szabja meg, hogy miként viselik el az életfolyamatot, és miként válnak a világ maradandó kellékeivé –, ezért nem is szabad igy itélkeznünk róluk; másrészről pedig nem olyan értékeket képviselnek, amelyek rendeltetése, hogy használják, cseréljék őket. Fogyasztói cikkek, amelyeknek az a rendeltetésük, hogy elhasználják őket, mint a többi fogyasztói cikket.

• • •

Amig a szórakoztató ipar megtermeli a maga fogyasztói cikkeit, minden a rendjén van, és éppen olyan kevéssé kifogásolhatjuk, hogy ezek a cikkek nem tartósak, mint amilyen jogtalanul vádolnánk a péket, akinek az árúját, ha nem akarjuk, hogy megromoljék, tüstént elkészülés után el kell fogyasztanunk. A filiszteri müveltség mindig megvetette a szórakoztatást, mert "érték" nem szürhető le belőle. Valamennyien résztvevői vagyunk a nagy életfolyamatnak. Valamennyien igényeljük a szórakoztatás valamilyen formáját, és csak a legelszántabb képmutatók és sznobok tagadják, hogy ugyanaz szolgál szórakozásukra, mint ami embertársaik tömegét elszórakoztatja, mulattatja. Ami a kultura fennmaradását illeti: a kultura továbbélését sokkal kevésbé fenyetik azok, akik üres idejüket szórakozással töltik ki, mint akik valamilyen szeszélyesen megválasztott müvelődési trükk elsajátitására forditják, hogy ezzel is emeljék társadalmi rangjukat.

Ha a tömegkultura azonos lenne a szórakoztatás iparával, nem is panaszkodnék, bár igaz, hogy komoly problémát jelent a müvész és az entellektüel számára az a tény, hogy ez a régebben viszonylag csendesen. suba alatt müködő élettevékenység ma sokszorosan felfokozott hang- és fényerővel dolgozik.

• • •

Sajnos, a dolog nem ilyen egyszerü. A szórakoztató iparnak gargantuai étvágyakat kell kielégitenie, és minél árucikkei megsemmisulnek a fogyasztás folyamatában, állandóan uj és uj áruval kell szolgálnia. A tömegtájékoztatásban müködők ugy iparkodnak megfelelni szorongatott helyzetüknek, hogy végigtarolják a kultura egész multját és jelenét, hogy alkalmas

anyagot találjanak. Ezt az anyagot azonban nem lehet meglevő formájában tálalni; elő kell készíteni, meg kell változtatni, hogy megfeleljen a szórakoztatás igényeinek; változatlan formában nem fogyasztható.

Tömegkulturáról akkor kezdhetünk beszélni, amikor a tömegtársadalom kulturális tárgyakba ereszti karmait. A tömegkultura veszélye az, hogy a társadalom életfolyamata (amely a többi biológiai folyamathoz hasonlóan nem szünő étvággyal von minden elérhető tárgyat anyagcseréje körforgásába) a szó szoros értelmében elfogyasztja a kulturális tárgyakat, felfalja, elpusztitja őket. Itt nem a kultura tömeges terjesztéséről beszélek. Ha a kulturális tárgyak, könyvek, reprodukciók olcsón tömegesen kerülnek a piacra és tömegesen kelnek el, mindez nem változtatja meg a kérdéses tárgyak természetét. Természetük csupán akkor változik meg, amikor maguk a tárgyak alakulnak át (ujrairják, röviditik, süritik, giccsé alakitják őket - például egy film forgatásának előkészületei során), abból a célból, hogy alkalmassá váljanak a tömeges árusitásra, amire máskülönben nem lennének alkalmasak.

• • •

Ez az állapot, melynek párját sehol sem találjuk a világon, joggal nevezhető tömegkulturának; csinálói nem a tömegek, de nem is a szórakoztató ipar szakemberei: olyan emberek, akik hajdan autentikus kulturális tárgyakkal szórakoztatni kivánják a tömegeket, vagyis el akarják velük hitetni, hogy a Hamlet éppen olyan szórakoztató tud lenni, mint a My fair Lady, és ráadásul még tanulságos is. A tömegek müvelődésének veszélye éppen abban rejlik, hogy tulságosan szórakoztató lehet. Sok olyan nagy szerzője van a multnak, aki évszázados feledést és mellőzést is képes volt tulélni, az viszont már kérdéses, hogy ugyanezek a szerzők tul tudják-e élni müveik szórakoztató változatát.

• • •

Ha történeti-szociológiai szinten akarjuk osztályozni e két kulturaellenes folyamatot, azt mondhatjuk, hogy a kultura devalvációja a "jó társaság" müvelt filiszterei kezében a kereskedő társadalom jellemző veszélye volt, amelynek elsődleges tevékenysége az áruk és eszmék szabad piacán zajlott. A kultura megsemmisülése a tömegtársadalomban viszont akkor kezdődik, amikor beköszönt a fogyasztói társadalom, amely – tekintve, hogy pusztán fogyasztásra termel – nem igényli a világnak egy olyan független területét, amely kivül esik az életfolyamaton. Más szóval: a fogyasztói társadalom nem tudja, hogyan viselje gondját a világnak és a hozzá tartozó tárgyaknak; a társadalom meghatározó viszonya a tárgyakhoz a fogyasztás,

és ez elsorvaszt mindent, amihez ez a társadalom hozzáér. Ha kulturán azt értjük, amit eredetileg jelentett (a latin cultura szó a colere igéből származik: gondozni, megóvni, ápolni), akkor tulzás nélkül mondhatjuk, hogy a fogyasztás őrületével sujtott társadalom nem lehet kulturált társadalom, és nem is hozhat létre kulturát.

• • •

(Valóság, 1970/4. sz.)

Hermann István

A polgári dekadencïa problémái

(Részletek)

...

A manipuláció módszerének konkrét meghatározottsága a következőkből adódik. Az uj elidegenedés elvont lehetőséget teremtett a manipuláció számára. A kapitalizmus viszont nyiltan nem mondhatott le régi hagyományairól, nyiltan viszonylag ritkán vallhatta be reakciós lényegét. El kellett takarnia a dekandenciáját, vagyis azt, hogy szembefordult saját hagyományaival. Igy azután fenn kellett tartania a polgári szabadságérzet látszatát, holott a polgári szabadságjogokat valójában már megszüntette. Olyan világot kellett tehát teremtenie, amelyben az egyéntől elvárt szabad döntés látszata megmarad. "Általában azonban – állapitja meg Hofstätter – az egyéni szabadság érzését alig kell számitásba venni. Ugyanis az áthághatatlan evidenciák, szokások és divatok legtöbbször nem számitanak bele a szabad döntés korlátozásaiba. Amit magától értetődőként élünk át, arról ugy érezzük, mintha megfelelne szabad választásunknak. Nem töri meg választási szabadságunk élményét az sem, hogy a választás eredménye szinte minden választónál ugyanaz."* Tehát válasszunk ugy, hogy választásunk előre meghatározott legyen, és ne érezzük személyes szabadságunk megcsonkulását! Vagyis meg kell teremteni a szabadság helyett a szabadság látszatát.

A hamis alternativák arra valók, hogy a szorongás rossz közérzetével szemben, amely teljesen személyes és az emberben gyökerező érzésnek látszik, az embernek a társadalommal kapcsolatban jó közérzete legyen. A kettős elidegenedés tehát e látszat alapján elsősorban a szubjektumra vonatkozik, mig objektive az ember látszólag szabad.

Éppen a divat és a manipuláció szempontjából kell megkülönböztetni egymástól a nem manipulált és a manipulált embereket. A nem manipulált ember a valóság elé kerülve ugy viselkedik, mint ahogyan azt Lenin megfogalmazta: "Az ember előtt ott van a természeti jelenségek hálója. Az ösztönös ember, a vadember nem emelkedik ki a természetből. A tudatos ember kiemelkedik, a kategóriák a kiemelkedésnek, vagyis a világ megismerésének lépcsőfokai, a háló csomópontjai, amelyek segitik őt, hogy megismerje és hatalmába keritse ezt a hálót."** A tudatosság tehát ahhoz segiti az

---

* Peter R. Hofstätter: Einführung in die Sozialpsychologia. S. 61-62.

** V. I. Lenin Müvei. 38. köt. Bp. 1961. 75. old.

embert, hogy meglelje a háló csomópontjait: az embernek magának kell döntenie, megkeresnie a széles hálóláncon belül a "mértékviszonyok csomós vonalait". Az ember, ha nem manipulált ember, akkor kutató-kereső és döntésre képes ember. Határozottan megragadja tudatossága segitségével a lényeget, a mindig változó csomópontokat, és ilyen módon döntései aktiv döntések, a valóságra befolyást gyakorló elhatározások. A manipulált ember viszont csak választ. Nem maga keresi-kutatja és részben alkotja meg a lehetőségeket, hanem az adott lehetőségek közül egyszerüen szelektál. Az előbbi esetben az ember teremtően dönt, az utóbbi esetben csupán válogat; az előbbiben egyéniségének és gondolkodásának megfelelően számtalan és igen szines lehetőség nyilik számára, az utóbbiban egy idegen világ legfeljebb talmi szinei alapján választ igazi vagy hamis alternatívák között. Tehát csak a manipuláció elemzése mutathatja meg, mennyire manipulált kategória a választás fogalma, mennyire kifejezi, hogy pusztán elidegenedett világ kerül az egyes ember elé.

...

(Hermann István: A polgári dekadencia problémái, Kossuth, 1967. 119-127. old.)

Hermann István

A giccs

(Részletek)

...

Általában arról a jelenségről van itt szó, amelyet tömegkultura néven emleget az irodalom Ortegától egészen a mai szociológiáig, s ennek a tömegkulturának a giccshez való viszonyáról.

Látható, hogy itt mindjárt két probléma vetődik fel. Az egyik a tömegkultura általános megitélése, amely a "finomabb" polgári szerzőknél mindenképpen negativ. S ebből a szempontból mindegy, hogy a tömegkulturáról általában beszélnek-e, mint ezt Ortega teszi, vagy pedig bizonyos megnyilvánulásairól, mint ez, mondjuk Duhamelnek és másoknak filmellenes kijelentéseivel illusztrálható. A lényeg az, hogy a tömegkultura, a kultura nivellálása okvetlenül szinvonalzuhanást okoz, aminek következménye az, hogy a tömegkultura a középpontjában csakis a giccs lehet. Ily módon meg lehet különböztetni esetleg a kultura különböző finomságu szféráit, mint a high-brow, a middle-brow és a low-brow (elit-kultura, közép-kultura, alsó-kultura). E három szint, illetve ezeknek megfelelő arányu keveréke meghatározza a tömegkommunikációs eszközök által sugározható kulturát, mennyiségileg és minőségileg egyaránt. Ennek az álláspontnak két lehetősége van. Az egyik a romantikus antikapitalista lehetőség, amely végső soron a tömegkommunikációs eszközök ellen foglal állást, azokat a kultura lerombolóinak tartja. A másik viszont a fennálló helyzet teljes elfogadása, az abba való beletörődés, és igy lemondás a kultura továbbfejlesztésének elvi lehetőségéről, arról, hogy a tömegkommunikációs eszközök valamilyen formában is aktivan elősegitsék a művészi evolúciót.

De magát a tömegkulturát is kétféleképpen lehet felfogni. Az egyik szerint a tömegkultura voltaképpen kulturaellenes, a fejlődést mindenképpen gátló, áldemokratikus tényező. A másik a tömegkulturában a kultura fejlődésének uj távlati lehetőségét pillantja meg. Az egyik tehát azt mondja, hogy a művészet a tömegkultura időszakában is kevesek művészete marad (pl. Gillo Dorfles,) viszont a néptömegek szükségképpen áldozatául esnek a giccsnek. A másik álláspont szerint az a kultura, amely a néptömegektől elszakad, végeredményben csak extravaganciákra képes (s itt felsorolják a különböző avantgarde-extremitásokat), viszont a tömegkultura – s ezen belül esetleg a giccses igények és tendenciák is – kitermelhetik valamilyen formában az uj kulturális lehetőséget. Ez volt pl. a racionális magva Zsdanov álláspontjának.

...

Helytelen lenne azonban a giccs virulenciájának okát a tömegkommunikációs eszközökben keresni. Nemcsak az vall ennek az ellenkezőjéről, hogy pl. Amerikában a tévéfilmesek az ötvenes évek elején éppen Hollywooddal szemben a haladást, a művésziséget képviselték (ebből a mozgalomból nőtt ki a Marty), és nem csupán az, hogy egyes művészek, mint pl. Dürrenmatt, a hangjátéktól és a rádió segitségével indultak el egy olyan pályán, amely a bulvárszinház komoly ellensulyát jelenti. Ha meggondoljuk, leginkább az szól ez ellen, hogy a tömegkommunikációs eszközök műsorai, illetve anyagai legfeljebb "rájátszanak" a tömegizlésre, esetleg manipulálják a tömegizlést, de teljesen nem szakadhatnak el attól az izlésvilágtól, amely hallgatóikat, olvasóikat stb. jellemzi. Tehát maga az izlésvilág giccs, illetve ellentmondásos módon, de nagy szerepet játszik az izlésvilágon belül a giccs. Ennek okára szeretnék a következőkben néhány szóval kitérni.

Ehhez a társadalmi léthez, amely a giccsigényt meghatározza, objektive természetesen hozzátartozik az is, hogy a tömegkommunikációs eszközök nagy hatást gyakorolnak. De a tömegkommunikációs eszközök hatása csupán része a mindennapi létnek. A modern lét egyik jellegzetessége az, hogy hatalmas tömegek kerülnek nap mint nap uj helyzetbe és uj feladatok elé. A 19. század vége, a 20. század eleje óta folyik a faluból városba való vándorlás, amely egyike ezeknek a jelenségeknek. Ennek következtében a falusi kultura helyébe minden szempontból a városi kultura lép. Másrészt napjainkban – a technikai fejlődés és a tömegkommunikációs eszközök folytán – maga a falu is jobban hasonlit a városra, mint a néhány évtizeddel ezelőtti falura. Vagyis a tömegméretekben rendkivül gyors kulturális átalakulás jön létre, és szükségképpen megszakad a kontinuitás az egyén és a család számára a régi beidegzett szokások és a modern kultura között.

...

A giccs ellen

Ha végiggondoljuk az elmondottakat, egészen világos, hogy a giccs általában a konzervativizmus támasza, de különösen az a manipulativ világban. Ebből következik viszont, hogy a giccs elleni fellépés közvetlen társadalmi érdek minden haladó társadalom számára. A társadalmi haladásért vivott harc és a giccs elleni harc elválaszthatatlan egymástól.

...

A giccs elleni harc az előbbiekből következően nem elsősorban a gicscses alkotások, hanem a giccs társadalmi feltételei ellen kell hogy irányuljon. Ez természetesen társadalmi kérdés, politikai probléma, amelynek megoldását csak maga a történelem adhatja. Amennyiben azonban a történelem pl. a szocializmusban kedvező feltételeket teremt egy bizonyos idő-

szakban a giccs elleni harchoz, még akkor sem elsősorban általános esztétikai szinten, hanem a mindennapi élet szintjén kell felvenni vele a küzdelmet.

...

Vagyis társadalmilag csak az emberi autonómia kiteljesitése, illetve kiteljesitési lehetősége ássa alá a giccs uralmát és befolyását. Ennek az autonómiának azonban nem elég csak az esztétikai oldalát látni, ha a giccs ellen akarunk fellépni. Itt elsősorban arról van szó, hogy miképpen a giccs az embert minden szempontból átható és átjáró negativ jelenség, akképpen forditottja, az emberi autonómia is az egész embert integráló pozitiv jelenség. Kezdve tehát a politikai demokratizmustól, folytatva a közigazgatási demokratizmuson, a közélet egész légkörén, a publicísztikán, a tömegkommunikáción, az egyes magán- és közéleti eseményekhez való viszonyon, egészen a továbbtanulási lehetőségekig, a társadalmi rotációig stb, minden probléma megoldása vagy megoldatlansága hathat a giccs irányában vagy a giccs ellenében. Más szóval, semmiképpen nem lehet valamiféle egyöntetü módszert, méghozzá csodaszert ajánlani a giccs elleni küzdelemhez, mert ennek sikere rengeteg tényezőtől függ.

...

(Hermann István: A giccs. Kossuth, 1971. 189-291. l.)

MŰVELŐDÉSPOLITIKAI DOKUMENTUMOK, HIVATALOS ÁLLÁSFOGLALÁSOK

A Magyar Szocialista Munkáspárt művelődési politikájának irányelvei

(Részletek)

A szocializmus teljes győzelmének három alapvető belső, társadalmi feltétele közül az első, a munkásosztály politikai hatalma hazánkban megvan. A második, a kapitalista kizsákmányolás megszüntetése, alapjában megtörtént; a szocialista, osztály nélküli társadalom felépítése folyik. A harmadik feltétel megteremtése, az emberek gondolkodásának szocialista átformálása, megkezdődött. Törvényszerű, hogy a legszélesebb tömegek, valamennyi dolgozó gondolkodásának megszabaditása a kapitalista, kispolgári maradványoktól, az emberek tudatának szocialista átformálása tömegméretekben nem előzi meg, hanem csak követi a politikai hatalom meghódítását, a tőkés társadalmi rendszer felszámolását. Törvényszerű az is, hogy az emberek gondolkodásának átformálása a leghosszabb, legtovább tartó folyamat valamennyi alapvető társadalmi folyamat közül.

Az a tény, hogy a szocialista gondolkodási mód kialakulása az egész dolgozó népben mindig csak követi a szocialista társadalmi viszonyok kialakulását, és azokhoz képest viszonylag elmarad, bizonyos lehetőségeket ad a volt kizsákmányoló tőkés- és földesuri osztálynak arra, hogy a politikai hatalom és a gazdasági kizsákmányolás lehetőségeinek elvesztése után is eszmei és politikai befolyást gyakoroljon a társadalmi tudat fejlődésében leginkább elmaradt dolgozó rétegekre. A volt kizsákmányolók ezt a lehetőséget ki is használják a szocialista épités fékezésére, sőt, mint az 1956-os ellenforradalmi felkelés idején történt, a politikai hatalom visszaszerzésének megkisérlésére is. Az emberek gondolkodásának szocialista átformálását fejleszteni és gyorsitani a szocializmus ügyének teljes győzelméhez elengedhetetlen, alapvető társadalmi feladat. A tömegek gondolkodásának fejlesztésében a közoktatás, a tudomány, az irodalom és a művészetek jelentősége döntő.

A Magyar Szocialista Munkáspárt 1957 juniusi Országos Pártértekezletének határozata ennek megfelelően rámutatott a kulturális munka fontosságára, és arra, hogy a jelenlegi helyzetben rendkivüli jelentőségü a széles körü és megalkuvás nélküli harc az ellenforradalom előtt és alatt elburjánzott és még végleg le nem küzdött revizionista és buzsoá nézetek ellen.

A Központi Bizottság és kulturális ügyekkel foglalkozó szervei az Országos Pártértekezletet követően behatóan foglalkoztak a művelődéspolitika időszerü kérdéseivel. Széleskörüen megtárgyalták e kérdéseket a párt és a kulturális élet különböző fórumain a legilletékesebbekkel: a kultura

ügyeivel foglalkozó munkásokkal, dolgozó parasztokkal és pártonkivüliekkel. Átfogó határozatban rögzitették a párt müvelődéspolitikájának alapelveit és fontosabb célkitüzéseit. A Központi Bizottság ezt a határozatot az alábbiakban közreadja. A Központi Bizottságot az a meggyőződés vezeti, hogy e határozat közreadása megmutatja a helyes irányt, és hogy a helyes irányban végzett lendületes munkával, a párt vezetésével, az egész dolgozó nép cselekvő részvételével az uj, a szocialista kultura teljes győzelmet fog aratni, a régi, a kapitalista kultura reakciós és elavult maradványai felett.

I.
A kulturális forradalomról

A kulturális forradalom tartalmilag a szocialista kultura megteremtéséért vivott harc. A szocialista kulturát a párt irányitásával, a nép demokratikus állam szervezett erejére, kulturális intézményeire támaszkodva, maguk a dolgozó tömegek hozzák létre.

A kulturális forradalom célja:

a) Végleg megszüntetni a volt uralkodó osztályok müveltségi kiváltságait és előnyét. Növelni az egész dolgozó nép müveltségét, tudását, emelni kulturális szinvonalát. A kultura eredményeinek közkinccsé tételével biztositani, hogy szocialista társadalmunkban a nép kulturális alkotó ereje sokoldaluan kibontakozzék, illetve továbbfejlődjék.

b) Az egész müvelődésügyet, valamennyi müvészetet, az összes kulturális intézményeket annak a harcnak szolgálatába állitani, amelyet a munkásosztály a szocializmus ügyéért folytat.

c) A munkásosztály, a parasztság és az értelmiség tudatában, gondolkodásában győzelemre vinni a marxizmus-leninizmus világnézetét. Formálni a nép szocialista öntudatát, uj erkölcsét, jellemvonásait, magatartását, s ezáltal is előmozditani az egységes szocialista nemzet kibontakozását.

d) Kialakitani a munkásosztály, a proletárdiktatura uj, szocialista értelmiségét. Ennek érdekében tovább kell folytatni a régi, polgári neveltetésü, de a népi hatalomhoz hü értelmiségiek ideológiai átformálását; képzett munkások és parasztok értelmiségi munkakörökbe helyezését s megfelelő szakmai képzésük biztositását, hogy feladataikat magas szinvonalon láthassák el. Különös gonddal kell törődni a most felnövekvő, többségében munkás- és parasztszármazásu fiatal értelmiség szocialista világnézetének megalapozásával, szilárd kommunista magatartásának kialakitásával.
A munkás-paraszt hatalom szolgálatában s a közös marxista-leninista világnézetben egységbe forrva, ez a három réteg kell hogy alkossa a szocialista értelmiséget.

e) A kultura eszközeivel segiteni a szellemi és a fizikai munka, valamint a város és a falu közötti lényeges különbség csökkentését, végső fokon megszüntetését.

A szocialista müvelődéspolitika céljai nem önmagukért valóak, hanem szerves és elválaszthatatlan részét alkotják annak az egységes feladatnak, amit a szocializmus felépitése jelent. A kulturális forradalom a szocialista átalakulás része. Ezért a szocialista kulturának az a szerepe, hogy alkotásaival, a tudomány és a müvészet eszközeivel segitse a szocialista épités feladatainak megoldását.

A kulturális forradalom nem ösztönös és nem automatikus folyamat. A hatalom megragadása, a proletárdiktatura győzelme csupán megteremtette a kulturális forradalom lehetőségét, de a dolgozó tömegek ezt a lehetőséget csak a párt irányitásával és az állam kulturális szervező tevékenysége segitségével válthatják valóra. A gazdasági és politikai életben vereséget szenvedett burzsoázia jelentős részben a kulturális frontra összpontositja erőit, felhasználva müveltségbeli előnyét és megmaradt pozicióit, s innen indit támadásokat a kibontakozó szocialista rend ellen. A kultúrában a szocializmus térhóditásának üteme lassubb, mint a gazdaságban és a politikában, ezért a szocialista kultura csak szivósan és céltudatosan vezetett osztályharcban fejlődhet a marxista-leninista világnézet mind hatékonyabb elterjesztése, a polgári nézetek legyőzése, kiszoritása utján.

A kulturális forradalom harc a kapitalizmustól örökölt elmaradottság megszüntetéséért, a máig is ható burzsoá eszmék és reakciós polgári kultura ellen. Ebben a harcban támaszkodjunk a szocialista forradalom előtti nemzeti és nemzetközi kultura demokratikus és szocialista hagyományaira.

...

IV.
Mai kulturális életünk főbb kérdései

Müvelődéspolitikánk irányelveinek meghatározásakor kulturális életünk mai általános helyzetéből és szocialista épitésünk szükségleteiből kell kiindulnunk. Továbbfejlődésünk szilárd alapját jelentik a felszabadulás óta elért eredményeink, melyekre bátran és büszkén támaszkodhatunk. Ám még ma is sulyos tehertételként nehezedik ránk a Horthy-rendszer szellemi öröksége, mely a revizionizmus és az ellenforradalom teremtette zürzavar eredményeként ujult erőre kapott, kölcsönhatásban a nyugatról beszivárgott reakciós eszmékkel. Elég széles értelmiségi és kispolgári rétegekre hatnak olyan nézetek, mint a "népi" ideológia, polgári humanizmus, melyek a Horthy-fasizmussal szemben tartalmaztak haladó elemeket, de ma már maradiak, sőt reakciósak, mert a munkásosztály vezető szerepe ellen hatnak, tehát szemben állnak szocializmust épitő népünk érdekeivel. Nem mult

el nyomtalanul a revizionizmus és az ellenforradalom ideológiai támadása, eszméi felbukkannak a kulturális élet különböző területein.

Szocialista kultur ánk, de egész társadalmi életünk világnézeti alapja a marxizmus-leninizmus. Annál sulyosabban esik latba az a tény, hogy az értelmiségnek csak egy része tette magáévá a marxizmus-leninizmus világnézetét, mivel nagy szerepe van a kulturális alkotásban, a müveltség terjesztésében és az ifjuság nevelésében, s számarányánál jóval nagyobb a befolyása a társadalomra. Ezt az ellenforradalom és az azt követő események világosan bebizonyitották. Legnagyobb részük lojális a népi demokratikus rendszer iránt, sok mindenben egyetért a párt, a kormány, általában a szocializmus célkitüzéseivel, de világnézetében nem áll szilárd talajon. Ez a helyzet részben akadályozza, hogy teljes erővel, képességük teljes kibontakoztatásával vegyenek részt a szocialista kultura épitésében (még ha szubjektive meg is van bennük a szándék), részben pedig állandó lehetőséget ad a burzsoá nézetek behatolására.

Számolni kell tehát azzal, hogy a magyar társadalom jelentős része még ki van téve az ingadozásnak, és erősen hat reá a burzsoá ideológia. Ilyen körülmények között – azért is, mert a nyiltan burzsoá, ellenséges nézetek jelentkezésére kevesebb lehetőség van – fokozott veszélyt jelentenek a marxista mezben fellépő revizionista elméletek és a "harmadik ut" "népi" ideológiája.

...

Az ellenforradalom után ujjáéledtek olyan régen elavult reakciós elméletek, mint a "népiek" tételei a "nemzetmentő paraszti őserőről", a városi kultura alacsonyabbrendüségéről és hasonlók, amelyeknek feleleventésével ismét tápot kapott a fajelmélet, a nacionalizmus, az antiszemitizmus teljesen még ki nem irtott hagyatéka.

Kulturális és ideológiai fejlődésünk egyik legfőbb akadálya továbbra is a nacionalizmus, amelynek a magyar társadalomban mély gyökerei vannak, s ezért az elmaradott rétegekben a nemzeti kultura nacionalista elképzelése él. Ezt használták ki a revizionisták. Az ellenforradalom egyik sulyos kártevése, hogy megerősitette a nacionalista nézeteket, "hazafiasnak" igyekezvén feltüntetni azokat.

A marxizmus-leninizmus világos határvonalat huz a nacionalizmus és a jogos nemzeti büszkeség, valamint a nacionalizmus és az igazi hazafiság között. Pártunk méltán tekinti magát forradalmi és szabadságharcos hagyományaink örökösének, és büszke arra, hogy a magyar kommunisták életüket nem kimélve jártak a függetlenségi és népfelszabaditó mozgalmak élén. A nacionalizmus lélekmérgező és nemzetvesztő ideológiájával a szocialista hazafiságot állitja szembe; a szocialista hazafiságot, amelynek legfőbb tartalma a haza felvirágoztatása a dolgozó nép javára és a dolgozók hazájának védelme minden támadással szemben, s amelynek kitéphetetlen alkotóeleme

a fennhéjázástól mentes nemzeti öntudat éppugy, mint a nemzetközi összefogás a világ felszabadult, vagy szabadságukért küzdő népeivel.

Mindezeket figyelembe véve, különös jelentősége van annak is, hogy szilárd alapon, minden torzitástól mentesen vessük fel a szocialista kultura nemzeti sajátosságának kérdéseit.

A születő uj kultura: tartalmában szocialista, formájában nemzeti kultura. Megőrzi és magába foglalja mindazt a haladó kulturális kincset, amelyet évszázadok fejlődése saját nemzeti alkotásokban és más nemzetektől átvett értékekben felhalmozott, és azok legjobb eredményeit is felhasználva, a szocialista eszmeiségtől áthatva, magasabb szinten valósitja meg a népiség, nemzeti jelleg és humanizmus szintézisét.

A kultura szocialista eszmeiségének elsődleges fontosságát nyomatékosan kell hangsulyozni ma, amikor még hatnak bizonyos revizionista nézetek, és amikor – helyesen – nyilvánosságot biztositunk jó szándéku, a népi demokrácia iránt lojális, de nem szocialista alkotásoknak és állásfoglalásoknak is a kulturális élet különböző területein. A szocialista eszmeiség füzi össze egész kulturánkat a világ, elsősorban a Szovjetunió és a népi demokratikus országok szocialista kulturájával. Minden olyan törekvés, amely e szálakat szét akarja szakitani, a nacionalizmust erősiti. A munkásnemzetköziség jegyében lehet csak igazán mai és magyar a mi kulturánk, mert a munkásnemzetköziség nem a Szovjetunió vagy a testvéri népi demokráciák eredményeinek másolását jelenti, hanem azt, hogy ezek az eredmények – kölcsönhatásban – termékenyitően hatnak a mi kulturánk fejlődésére.

A munkásosztály vezető szerepét tagadó revizionizmus terjesztette azt a ma is ható felfogást, hogy korunkban a társadalom vezetése az értelmiséget illeti meg. A fiatalok között folytatott agitációjukban viszont a revizionisták azzal hitegetik az ifjuságot, hogy az övék a vezető szerep. E nézeteket igyekeztek és igyekeznek alátámasztani az ifjuság forradalmi lendületéről, avantgardizmusáról szóló hangzatos frázisokkal, illetőleg azokkal a hamis állitásokkal, melyeket mint az atomenergia békés felhasználása által elinditott nagy, tudományos és technikai átalakulásból levont "következtetést" igyekeztek feltuntetni.

A szocializmus épitésének általános – és nemcsak kulturális – feladatai mind több és több jól képzett, alapos általános és szakmüveltséggel rendelkező dolgozót követelnek meg az élet valamennyi területén. A szocialista fejlődés törvényszerü velejárója, hogy állandóan emelkedik a dolgozók kulturális és technikai szinvonala, és nő az értelmiségiek száma. Csakis ezen az uton biztositható a szocializmus fölénye a kapitalizmus felett, és csakis igy lehet mind magasabb szinten kielégiteni a néptömegek szuntelenül növekvő anyagi és kulturális igényeit. E folyamat végső eredménye a szellemi és fizikai munka közötti lényeges különbség megszüntetése lesz.

Az általános kulturális és technikai szinvonalnak még gyorsabb ütemu fejlődését igényli a korunkban végbemenő nagy tudományos és technikai átalakulás. Ezt az uj követelményt érvényesiteni kell a kulturális élet különböző területein, és figyelembe kell venni a részletes feladatok meghatározá-

sánál. De semmiféle "technikai forradalom" nem változtat azon az alapvető tényen, hogy a kapitalista társadalom megdöntéséért és a szocialista társadalom felépitéséért folyó harcban a vezető szerep csak azé az osztályé lehet, amelynek létérdeke a szocializmus győzelme. Ez az osztály az "atomkorban" is a munkásosztály. Az értelmiség egyetlen társadalmi rendben sem alkotott önálló osztályt, tagjai mindig a különböző társadalmi osztályokból kerültek ki. Soha nem volt, nem lehetett a társadalom vezetője, bármily fontos és nélkülözhetetlen is társadalmi szerepe. Ugyanigy az ifjuság sem lehet a társadalom vezető ereje. Azt ugyanis, hogy a társadalomban kié a vezető szerep, egyetlen társadalmi formációban sem korosztályok vagy nemzedékek harca, hanem az osztályharc döntötte és dönti el. Az ifjuság sajátos szerepe társadalmunkban abban áll, hogy lelkesedésével, mozgékonyságával segitse a munkásosztály céljainak megvalósitását, a nemzet szocialista felvirágzását.

Szocialista kulturánk kibontakozását akadályozza, hatékonyságát csökkenti, hogy elég jelentős rétegek izlése – és ezzel együtt kulturális igénye – még ma is a Horthy-rendszertől örökölt kispolgári álkultura szinvonalán mozog. A kispolgári izlés viszonylag széles körü hatását még nem sikerült megszüntetni, mert ez lassu és nehéz folyamat, s mert a mi munkánk sem volt elég erőteljes. Az ellenforradalom a fejlődést visszavetette, és különösen a szórakozás különböző formáiban ujra elszaporodott a kulturális szemét. Müvészeti intézményeink – "a dolgozók igényei kielégitésének", "a kultura demokratizálásának" jelszavai mögé huzódva – sokszor engedtek és engednek a kispolgári izlés, az igénytelenség nyomásának, szem elől tévesztve a kulturális nevelés, a kulturális szinvonal emelésének alapvető feladatait. Gyakran gazdasági, gazdaságossági szempontokkal igazolják ezt a politikájukat, és részben indokoltan, mert egyes, a kulturális területet érintő gazdasági intézkedések valóban keresztezik a szocialista müvelődéspolitika helyes utjait.

Nem kevés akadállyal és nehézséggel kell megküzdenünk a szocialista kultura további fejlődéséért vivott harcunk folyamán. Feladataink nem oldhatók meg egyik napról a másikra, de minden feltétele adva van annak, hogy az eddiginél gyorsabban, biztosabban, megalapozottabban haladjunk előre. A párt szilárd és következetes marxista-leninista politikát folytat, és harcol mind a revizionista árulás, mind a dogmatikus torzitás veszélyei ellen. Nagyok eddigi eredményeink, és a magyar nép nagy többsége nem akarja a mult visszatérését, bizik a szocialista jövőben. A munkásosztály, a parasztság és az értelmiség legjava máris alkotója és hordozója a szocialista kulturának, és ez a bázis állandóan szélesedik, erősödik. Nem kétséges, hogy kulturális továbbfejlődésünk elveit és céljait örömmel teszik magukévá, és minden eszközzel elősegitik azok sikeres megvalósitását.

V.

A kulturális munka fő feladatai

A kulturális helyzet elemzése alapján a párt a következő feladatokat tüzi az oktatás, a népmüvelés, a müvészet, a tudomány dolgozói, az összes párt- és állami szervek elé:

1. Világnézeti nevelés

Az ideológiai s ezen belül a kulturális fronton tapasztalható elmaradás és az ellenforradalom rombolása nyomán bekövetkezett visszaesés, eszmei zürzavar megszüntetése, müvelődésügyünk felvirágoztatása megköveteli a marxizmus-leninizmus térhóditását és győzelmét a kultura valamennyi területén. Az eszmei-politikai harcnak a müvelődés területén is a megerősödött jobboldali nézetek: a revizionizmus, a polgári és kispolgári törekvések ellen kell elsősorban irányulnia. Az ellenséges eszmei-politikai irányzatok közül ma a nacionalizmus, a "harmadikutas" felfogás, egyes müvészeti ágakban a burzsoá objektivizmus, a "politikamentes" álhumanizmus és a formalizmus a legélőbbek és a legveszedelmesebbek. Ezek többnyire egymással vagy más ellenséges nézetekkel összefonódva jelentkeznek. Ugyanakkor azt sem szabad figyelmen kivül hagyni, hogy a revizionista fertőzés ellen nem orvosság a dogmatikus, szektás elmélet és gyakorlat; nem hanyagolható el tehát a harc ez utóbbi maradványai ellen sem, annál kevésbé, mert néhány kulturális intézményünkben a szektás szemlélet, a dogmatikus nézetek ujjáéledése is tapasztalható.

Az ideológiai előrenyomulásnak nem egyszerüen az a célja, hogy az ellenséges vagy helytelen nézeteket háttérbe szoritsa, vagy elnémitsa, elhallgattassa, hanem elsősorban az, hogy ezeket legyőzze, eszmeileg szétzuzza, az emberek gondolkodásából kiüzze. Célja, hogy a marxizmus-leninizmus világnézetét terjessze, s hatékony érveléssel hozzájáruljon a munkásosztály és a parasztság szocialista öntudatának erősitéséhez, elmaradott gondolkodásu rétegeinek felvilágositásához, az értelmiség még ingadozó csoportjainak meggyőzéséhez, szocialista szellemü átformálásához.

A legfőbb módszer ezért; az elmélet bátor továbbfejlesztésére irányuló tudományos kutatás, a kultura valamennyi sajátos eszközének és lehetőségének felhasználása a marxista-leninista eszmék terjesztésére, a szocialista világnézet hadállásainak szakadatlan erősitése a müvelődés minden ágában, eleven elvi vita, eszmei harc az ellenséges vagy helytelen nézetek legyőzésére. Mindez természetesen nem teszi szükségtelenné, sőt egyenesen megköveteli, hogy hatalmi intézkedésekkel akadályozzuk meg a kultura területén is mindazokat a törekvéseket, melyek nyiltan vagy álcázva népi demokratikus rendünk ellen irányulnak.

...

A marxista-leninista világnézeten és a művészetek eddigi fejlődésének legjobb hagyományain, legelőremutatóbb eredményein alapszik korunk művészetének legmodernebb, adekvát alkotói módszere; a szocialista realizmus. Meggyőződésünk, hogy csak a szocialista realizmus módszerének segitségével lehet a valóság bonyolult jelenségeit a maguk teljességében, mozgásukban és fejlődésükben, magas művészi fokon ábrázolni, a nép ügyét művészi eszközökkel leghatékonyabban szolgálni.

A stilusvitákat hatalmi szóval, rendeletekkel nem lehet eldönteni, de lehet és kell támogatni minden realista irányzatot, mert ugy véljük, hogy az igazán realista szándéku és szemléletü művész, ha nem zárkózik el a dolgozó nép szocializmusáért folytatott harcától és támogatja azt, a valóság tényeitől és a maga belső művészi inditékaitól vezérelve, a nép és a párt segitségével, előbb-utóbb eljut a szocialista realizmushoz. Művészeti életünkben a legnagyobb támogatást éppen ezért a szocialista realista törekvéseknek nyujtjuk.

...

VI.
A kulturális élet párt- és állami irányításáról

A kulturális forradalom véghezvitele, a szocialista kultura megteremtésének feladata elvszerü, következetes párt- és állami irányitást követel meg a kulturális életben. Elvetünk minden olyan felfogást, amely a kultura fejlődésének ösztönösségét vallja. A revizionizmus és az ellenforradalom célja a szocialista rendszer elleni támadás, a néphatalom megdöntése volt. Mivel a párt vezető szerepe a proletárdiktatura rendszerének nélkülözhetetlen alkotó eleme, a pártvezetés elleni támadások egyben a szocializmus alapjait is támadják. A revizionizmus ezért tüzte ki célul a kulturális életben is a pártirányitás felszámolását. Ha nincs párt- és állami irányitás, nincs szocialista kultura sem, szabadon burjánozhatnak a reakciós burzsoá nézetek, és ha a szocialista tudat meggyengül, könnyebbé válik magának a szocialista gazdasági-társadalmi alapnak a felszámolása is.

...

Az irányitás fő eszköze azonban az eszmei befolyásolás. Ez a marxizmus-leninizmus tanitásának és az erre épülő pártpolitikának szüntelen magyarázását, a káros, ellenséges nézetek elleni eszmei harcot jelenti.

Az irányitás módszereiben is messzemenően figyelembe kell venni az egyes kulturális területek sajátosságait, s harcolni kell az irányitás bürokratizmusa ellen.

...

(Pártdokumentumok az ideológiai és a kulturális munkáról. (Kossuth 1962.) 5-60. o.)

A Központi Bizottság beszámolója az MSZMP VII. kongresszusán

(Részletek)

...

A közoktatás, a tudományos képzés és a kutatás sikerei mellett biztatóak az eredmények az irodalomban, a müvészetben is. Az uj szocialista-realista alkotások egész sora született, különösen értékesek az eredmények a dráma- és filmmüvészetben.

A legujabb termésből megemlitjük a "Kormos ég", a "Harminckilences dandár", a "Tegnap", a "Szélvihar", a "Pesti emberek" cimü müveket. Örvendetes egy uj, pártos, fiatal nemzedék jelentkezése a társadalomtudományokban, a müvészetben, az irodalomban.

Kulturális fejlődésünket, egyben a nép kulturális felemelkedését jelzik könyvkiadásunk adatai is. Mig 1938-ban 2400 könyv jelent meg 9 200 000 példányszámban, addig 1958-ban már 2700 könyv jelent meg 27 300 000 példányban. Az ország majdnem valamennyi községében van könyvtár, még az 1000 lakosnál kisebb községek 94 százalékában is.

A szinházi látogatók száma az utóbbi tiz esztendőben két és félszeresére emelkedett, és 1958-ban elérte a 6 800 000-et. A mozik száma ma hétszer annyi, mint a Horthy-rendszer idején volt, s a mozilátogatók száma az utóbbi tiz évben a háromszorosára növekedett. A nemzetközi összehasonlitást e tekintetben is álljuk: egy lakosra egy évben Hollandiában kereken 6, Svédországban 10, Franciaországban 10, Magyarországon 13 mozilátogatás jut.

Elvtársak!

A szocialista forradalom előretörése és győzelme a kulturális fronton — a nagyszerü eredmények ellenére — a politikai és gazdasági téren elért eredményekhez képest viszonylag elmaradt. Ez egyrészt törvényszerü. A kapitalizmust nem könnyü legyőzni a politikai és a gazdasági élet területén sem, a legnehezebb és a leghosszantartóbb azonban legyőzése a kulturában, az emberek tudatában.

Jelenleg még mindig érezteti hatását az a rombolás, amelyet az ellenforradalom, a revizionista zavarkeltés az ideológia területén okozott. Ugyanakkor előny az, hogy az ellenforradalommal e téren vivott harcban erősödött értelmiségünk marxista törzse, tudományos, müvészeti életünk, és ugyanez nagy nevelőiskolája volt a tömegeknek is. Uj, jó harci fegyvereink: a párt müvelődéspolitikai irányelvei, az irodalom kérdéseivel, a népi irókkal, a nacionalizmus kérdéseivel foglalkozó pártokmányok.

A tudományok szerepe felbecsülhetetlen jelentőségü szocialista épitésünk feladatainak megalapozásában. Az ideológia és a kultura feladata, hogy a szocializmus épitésére neveljen, mozgósitson. Elengedhetetlen követelmény, hogy tudományos és müvészeti életünk még jobban a munkásosztály, a dolgozó tömegek igényeit, szocialista épitésünk szükségleteit szolgálja. Segitse magasabb fokra fejleszteni a munkához, a társadalmi kötelezettségek teljesitéséhez való uj, szocialista viszont, a szocialista hazafiság és nemzetköziség erősitését, a tudományos világnézet terjesztését.

Le kell küzdeni a burzsoá rendszer szellemi örökségét, a nacionalizmus, a sovinizmus, az antiszemitizmus maradványait. Következetesen kell harcolni a szocializmus győzelmét gátló kispolgári nézetek, az önző kistulajdonosi szemlélet ellen.

E célok eléréséhez nélkülözhetetlen, hogy a marxizmus-leninizmus eszméi az ideológiai életben, a tudomány és a kultura valamennyi területén uralkodó világnézeti alappá váljanak.

...

A müvészetnek, az irodalomnak számottevő szerepe van népünk tudatának, érzelmeinek, izlésének formálásában. Irodalmi és müvészeti életünk egészséges fejlődésének kulcskérdése: szilárdan marxista-leninista eszmei egység fogja össze a kommunista irók és müvészek sorait, hogy megfelelő befolyást és vonzást gyakoroljanak a kultura nem kommunista müvelőire. Pártunk természetesen elsősorban a kommunista irókra és müvészekre támaszkodik, ugyanakkor számit minden becsületes szándéku iró és müvész alkotásaira, és támogat mindenkit, aki müveivel népünk fejlődésének fő, szocialista irányzatát mozditja elő.

...

(A Magyar Kommunista Munkáspárt VII. Kongresszusának jegyzőkönyve. Kossuth 1960. 54-60. old.)

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának beszámolója az MSZMP VIII. kongresszusán

(Részletek)

...

IV.

A kulturális forradalom eredményei Művelődéspolitikai feladataink

Társadalmunk fejlődésében olyan szakaszhoz értünk, amikor a forradalom teljes győzelmének egyik legfőbb feltétele a szocialista kultura erőteljesebb kibontakozása. A szocialista társadalom fejlődése igen sokban függ a tömegek tudatosságától, általános és szakmai müveltségének szinvonalától, a szakemberek számától és tudásától.

...

Azon kivül, hogy a közoktatás ilyen rohamosan fejlődött, kialakult és gyorsan fejlődött az iskolán kivüli népmüvelés egész hálózata, főként a müvelődési otthonoké és a könyvtáraké. A nép tanulási vágya olyan uj müvelődési formákat hivott életre, mint a munkás- és termelőszövetkezeti akadémiák. Jelentősen megnőtt az érdeklődés a világnézeti, a szakismereteket gyarapitó és a müvészeti, irodalmi ismereteket bővitő előadások iránt. 1958-ban több mint 4 millió, 1961-ben már 7 milliónál több hallgatója volt az üzemekben és a falvakban tartott ismeretterjesztő előadásoknak.

Az iskolán kivüli népmüvelés segitse a korszerü alapmüveltség terjesztését, a polgári-kispolgári nézetek, szokások, izlés elleni harcot, a szocialista hazafiság és a nemzetközi szolidaritás eszméjének elmélyitését, az uj közösségi erkölcs és életforma erősitését. Mozditsa elő a népgazdaság fejlődését, a munkások és a termelőszövetkezeti parasztok képzését, terjessze a müszaki és mezőgazdasági tudományok legujabb eredményeit. Lenin hangsulyozta, hogy a szocialista ipar anyagi alapjának biztositása mellett a munkatermelékenység emelésének másik feltétele: "... a lakosság tömegeinek müveltségi és kulturális felemelkedése. Ez a felemelkedés most óriási iramban folyik, s ezt nem látják a burzsoá megszokottságtól elvakitott emberek, akik képtelenek megérteni, hogy a nép "mélyén" micsoda erővel bontakozik ki most a tudás világossága és a kezdeményezés felé hajló törekvés." *

...

* Lenin Müvei. 27. köt. Szikra 1952. 252. old.

Forradalmunk lényeges eleme a tudomány és a szocializmus szövetsége. A szocializmus gyakorlata maga is tudományos elméleten alapszik, és nem valósulhat meg a tudomány támogatása nélkül, a tudomány pedig valójában csak a szocialista társadalom viszonyai közt nyert szabad utat a fejlődéshez. Csak a szocialista társadalom viszonyai között van meg a feltétele annak, hogy minden tudományos munkára hivatott tehetség kibontakozhasson, és hogy a tudományos kutatás eredményei a gyakorlatban akadálytalanul megvalósuljanak.

...

A párt a valóságból indult ki, amikor kimondta az irányelvekben, hogy irodalmi és művészeti közéletünk világnézetileg, eszmeileg még nem egységes. Ma még különböző eszmei arculatu csoportok léteznek. A szocialista realista művészet és irodalom mellett teret kap minden más, becsületes szándéku művészi tevékenység is. Annak megállapitása azonban, hogy még nem alakult ki és nem szilárdult meg művészeti életünk szocialista világnézeti egysége - a párt részéről nem belenyugvást, nem eszmei megalkuvást jelent.

Mi a szocialista irodalom magasabbrendüségét valljuk, ezért minden erőnkkel és eszközzel segitjük és segiteni fogjuk a szocialista realista irodalmat és művészetet. Segiteni fogjuk a még nem szocialista világnézetü alkotók eszmei átalakulását is. Nem formális egységre van szükségünk. Az igazi egységet megteremteni csak elvi alapon, szivós, meggyőző munkával lehet, a marxizmussal szemben álló, attól eltérő felfogások ellen vivott következetes eszmei harcban. Az eszmék területén nincs és nem is lehet békés együttélés.

Művészetpolitikánknak az a legfontosabb feladata, hogy elősegitse a magas szinvonalu, meggyőző erejü szocialista művészet fejlődését, vezesse a megalkuvás nélküli harcot a burzsoá maradványok és a kapitalizmus világából beáramló dekadens polgári és kispolgári nézetek ellen.

Népünk kulturális felemelkedésében eddig is nagy eredmények születtek. Az igények azonban a mi társadalmunkban igen gyorsan nőnek. A tudósoknak, a művészeknek, a közoktatás, a kultura művelőinek megtisztelő feladata, hogy a néppel összeforrva, alkotó munkájukkal tegyék szebbé, gazdagabbá, nemesebbé az emberek életét, a maguk területén vegyék ki részüket méltón népünk nagy müve: a szocialista társadalom teljes felépitéséből.

...

(Magyar Szocialista Munkáspárt
VIII. Kongresszusa Kossuth 1962.
49-55. o.)

A Központi Bizottság beszámolója az MSZMP IX. kongresszusán

(Részletek)

. . .

Tisztelt elvtársak!

Kulturális, művészeti életünk az ideológiai harc egyik fontos, egyben legbonyolultabb frontja. Fejlődése és ellentmondásai egész társadalmunk ellentmondásait tükrözik. Befolyásolása ezért végső soron a társadalmi valóság megváltoztatásával, átformálásával történik, közvetlen irányítása pedig mindenekelőtt következetes, eszmei harcon alapszik.

Kulturális politikánk eredményességét bizonyítja, hogy a szocialista közművelődés az utóbbi négy esztendőben népünk ujabb, még szélesebb tömegeit fogta át. Nagy szerepe volt ebben a korszerű technikai lehetőségek kihasználásának, a rádió, a televízió széles körű elterjedésének. Ha figyelembe vesszük, hogy az ismeretterjesztő előadásokat másfél millióval többen hallgatták, mint öt évvel ezelőtt, hogy a napilapok kulturális rovatainak tartalma és terjedelme, a kulturális lapok, folyóiratok választéka lényegesen gazdagabb lett, akkor nyugodtan mondhatjuk, hogy eredményesen terjesztettük a szocialista kultúrát.

A könyvforgalom az utóbbi öt évben 554 millió forintról 778 millióra, a tanácsi és üzemi közművelődési könyvtárakba beiratkozott olvasók száma több mint 2 millióra, a kölcsönzött kötetek száma pedig 30 millióról 49,5 millióra emelkedett. Az is figyelemre méltó, hogy a muzeum- és tárlatlátogatók száma az utóbbi években kétmillióval nőtt, hogy a mult év hangversenyeinek és esztrádműsorainak 1,2 milliós közönsége felerészben komoly zenét hallgatott, hogy a mozilátogatók 65-70 százaléka szocialista országokban készült filmeket tekintett meg.

Talán még fontosabb, hogy a közvélemény az utóbbi időben az alkotásokat, a kulturális és művészeti élet jelenségeit, eseményeit mint közéleti kérdéseket – érthetően kritikusan és széles körben – vitatja. Kulturforradalmunk legjelentősebb uj eredménye, hogy a közvélemény nemcsak passziv befogadója, hanem mindinkább aktiv részese is a kulturális életnek. De a nagyarányu fejlődés felszinre hozott uj problémákat is. Az életszinvonal emelkedése, a mezőgazdaság szocialista átalakulása, a technika fejlődése uj rétegek bekapcsolódását tette lehetővé a kulturális életbe. Társadalmunk különböző rétegeiben azonban még jelentős bázisa van a kispolgári izlésnek, a giccsnek, érzelgősségnek.

. . .

A kulturális életnek elsősorban eszmei eszközökkel történő irányitása, decentralizált és demokratikus felépitése, az, hogy a stiluskérdésekbe hatalmi szóval nem szólunk bele, és biztositottuk a kisérletezés szabadságát – az alkotói légkör jelentős javulásához vezetett. Nagyrészt ennek köszönhető, hogy az utóbbi időben eszmeileg, művészileg magas szinvonalu müvek születtek, amelyek nagy része szocialista művészetünk nemzetközi tekintélyét is erősitette. A legjelentősebb szocialista és humanista elkötelezettségü alkotások politikai és világnézeti hitelét az adta meg, hogy a valóságot öszszetetten és mélyen átérzett társadalmi felelősséggel ábrázolták.

* * *

Kulturánk, művészetünk fejlődése azonban ellentmondásos folyamat. A nemzetközi helyzet, a munkásmozgalom, a szocializmus hazai épitésének nehézségei nyomán az irodalomban, a művészetekben tükröződik egyes rétegek távlatvesztése, pesszimizmusa is. Sok alkotónk vallja magáénak a szocializmus céljait, de nem fogadja el – vagy csak fenntartásokkal – az azok megvalósitásához vezető utat. A mai polgári társadalom vitatható értékü alkotásai mellett művészeti életünkbe a nyugati dekadencia termékei is beszüremkedtek. Nálunk is születnek – sokszor kisérletezés ürügyén – olyan irodalmi, képzőművészeti, zenei alkotások, amelyek önzést, kételyt vagy cinizmust sugallnak. Annak ellenére, hogy ezek a negativ jelenségek egy alapjában egészséges fejlődésen belül jelentkeztek, a közvélemény – s ezen belül a pártközvélemény – egy része nemegyszer egész kulturális életünket szükkeblüen itéli meg.

A kulturális életünket ért birálatoknak azonban objektiv alapjai is vannak. Az utóbbi években a polgári, kispolgári ideológia és izlés helyenként erőteljesebben ütötte fel a fejét. Az ezt kiszolgáló müvek megjelentetésében, bemutatásában a kulturális intézmények felelős vezetői következetlenséget, bizonytalanságot is tanusitottak. Mindehhez hozzátartozik, hogy a művészetkritika sok esetben óvakodik az ideológiai vitáktól, megkerüli a határozott állásfoglalást, vagy esetenként éppenséggel a marxizmustól idegen nézetek igazolására vállalkozik.

Kulturális politikánknak elvileg és gyakorlatilag egyaránt világosabbá kell tennie, hogy mi amellett állunk ki: szocializmust épitő népünknek szocialista kultura kell. Továbbra is minden erőnkkel támogatjuk a széles tömegekhez szóló, szocialista szellemü humanista alkotásokat. A televizió, a rádió, a sajtó, az ismeretterjesztés és a népmüvelés munkájában ezek terjesztésének és propagálásának az eddigieknél határozottabban kell érvényt szerezni. Támogatjuk azokat az útkereséseket, kisérletezéseket is, amelyek a szocializmus eszmekörén belül keresik az ujat. Kiinduló szempontunk ebben az esetben is elsősorban a mondanivaló, az eszmeiség, és nem a megszokott formákhoz való ragaszkodás lesz. Az eddigieknél határozottabban kell visszautasitani a politikailag ellenséges, antihumanista és a közerkölcsöt sértő alkotásokat.

A párt feladata, hogy eszmei irányitással erősitse kulturánk szocialista vonásait, biztositsa további fejlődését. Az állami és tömegszervezeti kulturális irányitó szervek utján oda kell hatni, hogy kulturális intézményeinket, a rendelkezésre álló anyagi eszközöket társadalmunk szocialista céljainak és igényeinek megfelelően használják fel. A kultura pártirányitása nemcsak a központi szervek feladata, részt kell benne venniük a területi és üzemi pártbizottságoknak is. A párt feladata továbbá, hogy tagjainak megfelelő tájékoztatásával alakitsa, nevelje a szocialista közvéleményt, gondoskodjék arról, hogy hallassa hangját, érzékeltesse befolyását a kulturális életben. Az egységes, aktiv, vitakész közvélemény kialakitásában különösen nagy azoknak a pártszervezeteknek a felelőssége, amelyek közvetlenül kulturális területen fejtik ki tevékenységüket.

...

(A Magyar Szocialista Munkáspárt IX. Kongresszusának jegyzőkönyve 63-66. o.)

A Központi Bizottság beszámolója az MSZMP X. kongresszusán

(Részlet.)

...

Az ország előtt álló feladatok, valamint a tudomány és a technika rohamos fejlődése az emberek képzettségének növelését, az ismeretek szüntelen bővitését igénylik társadalmi méretekben. Ezért a közoktatás, a közművelődés további tökéletesitése szocialista továbbfejlődésünk egyik alapkérdése. Szükséges, hogy pártunk a közeljövőben napirendre tüzze, ismét tekintse át az állami oktatás egész rendszerét. Vizsgálja meg a korszerü oktatás, az oktatás és a társadalmi szükségletek összefüggésének kérdéseit, az oktatók és a tanulók tulterhelésének problémáit, s a kormánnyal közösen tegye meg a szükséges intézkedéseket az oktatási rendszer továbbfejlesztésére.

Oktatási rendszerünktől azt várjuk, hogy kötelességtudó, jól képzett, müvelt, világnézetileg szilárd, szocialista erkölcsü szakembereket képezzen az ország számára. Nálunk a müvelődés intézményei, mindenféle megkülönböztetés nélkül, nyitva állnak valamennyi fiatal előtt, aki szorgalmas és tehetséges. Ezen belül a párt elvi-politikai kérdésnek tartja továbbra is, hogy a fizikai dolgozók gyermekei a tanulás minden fokán megfelelő külön támogatást kapjanak.

Az elmult években további teret hóditottak hazánk kulturális életében a szocialista tendenciák, gyarapodott, gazdagodott a kulturális, a müvészeti élet, növekedett népünk müveltsége. Pártunk müvelődéspolitikája alapvetően érvényesül, eredményesen segiti a müvészetek fejlődését, s ezáltal nagy társadalmi céljaink megvalósulását. A fejlődés természetesen utkereséssel jár, s nemegyszer ellentmondások és viták közepette megy végbe. A fejlődés azonban nyilvánvaló. Az utóbbi években zenekulturánk méltán vált ki elismerést határainkon tul is; fejlődött film- és szinházmüvészetünk, számos szocialista mondanivalóju drámai alkotás született; termékeny a költészetünk; számos uj képzőmüvészeti alkotással gazdagodtunk.

Hiven eddigi politikánkhoz, a müvészeti munkába, stiluskeresésbe nem kivánunk adminisztrativ eszközökkel beavatkozni ezután sem. Az izlést az alkotó egyéni ügyének tekintjük mindaddig, amig nem sérti a szocializmus érdekeit, eszméit, a közerkölcsöt. Biztositjuk az alkotómunkához nélkülözhetetlen légkört. Ugyanakkor a kulturális élet területén sem engedjük kétségbe vonni a párt, a szocialista állam illetékességét senkitől.

Minden humanista értéknek továbbra is helyt adva, elutasitjuk mind a dogmatikus müvészetszemléletet, mind a társadalmi kérdésektől elforduló, vagy a hibákat hamisan általánositó negativ tendenciákat. Azt tartjuk,

mindenkinek jogában áll, hogy a saját izlése és világnézete alapján alkosson. A munkásállamnak viszont joga, hogy a művek között társadalmi és művészi értékük szerint válogasson. Minden alkotás megitélésében abból indulunk ki, hogy az milyen eszmei és művészi erővel szolgálja a szocializmus, a haladás ügyét. A közösség pénzén csak a szocialista társadalom érdekeit szolgáló alkotásnak lehet mecénása az állam. Alkotóinktól azt várjuk, hogy a szocializmus adta lehetőségeket népünk javára kamatoztassák, segitsék megérteni és cselekvően formálni gazdagabb, egyszersmind bonyolultabb világunkat. Továbbra is a népünk és az emberiség alapvető létkérdéseiben pártosan állást foglaló, szocialista, realista, közéleti elkötelezettségü művészetet támogatjuk.

Kulturális, művészeti életünkben tovább kell erősiteni a politikai és ideológiai egység irányába ható tendenciákat. Növelni kell a kommunista, szocialista közéletiség erőit.

Érvényt kell szerezni a szocializmust féltő párttagság és párton kivüli közvélemény követelésének, amely megengedhetetlennek tartja a szocializmus eszméitől, életfelfogásuktól idegen művek, nézetek terjesztését államunk eszközeinek felhasználásával. A kispolgári nézetek, izlésnormák időnként felélénkülnek, a megengedhetőnél nagyobb teret nyernek. Kulturális intézményeinknek, a sajtónak, a rádiónak, a televiziónak lehetőségeik jobb kihasználásával erőteljesebben kell népszerüsiteniük a szocialista kultura értékeit, jobban kell törekedniük a tartalmas igények felkeltésére, a szocializmusra káros művek és a kulturális selejt kiszoritására.

A közmüvelődés az egyéniség kibontakoztatásának, a szocialista demokrácia erősitésének, a termelési kultura emelésének nélkülözhetetlen tényezője. Jelentőségét különösen fokozza a szabad idő növekedése. Mind állami, mind vállalati forrásokból többet kell juttatni a felnőtt lakosság oktatására és művelődésére, mindenekelőtt a munkástelepülések megfelelő művelődési intézményekkel való ellátására, az ifjuság művelődési igényeinek helyes irányu fejlesztésére, jobb kielégitésére.

Szocialista épitőmunkánk, társadalmi életünk fontos eleme a szocialista közgondolkodás, közfelfogás, erkölcsi normák érvényesülése. A müveltségi szinvonal emelkedésével, közoktatásunk, nevelési rendszerünk fejlődésével erősödött a szocialista erkölcs, az egyén és a közösség kapcsolata, növekedett a társadalmi felelősségérzet, a társadalom iránti elkötelezettség. Ez mutatkozik meg a párttagság példamutató helytállásában a szocializmus épitésének minden területén, a szocialista munkaverseny-mozgalmakban részt vevő dolgozók kiváló munkájában, a párt, a tanácsok, a tömegszervezetek és tömegmozgalmak sok százezernyi aktivistájának a köz javára végzett önzetlen társadalmi munkájában.

...

(A Magyar Kommunista Munkáspárt X. Kongresszusának jegyzőkönyve Kossuth 1970. 130-132. o.)

Aczél György felszólalása az MSZMP X. kongresszusán

(Részletek)

• • •

Bárki, aki összeveti a magyar nép mai műveltségét és művelődési lehetőségeit, ideológiai és szellemi életének színvonalát a multéval, megállapithatja: a változások ezen a téren is történelmi jelentőségüek. Engedjék meg, hogy egyetlen konkrét példát emlitsek.

A multban a felnövekvő nemzedéknek még husz százaléka sem tanult iskolában nyolc éven át. Ma pedig azért vagyunk — joggal — elégedetlenek, mert a mai magasabb képzést nyujtó, nyolcosztályos általános iskolát gyermekeinknek csak 90 százaléka fejezi be eredményesen. A hajdan kiváltságosoknak számitó érettségizettek száma négyszer, a diplomásoké pedig háromszor akkora, mint a második világháboru előtt volt.

És adatokkal nehéz kifejezni azt az eleven, pezsgő szellemi életet, amely társadalmunkat jellemzi. A szocializmus épitésének alapvető kérdéseit — mint most a kongresszus előtt is történt — országos közvélemény vitatja; oktatásügyünk, közművelődésünk problémáit tömegek tartják okos felelősséggel napirenden; hagyományaink, nemzeti tudatunk, az internacionalizmus és a szocialista hazafiság kérdéseit tudósok, nevelők és a közvélemény együtt elemzik; egy-egy müalkotás vitája messze tulcsap a művészetkritika körein, és a társadalmi önismeret iskolájává lesz.

Méltán sorolhatjuk vivmányaink közé azt is, hogy alkotóink számára olyan légkört teremtettünk, amelyben szabadon bontakoztathatják ki tehetségüket népünk s az emberiség javára. A természet- és müszaki tudományok a termelést segitve, a társadalomtudományok ideológiai hatásukkal és politikai döntések előkészitéséhez adott hozzájárulásukkal a mi társadalmunkban bizonyithatják be igazán nélkülözhetetlen szerepüket.

Oktatási rendszerünk, amely régen a legelmaradottabbak közé tartozott, ma tárgyismeretekben elérte — nem egy vonatkozásban meghaladta — a legfejlettebb tőkésországokét; nem beszélve arról, hogy humánumban és demokratizmusban mennyire fölöttük áll.

Bármilyen nagy feladatok várnak még ránk a vidéki városok fejlesztésében, lényegében megszünt az az állapot is, amikor a "vidéki" egyszersmind "provinciális"-at jelentett. Olyan tudományos és oktatási bázisaink, művészeti alkotómühelyeink, olyan kulturális rendezvényeink vannak számos vidéki városunkban, amelyek nemcsak országos, de nemegyszer nemzetközi tekintélyt is szereztek maguknak.

A magyar tudomány és kultura adott nagy értékeket a világnak a multban is, de méltó tekintélyt idehaza és határainkon tul valójában csak a szocializmus révén vivhatott ki. Nagy segitséget kapott a Szovjetuniótól és a többi szocialista országtól ahhoz, hogy multbeli és mai értékeit határainkon tul is megismerjék és elismerjék.

Sikereink egyik forrása, hogy a párt bizalmára az értelmiség bizalommal, odaadó munkával válaszolt.

Elért eredményeink azt igazolják, hogy e téren is jó irányban haladunk, és a két világrendszer közti harcnak ezen a fontos szakaszán hozzájárulunk a szocialista rendszer fölényének bizonyitásához. A szocialista országok s közöttük hazánk kulturális eredményei annál inkább jelentősek, mert a másik oldalon a tőkés társadalom válsága, ha nem is kizárólag, de igen szembetünően éppen az életforma csőjében, a kultura bomlásában fejeződik ki.

A burzsoá ideológia nem képes már utmutatást adni az emberiség előtt álló egyetlen alapvető kérdésben sem. A hatalmas apparátussal terjesztett, elüzletiesedett burzsoá kultura rombolja a stabil emberi értékeket: a közösségi érzés helyébe a magány, az elidegenedés; a barátság helyébe az üzleti érdek; a hősiesség helyébe a nyers erőszak és a szadizmus lép. Érték születik, születhet ott is – de ma már mindig a rendszer ellenére –; s azt a haladó emberek, a haladó társadalmak, a szocializmus becsüli meg igazán.

E bomlással szemben az emberiség legjobbjainak reménye a szocializmus. Ezért figyelik oly szenvedélyes érdeklődéssel – esetenként türelmetlenséggel, a szocialista világ eredményeit e téren is. Ezért nagy a mi felelősségünk. Joggal hivják fel figyelmünket arra, hogy a mi országunk is ablak, amely az emberiség jövőjére nyilik.

...

Mikor pártunk kialakitotta művelődéspolitikai irányelveit, amelyek munkánkat ma is meghatározzák, amikor kiformálta azt a munkastilust, azokat a módszereket, amelyekkel az élet minden területén érvényre akarjuk juttatni a marxizmus-leninizmust, a szocialista élet-szemléletet és erkölcsöt, tudta, hogy ez az ut – mind minden előrevivő ut – nem lesz könnyü. Ahogyan a Központi Bizottság beszámolója fogalmazta: "A fejlődés természetesen utkereséssel jár, s nemegyszer ellentmondások és viták közepette megy végbe." Az eredmények parancsolóan irják elő, hogy ezen az uton haladjunk tovább. A földön járva, a realitásokkal számolva kell kialakitani további teendőinket, folytatva mindazt, ami hasznosnak, jónak bizonyult, és kritikusan, önkritikusan szembefordulva azzal, ami hiba vagy torzulás.

Erre kötelez bennünket pártunk politikája, amelyből szervesen következnek az ideológiai munka, a kulturális politika legfőbb tennivalói, feladatai.

Politikánk egyik lényeges vonása a békés egymás mellett élés elve és gyakorlata, ami természetszerüleg jár együtt a politikai, kulturális kapcso-

latokkal. De éppen ebből következik, hogy kulturális téren minden eddiginél árnyaltabb, meggyőzőbb és fokozottabb ideológiai harcot kell folytatnunk. Az imperializmus nem adta fel a maga céljait, s ha a szocializmus erői – élükön a Szovjetunióval – rá is kényszeritik a békés egymás mellett élésre, annál fondorlatosabban törekszik az ideológiai fellazitásra, nem utolsó sorban a kultura terén.

Ezért kell mindenütt az eddiginél is következetesebben utját állni minden fellazitási kisérletnek, és erősiteni a marxizmus-leninizmus pozicióit a kulturális életben; ezért kell a felmerülő uj kérdések alkotó megválaszolásával, szocialista kulturánk eredményeinek felmutatásával a marxizmus eszméinek mindenütt uj meg uj hiveket szereznünk.

Mi sohasem adjuk fel céljainkat. Az ideológiai harcot abban a meggyőződésben vivjuk, hogy a marxizmus-leninizmus fejezi ki az emberiség igazi érdekeit, élniakarását, hogy hatása mind nagyobb és nagyobb lesz, és hogy ez a harc világméretekben is csak eszméink győzelmével végződhet.

Pártunk szövetségi politikája is fokozott ideológiai követelményeket hárit kulturális életünkre. A szövetségi politika – ahogyan mindig is hangsulyoztuk – nemcsak együttmüködést jelent a munkában mindazokkal, akik igent mondanak a szocializmusra, hanem ennek az "igen"-nek az alapján szüntelen eszmei vitára is kötelez a nem marxista nézetekkel – az emberek eszének és szivének mind teljesebb megnyeréséért.

Ezt a társadalmi élet mindennapjaiban folyó vitát, ideológiai meggyőzést a kultura terén is folytatni kell. A szocialista törekvések erőteljesebb támogatásával, az emberekben még meglevő régi ideológiai maradványok és a már jelentkező marxista nézetek szétválasztásával, az idegen nézetekkel folytatott tisztázó, következetes, elvi vitával nemcsak a kulturális életben növeljük a marxizmus-leninizmus hegemóniáját, hanem a párt szövetségi politikáját, a szocialista nemzeti egységet is erősitjük.

Pártunk politikája szem előtt tartja a szocializmusnak azt az alaptörvényét, hogy a dolgozó nép anyagi ellátottsága szüntelenül emelkedjék. Ez ugyancsak feladatokat ró a kulturális életre, ha nem is azt – mint egyesek gondolják –, hogy a kulturának – idézőjelben mondva – "ellensulyoznia" kell a jólétet, az ipari fejlődést, illetőleg az uj gazdasági mechanizmust. Ellenkezőleg. A szocializmusban a javak bősége a termelés, a technika - másfelől a sokoldalu teljes emberi kibontakozás ugyanannak a kulturának két oldala. Egyik sem lehet meg a másik nélkül. Egységüket Lenin is szüntelenül hangsulyozta, a szocialista társadalmi gyakorlat pedig az értelmes élet társadalmi feltételeinek fejlesztésével biztositja.

Igaz, hogy az anyagi érdekeltség alkalmazásával fennáll annak veszélye, hogy erősödik az önzés, az anyagiasság.

Van ma ilyen probléma? Van! Mutatkozhatnak feszültségek az egyéni és közösségi érdek, vagy a csoportérdek és az össztársadalmi érdek között? Ahogyan a Központi Bizottság beszámolója is utalt erre: igen!

Nos, a kultura nagy feladata e téren éppen az, hogy segitse tudatositani és feloldani ezeket az uj ellentmondásokat, hogy passziv aggodalmas-

kodás helyett segitse a jobb, tágabb életfeltételek okos birtokbavételét, tárja fel a szocialista erkölcsnek, magatartásnak azokat a napról napra születő uj példáit, uj vonásait, amelyek egyén és közösség mind tartalmasabb viszonyának kialakitásáról vallanak. Aligha állt érdekesebb, izgalmasabb feladat a kultura – elsősorban a társadalomtudományok és müvészetek – előtt, mint napjainkban.

...

Korunkban a tudomány sulya és felelőssége rendkivül nagy, és egyre növekszik. Ez nemcsak a természet- és müszaki tudományokra érvényes, hanem – a szocialista tudat fejlesztése szempontjából oly fontos – társadalomtudományokra is. Hiszen világnézetünk, a marxizmus-leninizmus, maga is tudomány.

...

A tudomány napjainkban – nálunk – nemcsak termelőerővé, hanem emberi közösséget formáló humanista erővé is válik. Szerepének, tekintélyének növekedésével arányosan nő müvelőinek társadalmi felelőssége. Ez a tény tudósainkat joggal lelkesiti, ugyanakkor megnövekedett felelősség forrása is. Az ország nemcsak társadalmilag életbevágó kérdésekre vár feleletet a tudósoktól, hanem az oktatásban, az ismeretek terjesztésében való részvételüket is igényli, a tudományos felsimerések közérthető terjesztését is várja tőlük. A tudomány valóságfeltáró, tudatformáló és cselekvésre késztető funkciója elválaszthatatlan egymástól.

Ha közös erővel, okosan dolgozunk a tudománypolitikai irányelvek megvalósitásán, nálunk nem kerül szembe az alap- és az alkalmazott kutatás. Az alkotás, az oktatás és a népszerüsités egymást harmonikusan egészitik ki. Nincs közöttük rangsor - a képességek legjobb kihasználását, az erők gondos, gazdaságos beosztását kell biztositanunk.

Egyik legfontosabb feladat, hogy hasznositsuk a hazánkon belüli munkamegosztás nagy tartalékait, és hogy jobban feltárjuk és kiaknázzuk a nemzetközi munkamegosztásban – mindenekelőtt a testvéri országokkal, elsősorban a Szovjetunióval való együttmüködésben rejlő – kimerithetetlen lehetőségeket.

...

A jövő iskolája adja meg a tudás szilárd alapját, de ne keltse a befejezettség illuzióját. Neveljen önálló gondokodásra, modern természettudományos szemléletre, keltse fel egy életre a humán kultura értékei iránti fogékonyságot és igényt; készitse fel a jelenleginél is jobban gyermekeinket,

hogy felnőve is képesek legyenek uj meg uj ismeretek befogadására és alkalmazására, formálja őket szocialista emberré.

. . .

Amikor korszerü, szocialista igényeket fogalmazunk meg az iskolákkal szemben, akkor a pedagógusok növekvő felelősségéről is szólunk. Tudatosan tesszük ezt, tudva, hogy sokat kell tenni azért, hogy mindenütt – központilag, de helyileg is – megbecsülésük sokkal jobban összhangban legyen megnövekedett feladataikkal, társadalmi szerepükkel.

Az oktatással összefüggésben még egy társadalompolitikai kérdésről kívánok szólni: a fizikai dolgozók gyermekeinek továbbtanulásáról. Hátrányos helyzetük csökkentése érdekében, hosszabb és rövidebb távra ható eszközökkel együttesen kell élnünk.

. . .

Kulturális életünk másik fontos területe a közmüvelődés, a népmüvelés. Szükség van tartalmának, szerkezetének olyan továbbfejlesztésére, amelyben a természettudományos-technikai müveltség a mai, szüntelenül növekvő igényeknek megfelelő helyet kap. Ez azonban nem szorithatja háttérbe a kultura egyéb területeit.

Nincs igazuk azoknak, akik azt állitják, hogy a televizió gyors elterjedésével szükségszerüen visszaszorul a helyi közmüvelődés, népmüvelés.

. . .

Ezért mi a televiziót nem a népmüvelés versenytársának, hanem eszközének, szövetségesének is tekintjük.

Ugyanakkor a népmüvelés ugynevezett "hagyományos" formái a kórusok, a szinjátszás - soha nem fognak elévülni.

. . .

Rátérve az irodalom és a müvészetek kérdésére, központi feladat továbbra is, hogy közelebb vigyük a müvészetet a tömegekhez - és a tömegeket a müvészethez. Ez sokrétü, bonyolult ideológiai és szervező munkát követel meg.

Hogy a müvészetek közelebb kerüljenek a néphez, annak az egyik legfontosabb feltétele, hogy kerüljenek közelebb életünkhöz. Irodalmunk, müvészetünk nagyrészt adós a munkásosztály, a dolgozó nép mindennapjaiban gyökerező igazi problémák és uj jelenségek ábrázolásával.

Korunkkal és feladatainkkal kapcsolatban gyakran szerepel a "bonyolult" jelző. Valóban: a mi korunk minden eddiginél bonyolultabb. Ez meg-

nehezíti a művészet feladatait is, de egyben izgalmasnál is izgalmasabb, uj meg uj feladatokat is állit elé.

. . .

A dolgozó osztályok, emberek ábrázolása a művészet és a nép kapcsolatának csak egyik része. Szorosan összefügg vele ugyanennek a feladatnak a másik oldala: a kultura alkotásainak eljuttatása a legszélesebb néprétegekhez.

Ezt a feladatot sem lehet rendeletekkel, formálisan megoldani. Az izlést, az ismereteket is rendszeresen fejleszteni kell. Ebben egyaránt fontos szerep jut a nagy hatósugaru tömegkommunikációs eszközöknek, a helyi művelődési intézményeknek, a közvetlen emberi kapcsolatoknak és a személyes példamutatásnak. De van e téren alkotói felelősség is.

A tömegek izlésének fejlesztésében, a kulturális igények felkeltésében, a közvélemény tájékoztatásában nagy feladat hárul a marxista kritikára. Megvédjük a marxista kritikusokat minden olyan birálattól, amelynek forrása a személyes sértettség vagy az elméletellenesség. De több életközelséget, a népélet mélyebb ismeretét és az alkotás iránti nagyobb tiszteletet kérünk a kritikától is.

. . .

Sohasem volt még olyan tömegprobléma a szórakozás, a szórakoztatás, mint amilyenné napjainkban vált. Életünk kialakulásával, a növekvő szabad idővel és anyagi lehetőségekkel – egyszóval fejlődésünkkel – függ ez is össze.

A munka növekvő követelményei, a számtalan uj jelenség előtt álló, felelősséggel dolgozó ember természetes igénye a feszültséget oldó szórakozás. Csakhogy a jókedvre, pihenésre, kikapcsolódásra váró emberek nem izléstelen, ostoba és hazug szemléletet terjesztő selejtre várnak. S ha volna is ilyen igény, azt nem kell, nem szabad kielégiteni. És ne találjuk ki az unalmas szórakoztatást sem. Ne adjunk olyan ugynevezett közönségfilmeket, melyeket kongó nézőtéren ásitozhat egy-két ember végig. Izlésnevelő, szellemes, játékos, örömet és vidámságot adó szórakozásra van szükségünk.

A jogos kritikai észrevételekből az irányitásnak itt is le kell vonni a következtetéseket. Meg kell szüntetni például minden olyan anyagi és más ösztönzőt, amely a selejtgyártásnak kedvez.

. . .

Kommunisták lévén, mindannyian tisztában vagyunk azzal, hogy a jó elvekhez szükségképpen hozzátartozik azok következetes keresztülvitele, érvényesitése és ellenőrzése is.

Ennek érdekében egyik legfontosabb feladat a vezető szervek irányitó tevékenységében az elvi következetesség erősitése, az elméleti munka szinvonalának további emelése.

A párt- és állami vezetés akkor töltheti be eredményesen a feladatát, ha figyelve a gyakorlatot, gyorsan reagál mind a pozitiv, mind a negativ jelenségekre; ha elméletileg elemzi és általánositja a tapasztalatokat, s azokból ismét a gyakorlatra következtetve, állandóan jelen van a kulturális élet mindennapi munkájában.

Az irányitásnak határozottabban kell biztositania az ideológiai-politikai felelősség érvényesülését az alkotómühelyekben. Mert az önállósággal – valljuk be – nem mindenütt nőtt arányosan a felelősség. Márpedig az önállóság nem függetlenség a néptől, a párttól, a társadalomtól; nem öncél, hanem eszköz a gazdag, sokszinü szocialista-realista kultura kibontakoztatására.

Minden vezető a maga területén számadással tartozik azért, hogy a kulturális politika elvei az adott területen érvényesüljenek. Az alkotómühelyek ne engedjenek elvtelen klikkek, sanda csoportocskák nyomásának, ne adjanak nyilvánosságot olyan müvészileg jelentéktelen, eszmeileg rossz és az egészséges közizlést sértő, ugynevezett "müveknek", amelyeknek semmi helye a fejlődő szocialista kulturában.

Valljuk: nemcsak hogy nem sérti a szocializmust, a demokratizmust, ha kitiltjuk és kiiktatjuk társadalmunk, néptink szellemi életéből mindazt, ami antihumánus, ami elszegényiti és lealázza az embereket, éppen ellenkezőleg: ez segiti a kultura igazi értékeinek érvényesülését.

Az elméleti-ideológiai meggyőzést, az uj elvi-elméleti válaszok kidolgozását nem lehet elválasztani a vitáktól. De a vita szabadságához az is hozzátartozik, hogy a viták ne legyenek meddők, ne uralják el őket a felelőtlen indulatok, a személyeskedő, gyülölködő ingerültség; a szabadság ürügyén ne terjedjen el a szabadosság, és vitatandó nézetek ne hangozhassanak el marxista válasz nélkül, ne kapjanak ujra meg ujra helyet olyan álláspontok, amelyekről az élet rég bebizonyitotta, hogy nem tartalmaznak uj gondolatot, viszont elnyomnak értékeket, helyet vesznek el igaz, jó, szép alkotások elől.

Felelősek vagyunk azért, hogy biztositsuk, erősitsük eszméink befolyását a közgondolkodásban, a kulturában. De hogy ezt az ideológiai nevelő hatást kifejthessük, ahhoz a vitákat le is kell tudni zárni, az alkotómühelyek, szerkesztőségek, kiadók gyakorlatában igent és nemet is kell tudni mondani.

A kulturpolitika az arányok biztosítását is jelenti. Nem szabad sulyt adni olyannak, aminek a maga helyén ha van is létjogosultsága, de semmiképpen sem tarthat számot arra a támogatásra, amit a szocialista értékek számára kötelességünk megadni.

. . .

(A Magyar Szocialista Munkáspárt
X. Kongresszusának jegyzőkönyve.
Kossuth Könyvkiadó, 1971.
364-377. old.)

Molnár János

A közművelődés a X. kongresszuson

Több idő kellene a lapzártáig adottnál, hogy a X. kongresszus beszámolójának, vitájának és határozatának a művelődés irányitásáról, fejlesztéséről szóló fontos megállapitásait elemezzük, a teendőket tekintve a szükséges következtetéseket levonjuk. Ez alkalommal csak az első benyomások összegezéséről lehet szó. Még igy sem térhetünk ki a vitára, csak az egyhangulag elfogadott beszámolót és a határozatot – a kongresszus fő dokumentumait – tartjuk szem előtt.

Mindjárt a tennivalók számbavételére kerülhetne sor, hiszen a kongresszus fő mondanivalója éppen az volt, hogy az alapjában helyes politikát csak a gyakorlatban, a tettekben lehet megőrizni és továbbfejleszteni. Ez a kiindulópontja a kongresszus művelődéspolitikát érintő megállapitásainak, határozatainak is. A Központi Bizottság beszámolója és a határozat tényként emliti az eddigi művelődéspolitika helyességét. Ha a gyakorlatban előforduló ferdülésekről beszéltek – mint pl. a művészetpolitika esetében –, azt az egészében helyes politikától való eltérésként értékelték. Igy kell érteni a határozatnak azt a kijelentését, hogy "a helyes elvek és a gyakorlat között azonban olykor ellentmondások, az irányelvek gyakorlati érvényesülésében torzulások keletkeznek". A párt művelődéspolitikája megfelel a szocialista társadalom jelen követelményeinek, és azokon az elvi alapokon kell továbbfejleszteni, amelyeket a már több mint tizéves gyakorlat igazolt. A művelődéspolitika jól felhasználta az összpolitika kedvező hatását, az általa megteremtett alkotó közéleti légkört, és segitette is annak erősödését. Azt kell csak helyesen érteni: mi módon védelmezhetjük igazán a párt helyes művelődéspolitikáját. Az alap: az eredmények reális értékelése. Az elvek próbája a tett, a gyakorlat. Ha az eredmények igazolják az elveket – mint ahogy ez a közművelődésben is igy van –, akkor ez a politika beváltotta a hozzáfüzött reményeket. Csakhogy a marxizmus-leninizmus alkotó alkalmazásának alaptörvénye, hogy a helyes politikát igazán csak annak továbbfejlesztésével lehet igazolni. Nem az a kérdés: jól van-e ma, inkább: hogy lehetne jobban.

A kongresszusi beszámoló és a határozatok a közművelődés szempontjából biztatóak és tettekre serkentőek. A beszámoló tömören, elvileg bátran és átfogóan határozta meg a közművelődés igazi jelentőségét. Igy szólt erről: "A közművelődés az egyéniség kibontakoztatásának, a szocialista demokrácia erősitésének, a termelési kultura emelésének nélkülözhetetlen tényezője. Jelentőségét különösen fokozza a szabad idő növekedése". Az utóbbi

években egyre terjed az a felismerés, hogy a közmüvelődés össztársadalmi ügy, a párt tömegpolitikájának alapvető része. Ez aligha összegeződhetett volna kifejezőbben, mint a fenti idézetben. Itt a termelési, a politikai, világnézeti, az egyéni müvelődési oldal nagyon határozott megfogalmazást nyert, mint nélkülözhetetlen tényező. Először történt, hogy nem csupán mint művészeti és tudományos ismereteket terjesztő szektort említették a közmüvelődést, hanem mint a müvelődésnek olyan önálló ágát, amely a szocialista forradalom további fejlődésének nélkülözhetetlen eszköze, saját törvényeivel és "alkotó" oldalával egészben. Valami ilyesmire vártak a népmüvelők már régóta.

A kongresszus is ugy vélte hát, hogy a közmüvelődésnek – a helyes politika alapján – nem kell félnie közvetlen politikai, termelést segitő feladatok vállalásától, hiszen azok megoldásában egyre nagyobb és önálló tényező a müvelődés. Ez a felfogás egyértelmü cáfolata a közmüvelődést a szórakoztatásra degradáló nézeteknek. A népmüvelők jól tudják – élik a gyakorlatban –, hogy az ürkutatásról szóló ismeretterjesztő előadás is "csak" szórakoztató módon igazán eredményes, hogy a "csak" szórakozás is mennyire müvelődést követel, ha eredményes akar lenni. A beszámoló és a határozat szerint is a müvelődés az egész embert gazdagitó, az ember minden képességét fejlesztő eszköz, nemcsak az "elvont" politizálásnak vagy a munkához értés erősitésének az eszköze. Mindez – gondolom – a közmüvelődés korszerü felfogásának tömör összegezése is.

A beszámoló – és általában a kongresszus – rendkivül nagy figyelmet forditott a szocialista közgondolkodás erősitésére. Igy szól erről a határozat is, amikor kijelenti, hogy: "... a különféle ellenhatások gyengitésével és fokozatos kiszoritásával kell fejleszteni népünk szocialista közgondolkodását. El kell érni, hogy a szocialista erkölcsi normák növekvő erővel érvényesüljenek. Épitőmunkánk további eredményeivel, a politikai öntudat és a müveltségi szinvonal emelésével kell erősiteni népünk szocialista szemléletét." Ha a szocialista fejlődés egészének summázataként érthető szocialista közgondolkodás fejlesztésében a müvelődésben ilyen fontos szerepe van – ez tény –, a közmüvelődés csak a korszerü felfogás alapján, intézményhálózatait fejlesztve, a benne érdekelt és felelősséggel dolgozó szervek egységét növelve lehet igazán hatékony. A müvészeti mozgalmaktól, a könyvtáraktól, az ismeretterjesztő szakkörökön át a televizióig a közmüvelődés csak egységes koncepció alapján képes eredményesen segiteni a szocialista közgondolkodást. Bár ez elvileg világos, kimunkálandó következtetései és feladatai vannak.

Az előbbi elvi megállapitásokból ered a beszámoló következtetése: "Mind állami, mind vállalati forrásokból többet kell juttatni a felnőtt lakosság oktatására és müvelődésére"... Ez a kijelentés megerősiti azt az elképzelést, hogy a közmüvelődés anyagi támogatása elsőrendü állami feladat a szocialista demokrácia erősödésének, a helyi önkormányzat növekvő hatáskörének viszonyai között is, amikor nemcsak a gazdaság, de a müvelődés irányitásában is egyre nagyobb szerepet kapnak a helyi szervek és intéz-

mények. Ez nem jelentheti azt, hogy a közmüvelődés anyagi támogatását most már teljesen rábizzuk a helyi szervekre. A közmüvelődés nélkülözhetetlen tényező, természetes hát, hogy a szocialista állam alapvető kötelessége ennek megfelelően eljárni. Lehet, hogy egyesek csupán elvnek tekintik ezt. De ez olyan elv, amelynek megvalósitásáért minden kommunistának küzdenie kell! Ez az elv a most következő negyedik ötéves tervben csak nagyon korlátozottan érvényesülhetett. Nem a kongresszus feladata volt, hogy ezen változtasson. De mint elvi alap; kiindulás ahhoz, hogy a következő időkben a központi erőforrásokat is növeljük.

Alig kisebb jelentőségüek a vállalati források, amelyeknek a felnőttek oktatásában és müvelésében nagyobb szerepet kell vállalniok, mint eddig. Ez azokat igazolja, akik eddig is igyekeztek többet tenni a közmüvelődés érdekében, és bizonyos, hogy a kongresszusnak ez az álláspontja őket erősiti, a többieket pedig biztatja. Az utóbbi években egyre több uj kezdeményezés született a helyi gazdasági és állami szervek együttmüködésére, és erősödő tendencia a közmüvelődési intézmények közös fenntartása. Kisérletek történtek arra is, hogy ez ne csak a müvelődési otthonokra vagy a müvészeti együttesekre, hanem a közmüvelődés más területeire is terjedjen ki.

A közmüvelődés számos megoldatlan anyagi problémája közül, a pénz nélkül felszámolhatatlan fehér foltok közül a beszámoló két területre irányitotta a figyelmet. Az egyik a munkásosztály müvelődésének segitése, különösen a munkástelepek müvelődési intézményeinek a fejlesztése. Az országos népmüvelési konferencia óta terjedt az a felfogás, hogy a sok nehéz feladatot nem lehet egyszerre és rövid idő alatt megoldani, ezért a szellemi és anyagi erőket koncentrálni kell. Tudtuk – erről a konferencia tézisei nyomatékosan szóltak –, hogy a munkástelepülések kulturális fejlesztésének különleges jelentősége van. Az anyagi erők ilyen irányu koncentrálása a negyedik ötéves tervben megkezdődik. Számos munkástelepülésen épül közmüvelődési intézmény, többek között az állam és a szakszervezetek együttmüködésének köszönhetően. Öt jelentős objektum létesül ily módon csak a főváros munkáskerületeiben, sok meg a vidéki munkástelepüléseken az üzemek és a szakszervezetek együttes erőfeszitéséből. A másik terület, amit a beszámoló megjelölt, az ifjuság müvelődési igényének jobb kielégitése, ugyancsak ismert és hangsulyozott követelmény volt. Ez bonyolultabb dolog, és mindenekelőtt szemléletváltozást követel nemcsak a helyi közmüvelődés irányitásában, hanem általában a közmüvelődés minden szférájában. Nemcsak azt jelenti ez, hogy jobb lehetőségek között kell kielégiteni az ifjuság müvelődési igényeit, hanem azt is, hogy az ifjuságot sokkal jobban aktivizálni kell ebben. Enélkül az előbbi követelményt nem lehet megvalósitani. Nagy figyelmet kell forditani arra is, hogy az ifjuság jobb kulturális igényének kielégitését ne tekintsék valami különleges, és az egésztől elkülönitett problémának, inkább olyannak, amely segiti az ifjuság és a felnőtt lakosság jobb együttmüködését is a müvelődésben; a szükséges és eredményesnek igérkező egymásrahatást.

Alig lehet tulbecsülni a beszámolónak és határozatnak azt a megállapitást, hogy "... a közmüvelődés további tökéletesitése szocialista továbbfejlődésünk egyik alapkérdése." Ez az igény már régen megérett a közmüvelődés munkásai között. Idestova öt-hat éve sürgetik ezt a különféle viták, sürgette az országos népmüvelési konferencia is. Ha a kongresszusi beszámoló meg a határozat ilyen rangra emelte, aligha lehet más a következtetés, minthogy tovább növekszik az e területen dolgozó párt- és állami munkások felelőssége. A fejlesztésre a konferencia átfogó tervet készitett, a Müvelődésügyi Minisztérium tovább konkretizálta ezt. A tervek pontositása, finomitása már a gyakorlat dolga, méginkább az, hogy a kipróbált elképzelések alapján átfogó és a párt tekintélyével alátámasztott elveket tegyenek "kötelezővé" a párt egésze számára. A lényeg ebben a tekintetben is a tett, a feladatok minél következetesebb végrehajtása.

A közmüvelődés számára nemcsak azok a megállapitások tanulságosak, amelyek a beszámolóban vagy a határozatban kifejezetten a közmüvelődésről szólnak, hanem sok más dolog is. Alig lehet vállalkozni arra, hogy sorra vegyük őket. Most tehát csak néhány – szerintünk különösen fontos – megállapitást emlitenénk.

A kongresszusi beszámoló s a határozatok is részletesen foglalkoznak a munkásosztály helyzetével, a munkásosztály társadalmi – és benne müvelődési – szerepével. A beszámoló szerint "a munkásosztály meghatározó módon befolyásolja a dolgozók minden rétegét: munkája, magatartása, fegyelme, szemlélete kihat az egész társadalomra; szerepének további növekedése egész népünk érdeke". Ez nem egyszerü kérdés sem a gazdaságban, sem a politikában, alig vitatható, hogy ezeknél sokkal nehezebb a müvelődésben. De a kérdéssel nem foglalkozni – a közmüvelődés nagy mulasztása lenne. Mindenekelőtt a munkásság müvelődését kell fejleszteni. Erről már szóltunk. Ennek utjai többé-kevésbé világosak. Kevésbé világos az, hogy hogyan lehetne a közmüvelődésben és annak eszközeivel fokozni a munkásosztály szemléletének hatását a többi társadalmi rétegre, azok müvelődésére. Kutatni kell ennek utját-módját. Néhány példa a vizsgálandók sorából: a munkásosztály kulturális hagyományainak feltárása, ápolása, a mai müvelődési mozgalomba való beépitése, a munkásság és más rétegek kulturális kapcsolata, a szocialista brigádok hatásának kiterjesztése, a munkástéma és szemlélet erősitése a müvészetekben, a munkások és főleg a munkásfiatalok aktivabb részvétele a mükedvelő mozgalmakban és általában a közmüvelődésben stb. Ennek szükségességét az országos népmüvelési konferencia nyomatékosan hangsulyozta, az alapos elemző munka és a tennivalók kimunkálása még hátra van.

Nagy sullyal szólt arról a beszámoló és a határozat, hogy erősiteni kell a müvelődéspolitikában, s főleg a gyakorlati végrehajtásban a szocialista eszmeiséget. Lehetőségei jobb kihasználásával minden intézménynek többet kell tennie a szocialista kultura értékeinek népszerüsitéséért, a káros és selejtes müvek és szemlélet kiszoritásáért. Kedvezőbbek erre a feltételek, mint bármikor voltak, de nagyobb a felelősség is. Ez mindenekelőtt

a közmüvelődés intézményeinek, a müvelődési otthonoknak, a könyvtáraknak, a muzeumoknak, a mükedvelő együtteseknek, a televiziónak, a sajtónak stb. ad nagyobb feladatokat. Azt jelenti ez, hogy a közmüvelődés intézményeinek a tömegek kulturális felemelkedése, szocialista nevelése érdekében bátrabban kell válogatniuk, mint eddig tették. Ez nagyobb felelősség a müsorpolitikában, az ismeretterjesztésben és más területeken, ugyanakkor nyilván nagyobb lehetőséget is ad. Ezzel kapcsolatban különösen hangsulyozni kell a határozatnak a kommunista kritika felelősségéről szóló megállapitásait: "Eszmeileg szilárd, szakmailag hiteles és formailag közérthető értékelésekkel az eddiginél jobban töltse be segitő feladatát, előrehajtó szerepét." Mindez azt jelenti, hogy a közmüvelődés hagyományos és ujabb intézményei nem állnak egyedül az izlésfejlesztés, a szocialista eszmeiségü müvészet terjesztésében.

A beszámoló és a határozatok is nagy sullyal szólnak az ideológiai munka fejlesztéséről. Birálják az elméleti kutatás elmaradottságát, azt, hogy nem mindig tudja kellő szinten általánositani az elért, kipróbált eredményeket sem, még kevésbé tud minden tekintetben az uj kérdések elé menni. A kidolgozásra váró ideológiai kérdések egész sora közvetlenül érinti a közmüvelődést, akár a társadalom tudati állapotának alakulására, akár az életmódnak a müvelődésre való hatására gondolunk. Ami a közmüvelődést illeti, tovább lehetne sorolni a kimunkálandó feladatokat. Ez csak aláhuzza annak a szükségességét, hogy teremtsük meg a müvelődés és benne a közmüvelődés tudományos bázisát.

(Népmüvelés XVIII. évf. 1971. január.)

A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának irányelvei időszerű ideológiai feladatokról

(Részletek)

. . .

Az ideológiai munka csak a társadalmi gyakorlattal, a tömegek tapasztalatával összhangban vezethet sikerre. Nagy felelősség hárul a közoktatásra, a tudomány, a művészet, a népművelés munkásaira, de területei a gyárak és a termelőszövetkezetek, a vállalatok és intézmények, a társadalmi-politikai szervezetek is, amelyek nemcsak a termelőmunka és az alkotó közéleti tevékenység területei, hanem a szocialista embernevelés műhelyei is. Az ideológiai nevelőmunka a munkások, parasztok és értelmiségiek millióinak, az egész nép eszének és szívének meghóditásáért folyik. Át kell fognia tehát társadalmunk minden rétegét. Ezért ez az egész pártnak, minden pártszervezetnek, minden kommunistának feladata.

Az ideológiai munka elhanyagolása károsan hat a párt általános politikájára, egész fejlődésünkre. Az eszmei munkában ezért ugyanolyan erőfeszitésekre, egyértelműségre és felelősségre van szükség, mint az osztályharc más frontszakaszain, mint korábban a hatalom megszerzésének és megerősitésének munkájában vagy a mezőgazdaság szocialista átszervezésében. Az ideológiai munkában minden pártszervezet és párttag aktiv, kezdeményező részvételére van szükség.

Az ideológiai helyzet elemzéséből és a szocialista épités szükségleteiből egyaránt következik, hogy a párt ideológiai munkáját, az ideológiai munka pártvezetését és minden pártszervezet ideológiai tevékenységét meg kell javitani.

. . .

Örvendetesen nőtt tudományos és kulturális folyóirataink száma és olvasótábora. Hasábjaikon társadalmi életünk különböző kérdéseit érintő viták folynak, és ez szellemi életünk élénkségét jelzi. Olyan rövid multra visszatekintő folyóirataink, mint a Világosság és a Kritika, vagy a Magyarország cimü hetilap ideológiai életünkben több hiányt szüntetett meg. Jelentős és alapjában véve pozitiv tevékenységükkel gazdagitják szellemi életünket.

A folyóiratok jó része azonban még nem tesz eleget feladatának. Gyakran válogatás és eszmei céltudatosság nélkül közölnek cikkeket. Az utóbbi időben fokozódó jobboldali nyomás és aktivitás tapasztalható, ami a megjelent cikkek és tanulmányok egy részében is kifejeződik. A vitacikkekben

megirt és gyakran meg nem cáfolt téves nézetek az olvasók előtt a helyes felfogással egyenlő rangra emelkednek és bizonytalanságot szülnek. Mindez arra utal, hogy sokszor nem megfelelő folyóirataink szerkesztőségeiben az eszmei-politikai éberség, hiányzik az átgondolt, tudományos, marxista-leninista szerkesztési koncepció.

Különösen irodalmi folyóiratainkban, továbbá a Valóságban, a TIT folyóiratában gyakoriak a hibás szemléletet, téves, általában polgári, ellenzéki felfogást és dekadens életérzést tükröző írások. Ezért folyóirataink esetenként a marxista világnézet terjesztése és művelése helyett az eszmei bizonytalanság forrásává, a polgári nézetek szócsövévé válnak. Folyóirataink nem elégedhetnek meg azzal, hogy helyet adnak a vitáknak. Foglaljanak állást a vitákban, legyenek a marxista gondolatnak, a párt politikájának aktiv harcosai és terjesztői a közvéleményt foglalkoztató kérdésekben, képviseljék és bátran védelmezzék a marxizmust, bírálják az antimarxista nézeteket!

• • •

(Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának irányelvei időszerű ideológiai feladatokról. Kossuth 1965. 40-43. old.)

Aczél György

Kulturális és ideológiai életünk néhány időszerű kérdése*

Az MSZMP KB Politikai Akadémiáján elhangzott beszéd 1968. április

(Részletek)

• • •

A szabadság elve és gyakorlata emellett azt is jelenti, hogy közvéleményünk megismerkedhet nemcsak a klasszikus művészettel, de a mai polgári művészet tényleges értékeivel is, tájékozódhat a nyugati országok java kulturális termésében. Semmiféle valóságos értéket nem tiltunk el, nem zártunk el a magyar közönség elől, még ha egyes művek behozatala komoly anyagi áldotatot követel is.

A kultura szabadságának elve és gyakorlata azt is jelenti, hogy minden igazi tehetség, minden művészi érték megtalálhatja helyét szocialista kulturánkban. Nyilvánosságot biztositunk minden hazai alkotásnak, amely tehetség és becsületes szándék szülötte, illetve kifejezője, mégha eszmei arculata nem is szocialista. Amennyiben tehetséges munkák, és nem támadják törvényes rendünket, akkor megjelennek, tárlatokon láthatjuk őket. Vannak nálunk pl. kiváló katolikus világnézetü irók és költők, megjelenik nálunk katolikus folyóirat is. Tehetségüket tiszteljük, világnézetükkel nem értünk egyet, ezt vitáinkban is kifejezésre juttatjuk, továbbra is fenntartjuk magunknak a jogot, hogy vitázzunk velük.

Közléspolitikánkat szervesen egésziti ki a nem marxista értékek ideológiai birálata, a velük folytatott vita. Ezek azonban nem akadályozhatják, nem bénithatják meg a kulturális szervek operativ munkáját. Vannak nézeteltérések, amelyek egyetlen cikkváltással vagy vitaankéttal nem oldhatók meg. Esetleg huzamosabb ideig vitatkozunk egyes barátainkkal, partnereinkkel. De ki kell dolgozni az operativ munkának azokat a módszereit, amelyek lehetővé teszik, hogy a vitatott álláspontokkal a gyakorlati munka menetében is ugy foglalkozhassunk, mint vitatott álláspontokkal, ugyanakkor biztositsuk a munka operativitásának zavartalanságát.

• • •

Ebben a helyzetben rendkivül nagy a szerepe az elvi, módszertani vitáknak, s ezen belül a marxista kritikának. Mi nem titkoljuk: nem azért vagyunk és dolgozunk, hogy rögzitsük a jelenlegi ideológiai helyzetet, hanem

---

* Megjelent Kossuth Könyvkiadó 1968.

azért, hogy segitsük annak megváltoztatását a marxizmus térhóditásával a szocialista eszmék javára. Ezért növekszik a kulturális területen folytatandó eszmei harc jelentősége; a nem marxista nézeteket eszmei fegyverekkel kell legyőzni. Márcsak azért sem rövid időre szóló és elsiethető feladat ez, mivel igen sok itt a nem kellően tisztázott probléma. Feltétlenül megnő az elméleti munka, és ezen belül a marxista kritika felelőssége és szerepe a valóban szocialista értékrend kialakitásában, a polgári irányzatok értékelésében, mind az alkotók, mind a közönség orientálásában. Mindenekelőtt a kritikától várja a közönség és a művészeti közélet is, hogy segitsen eligazodni az egyes alkotások világnézeti és művészeti értékelésében. Meg kell azonban mondanunk, hogy jó néhány kritikusunk és kritikai fórumunk a jelen helyzetben nem tesz eleget ennek a feladatnak, és nemegyszer emiatt is zavar támag kulturális életünkben.

Az új gazdasági mechanizmus és a kultúra

Az uj gazdasági mechanizmus a kulturális életben nem jelent olyan természetü éles változásokat, mint a gazdasági életben. Nincs szó arról, hogy lényegesen módosulnak emiatt pl. a párt és az állami vezetés módszerei, nincs szó arról, hogy bármit is változtassunk azon a "státuson", amit a kultura a szocialista társadalomban elfoglalt. E kérdés megközelitésének elvi kiindulópontját fogalmazta meg Kádár elvtárs a IX. kongresszuson, a vitazáró beszédében: "A szocialista tudat, a közéleti felelősség, a közgondolkodás fejlesztése, elmélyitése – és ebben a kulturának döntő szerepe van – a népi állam számára nem kereskedelmi, hanem politikai, társadalmi, kérdés."* Rendkivül fontos, hogy mindenki, aki kulturális területen dolgozik, magáévá tegye ezt az elvi kiindulást, mert enélkül könnyen eltévedhet a következő évek gazdasági tendenciái között. S hangsulyoznom kell ezt a kiindulópontot azért is, mert gondolatilag ez ad fegyvert azokkal az aggályoskodókkal, vészharangot kongatókkal szemben, akik az uj mechanizmustól – igy mondják – a szocialista kultura vivmányait féltik.

A kultura alkotásai az uj gazdasági mechanizmus körülményei között nem öltenek – mint azt sokan hajlamosak félremagyarázni – árujelleget, nem szolgáltatjuk ki őket a piac spontán igényeinek. Ellenkezőleg, a kulturális élet strukturája számára kialakitott külön feltételek fokozottabban veszik figyelembe a kulturális termékek speciális jellegét, az eddiginél nagyobb – és egyre növekvő – lehetőségeket biztositanak az igazi, a nem szükkeblüen értelmezett szocialista eszmeiségü kultura felvirágoztatása számára.

---

* Ugyanott, 434. old.

Nyiltan kimondjuk: a szocialista állam eszközeivel az eddiginél is hatékonyabban kívánjuk támogatni az eszmeileg és művészileg értékes művek létrejöttét és széles körü elterjesztését, ugyanakkor nem vállalunk érdekeltséget a szocialista kultura fejlődését hátráltató eszmei vagy művészi szempontból nem értékálló – még ha egyelőre nem is kevesek által igényelt – alkotások megszületésében és terjesztésében.

Az eszmei-művészi értékek védelmét szolgálja a művelődési kormányzat hatásos anyagi eszköze, a művelődésügyi miniszter rendelkezésre álló kulturális alap. Ennek a kulturális alapnak egyik anyagi forrása a csak szórakoztató jellegü kulturális termékekre és szolgáltatásokra kivethető kulturális járulék. A vonatkozó kormányhatározat kimondja, hogy a kulturális alap rendeltetése a kulturpolitikailag értékes művek létrehozásának, terjesztésének, népszerüsitésének, valamint a dolgozók müveltségét növelő, szemléletét gazdagitó kulturális tevékenységnek az ösztönzése.

Ha már itt tartunk, mondjuk meg azt is, hogy néhány sajtóorgánumunk nem tett jó szolgálatot az uj mechanizmus ügyének, amikor azzal inditotta az évet, hogy cikkezni kezdett a strip-tease-ről, természetesen fényképmellékletekkel. S nem tettek jó szolgálatot a kultura ügyének azok a kerületi tanácsok, amelyeknek engedélyére hivatkozva mutatnak be egyik-másik szórakozóhelyen közerkölcsöt sértő müsorszámokat. Nem vagyunk álszemérmesek, de a prüdség ellen nem vagyunk hajlandók az izléstelenség alapjáról küzdeni.

Természetesen kulturális célokra forditott anyagi eszközeink helyes, szocialista kulturpolitikánk érdekében való felhasználása nagy gondosságot igényel, annál is inkább, mert ezen a téren nem rendelkezünk még kellő tapasztalatokkal. Bonyolitja a helyzetet a vállalati alapon müködő kulturális mühelyeink kettős, gazdasági és kulturális érdekeltsége. Gazdaságilag a minél magasabb vállalati eredményben érdekeltek, s nekünk ahhoz kell biztositanunk a megfelelő áttételeket, hogy a pénzügyi érdekeltség ne kerüljön ellentmondásba a művelődéspolitikai szempontból fontos feladatok teljesitésével, sőt, éppen ezek minél magasabb szinvonalu megoldását segitse elő. A vállalati-gazdasági önállóság és a kulturális-tartalmi munkáért való fokozott felelősség együtthatását biztositó anyagi feltételek kimunkálása nyujthat csak garanciát kulturális politikánk maradéktalan érvényesülésére, és akadályozhatja meg az ezzel ellentétes kommercializálódási tendenciák elburjánzását.

Az uj gazdasági mechanizmus bevezetésének előestéjén, s azóta is elég gyakran foglalkozik a sajtó a tömegek kulturális helyzetével, a tömegszórakozással, a tömegkommunikációs eszközök felhasználásával, különösen sokat a televizióval. Sok szó esett ezekről a feladatokról, problémákról a debreceni népmüvelési értekezleteken is. Ezzel kapcsolatban szeretnék kitérni néhány kérdésre.

Az uj mechanizmus nyomán növekvő vállalati önállóság (amelynek kezdetei már tiz évvel ezelőttre visszavezethetők) hatással lesz a vállalatok kulturális munkájára is. A jövőben a vállalatoknál folyó kulturális munkát

az eddiginél nagyobb önállósággal fogják irányitani a vállalatok vezetői. S ez nem csupán a különféle rendezvényeket érinti, hanem az üzemi könyvtárakat is. A tanácsok, a társadalmi és tömegszervezetek, valamint a vállalatok részben központi juttatásokból, részben saját eszközeikből fognak gazdálkodni kulturális területen is. A kormányhatározat kimondja: a müvelődésügyi intézmények müködésére fordítható eszközök mértékének megállapitásánál alapvető követelmény, hogy ne csökkenjen a jelenlegi ellátás szintje, sőt emelkedjék a nemzeti jövedelem növekedésének arányában. Ez értelemszerüen irányelv a nem központi juttatások megállapitásánál is: nem az a cél, hogy az eddigi ellátási szint alá szoritsuk a kulturális költségvetéseket. Van olyan veszély, hogy egyik-másik vállalatnál a kulturális költségvetés csökkentésével akarnak "takarékoskodni", s találkozunk olyan jelenségekkel is, hogy a saját jövedelem növelése érdekében izlésbeli engedményeket tesznek. Az ilyen tendenciák idegenek szocialista kulturpolitikánk szellemétől.

A tömegek, a nép kulturális szinvonalának szakadatlan emelése a proletárdiktatura, a lenini értelmü kulturális forradalom folyamatos feladata. De helytelen lenne ezt ugy értelmezni, hogy vannak megbizottak, akiknek feladata a nép kulturális szinvonalának emelése, és van a nép, amelynek szinvonalát emelni kell. Ez a kivülről érkező "felemelő akció" lényege szerint idegen a valóságos társadalmi folyamatoktól, idegen a szocializmustól. Hatalmas kölcsönhatások keretében hat a nép a szocialista humán és természettudományos-technikai értelmiségre, s ennek az értelmiségnek a munkája a népre. A proletárdiktatura a nép kulturális felemelkedését is jelenti, amihez nagyban hozzájárul a régi és az uj értelmiség, de nem mint kivülről segitséget nyujtó erő, hanem mint olyan réteg, amely e történelmi kereten belül tevékenykedik. Tudjuk, Kinában ma más értelemben használják, s a felsimerhetetlenségig eltorzitották a "kulturális forradalom" fogalmát. Mi ezt a kifejezést Lenin értelmezése szerint használjuk, s büszkék vagyunk arra, hogy a magyar nép magas kulturális szinvonalra emelkedett és emelkedik, feleslegesis mondani, milyen mélységekből. Büszkék vagyunk az iskolázás fejlettségére, az általános müveltség terjedésére és sok más vivmányunkra. Tisztában vagyunk azzal, hogy a nép kulturális szintjének emeléséhez sok pedagógiai feladatot kell még megoldanunk. Pedagógiai, de nem gyógypedagógiai feladatot — mert sulyosan téved az, aki a nép államában "népmentőként", "népbarátként" közeledik a néphez. A nép egészséges, a nép erő — nem gyógypedagógusokra, hanem munkatársakra van szüksége. Egész népmüvelési munkánkban ennek az alapviszonynak kell érvényesülnie, különben beletévedünk a széles gesztusok, a fölényes vállveregetés modorába, amely idegen a néptől, s a gyakorlati munkában óhatatlanul zsákutcába vezet.

A másik kérdést, amely ugyancsak az alapokat érinti, amiatt a türelmetlenség miatt vetjük fel, amellyel különösen értelmiségi körökben találkozunk gyakran, ha a "tömegszinvonalról" esik szó. Nem kevesen akadnak nálunk, akik azt hangoztatják, hogy nem kielégitő a néptömegek kulturális

szinvonala, hogy elmaradott a tömegizlés és igy tovább. Az előre hajtó türelmetlenség jó dolog, a szigoru kritikai igényt nem utasitjuk el. Mi is jól tudjuk, hogy sok még a kivánni való a magyar nép művelődésében, sok még a teendő e tekintetben. A reális birálattal tehát egyetértünk. De nem értünk egyet azzal az arisztokratikus magatartással, amely a történelmi körülményeket figyelmen kivül hagyva tesz szemrehányást a népnek – mert nem elég modern az izlése, mert nem elég gyorsan érti meg az uj "filmnyelvet", mert nincs még benne kellő fogékonyság a legujabb művészeti áramlatok iránt. A felépitmény nem automatikusan alakul ki – nehéz apró munkával kell azt felépiteni. A felszabadulás óta eltelt huszegynéhány esztendő alatt munkások és parasztok százezrei sajátitották el az államigazgatás tudományát, a közgazdaságtant, az ipari szervezés bonyolult ismereteit, százezrek sajátitották el mindazt az ismeretanyagot, ami nélkül nem lehet felelősen vezetni egy államot. Mi hát a kulturális szinvonal emelkedésének a mércéje, ha nem az, hogy a tegnap még irni, olvasni sem könnyen tudó százezrekből a gyakorlatban helyüket megálló állami és pártfunkcionáriusok, katonák, diplomaták, birók, tanárok, tudósok tiz- és tizezrei nőttek fel?! Hogy ebben a rétegben nincs egyenletes előrehaladás a kulturális tájékozódás tekintetében? Hogy ebben a rétegben még nincs olyan kifinomult izlés, olyan irodalmi, szinházi vagy zenei kultura, mint a többgenerációs értelmiség körében? Majd lesz! E réteg kulturális kialakulásának hogyanját a sürgető társadalmi igények szabták meg. És ha munkáskáderekre tiz vagy husz évvel ezelőtt elsősorban azért volt szükség, hogy szilárd emberek kerüljenek az államhatalmi posztokra, akkor ezeknek a munkásoknak először a jogtudományt, a közgazdaságtant kellett elsajátitaniuk, s csak később lett vagy lesz idejük ahhoz, hogy megismerkedjenek a szinházművészettel. Először azt kellett megtanulniuk, hogyan kell államhatalmilag megkülönböztetni a vöröset és a "fehéret", s csak azután jutott idejük ahhoz, hogy foglalkozzanak a kommersz zene és a művészi zene megkülönböztetésével.

Hozzáfüzném az eddig elmondottakhoz azt is, hogy valóban szükség van különféle felmérésekre. Jó, ha tudjuk, hogy Magyarországnak nem egy olyan faluja van még, ahol évente 3 forintot költenek személyenként könyvre, de azt is tudnunk kell, hogy az 1967. évi országos átlag személyenként 78 forint volt. És tegyük hozzá, hogy Magyarországon nemcsak városokban emelkedik a könyvvásárlók száma, hanem falun is. Hogy a fejlődést érzékeltessük, hadd hivatkozzunk arra, hogy József Attila "Nagyon fáj" c. kötetéből a költő életében hosszu hónapok alatt is alig 130 példány kelt el, ma pedig egy ismertebb költő verses kötetet nemegyszer több ezer példányban jelenik meg és fogy el; hogy a "Nyugat" fénykorában is alig ezer példányban jelent meg, s fennállásának hosszu ideje alatt átlagpéldányszáma 500-700 körül volt, ma pedig a szépirodalmi folyóiratok átlagosan legalább 10 000-15 000 példányban kelnek el. Megemlithetem azt a (kritikusok számára kissé ijesztő) számot is, hogy Magyarországon pl. 1967-ben csak a három nagy szépirodalmi kiadónál 413 mü jelent meg, azaz naponta több mint egy könyv. Ugyanakkor valóban sok mindent kell tennünk az olvasók számának további növelése,

izlésük, tudatosságuk fejlesztése érdekében. Sokat kell tennünk, de semmi okunk kétségbeesni.

Minderről beszélni kell, hogy reálisan közelithessük meg a tömegkultúrában, a széles rétegek kulturális magatartásában ténylegesen megmutatkozó korszerütlen vonásokat, konzervativ, maradi elemeket. Magyarország agrárfejlődése az ugyenevezett "porosz utat" járta meg: a mezőgazdaság fejlődésében a kapitalista és feudális elemek keveredtek, a polgári társadalomban tovább élt a nagybirtokrendszer, s ennek képviselői tekintélyes helyet foglaltak el az államhatalomban. Ilyen körülmények között a müvelődést is sok tekintetben jellemezte a "porosz ut", abban az értelmében, hogya feudalizmus továbbélése a feudális szellemi állapotok továbbélését is jelentette: az egyház erős szerepét a paraszti tömegek kulturális formálásában; a kultura képviselőinek szük elit rétege mellett nagy rétegek kulturális elmaradottságát: az oktatás strukturájának erősen feudális vonásait stb., stb. A feudális és kapitalista mult sulyos örökségének a nyomait nem tüntetheti el egy-két évtized - az elmult évszázadok sok olyan elemet halmoztak fel a közgondolkodásban, a közizlésben, olyan beidegződéseket rögzitettek meg, amelyeket nem lehet parancsszóra megszüntetni.

S a mi körülményeink között sem egyenletes még a kultura fejlődése, még azoknak a körében sem, akik magukat marxistáknak vallják. 1923-ban Lenin rámutatott arra, hogy "nem egyszer figyelhetjük meg itt azt a rendkivül érdekes jelenséget, hogy a társadalmi életben megtett óriási ugrás együtt jár az egészen kis változásokkal szemben tanusitott hihetetlen bátortalansággal". * Ez a jelenség nálunk sem ismeretlen, kulturális területen sem. Általánosságban is elmondhatjuk, hogy azokban az országokban, amelyek a kultura "porosz utjáról" kanyarodtak rá a kultura szocialista utjára, sürün előfordulnak az egyenlőtlen fejlődés jelenségei. Hányan vannak nálunk olyan párttagok, szakemberek, akik képesek irányitani egy erőmü felépitését, egy város vagy akár egy megye életét, megbirkóznak egy nagybirtoknyi termelőszövetkezet sokoldalu szakismereteket követelő munkájával, - ugyanakkor a lakásukat ósdi, értéktelen butorokkal rendezik be, a szinházba szivesebben nézik meg a tingli-tanglit, mint Shakespeare-t, s vitrinjükben pamutgombolyaggal játszó porcelánmacska a szobadisz. Az izlésbeli elmaradottság e jelenségeit látva nem mondhatjuk azt, hogy mindez - noha nem függ össze közvetlenül a termelőmunkával, hivatali munkával - érdektelen a termelőmunka, a közéleti munka szempontjából. A korszerü müveltség, a korszerü izlés egyben szélesebb látókört, élesebb itélőképességet, nagyobb

* Lenin Müvei. 33. köt. Szikra 499. old.

differenciáló készséget jelent. Párttagságunknak, funkcionáriusainknak, egész népünknek mielőbb fel kell emelkednie a korszerű humán és technikai műveltségnek arra a szinvonalára, amelyet az előttünk álló feladatok határoznak meg.

...

(Aczél György: Eszménk erejével Kossuth 1970. 7-55. o.)

Aczél György

Kulturális politikánk néhány kérdése*

(Részletek)

...

A párt kulturális és tudománypolitikája szerves része, s egyben sajátos része a párt általános politikájának.

Szerves része, mert a párt politikájának egésze elképzelhetetlen átgondolt művelődéspolitika nélkül: a művelődési politikának az alapjait végső soron ugyanazok a tényezők határozzák meg, mint a párt külpolitikájának vagy gazdaságpolitikájának alapjait; a pártpolitika egyéb területei hatnak a kulturpolitikára, a kulturpolitika is befolyásolja általános politikánk más alkotó elemeit. Ennek az összefüggésnek hangsulyozása azért is fontos, mert nemritkán találkozunk olyan elvtársakkal, akik azt képzelik, hogy a kulturális politika valamiféle "külön bejáratu" tevékenysége a mozgalomnak. Akad még járás, sőt megye is, ahol egyesek olyan reszortfeladatnak tekintik a kulturális munkát, amit ha elvégeznek, jól van, de ha nem végzik el, akkor sincs különösebb baj. Ezek az elvtársak sohasem gondolkodnak igy például a gazdaságpolitikáról.

A kulturpolitika a párt általános politikájának sajátos része: ahogy a pártmunka minden ágának, a kulturális politikának is megvannak a sajátosságai. Ezek mindenekelőtt abból adódnak, hogy a kulturális és tudománypolitika döntően a felépitményben, a társadalmi tudatban jelentkező kérdésekkel foglalkozik, nagyon sok olyan különös problémával kell számot vetnie, mely más területen nem vagy nem igy jelentkezik.

A mindennapi munkában sajnos sokan nem érzékelik a kulturális politika specifikus vonásait, s nem akarnak tudomást venni az ezekből következő módszerbeli sajátosságokról, amelyeknek figyelembevétele nélkül pedig nem lehet tudományos és kulturális életünket hatékonyan irányitani. Vannak, akik ezeket a sajátosságokat valamiféle gyanakvással kezelik, s kimondva-kimondatlanul ugy érzik, hogy a művelődési politika olyan területe a mozgalomnak, ahol mindenféle zavaros nézet virágzik, sőt virágozhat. Megint mások a kulturális politika sajátosságaiból legszivesebben kinai falat épite-

---

* Az 1969-es Országos agitációs és propaganda tanácskozáson tartott konzultációs előadás jegyzőkönyve alapján. Megjelent: Kossuth Könyvkiadó 1970.

nének a művelődés ügye köré, eképpen "függetlenitve" magukat a politika, a közélet általános követelményeitől.

. . .

Persze a kulturális életben is érvényes az az igazság, mely már oly sokszor bebizonyosodott: szektás-dogmatikus pozicióból nem lehet eredményesen fellépni a revizionista nézetekkel szemben, mint ahogy revizionista platformról sem lehet leküzdeni a dogmatizmust. Aki a szektás-voluntarista parancsolgatás vagy az annak idején meghonosodott vulgáris témakijelölés művelődéspolitikai módszere alapjáról lép fel a revizionizmus ellen, hamarosan magára marad. A Magyar Szocialista Munkáspárt kezdettől fogva vallotta, hogy szakitani kell a szektás művelődéspolitikai módszerekkel - főként és elsősorban azért, hogy a kommunista párt politikai irányitó szerepe valóban érvényesüljön.

. . .

Kulturális politikánk legáltalánosabb jellemzői a következők:

- Kulturális politikánk mindenkori célja a párt politikájának érvényesitése a kulturális életben. Rendeltetése, hogy társadalmi, kulturális életünket a marxi-lenini világnézet mind teljesebben áthassa, progressziv nemzeti hagyományainkra és a világ haladó – elsősorban szocialista – szellemi erőire támaszkodva segitse a szocializmus felépitését hazánkban, segitse a szocialista tudat, erkölcs, életforma kialakitását, hogy a haladó és a szocialista kultura értékei mind szélesebb tömegek birtokába jussanak. A kulturális politika tehát korántsem merülhet ki a kultura műhelyeinek, alkotóinak közvetlen orientálásában.

- E cél megvalósitása érdekében kulturális politikánk az ország általános ideológiai helyzetéből indult ki, amely a marxizmus-leninizmus jelentős térhóditása ellenére is még heterogén, ellentmondásos. Ennek tudomásulvételéből következik, hogy kulturális életünkben a közvetlen célkitüzés a marxizmus-leninizmus hegemóniájának erősitése, megszilárditása. Vannak, akik ugy vélik, hogy a "csak"-hegemóniára törekvéssel feladtuk eredményeinket, visszafelé léptünk az MDP kulturpolitikájához képest. A valóságos helyzet az, hogy az ellenforradalom előtti években csupán óhaj és deklaráció formájában érvényesült a marxizmus-leninizmus eszméinek általános volta kulturális életünkben. Erre is – sajnos – elégséges bizonyitékul szolgáltak az 1956-os és az azt megelőző események. Az MSZMP megalakulásától kezdve kemény harcban kellett ujra kivivni és megszilárditani a marxizmus-leninizmus hegemóniáját. A hegemónia valósága ténylegesen előrelépés a monopólium óhajához képest.

- A marxizmus-leninizmus hegemóniájából kiindulva a kultura szabadságát a következőképpen értelmezzük:

Maximális támogatást nyujtunk, teljes szabadságot biztositunk a szocialista tendenciák, a szocialista-realista törekvések számára.

Lehetővé tesszük továbbá, hogy a hazai és nemzetközi nem marxista, de antiimperialista polgári-humanisztikus értékek nyilvánosságot kapjanak. A haladó, de nem marxista célzatu müvészet bemutatása, közzététele a nemzetközi munkásosztály és munkásmozgalom szövetségi politikájának felel meg, annak a kapcsolatnak, amelyet az antiimperialista erőkkel más területeken is ápolunk éppen a szocializmus, a munkásosztály érdekében az imperializmus ellen.

Nincs viszont szabadság a politikailag ellenséges, antihumanista vagy a közerkölcsöt durván sértő termékek számára. A nyilvánosság minden formájára érvényes ma is az az elv – bár igyekszünk körültekintőbben alkalmazni –, amelyet Révai elvtárs ugy fogalmazott meg, hogy "... a szinpad: szószék, és a munkáshatalom kulturpolitikájának joga is, kötelessége is nem megengedni, hogy a szinpadi szószéket átváltoztathassák a társadalmi haladás, a szocialista épités ellen irányuló agitáció tribünjévé."*

- Kulturpolitikánk alapvető feladata a szocialista tendenciák ideológiai, erkölcsi, anyagi támogatása és népszerüsitése, a polgári, kispolgári nézetek kritikája. A nem szocialista, de haladó müveknek is helyt adó publikációs politika és a polgári nézetek elleni következetes elvi vita egymástól elválaszthatatlan. Kulturpolitikánknak nagy gonddal kell óvakodnia a politikai következményekkel járó ideológiai hibáktól, határozottan kell fellépnie az ellen, ami politikailag ellenséges.

- Az MSZMP kulturális politikáját jellemzi, hogy figyelembe veszi a kultura – ezen belül különösen a müvészetek – társadalmi szerepének sajátosságait. Támogatja az egyes tudományágak és müvészeti müfajok pozitiv, a politikára közvetlenül is ható törekvéseit. Nem korlátozza azonban a kultura komplex társadalmi-ideológiai funkcióját a közvetlen politikai szerepre.

- Kulturális politikánk a müalkotásokat mindenekelőtt tartalmi szempontból kivánja megitélni. A stilusnak, a formáknak önmagukban, a kifejezett tartalomtól függetlenül közvetlen ideológiai jelentőséget nem tulajdonit; mühelykérdésekbe adminisztrativ uton nem avatkozik bele. A terjesztéspolitikában figyelembe veszi a széles tömegek izlését, rétegzettségét, müvelődéspolitikailag ugyanakkor arra törekszik, hogy népünk izlésvilága, kultúrája gazdagabb legyen, a kultura terjedése járuljon hozzá a sokoldalu szocialista ember kialakulásához.

---

* Révai József: Válogatott irodalmi tanulmányok. II. kiadás. Kossuth Könyvkiadó 1968. 270. old.

- A kulturális élet irányitásában felszámoltuk a tulzott centralizációt. Megtartva az ésszerü és szükséges központi irányitást és ellenőrzést, az eddiginél jóval nagyobb jogokat – s ezzel kötelezettségeket is – adtunk az alkotóműhelyeknek: a könyvkiadóknak, a szerkesztőségeknek, film- és képzőművészeti studióknak és vállalatoknak. Felismertük, hogy a párt- és az állami irányitást nem lehet s nem célszerü csak a csucson gyakorolni. A nagyobb önállóság, nagyobb felelősség körültekintőbb, sokoldalubb megközelitésre ösztönöz.

- Növeltük az irányitás demokratizmusát. Igy pl. az állami szervek mellett különböző tanácsokat hoztunk létre (filmmüvészeti tanács, szinmüvészeti tanács, kiadói tanács), amelyek nem elsősorban filmesekből vagy irókból, hanem kritikusokból és "laikusok"-ból állnak. A tanácsokról jók a tapasztalataink. Például a filmmüvészeti tanácsnak (amely a besorolásokat végzi) a döntései jórészt azonosak a Filmmüvészeti Szövetség titkos szavazással hozott döntéseivel.

- A kulturára fordítható anyagi eszközöket hatékonyabban használjuk fel kulturális célkitüzéseink megvalósitására. Ugy gondoljuk, hogy a szocialista államnak világosan ki kell fejeznie anyagi eszközöket is, hogy valami "kell", vagy "nagyon kell", vagy csupán "eltürhető".

A pártunk legutóbbi kongresszusán elhangzott értékelés ismét megerősitette és összefoglalta kulturpolitikánk fő elveit és módszereit.

"Kulturális, müvészeti életünk az ideológiai harc egyik fontos, egyben legbonyolultabb frontja. Fejlődése és ellentmondásai egész társadalmunk ellentmondásait tükrözik. Befolyásolása ezért végső soron a társadalmi valóság megváltoztatásával, átformálásával történik, közvetlen irányitása pedig mindenekelőtt következetes, eszmei harcon alapszik...

A kulturális életnek elsősorban eszmei eszközökkel történő irányitása, decentralizált és demokratikus felépitése, az, hogy a stiluskérdésekbe hatalmi szóval nem szólunk bele, és biztositottuk a kisérletezés szabadságát – az alkotói légkör jelentős javulásához vezetett. Nagyrészt ennek köszönhető, hogy az utóbbi időben eszmeileg, müvészileg magas szinvonalu müvek születtek, amelyek nagy része szocialista müvészetünk nemzetközi tekintélyét is erősitette." *

...

Igaz, bizonyos különbség, szakadás mutatkozik nálunk az anyagi életfeltételek javulása és a kulturális igény fejlődése között: az anyagi gyarapodás helyenként gyorsabb, mint a szellemi igények, a kulturális igényesség

* Az MSZMP IX. kongresszusának jegyzőkönyve. 63., 64. old.

fejlődése. Falun és városon egyaránt fellelhetjük ennek jeleit. Arra kell törekednünk, hogy nálunk ne szakadjon szét az egységes művelődés "konzum" kulturára és "elit" kulturára, vagy - ami a dolog elvi tartalmát illeti – kispolgári giccsre és tartalmas, szocialista kulturára. Arra kell törekednünk, hogy az emberekben növekedjék az igazi művelődés igénye. Ugyanakkor már ma sem igaz, hogy a "fent"-et és a "lent"-et áthidalhatatlan szakadék választaná el olyanformán, hogy fent: egy kiválasztott elit kulturája, lent: a műveletlenség, a nevelhetetlen nagy tömeg a maga igénytelenségével. A kultura története azt tanusitja, hogy a jelentős alkotások és alkotók előbb-utóbb viszonylag széles rétegekhez tudnak szólni. Ezt a folyamatot meggyorsitani, előbbre vinni - ezt szolgálja kulturpolitikai gyakorlatunk, erre szólitjuk fel művészeinket.

...

(Aczél György: Eszménk erejével
Kossuth 1970. 56-95. o.)

Magasabb szinten

Ilku Pál a kulturális feladatokról
(Választási beszéd 1971)
(Részletek)

Amint általános politikánk alapjai, alapelvei változatlanok, ugyanugy a párt müvelődési politikájának vonala sem változik. Változatlanul törekszünk e területen is a demokratizmus szélesitésére és erősitésére, az alkotómühelyek és közösségek, a tanácsok és iskolák jogainak növelésére, ugyanakkor fokozni kivánjuk és ébresztjük felelősségüket, s minden szinten erősiteni akarjuk az ellenőrzést. E két dolog összetartozását eddig is hirdettük; ezután se kivánjuk őket elválasztani.

• • •

Kulturális fejlődésünkben máris bebizonyosodott a szocializmus vitathatatlan fölénye. Csak a mi társadalmi rendünk képes rá, hogy a szüntelenül gyarapodó javakat az ember kibontakozása, kiteljesedése szolgálatába állitsa. Mind többen és többen vannak és lesznek közöttünk olyan emberek, akik már nemcsak azt kutatják, miből éljenek, mekkora kenyeret tehetnek asztalukra, hanem azt is kérdezik, hogyan éljenek. Hogyan éljenek a megszerzett anyagi és szellemi javakkal, a mind több szabad idővel, hogyan éljenek emberhez méltóan munkahelyükön, családjukban, a társadalmi élet meganynyi területén. Ezekre a kérdésekre nekünk válaszolnunk kell, s a válasznak őszintének, meggyőzőnek, egyre teljesebbnek kell lennie.

Kulturális és müvészeti politikánk legfőbb céljának azt tekinti, hogy a korszerü, értékes müvészet, a szocialista alkotások közkinccsé váljanak, hogy

a nép és a szocialista kultura

egymásra találjon. Pártunk X. kongresszusának egyik fő gondolata a kulturális területet illetően az volt, hogy kerüljenek még közelebb a müvészetek a tömegekhez és a tömegek a müvészethez. A kongresszus ebben – a tézisek vitájának tanusága szerint is – százezrek véleményét tükrözte.

Szocialista kulturánk nagyszerü eredményeket mondhat magáénak, de mindez nem homályosithatja el azt a felismerésünket, hogy találhatók még feszültségek és ellentmondások a müvészetek és egyes, viszonylag széles társadalmi rétegek kapcsolatában. Mert igaz ugyan, hogy az olvasottság mértéke növekedő tendenciát mutat, a fehér foltokat mégsem sikerült még felszámolnunk. És igaz az is, hogy a társadalmi problémákat boncolgató,

igényes magyar filmek, drámák, regények már biztosan számithatnak egy meghatározott közönségbázisra, de ugyanakkor más, kevésbé igényes filmek, szindarabok, könyvek iránt még jóval nagyobb az érdeklődés.

A még meglevő ellentmondások és feszültségek feloldása kétoldalu feladat. Erőfeszitéseket kiván mind a müvészetek képviselőitől, mind az alkotásokat befogadó közönségtől.

A müvészeteknek közelebb kell kerülniük a munkásosztály és a dolgozó parasztság szép és küzdelmes életéhez, közérthetőségre kell törekedniük.

Ahhoz azonban, hogy az értékes müvészet, a szinvonalas szórakoztatás és a közönség jobban egymásra találjanak, arra is szükség van, hogy az egyes emberek ambicionálják, hogy közelebb kerüljenek a müvészetekhez. Szüntelenül azon kell munkálkodnunk, hogy javitsuk a müvészetek megértésének feltételeit. Az iskolai oktatásnak, az ismeretterjesztésnek, a közmüvelődésnek az eddigieknél jobban segitenie kell ezt a törekvésünket.

A népért és a szocializmusért cselekedni ma annyit is jelent, mint harcolni a káros eszmei befolyás, a polgári-kispolgári világnézet és erkölcs, a jogtalan haszonszerzés, a kapzsiság és az önzés ellen. Más szóval: nálunk teljes szabadsága van a népet szolgáló, a szocialista müvészeteknek, de nincsen és nem is lesz soha szabadsága az olyan müveknek és irányzatoknak, amelyek ellentmondanak humanizmusunknak, melyek megkérdőjelezik a párt vezetőszerepét, a nép hatalmát vagy a szocialista országok testvéri együttmüködését.

Kulturális politikánk része általános politikánknak: ugyanugy, mint az, mindig marxista-leninista elveken nyugszik, őszinte kommunista politika. Mindig fontosnak tartottuk a tömegek megnyerését, de elvi engedményeket sem a politikában, sem a kulturális politikában nem tettünk.

Ez a magatartásunk határozza meg értelmiségi politikánkat is, a müvészekkel, tudósokkal való kapcsolatunk természetét. Párttag és párton kivüli tudósaink, müvészeink nem egyszerüen "feladatokat kapnak", hanem aktivan részt vesznek a tudomány és a müvészetek fejlesztésében, a társadalmi kérdések megoldási módozatainak kidolgozásában. Olyan kapcsolatra törekszünk velük, melyben megosztják a párttal, az állammal az ország jelenéért és jövőjéért viselt felelősséget, ahogyan ezt a Hazafias Népfront programja is kifejezi.

Azoknak a törekvéseinknek, hogy emeljük a munka termelékenységét, korszerüsitsük a termelési, technikai és technológiai folyamatokat, növeljük a tudományos és technikai forradalom nemzetközi áramlatában való aktiv részvételünket - mind megvannak

az oktatásügyre,

a tudományos kutatásokra kiható fontos következményeik. E következmények elemzése annál is inkább feladatunk, mert pártunk kongresszusa megállapitotta, hogy "oktatási rendszerünk magasabb szinvonalra emelése a társadalom szocialista fejlődésének egyik fő követelménye".

Az iskolai rendszerű képzésben jelentős mennyiségi és minőségi változásoknak voltunk tanui az elmult huszonöt évben. Tiz évre emelkedett a tankötelezettség ideje, évente mintegy kétmillió ember vesz részt az iskolai rendszerű képzésben; az iskola kezdi átfogni a tanulók egész életét; jelentősen emelkedtek az oktatásügyre forditott pénzösszegek. A nem nagy és nem gazdag szocialista Magyarország huszonöt év alatt hatalmas összegeket áldozott saját értelmisége nevelésére, az általános és szakmai müveltség emelésére. Nálunk jóval gazdagabb, de nem szocialista országok hajlandók egy olcsóbb megoldásra, szakemberek jó pénzért való elcsábitására. Szakembereink, diplomásaink megbecsülésére elmondhatjuk, alig néhányan estek áldozatul a csábitásnak, mert tudják és érzik külföldön is, mivel tartoznak hazájuknak, szocialista kibontakozásuknak.

Tudjuk, a tudomány állandó fejlődése olyan követelményeket támaszt oktatási rendszerünk fejlődésével szemben, amelyek előrevetitik egy ujabb minőségi változás képét. Ma az ismeretek gyorsan növekvő, megujuló, illetve elavuló világában a tanulás, a felkészülés az egész életet átfogó folyamattá válik, amelyben az iskola szerepe egyre inkább az alapozás, az előkészités, a tanulás módszereinek az elsajátittatása, az önképzésre való felkészités.

Számos tényező bizonyitja, hogy már ma benne vagyunk

a permanens tanulás

időszakában, s ennek konzekvenciáit nagyon időszerü levonnunk. Le kell vonnunk mindenekelőtt a tulterhelés kérdésében, melynek csökkentését évek óta számos tényező és számosan, jogosan sürgetik. Ha nem tudunk egy egész életre elegendő, a gyorsan változó körülményeknek mindenben megfelelő ismereteket nyujtani, ez arra int bennünket, hogy erőfeszitéseinket az alapvető ismeretek és készségek kialakitására irányitsuk, s felesleges részletekkel ne tömjük tele a tanulók fejét, ne vegyük el tőlük se az áttekintés biztonságát, se értékes, pihenésre, más irányu tevékenységre szükséges szabad idejüket. Attól azonban óvnám mindnyájunkat, hogy illuziókat keltsünk. A tanulás mindig nehéz, sok önfegyelmet, fáradságot igénylő folyamat volt, és az is marad. A korszerü eszközök és módszerek segithetnek a mélyebb megismerésben, a maradandóbb bevésésben, de nem mentenek fel az egyéni erőfeszitésektől.

Az ipar, a mezőgazdaság területén dolgozók már hosszabb ideje tapasztalják, hogy tudásuk állandóan felfrissitésre, sőt időnként – az ujabb feladatokkal együtt – teljes megujitásra szorul.

• • •

A felnőtt dolgozók tanulásának, továbbtanulásának, széles körü müvelődésének megszervezésében, ez irányu igényeinknek kielégitésében,

a szocialista közgondolkodás

terjesztésében jelentős feladatok hárulnak a közmüvelődés intézményeire, a müvelődési otthonokra, könyvtárakra, muzeumokra. A tanácsi fejlesztési terveket összesitve azzal számolunk, hogy 1975-ig az országban felépül öt-hét megyei müvelődési központ és könyvtár, körülbelül 15 járási, városi müvelődési központ és könyvtár. Itt különösen fontosnak és szükségesnek tartjuk, hogy a tanácsok fejlesztési alapjai kiegészüljenek a vállalatok, tszek, szakszervezetek és egyéb társadalmi szervek hozzájárulásával.

...

(Élet és irodalom XV. évf. 17. sz. 1971. ápr. 24.)

NÉPMŰVELÉSI POLITIKA

A közművelődés helyzete és fejlesztésének feladatai

(Az Országos Népmüvelési Konferencia vitaanyaga)

A)

Az MSZMP Központi Bizottságának 1958-ban közreadott Művelődéspolitikai Irányelvei elemezték a felszabadulást követő 13 év kulturális fejlődését és meghatározták a legfontosabb tennivalókat. Megállapitották, hogy a szocializmus-épitése, a gyors tudományos-technikai fejlődés megköveteli a nép általános és szakmüveltségének fokozását, tudományos világnézetének erősitését, a művelődés párt- és állami irányitásának javitását. Az MSZMP IX. Kongresszusa már felsorakoztatta azokat a gazdasági, társadalmi, politikai tényezőket is – igy többek között a mezőgazdaság szocialista átszervezéséből, a gazdaságirányitás uj rendjének bevezetéséből eredő következményeket, az életszinvonal emelkedését, másrészt az imperializmus fellazitási kisérleteinek erősödését –, amelyek méginkább megkövetelik a müveltségi szint emelését. Az akkor még csak jelzett vagy éppen kezdődő tendenciák megerősödtek, hatékonyabbakká váltak, de az előrehaladást nem követte a közmüvelődés kivánt fejlődése.

Az 1958-ban elfogadott határozat után helyesebb arányok alakultak ki a párt művelődésirányitó munkájában. Az oktatási reform vitái össztársadalmi üggyé emelték a közoktatást. Átfogó és távlatokról szóló oktatási és tudománypolitikai irányelveket dolgoztak ki. A müvészetpolitikában csökken az egyoldalu irodalomcentrikus szemlélet. Mindezek mellett a közmüvelődés ma sem foglalja el megfelelő helyét a művelődéspolitikában. A párt művelődésről szóló határozatai és állásfoglalásai, még a kongresszusi határozatok is a közmüvelődéssel pusztán mint a tudományok és müvészetek terjesztési problémáival foglalkoztak. A gyakorlatban nem egyszer a müvészetpolitika – egyébként helyes – elveit mechanikusan alkalmazzák a közmüvelődésre. Ez összefügg a közmüvelődés forrongó helyzetével, a tömegkommunikáció gyors terjedésével bekövetkezett forradalmi változásokkal is.

Kulturális életünknek egyik fő területe a tömegek iskolán kivüli művelődése. A kulturális forradalom fontos lépése volt a közmüvelődés anyagi és szellemi bázisának megteremtése, szervezeti kiépitése. Történelmi jelentőségü kulturális vivmányainkat nem feledve – éppen azokra támaszkodva – rá kell mutatnunk, hogy különböző okokból az elmult 20-22 évben sohasem koncentráltunk itt kellő – a fejlődés által megkivánt – energiát.

Az utóbbi 5-6 évben jelentkező és felismert társadalmi igények és a közmüvelődés jelen állapota között igen feszitő ellentmondás van. A "népmüvelés" régi koncepcióját tulhaladta az idő. Szükség van arra, hogy – mint

a társadalmi élet egyéb területein is tettük – felülvizsgáljuk a közművelődés helyzetét, és megfelelő következtetések alapján intézkedéseket tegyünk további fejlődésének biztosítására.

I. A közművelődés helyzete és főbb problémái

1. A kulturális forradalom legfontosabb eredményei és hiányai

A szocialista kulturális forradalom során a műveltségi szinvonal emelésében – mind mennyiségben, mind tartalmilag – jelentős eredményeket értünk el. A nép politikai, világnézeti és szakmai ismeretekben, erkölcsi értékben való gyarapodása a termelés egyre magasabb szinvonalában, a társadalmi helytállás és aktivitás növekedésében is realizálódott. A demokratikus közoktatás megalapozta a kulturális monopólium felszámolását, a közművelődés széles kibontakozása pedig nagy mértékben hozzájárult az általános műveltség emeléséhez.

Az első évtizedre a tömegek alfabetizálása, a klasszikus irodalmi és művészeti alkotások közkinccsé tétele, a szocializmus alapeszméinek magyarázata volt jellemző. Az utóbbi 10 évben az eredmények megszilárditásában, a műveltség tartalmának korszerűsitésében, ujabb rétegek differenciált művelődésének elősegitésében, a tervszerűség erősitésében léptünk előre.

Az iskolázottság a közművelődés alapvető feltétele. A megfelelő korosztályokban 1949-ben csak 20%, 1968-ban már 50% végezte el az általános iskolát, 5,5%, illetve 15% a középiskolát, 1,7%, illetve 4% szerzett egyetemi diplomát. Mindemellett az iskoláztatásban még jelentős hiányok vannak. Az általános iskolát el nem végzettek száma még mindig jelentős, és ma is újratermelődik. Az utóbbi években visszaesett a dolgozók általános és középiskolai képzése. (Az általános iskolai felnőtt beiratkozott hallgatók száma az 1964-es 90 ezerről 1969-re 22 ezerre csökkent.) Nem kielégitő a középiskolát és az egyetemet elvégző munkás-paraszt fiatalok aránya.

Kulturális forradalmunk egyik legjelentősebb eredménye az olvasottság mennyiségi és minőségi fejlődése, különösen a munkások és parasztok között. Az utolsó öt évben a lakosság évente mintegy 20 millió kötet könyvet vásárolt és 58 millió kötetet kölcsönzött a könyvtárakból. 7,5 millió felnőttből 1,8 millió rendszeresen, 2,7 millió időnként olvasó ember. A könyvet, a sajtót olvasók aránya tekintetében hazánk nemzetközi összehasonlitásban is kiemelkedő helyet foglal el. Világviszonylatban is számottevő az egy főre jutó évi 90.- Ft-os könyvvásárlási átlag. Mindemellett a családok fele egyáltalán nem vásárol könyvet és a felnőtt lakosságból mintegy 3 millió egyáltalán nem olvas. Ezek nagyobb része munkás és paraszt. 1968-ban az ipari

munkásság 70%-a legalább egy könyvet olvasott. A parasztságnak viszont csak mintegy 40%-a számítható olvasónak. Az olvasmányok között még nem foglal el megfelelő helyet a tudományos és szakmai ismeretterjesztő irodalom. A szépirodalmi könyvek legolvasottabb fajtái – a régi, többé-kevésbé romantikus klasszikusok – mellé csak igen lassan zárkózik fel a mai, modern szocialista irodalom.

A tudományos ismeretek iskola utáni terjesztésében nagy eredmények születtek. A szocializmus előrehaladásával az emberek egyéni és közösségi érdekből mindinkább szükségét érezték szakmai-tudományos ismereteik fejlesztésének. A mezőgazdasági termelőkollektivák, az ipar szocialista brigádjainak szakismerete – bizonyos mértékig tudományos ismeretei – számottevően nőttek. Elősegitette ezt az is, hogy korunk tudományos-technikai forradalmának eredményei a tömegkommunikációs eszközök, különösen a televizió révén gyorsan a lakosság tudomására jutottak.

A tudományok azonban, a kellő rendszerezettségü közvetités hiányában, még nem foglalták el méltó helyüket a müveltség, az egységes világkép megalapozásában. Sem a természettudományok, sem a társadalomtudományok nem jelentkeznek komplex módon a felnőttek nevelésének szolgálatában.

Az utóbbi években a tudományos ismeretterjesztés hagyományos csatornái – mivel nem tudtak lépést tartani a vizuális kultura erősödése következtében keletkezett uj igényekkel, és mert szerepüket egyes területeken átvette a televizió – háttérbe szorultak, jelentőségük csökkent. Sem a televizió, sem a sajtó nem tudja azonban pótolni vagy fölöslegessé tenni a közvetlen előadásos formát.

A müvészeti izlés a kulturális forradalom, de a politikai harcok közvetlen hatásaként is sokat fejlődött. A szocialista forradalom hozzáférhetővé tette a müvészet értékes alkotásait széles rétegek számára. A politikai küzdelmekben résztvevő tömegek világnézeti, politikai, etikai és esztétikai fejlődése kifejlesztette az igényt és jó alapot jelentett a müvészetek befogadására. Ugyanakkor a müvészeti izlés viszonylagos elmaradása a szocialista rendszerben is fennáll. A munkás- és paraszttömegek müvészeti izlésvilágát alapjában véve konzervativ vonások jellemzik. Sokszor a szentimentális, naturalista formákhoz vonzódnak és nagy tábora van a szinvonaltalan, giccses müveknek. Az ifjuság és az értelmiség között – különösen az utóbbi időkben – tért nyert a mai nyugati világ polgári izlése. Ebben szerepe van a müvészeti - különösen a zenei és vizuális-nevelés eszmei és módszertani gyengeségeinek is. E negativ tendenciák mellett az utóbbi években erősödött a vágy – főleg a müveltebb munkások és a fiatal értelmiségiek egy része között – a mai kor, a mai ember problémáit tükröző, közérthető, a népi hagyományokat, a szórakoztatást is a müvészet formavilágába olvasztó müvek iránt.

A munkásosztály általános müveltsége a felszabadulás óta jelentősen fejlődött. Ennek legfőbb magyarázója az, hogy a munkásosztály hatolt legmélyebbre a marxizmus alapelveinek megértésében, gyakorlásában. Az el-

mult tiz évben a termelésben is élen járó munkások művelődéséért igen sokat tettek a szocialista munkabrigádok. A gyakorlatban kapcsolták össze a termelőmunkát a művelődéssel. Nem kapják meg tevékenységükhöz az érdemelt segitséget. A munkásosztály műveltségi állapota elmarad a követelményektől és lehetőségektől. Iskoláztatási szintjük hiányosságainak egyik jele, hogy 1965-ben a 25 éven aluli ipari-fizikai munkások 28%-a nem fejezte be az általános iskolát és ezzel az alapműveltséggel a munkásosztály 50%-a sem rendelkezik. A szakműveltség mennyiségi kiterjedését minőségi lemaradások és szervezeti hiányosságok kisérik. A munkásosztály egyes speciális rétegeinek művelődési helyzete az átlagoshoz képest is rendkivül rossz. Ez mindenekelőtt a bejáró munkásokra, valamint a segédmunkásokra és – sok erőfeszités ellenére – az épitőipar munkásaira vonatkozik. Mindez nehezíti a munkásosztály vezető szerepének érvényesülését. Közvetlen beleszólása az összművelődési problémák alakulásába csekély, lehetőségei korlátozottak.

A falu a szocializmusban forradalmi változásokon ment keresztül. A társadalmi-gazdasági változások kedvezően befolyásolták a falvak művelődési állapotát is. A termelőszövetkezeti mozgalom győzelme nemcsak gazdasági és politikai eredményeket hozott, de közvetlen kulturális hatása is jelentős. A kommunális beruházások igen fontos tényezői a műveltség emelkedésének. A termelőszövetkezeti demokrácia fejlődése, a szakműveltség növekvő becsülete is kedvezően érezteti hatását a műveltségi szint növekedésében.

Mégis a szorosan vett paraszti lakosság alacsony művelődési állapota – a lakosság más rétegeihez mért elmaradottsága – a közművelődés egyik legfőbb gondja. A tanyán élő egy millió paraszti lakos művelődésének pedig a minimális feltételei sincsenek biztositva. Az utóbbi évek különböző erőfeszitései alig hoztak számottevő eredményeket. A 73 művelődési autó mindössze a tanyák és külterületi települések 10-15%-át látogatja. A tanyaközpontoknak juttatott tévé-készülékeket villany vagy aggregátor hiányában nem lehet működtetni.

A mai magyar ifjuság minden rétege, egyetemistáktól a tsz-ifjuságig – a kor törvényeinek megfelelően is – sokkal műveltebb, szélesebb látókörü, kritikusabb szemléletü és igényesebb, mint elődei voltak.

A munkásifjuság politikai, művelődési, szellemi fejődése igen számottevő, általános műveltsége meghaladja a munkásosztályét. Egyre növekszik közöttük az érettségizettek aránya. Egyes szakmákban az ipari tanulók közel fele érettségizett. Fontos szerepük van a szocialista brigádmozgalomban, a KISZ különböző védnökségeinek gerincét ők alkotják. Növekvő műveltségük közvetlen politikai következményei sokkal határozottabbak, mint a többi ifjusági rétegéi. A munkásifjuság körében is erős befolyása van a kommersz kulturális termékeknek, a modern művészeti irányzatok silányabb tömegtermékeinek, hatnak elsősorban a zenei területen jelentkező, a társadalmi haladást negligáló irányzatok.

A parasztifjuság művelődési helyzetének változásában az alapvető szerepet a termelőszövetkezetek megszilárdulása jelentette. A jobb munka-, kulturális és főként szórakozási lehetőségek iránti jogos igény lényegében pozitiv hatásu, ami abból is látszik, hogy ezek megteremtése helyenként megállitotta az elvándorlási folyamatot, sőt az ifjuság maga is egyre nagyobb mértékben vállal részt ezek létrehozásában. A falu társadalmi és művelődési viszonyai miatt csak kisebb részük érdeklődik politikai-társadalmi kérdések iránt.

Az egyetemi ifjuság művelődése sokkal korszerübb, mint elődeié volt: a követelmények nőttek és teljesitésük lehetőségei is nagyobbak lettek. Egyre inkább érti a tanulás társadalmi hasznát és felismeri egyéni céljai, valamint a szocializmus követelményei közötti összhangot. Az egyetemi ifjuság között azonban éppen csak növekvőben van a társadalmi – közöttük a művelődési – problémák igazi megértése és a megoldásukban való aktiv részvétel igénye.

Az ifjuság nevelésében, emberi, közéleti arculatának alakulásában igen jelentős a honvédség keretében folyó nevelő, művelő tevékenység. A közművelődés még nem hasznositja eléggé ezeket a lehetőségeket, nem tudta tevékenységébe épiteni az ott szerzett tapasztalatokat.

A közművelődés, de maga az ifjusági szervezet sem fordit kellő figyelmet az ifjuság művelődési kérdéseire és ez igen sulyos hiba. Általában az ifjusággal és egyes rétegeivel való foglalkozás a közművelődés legfontosabb feladatai közé tartozik.

...

3. A közművelődés hatóköre és értelmezésének problémái

a) A közművelődés a felszabadulás óta, és az utóbbi tiz évben különösen, jelentős eredményei ellenére sem tudta felszámolni a művelődés ugynevezett "fehér foltjait". A munkás és paraszt lakosság egyes rétegeinek közismerten alacsony művelődési szinvonala nemcsak kulturális, de politikai, társadalmi és gazdasági probléma is. Emellett az országban a társadalom más rétegei – igy pl. az alkalmazottak – között is jelentős rétegek vannak, amelyeket a közművelődés alig-alig tud átfogni. Az utóbbi években a művelődés kiugró eredményei és tömegességének növekedése mellett is erősödtek bizonyos negativ tendenciák. Csökkent az önképzés, különösen a szervezett tanulás presztizse, ami csak részben magyarázható azzal, hogy ezen a területen az elmult évek során sok hiányosságot megszüntettek.

A közművelődés által közvetitett eszmei tartalmak világnézeti és művészi szinvonala sok kivánnivalót hagy maga után. Irodalomban, filmben, képzőművészetben kevés az egyértelmüen szocialista eszmei tartalmu alkotás. Erősen terjed az utóbbi években az alacsony szinvonalu, öncélu szóra-

koztatás iránti igény, a felszines ismeretek és az apolitikus tartalom. (Ez annak ellenére igy van, hogy az elmult évek nagy politikai évfordulói megerősitették és uj formákkal gazdagitották a közmüvelődés politikai funkcióit.) Ezek következtében a közmüvelődés társadalmi hatékonysága nem kielégitő. Különösen gyenge a hatásfoka az ifjuság között.

b) A gyorsabb kibontakozást zavarja, sőt sokszor eszmei zürzavart idéz elő a közmüvelődés értelmezése is, amely nem felel meg a mai müvelődési és társadalmi igényeknek, és elavult.

- A közvélemény gyakran öncélu amatőrködésre szükiti le a közmüvelődést, nem látja általános müvelődési, még kevésbé politkai, társadalmi, gazdasági jelentőségét. Ez a szemlélet károsan tükröződik a politikai, a társadalmiés a gazdasági szervezetek,valamint vezetőik tevékenységében, állásfoglalásaiban is. Kifejeződik ez a müvelődéspolitikában is, amelynek az oktatáspolitika, a tudománypolitika, a müvészetpolitika mellett a közmüvelődéspolitika mind ez ideig nem tudott önálló részévé lenni. E felfogás következménye a közmüvelődés nem kellő anyagi ellátottsága, munkásainak nem méltó anyagi, társadalmi és erkölcsi megbecsülése. A többszektoruságot félreértve gyakran megfeledkeznek arról is, hogy a közmüvelődés nagy társadalmi fontossága egyértelmüen követeli, hogy fenntartásáról fejlesztésének lehetőségéről a szocialista állam központilag is gondoskodjék.

- A korszerütlen felfogás a közmüvelődési tevékenységet két irányban is szükiti. Egyrészt a régi népmüvelési felfogás alig értette meg a most keletkezett uj formákat, igy például az öntevékenységet csak a müvészeti területeken tartja elképzelhetőnek. Másrészt körét – a közvélemény meg a hivatalos politika, állami és társadalmi vezetés egy része is – a hagyományos eszközökre, mindenekelőtt a müvelődési otthonokra, könyvtárakra, a mozikra és a mükedvelő müvészeti mozgalomra korlátozza. Ez a felfogás számitáson kivül hagyja az elmult években bekövetkezett fejlődést, a tömegközlési eszközök közmüvelődési hatókörének növekedését, sőt ezeket egyáltalán nem tartja közmüvelődési tényezőknek.

- A régi felfogás a közmüvelődést nem tekinti az oktatásra épülő permanens folyamatnak. Az igen nagy mértékben egymásra utalt két ágazat, a közoktatást és a közmüvelődés sokszor egymástól elszigetelten végzi nagy fontosságu tevékenységét. Ez a felfogás nem veszi figyelembe, hogy a tudományos technikai fejlődés egyre magasabb és folyton megujuló általános müveltséget, valamint fokozatosan specializálódó szakmüveltséget, mindez állandó önmüvelést követel. Ez egyrészt az egész életen át tartó müvelődés elvének érvényesitését teszi szükségessé, másrészt azt, hogy az önmüvelésre, az egyéni müvelődésre való felkészités, a müvelődési alkalmakkal és müveltségi javakkal önállóan élni tudó emberi készség kifejlesztése a közmüvelődés hatóköre kiszélesitésének fontos feladata legyen. Ezért haladta meg az idő azt a felfogást, amely a közmüvelődés feladatának csak a müvelődésben elmaradott rétegek müvelését, nevelését, "felemelését" tartotta.

- Eddig nem kapott elég hangsulyt a tudományos és művészeti intézmények, tudományos egyesületek, szövetségek, alkotómühelyek közmüvelődési funkciója. Tevékenységüknek sokszor nem szerves része saját munkájuk közmüvelődési aspektusa, nem segitik tervszerüen a közmüvelődést.

4. Az irányitás problémái

A pártirányitásban is háttérbe szorultak az utóbbi években a tömegek müvelődésének átfogó problémái. Különösen érződik ez a helyi (városi, községi, üzemi) pártszervezetek tevékenységében. Mindez hozzájárult ahhoz, hogy a közmüvelődési tevékenység nem vált a párt tömegpolitikai munkájának szerves részévé. Az állami szervek sem kérték elég intenziven a párt megfelelő szerveinek segitségét ezen a területen.

A közmüvelődés többszektoru: számos szervezet és intézmény irányitja és valósitja meg. A szocialista kulturális forradalom vivmánya volt, hogy a szakszervezetek mellett egyéb társadalmi, politikai szervezetek, szövetkezetek, vállalatok is kezdték megérteni felelősségüket elsősorban saját dolgozóik müvelődése iránt. Ennek következtében ma polgárjogot nyert az a szemlélet, hogy minden egyes intézménynek, szervezetnek kötelessége törődni saját dolgozói müvelődésével.

A társadalmi és tömegszervezetek közmüvelődési tevékenysége azért jelentős, mert nagy tömegeket képviselnek, körükben sokoldalu nevelőmunkát végeznek, közülük néhány pedig nagyszámu intézményt tart fenn. A különféle szintü népmüvelési tanácsok biztositják részvételüket a közös érdekü tevékenység céljainak meghatározásában. Saját alapszervezeteik irányitását önállóan végzik.

A többszektoruság – előnyei mellett – számos problémát is hordoz. (Az anyagi és szellemi erők szétforgácsolódása; egymást ismétlő párhuzamos munkák; presztizs és hatásköri viták; partikuláris érdekek stb. Megyei és járási szinten különféle szerveknél az azonos feladatot ellátó ügyintézők létszáma esetenként bürokratikus veszélyeket idéz fel.) A következő idők feladata, hogy a közmüvelődésben érdekelt társadalmi szervezetek, vállalatok, üzemek ilyen tevékenységét világosabban profilirozzák. Meghatározzák különösen azokat a teendőket, amelyek saját dolgozóik müvelődési ügyeinek intézésén kivül a közös müvelődési feladatokban való részvételüket jelentik. Az eddiginél jobban kell biztositani, hogy a közmüvelődés módszertani központjainak szakmódszertani irányitása egységesen és hatékonyan kiterjedjen minden, a közmüvelődésben érdekelt szervezet ilyen tevékenységére.

A közmüvelődés állami irányitásának ágazati felelőse országos viszonylatban a Müvelődésügyi Minisztérium. Hivatásának a jelenlegi körülmények között nem tud megfelelni a szükséges szinten. Egy a tárcák között, a müvelődés jelentős tényezői nem tartoznak hatáskörébe. (Televizió, rádió, sajtó.) A minisztérium belső szervezetében nincs biztositva a tömegek müve-

lődésével összefüggő feladatok egységes irányitása. Mindezek következményeként a területen és a közvélemény előtt csak mozaikszerüen jelentkeznek a közmüvelődéspolitika általános elvei.

Az állami szakirányitást a területileg illetékes tanácsok müvelődésügyi osztályai végzik. Hatáskörük az oktatástól a müvészetekig kiterjed a müvelődés egészére. Munkájuk szakszerüsége az utóbbi években növekedett. Egyre jobban megtalálják helyüket és sajátos feladataikat (pl. középtávu megyei irányelvek kidolgozása), bár a szükségesnél még mindig több operativ munkát végeznek. Tevékenységükben helyenként tulzottan az oktatás dominál. Ugyanakkor évek óta megoldatlan az állami szakfelügyelet érvényesitése, amely pedig feladatuk lenne. A városokban az alacsony létszám, a községekben pedig a szakirányitó apparátus teljes hiánya neheziti a munkát.

A sokszektoru tevékenység összehangolására, az ágazati felelősség érvényesitésére jelenleg az Országos Népmüvelési Tanács szolgál. Fennállásának 5 éve alatt elsősorban a népmüvelési tevékenység országos céljainak kidolgozásában (5 éves irányelvek) néhány, több szektort is érintő közmüvelődési feladat összehangolásában (a termelőszövetkezetek és a közmüvelődés) és egyes akciók egyeztetésében (történelmi évfordulók ünnepi programja, Száz falu - száz könyvtár stb.) ért el eredményeket. Nehezen tud érvényt szerezni saját döntéseinek, elsősorban az anyagi kérdések tekintetében. Ezért nem valósulhat meg hatékonyan az egységes állami közmüvelődés-politikai irányitás, a munka egységes tervezése, vezetése, feltételeinek biztositása.

A megyei népmüvelési tanácsok tevékenysége nagyon különböző szinvonalu. Sok megyében egyre jobban betöltik funkcióikat, nemcsak elvi, szervezeti, de az anyagi együttmüködés tekintetében is uj módszereket találunk (közös megyei müvelődési pénzügyi alap létesitése stb.), más helyeken tevékenységük sokszor formális. A jó példák és a rosszak is egyértelmüen mutatják: ahol az illetékes állami és pártszervek felismerték a koordináció jelentőségét, ott a népmüvelési tanácsok tevékenysége eredményes és hatékony.

...

Összefoglalva: a felsorolt eredmények mellett a közmüvelődésben számos probléma halmozódott fel. A müvelődési lehetőségek igénybevételében még nagy az egyenetlenség. A müvelődés szempontjából jelentős mozdulatlan tömeggel számolhatunk. Az utóbbi években csökkent a tanulás, az önképzés társadalmi megbecsülése. A tudományoknak nincs méltó helyük a müveltség megalapozásában; a szakmüveltség fejlesztése, a technikai kultura növelése még szük helyet foglal el a közmüvelődésben. Az irodalmi, müvészeti izlés és igény fejlődése a vártnál lassubb. A müvelődési folyamat nem ösztönöz eléggé társadalmi aktivitásra. A tömegek müvelődésének ügyét sokszor leszükitik a hagyományos eszközökre, miközben csökkent azok megbecsülése, anyagi és személyi ellátásának szinvonala. Emiatt tovább nőtt a távolság az igények és kielégitésük lehetőségei között.

Mindezek a közmüvelődés felülvizsgálatát és korszerüsitését igénylik. Az elmult években bekövetkezett gazdasági, társadalmi, politikai fejlődés teremtette növekvő követelmények méginkább sürgetik ezt.

. . .

B)
Következtetések és tennivalók

I. A közmüvelődés társadalmi, müvelődési szerepének fejlesztése

A szocializmus teljes felépitésének mai szakaszában, a szocialista társadalom épitésének fejlettebb fokán – a masabb termelési szinvonal, a jobb életfeltételek biztositása mellett – megnövekszik a tömegek müveltségének szerepe, és a szocialista kulturális forradalom uj periódusa bontakozik ki. Az uj társadalmi viszonyok, az uj emberi kapcsolatok, az uj, szocialista életforma, az egyén és közösség harmóniája, a teljes emberi élet megvalósitásában betöltött szerepe a közmüvelődést a közoktatás mellé emeli a müvelődéspolitikában.

Az elmult évek társadalmi-gazdasági fejlődése eredményeképpen lehetségessé és szükségessé válik a nép müvelődését szolgáló elveink és gyakorlatunk, az MSZMP müvelődéspolitikájának irányelveiben megfogalmazott közmüvelődési törekvések továbbfejlesztése, egységes koncepcióba és a mai helyzetnek megfelelő, határozott követelményrendszerbe való foglalása.

A következő megállapitások a várható társadalmi fejlődésből – népgazdaságunk mai lehetőségeinek figyelembevételével – a már ma levonható következtetéseket összegezik. Részletesebb javaslatok kidolgozása, a politikai és a gazdasági élet fejlesztési terveivel való összehangolása, a részterületek sajátos feladatainak meghatározása további munkálatokat igényel.

1. A közmüvelődés a különböző müvelődési – közoktatási, közmüvelődési, tudományos és müvészeti – intézmények, a tömegközlési eszközök, a társadalmi szervezetek kulturális nevelőmunkája révén megvalósuló, a társadalom fejlődő szükségleteire épülő, az egyének és csoportok müveltségét, személyiségét fejlesztő, mindezt az egyének öntevékenységének állandó erősitésével megvalósitó tevékenység. Részben társadalmi méretekben szervezett, tervszerüen irányitott folyamat, részben az egyének – társadalmilag ugyancsak meghatározott – önmüvelési tevékenysége. A szocialista társadalom általános közmüvelődési céljait a helyi igényekkel, az egyéni érdeklődéssel összhangban, a müvelődők aktiv közreműködésével valósitja meg. Fontos hivatása, hogy az iskolában megszerzett tudást állandóan kor-

szerüsitse, és kifejlessze a képességeket a fejlődés feltételeinek megértésére, az uj értékek befogadására és alkotására.

2. A közmüvelődés a szocialista ember – a szocialista társadalmi tudat, erkölcsiség, az uj szocialista életmód – kialakitásának egyik legfontosabb eszköze, de a termelésnek, a termelékenységnek, a gazdasági fejlődésnek is nagy fontosságu tényezője. Társadalmi szerepét csak a politikai élettel, a társadalmi-gazdasági alappal szoros kapcsolatban tudja betölteni. Ezért a közmüvelődés legfőbb céljait a szocialista társadalom továbbfejlesztésének fő feladataival összefüggésben kell meghatározni.

a) A szocialista társadalom épitése rendkivül bonyolult folyamat. A társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális ellentmondások okainak feltárása, megszüntetésük feltételeinek megtalálása mélyreható elemzést, megértésük magasfoku világnézeti, ideológiai müveltséget kiván. A bonyolult nemzetközi helyzet belső épitésünkre gyakorolt hatása nem lebecsülhető. Ez is a marxista-leninista müvelődéspolitika következetes megvalósitását, a közmüvelődés világnézeti, politikai feladatainak határozottabb érvényesitését igényli. A szocialista müveltség kialakitásában a világnézeti nevelés központi kérdés, ezért a közmüvelődés egész tevékenységében is a marxizmus-leninizmus rendező erejére épitve kell erősiteni az eszmeiséget. A közmüvelődés nevelje az embereket az aktiv közéletre, segitse a szocialista eszméknek a gyakorlatban való érvényesitését, a szocialista demokratizmus kiszéletisété, erősitse a szocialista erkölcsöt. A szocialista demokrácia állandó fejlődése a szocialista társadalom alapvető kérdése. A nép értő és ujat megvalósitó aktivitása – egyéb feltételek mellett – csak akkor bontakozhat ki, ha egyre növekvő ismeretei, müveltsége, erősödő szocialista jelleme segitségével megérti egyéni érdekei és az össztársadalmi érdekek egyre szorosabb összefüggését. A szocialista demokrácia müvelt embert fejleszt és követel.

b) A termelési folyamat tudományos szintjének emelkedésével párhuzamosan nő a termelőerők szubjektiv oldalának – az ember tudományos ismeretének, képzettségének – jelentősége. A gazdaság, a termelés, a termelékenység és a müvelődés közötti összefüggések erősödnek. A tudomány egyre szélesebb körben válik termelőerővé, a termelékenység növelésének egyik fő forrásává. E folyamat felismertetése az emberek általános termelési kulturájának és ezen belül szakismereteinek növelése, a tudományos, a szakmai ismeretek terjesztése a közmüvelődés legfontosabb feladatainak egyike.

Az egyén számára is fontos munkájának eredményessége, a termelésben való sikerei. Az egyre eredményesebb munka, illetve a termelékenység növelése feltétele a harmonikusan élő embernek, aki munkahelyén, a társadalomban, a közéletben, a családban és a kulturában megtalálja a helyét. A közmüvelődésnek segitenie kell az egyén fejlődő képességeit alapul vevő versenymozgalmakat is.

c) Az ember müveltségének emelkedése nemcsak a szocialista demokrácia és a termelékenység alapvető követelménye. Ahhoz, hogy az ember harmonikusan beilleszkedjék az élet t meghatározó társadalmi rendbe: a szocialista rendbe, mindenekelőtt termelőmunkájának és közéleti tevékenységének megfelelő szinvonalára van szükség. Az ember általános müveltsége, a szórakozás és a kulturált életmód ennél több, s nemcsak mint eszközt követeli a tudományok, a művészetek megismerését, a művészeti, müszaki öntevékenységet, hanem mint önálló tényezőt az ember mindenoldalu tehetségének kibontakozásához.

Az ember érzelmi-erkölcsi kulturáltságát, önismeretét és tájékozottságát a világban a művészetek megismerése és megértése is elősegiti. A művészeti nevelés eredményességének növeléséhez folyamatosságra, az élő művészet jobb terjesztésére, az emberek aktiv részvételére is szükség van. Az emberek művészi izlése azonban több – a művészet szféráján kivül eső – tényezőtől (környezet, foglalkozás, a munka-kultura szintje stb.) függ. A művészeti izlésformálás tehát csak a művészeti neveléssel nem oldható meg. A közművelődés az értő közönség számának növelésével, a befogadás szintjének emelésével segiti ezt a munkát. Kötelessége, hogy továbbitsa a tömegek fejlődő, szocialista jellegü kivánságait a művészeti élethez, mert az elősegiti a kortárs művészetek fejlődését is.

Az emberek életében jelentős szerepet tölt be a szórakozás, a munka utáni pihenés, a kikapcsolódás, illetve a mindennapi élet megkönnyitését, az életmód magasabb szintre emelését segitő ismeretek megszerzésének igénye: A kulturált szórakozás a közművelődés szerves része. A közművelődés arra törekedjék, hogy az ember szabadidőbeli szokásává tegye a kulturált szórakozást, a művelődést, fokozottan biztositsa a munka utáni testi és szellemi felüdülés feltételeit.

d) A közművelődés egészében határozottabban kell érvényesülnie az önművelésnek, a termelési, társadalmi közösségek és egyének aktivitásának. Az önművelésre, az egyéni művelődésre való felkészités, a művelődési alkalmakkal, müveltségi javakkal önállóan élni tudó emberi készség kifejlesztése a közművelődés hatóköre kiszélesitésének fontos területe.

3. A közművelődéspolitika az oktatáspolitikával, a tudománypolitikával és a művészetpolitikával együtt alkotja a párt és a kormány művelődéspolitikáját. E területek viszonylagos önállósággal rendelkeznek, de a művelődés folyamata, a társadalom művelődési élete csak e tartományok kölcsönös kapcsolata révén valósulhat meg. Összehangolt és ésszerü munkamegosztást és az eddiginél szorosabb együttmüködést kell teremteni a közoktatás, a tömegközlési eszközök, a hivatásos művészeti, valamint tudományos intézmények és alkotómühelyek, továbbá a tudományok és művészetek eredményeit közvetitő intézmények között. A közművelődés össztársadalmi követelményeit érvényesiteni kell a tudomány- és művészetpolitikai tennivalók meghatározásánál, a közoktatást és a közművelődést pedig mint egymást kiegészitő, egymással összefüggő folyamatot kell tekinteni. Igy kell eljárni

a célok megjelölésénél, a tennivalók elosztásánál és a végrehajtásukhoz szükséges feltételek biztositásánál. Fontos feladat a helyi és központi művelődési lehetőségek összehangolása is. Ezért a megváltozott társadalmi feltételek és a közművelődésben betöltött szerepük tudományos elemzése alapján hosszabb távra meg kell határozni a közművelődési intézmények funkciórendszerét, fejlesztési irányát, egymással való kapcsolatukat.

4. Művelődéspolitikánk a magas szinvonalu művészi és tudományos alkotások létrejöttét és tömeges elterjedését, a műveltség mind magasabb szintre emelését egymással összefüggő, kölcsönhatásban jelentkező célnak tekinti. Szebehelyezkedik az elitkultura és tömegkultura minőségi megkülönböztetésével. Ezért az egész társadalom műveltségi szintjének fokozatos és differenciált emelését teszi a közművelődés feladatává. Ugyanakkor figyelemmel van arra, hogy a kulturális monopólium társadalmi és gazdasági alapjainak felszámolásával még nem teremtettünk egyenlő feltételeket a kultura javaiból való részesedéshez. Ezért még hosszu évekig különös gondoskodással kell foglalkozni a kulturális ellátottság és szokások tekintetében elmaradott, illetve hátrányos helyzetben levő rétegek művelődésével.

5. A közművelődés hatékonyságát az állami irányitás javitásával és a társadalmi részvétel kiszélesitésével kell fokozni.

a) A társadalmi aktivitás bővitése mellett az állami közművelődési tevékenységet tovább kell fejleszteni. Az állami elvi irányitás megerősitése mellett az állam anyagi-szervezeti eszközeit a legfontosabb feladatokra koncentrálva, hatékonyabban kell felhasználni. A közművelődés intézményrendszerét ugy kell kiépiteni, hogy valamennyi állampolgár számára biztositsa az iskola utáni önművelés lehetőségeit. Pontos helyzetelemzésre és a jövőbeni igényekre alapozva ki kell alakitani a közművelődési ellátás normatívákon alapuló uj modelljét. Ez terjedjen ki a településtipusok kulturális ellátásának és az intézménymüködtetésnek szakmai, személyi, anyagi követelményeire és határozza meg az egyes intézménytipusoknál a központi állami, társadalmi, illetve helyi eszközök részarányát.

b) A társadalmi részvétel növelése érdekében fejleszteni kell a társadalmi és tömegszervezetek művelődési tevékenységét. A munkamegosztás és a decentralizáció következetesebb megvalósitásával lehetővé kell tenni, hogy a rendkivül sokféle szervezet helyi csoportjai a valóságos igények szerint, koordináltan valósithassák meg a központi elvi elképzeléseket. Serkenteni és ösztönözni kell a vállalatokat, a szövetkezeteket, a kisebb termelési közösségeket saját dolgozóik művelődésének gondozására. A kulturális intézmények és társadalmi szervezetek keretében – esetenként azoktól függetlenül – több lehetőséget és támogatást kell adni különböző kulturális körök, klubok, önképző egyesülések létrehozására. Épitve a munkás- és parasztmozgalmak hagyományaira, segiteni kell a közös művelődés érdekében jelentkező mindenfajta társadalmi, helyi, csoportos és egyéni kezdeményezést.

Az államirányitás demokratizálásának feltételei alapján fokozni kell a társadalom különböző csoportjainak, tagjainak részvételét a terület irányitásában, a döntések meghozatalától a végrehajtás ellenőrzéséig.

II. A közművelődés irányitásának, tárgyi és személyi feltételeinek fejlesztése

A közművelődés csak ugy láthatja el megnövekedett társadalmi feladatait, ha a vele szemben támasztott követelményekkel összhangban megoldjuk irányitásának problémáit és megteremtjük e komplex tevékenységnek megfelelő anyagi, személyi és tudományos feltételeit. Ez távlatokra szóló feladat. A legfontosabb tennivalókat azokat mielőbb végre kell hajtani. Ezek a távlati feladatok megoldásának előfeltételei is.

1. A közművelődés eszmei-politikai egységét a pártirányitás biztositja. Ez a célkitüzések elvi meghatározásától a megvalósulás ellenőrzéséig tart. A közművelődés foglaljon el jelentőségének megfelelő helyet a párt ideológiai-politikai munkásságában, s ennek megfelelően a különböző szintü vezetőtestületek rendszeresen foglalkozzanak a közművelődés elvi és gyakorlati problémáival. Minden illetékes pártbizottság segitse a közművelődést koordináló testületek – a közművelődési tanácsok – munkáját. Ellenőrizzék és segitsék az ott dolgozó kommunisták tevékenységét. A közművelődés legyen minden pártszervezet tömegpolitikai munkájának szerves része. Az üzemi, falusi, városi pártszervezetek is foglalkozzanak rendszeresen a közművelődés problémáival.

Szükségesnek látszik, hogy az állami szervek előterjesztései, javaslatai alapján a párt illetékes szervei a közeljövőben vizsgálják meg a közművelődés egyes területeinek (Magyar Rádió és Televizió, könyvtárak, művelődési otthonok stb.) tartalmi és szervezeti problémáit, a lakosság fontosabb rétegeinek művelődési helyzetét, az értelmiség részvételét a közművelődésben.

2. Fokozni kell az állami irányitás hatékonyságát. Az állami irányitás biztositsa a közművelődés koncepcionál is céljainak megvalósulását az államirányitás egészében, a nevelési célok egységes érvényesülésének alapfeltételeit az irányitás ágazati szintjén. Ezért:

a) Legfőbb államhatalmi szervünk munkájában kapjon nagyobb teret a közművelődés. Az Országgyülés Kulturális Bizottsága rendszeresen tüzzön napirendjére közművelődési kérdéseket. Terjesszen az Országgyülés elé kerettörvényjavaslatot a közművelődésről, amely fogalmazza meg e tevékenység legfontosabb feladatait, tisztázza intézményrendszerét, szabályozza az irányitás elvi és gyakorlati kérdéseit, a különböző szervek felelősségét, a szektorok közötti munkamegosztást.

b) Az Országos Népmüvelési Tanácsot Országos Közmüvelődési Tanáccsá kell átszervezni a müvelődésügyi miniszter elnökletével. Feladatkörét ugy kell megszabni, összetételét és szervezetét ugy módositani, hogy alkalmas legyen a sokszektoru közmüvelődési tevékenység legfontosabb céljainak, fejlesztési irányainak és feltételeinek biztositására, a Müvelődésügyi Minisztérium hatáskörébe közvetlenül nem tartozó területeken is. A megyékben, a járásokban, a városokban is meg kell erősiteni és a községekben is létre kell hozni az állami, a társadalmi szervek, tömegszervezetek, a termelési közösségek képviselőinek részvételével a közmüvelődési tanácsokat.

c) A Müvelődésügyi Minisztérium közmüvelődési ágazati tevékenységét oly módon kell továbbfejleszteni, hogy

- hatékonyabban tudja befolyásolni a közmüvelődés egészében a legfőbb társadalmi, nevelési célkitüzések érvényesülését; az egyes rétegek müvelődési igényeinek fokozását és kielégitését; a kulturális ellátás tervszerü bővitését;

- összehangolt irányitó tevékenységgel segitse elő, hogy a tudományos oktatási, müvészeti és közmüvelődési intézmények egységes koncepció alapján, szakterületüknek megfelelő eszközökkel vegyenek részt a közmüvelődési feladatok megvalósitásában.

Ehhez az szükséges, hogy a Müvelődésügyi Minisztérium rendelkezzék – az intézménytipusokat irányitó osztályai, főosztályai mellett – olyan szervvel is, amely a csak többféle intézmény integrált tevékenységével elérhető átfogó közmüvelődési célkitüzéseket kimunkája, érvényesülésüket figyelemmel kiséri.

d) A tanácsok irányitó munkáját ugy kell továbbfejleszteni, hogy a központi irányelvek, normatívák és a helyi adottságok együttes figyelembevételével a legfontosabb közmüvelődéspolitikai célok megjelölésére, ezeknek az adott terület általános fejlesztési terveivel való összehangolására, a megvalósitás feltételeinek biztositására, a végrehajtás ellenőrzésére terjedjen ki.

Növelni kell a városokban és községekben a közvetlen, gyakorlati tevékenységben résztvevő közmüvelődési munkások létszámát és hozzáértését. Felül kell vizsgálni és a szükségletnek megfelelően átcsoportositani a megyékben és járásokban a különböző állami, társadalmi szerveknél párhuzamos munkát végzők létszámát, feladatkörét.

e) A szakmódszertani munkának nagyobb szerepet és jobb feltételeket kell biztositani. Az intézményhálózatokban megvalósuló módszertani munka legyen az állami szakmai felügyelet érvényesitésének legfontosabb eszköze és kapcsolódjék össze a kis falvak közmüvelődési ellátását javitó, kulturális szolgáltató tevékenységgel. Hatóköre terjedjen ki a társadalmi szervezetek, üzemek, szövetkezetek közmüvelődési intézményeire és munkájára is.

A központi módszertani intézmények – Népmüvelési Intézet, Könyvtártudományi és Módszertani Központ, Tudományos Ismeretterjesztő Társulat, Központi Muzeumi Igazgatóság – munkájában fokozni kell az elvi, felmérő, elemző, a döntések előkészitését tudományosan megalapozó tevékenységet.

A megyékben a hálózati központok vezetői – kollégiumszerüen – legyenek az irányitás szakmai tanácsadói. Közösen végezzék a nevelési feladatok intézménytipusokra való bontását, az intézmények munkamegosztását, a programok és szolgáltatások összehangolását, a szakmai ellenőrzés szempontjainak kialakitását.

A járási és körzeti intézmények – létszám- és egyéb feltételeinek javitásával – a módszertani és ellátó tevékenységet együtt végezzék.

3. A társadalmi és tömegszervezeteknek, szövetkezeteknek adottságaik, hagyományaik és körülményeik által meghatározott sajátos és fontos feladataik vannak a közmüvelődésben. Tevékenységük a közmüvelődés egészének céljait szolgálja, de sajátos körülményeik által meghatározottan valósul meg.

A szakszervezeteknek, a szövetkezeteknek és a KISZ-nek egyaránt fontos feladatuk tagságuk kulturális érdekvédelme, igényeik képviselete és érvényesitése a gazdasági szervezetekben éppugy, mint az állami, tanácsi müvelődéspolitikai döntések meghozatalánál. Lényegükből következő kötelességük, hogy a társadalom müveltségének emeléséért folyó harc aktiv résztvevői legyenek, váljon mindennapi munkájuk szerves részévé a müvelődés kérdéseivel való foglalkozás.

Valamennyi szervezetnek biztositani kell saját tagsága kulturális nevelését. A szakszervezetek elsősorban a munkahelyeken, munkásszállásokon, munkás lakótelepeken és üdülőkben fejtik ki közmüvelődési tevékenységüket. A jelenleginél nagyobb részt kell vállalniuk a bejáró dolgozók lakóhelyen történő kulturális ellátásában is. Feladataikat részben saját intézményeikkel, részben a szocialista állam által nyujtott lehetőségek igénybevételével oldják meg.

A szövetkezetek – mivel tagságuk lakóhelye és munkahelye az esetek többségében egybeesik – kevés saját intézményt tartanak fenn, elsősorban a településektől távoleső üzemegységek, valamint nagyobb településeken a sajátos igények érvényesitése érdekében. Növekvő fontosságuk azt kivánja, hogy fokozottabban vállaljanak részt az intézmények fenntartásában, illetőleg bizonyos településeken ők legyenek az intézmények fenntartói, gazdái.

A KISZ kevés számu saját intézményt tart fenn. Az ifjuság jogos igényei, meg a közmüvelődés jövője is azt követeli, hogy az erre való törekvés helyett vállajon nagyobb szerepet a tanácsi, szakszervezeti, szövetkezeti intézmények müködtetésében, az eleven, pezsgő közmüvelődési tevékenység megteremtésében.

Az állami vállalatok törődjenek többet dolgozóik müvelődésével. Termelési terveiknek és fejlesztési elképzeléseiknek legyen szerves része dolgozóik müvelődésének megtervezése, feltételeinek biztositása.

4. A kulturális forradalom anyagi alapjait a társadalom több forrásból biztositja. Ezeket a jövőben növelni kell és egyre célszerűbben kell felhasználni. A távlati népgazdasági tervek keretében – ezek szerves részeként – ki kell dolgozni a közművelődés 15 éves fejlesztési programját, intézményrendszere bővitésének és korszerüsitésének konkrét, helyi, megyei és országos tervét.

a) A közművelődés legfontosabb anyagi alapja az állami költségvetés. Elsősorban ebből kell biztositani – normarendszerre alapozva – a közművelődés alapintézményeinek fenntartását; a falu és a város közötti kulturális különbségek csökkenését, a fehér foltok felszámolásának, a munkáslakta területek kulturális ellátottsága javitásának feltételeit. Mindenekelőtt a főváros munkáskerületei, az uj szocialista városok kulturális fejlesztését és a művelődési autók számának növelését kell megoldani. Következetesen érvényesitendő elv, hogy a nemzeti jövedelemmel párhuzamosan (figyelembe véve a bekövetkező árváltozásokat és bérügyi intézkedéseket is) arányosan növekedjék a közművelődés anyagi bázisa. A kulturális költségvetésben fokozatosan javitani kell a közművelődés arányát.

b) A vállalatok, szövetkezetek, társadalmi és tömegszervezetek arra törekedjenek, hogy állandóan növekedjék a kulturális alap és azt egyre célszerűbben használják fel. Saját dolgozóik művelődési igényei egy részének közvetlen kielégitése mellett az állami közművelődési feladatokból való részvállalás, valamint a közös fenntartás bevált módszere alapján járuljanak hozzá az adott település művelődési ellátásának fejlesztéséhez.

c) A közművelődés anyagi bázisának harmadik forrását a lakosságtól származó bevételek alkotják, amelyek azonban csak bizonyos ágazatokban jelentősek és csak fokozatosan fejleszthetők. Ügyelnünk kell arra, hogy a "gazdaságosságra" való törekvés ne menjen művelődéspolitikai célkitüzéseink rovására. A társadalmilag indokolt szolgáltatások bizonyos részét továbbra is ingyenesen kell a lakosság rendelkezésére bocsátani. Az egyéb szolgáltatások és javak árát a jövőben is méltányosan, a részvételre ösztönzően kell megállapitani, mindenkor szemelőtt tartva, hogy a kulturális ellátottság számottevő alkotója az életszinvonalnak.

d) A közművelődés céljára rendelkezésre álló források növelése, célszerű felhasználásának biztositása érdekében szükségesnek látszik egy állami "közművelődési alap" létrehozása. Az alapot – a helyi, társadalmi ráforditással összhangban – a közművelődési ellátottság aránytalanságainak csökkentésére és a közművelődési intézményhálózatok fokozott kiépitésére, célszerű fejlesztésére, közös társadalmi akciók támogatására kell forditani.

5. A továbbfejlesztés másik fontos feltétele a magasfoku szakmai ismeretekkel és alapos gyakorlati felkészültséggel rendelkező, szocialista elkötelezettségü, hivatástudattól fütött, az irányitó munkára alkalmas szak-

emberek biztositása valamennyi közmüvelődési intézmény és szervezet részére. Szükséges a közmüvelődési terület káderállományának szélesitése, minőségi javitása és stabilizálása. Ennek érdekében további tökéletesitésre vár a közép- és felsőfoku népmüvelőképzés, a főhivatásu és tiszteletdijas népmüvelők továbbképzése, megoldásra vár a terület dolgozóinak fokozottabb anyagi és társadalmi megbecsülése, munka- és életkörülményeinek megjavitása.

a) Az intézményekben dolgozó szakemberek képzése a közép- és felsőfoku szakoktatási intézmények feladata.

- A középfoku képzés bővitése révén biztositani kell a kisebb intézmények, egységek, munkahelyek kulturális munkájának irányitására, a nagyobb intézményekben, társadalmi és tömegszervezetek helyi központjaiban különböző munkaterületek ellátására alkalmas középkádereket.

- A felsőfoku képzés hivatott kielégiteni az országos és területi jellegü irányitó apparátusok és intézmények szakemberszükségletét. Az egységes képzés keretén belül mindkét intézménytipusban lehetővé kell tenni bizonyos mértékü specializálódást is. Az egyetemi képzésben vissza kell állitani az önálló hallgatófelvételt.

Az egyetemi képzés keretében bármilyen szakos hallgatónak lehetőséget kell nyujtani arra, hogy saját szakmájának megszerzése mellett a népmüvelői szakot is elvégezhesse. Ezt a kiegészitő szakképzés megszervezése révén a már dolgozó szakemberek számára is biztositani kell. Célszerü a fakultativ népmüvelőképzés fokozatos bevezetése valamennyi felsőfoku oktatási intézményben.

b) A főhivatásu népmüvelők továbbképzésében az önmüvelés különös fontosságának hangsulyozása mellett a munkaköri, végzettségbeli különbségek, az egyéni és munkahelyi érdekeltség figyelembevételével, változatos formák keretében biztositani kell a folyamatos müvelődéspolitikai felkészitést, valamint a tudományosabb igényü szakelméleti továbbképzést, lehetővé tenni a minősitési fokozatokkal is elismert szakmai előrehaladást. A szakmai továbbképzés központjai a főiskolák és egyetemek legyenek.

c) Szélesiteni kell a közmüvelődési intézmények társadalmi bázisát. A felkészült fiatalok, aktiv és müvelt munkások, parasztok, az értelmiség soraiból növelni a társadalmi munkás népmüvelők táborát. A továbbképzési lehetőségek korszerüsitésével emelni kell müvelődéspolitikai, szakmai felkészültségüket, anyagilag is méltányosabban elismerni munkájuk társadalmi hasznosságát.

d) A közmüvelődés továbbfejlesztése nem nélkülözheti az értelmiség aktiv részvételét. A pedagógusok mellett jobban felelősségre kell ébreszteni elsősorban a termelésben dolgozó értelmiségieket (mérnökök, agronómusok), valamint a müvészeket. A közmüvelődés számit a fiatal értelmiségre, az egyetemi és főiskolai ifjuság munkájára, már tanulmányai idején is.

6. A közmüvelődés irányitásához és általános fejlesztéséhez nélkülözhetetlenek a tudományos alapok, a müvelődési folyamat rendszeres állandó és igényes elemzése.

a) Ennek érdekében biztositani kell, hogy a müvelődési folyamatra vonatkozó alap és alkalmazott kutatások helyet kapjanak a megfelelő kutatóintézetek tevékenységében. A Magyar Tudományos Akadémia fontosságának megfelelően foglalkozzék ezzel a kérdéssel. Létre kell hozni a müvelődési kutatásokat koordináló bizottságot, és egy kis létszámu kutatórészleget.

b) A tudományos kutatásokkal párhuzamosan gondoskodni kell arról, hogy a meglevő tudományos eredményeket megismerjék a felhasználók, hogy bővüljön a publikálási és a tájékoztatási tevékenység.

(Országos Népmüvelési Konferencia
1970 Röviditett jegyzőkönyv Bp.
1970. ONT. 131-156. l.)

A népművelés irányítása

(Részletek)

I. A népművelés pártirányítása

A felszabadulás után politikai és gazdasági feladataink megoldásával együtt hozzákezdtünk a kulturális elmaradottság felszámolásához, s – a közben is jelentkezett bátló tényezők ellenére – a szocialista kulturális forradalom sok követelményét megvalósitottuk. Az utóbbi 10 esztendőben megváltozott körülmények között folytatjuk a népművelési munkát, melynek szerepét és feladatait a párt vezető szervei határozták meg. Pártunk közreadta a művelődéspolitikai irányelveket, melyekben rámutatott szocialista kulturánk eddigi eredményeire, elemezte a szektás torzulásokat, az ellenforradalom ideológiai kártevéseit és meghatározta a továbbhaladás utját.

Abban, hogy a népművelés alapjában jól szolgálta kulturális célkitüzések megvalósulását, nagy szerepet játszottak a párt központi szervei által hozott határozatok, valamint a KB mellett müködő Elméleti Munkaközösség állásfoglalásai. E dokumentumok tükrözik az adott időszak politikai, gazdasági, ideológiai és kulturális eredményeit, s közvetve, közvetlenül meghatározták a népművelés feladatait is. A jelzett határozatok mindig a szocialista forradalom legidőszerübb, legfontosabb célkitüzéseinek megvalósitására orientálták a népművelés erőit.

A párt irányitó szerepe, a pártszervezetek általános tevékenysége egészében érvényes a népművelésre, a kulturális tömegmunkára is. A felsőbbszintü és a területi pártszervezetek joga és kötelessége a népművelési tevékenység, a népművelési intézmények munkájának rendszeres ellenőrzése és az itt dolgozó kommunisták beszámoltatása.

Az elmult években jelentősen javult a párt vezető szerveinek (megyei, városi, járási PB-k, VB-k) irányitó és ellenőrző munkája. A pártszervezetek többségében azonban még mindig tapasztalhatók hiányosságok:

- elmosódik a pártszervezetek tevékenysége és az állami, társadalmi népművelési munka különbsége;

- az egyes pártszervezetek a gazdasági, politikai és ideológiai feladatok megoldásánál nem veszik igénybe a népművelés sajátos lehetőségeit, eszközeit;

- a pártszervezetek – kellő szakismeretek hiányában – elhanyagolják a népmüvelés konkrét irányitását, vagy tulzott részletességgel foglalkoznak vele;

- a döntéseknél a kollektivitás érvényesül ugyan, a választott testületek tagjai kollektiv előkészitő munkája azonban kevésbé tükröződik. A testületi tagok többsége csupán az üléseken találkozik először a megoldásra váró problémákkal;

- a népmüvelés pártirányitása az üzemekben, községekben – általában a helyi szervekben – nem kellő szinvonalu. A pártvezetés számos helyen nem ismeri megfelelően a kulturális területet, s igy idegenkedik az ilyen témák napirendre tüzésétől.

Pedig e munkaterület sajátosságai következtében olyan objektiv és szubjektiv ellentétek keletkeznek, melyeket csak a pártszervezetek irányitó és koordináló tevékenységével lehet feloldani.

A népmüvelés kialakult rendszeréből – a többszektoruságból – fakadó objektiv ellentmondások forrásai: a népmüvelési intézményeket állami és társadalmi szervek egyaránt irányitják és müködtetik, az állami irányitás és felügyelet (a miniszter ágazati felelőssége) mellett a népmüvelésből részt vállaló társadalmi szervek önállósága, az irányitás és ellenőrzés tisztázatlan, illetve módositás alatt álló strukturája, az anyagi ellátottság problémái, az azonos jellegü intézmények eltérő funkcionális adottságai.

Az objektiv ellentmondásokkal együtt jelentkező szubjektiv ellentmondások a következők: a müvelődéspolitikai alapját meghatározó elvek gyakorlati realizálásából, a konkrét helyi feladatok megitéléséből, rangsorolásából keletkező viták; a népmüvelők eltérő világnézeti, szakmai felkészültségéből, egyéni érdeklődéséből fakadó ellentétek stb.

A fenti ellentmondásokat az elkövetkező években az uj irányitási rendszer érvényesülése fokozhatja, mert:

- a már kialakult népmüvelési rendszer belső strukturájában az eddig nem jelentkező hiányosságok felszinre kerülnek;

- az intézmények elégtelen anyagi, tárgyi feltételeivel szemben emelkedik a társadalom kulturális szükséglete és igénye;

- az intézmények anyagi feltételeik biztositásában jobban érdekeltté válnak;

- az intézmények vezetőinek hatásköre és személyes döntéseik hatóköre növekszik.

A népmüvelés szinvonala nagyban függ attól, hogy milyen intenzitásu a pártszervezetek irányitó és ellenőrző munkája. Amilyen mértékben növekszik a helyi irányitás önállósága, a döntések egyszemélyi felelőssége, olyan

mértékben növekszik a pártszervezetek felelőssége is és az igény az irányitás és ellenőrzés szinvonalának emelésére.

A népmüvelésben, a kulturális tömegmunkában a pártszervezetek feladata, hogy az irányitás, az ellenőrzés, a beszámoltatás eszközeivel az alapvető politikai-ideológiai célokra, a helyi célkitüzések és feladatok megvalósitására irányitsa a figyelmet.

II. A népművelés állami irányítása

A szocialista társadalom vezető ereje a munkásosztály forradalmi, marxista-leninista pártja. A párt politikája realizálásának legfőbb eszköze a szocialista állam. Az állam funkciói a szocializmus teljes felépitésének időszakában az osztályharc két fő területére koncentrálódnak; a gazdasági szervező munkára és az ideológiai, kulturális nevelőmunkára. Az utóbbi években végbement társadalmi fejlődés megkövetelte a gazdaságirányitási rendszer továbbfejlesztését, korszerüsitését. 1968. január 1-én életbe lépett az uj gazdasági mechanizmus.

A gazdaságirányitás megváltozása szükségszerüen magával hozza az állami irányitás változását. Az állam szerepe nem csökken, de az adminisztrativ irányitás háttérbe szorulásával nő a közvetett ráhatások (közgazdasági, politikai) szerepe. Gazdasági és kulturális téren az állam a továbbiakban jobban épit a társadalmi öntevékenységre.

Fentiekből következik, hogy a konzekvenciákat a népmüvelés állami irányitását illetően is le kell vonni. Figyelembe kell venni egyrészt az irányitás korszerüsitésének általános tendenciáját, másrészt a népmüvelés megváltozott gyakorlatát.

1. Felsőbb szintü állami irányitás

Legfelsőbb szintü törvényhozó testületünk, az Országgyülés, az elmult években az ország általános politikai, gazdasági és társadalmi kérdéseivel összhangban tárgyalta a kulturális nevelő munka problémáit, feladatait és törvényt hozott a Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről (1961. évi III. törvény).

Az Országgyülés kulturális bizottsága több részproblémával is foglalkozott, kiemelve az ország egyes területeinek viszonylagos elmaradottságát, a kulturális élet tárgyi és személyi feltételeinek elégtelenségét.

Társadalmunk fejlődésének jelenlegi szakaszában a müvelődés és a nevelőmunka egysége, más oldalról a szocializmus alapjaiban bekövetkezett változások és az uj gazdasági mechanizmus szükségessége teszik az iskolán kivüli népmüvelés rendszerére vonatkozó törvény kidolgozását is. A népmüvelés többszektorusága sürgetően követeli a legfontosabb alapelvek törvényszerü megfogalmazását, rögziteni kell a kulturális nevelés főbb terüle-

tének összefüggéseit, az egyes szervek feladatkörét, a fontosabb tartalmi követelményeket, az irányitás jellegét, a hatásköröket, a koordináció megvalósitásának módját.

Indokolt a népmüvelés irányitásának, mechanizmusának reformja is. Ezt a felmérést tükrözik 1967- és 1968-ban megjelent kormányhatározatok, pl. a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 2046/1967. (VIII. 8.) számu határozata a gazdasági mechanizmus elveinek alkalmazásáról a müvelődésügy területén, a Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 2066/1967. (XII. 1.) számu határozata a müvelődésügyi miniszter feladatairól és hatásköréről, az 1023/1967. (VIII. 8.) Korm. számu határozat a tanácsok végrehajtó bizottságai szakigazgatási szerveinek irányitásáról, és Minisztertanács Tanácsszervek Osztálya vezetőjének 30-3/1968. (TK. 21.) TO. utasitása, mely irányelveket ad a tanácsok végrehajtó bizottságai szakigazgatási szerveinek kapcsolataira vonatkozóan, továbbá az 1010/1968. (III. 24.) Korm. számu határozat a községi tanácsok végrehajtó bizottságainak szakigazgatási szervéről, valamint az ezt kiegészitő 30-2/1968. (TK. 20) TO. utasitás a községi tanácsok végrehajtó bizottságainak szakigazgatási szervéről szóló kormányhatározat végrehajtására.

A müvelődésügyi miniszter ágazati felelősségét a 2066/1967. Korm. sz. határozat állapitja meg. A müvelődéspolitika egységes koncepciójának végrehajtásához ennek alapján kell kialakitani a koordinációs hatáskört. A koordinációt is megkönnyitené a kulturális nevelőmunka egészére vonatkozó törvény kidolgozása, mely kijelölné a különböző szaktárcák és főhatóságok keretein belül folyó kulturális tevékenység felelősségét, és a koordináció tekintetében növelné a Müvelődésügyi Minisztérium jogkörét.

A Müvelődésügyi Minisztérium feladata az egységes müvelődéspolitikai koncepció alapján az egységes gyakorlat kialakitása. Ez a természetes igény még nem realizálódik elég következetesen a Minisztérium munkájában. A változást sürgetően követeli a megyei népmüvelés irányitási metódusa, itt a müvelődésügy problémái egységükben, társadalompolitikai összefüggésben jelentkeznek. A minisztériumi irányitó munka rendszerében nem egyforma sullyal érvényesül az oktatási és a népmüvelési feladatok meghatározására, megoldására vonatkozó rendeletek, utasitások, normativák kiadása. Mig pl. az iskolareform végrehajtását több intézkedéssel szabályozták, irányitották, ellenőrizték, addig a népmüvelés körében csupán részterületekre vonatkozó rendelkezések, utasitások jelentek meg. (Pl. a 105/1968. sz. utasitás.) Átfogóbb orientálásra csupán az ONT III. ötéves terv időszakára szóló népmüvelési irányelvek kiadásával került sor.

A szakszervezetek Országos Tanácsa 1968. szeptember 21-i ülésén megállapitották, hogy a Müvelődésügyi Minisztériumban a tömegkulturális munkával, a népmüveléssel való érdemleges foglalkozás lényegében leszükül egy főosztályra, nincs kielégitő összhang a kulturális, müvészeti elképzelések és a tömegek közötti kulturális munka egységes fejlesztésében, az ehhez szükséges feltételek biztositásában. Nincs a müvelődési élet fejlesztésének átfogó, országos terve. Javasolják, hogy az Országos Tervhivatal

a Művelődésügyi Minisztériummal és a SZOT-tal egyetértésben dolgozza ki a művelődési intézményekre és az uj beruházásokra vonatkozó kulturális normativákat.

A minisztérium irányitó munkájának negativuma, hogy a népművelés irányitásában érdekelt osztályok, főosztályok tevékenysége nincs kellően összehangolva. Nem határolódott el – területileg és módszereiben – a központi módszertani intézmények és a minisztérium tevékenysége. (Ugyanakkor tartalmilag nem kielégitő a kapcsolat.) A minisztérium még mindig sok szervezési, gazdálkodási, sőt módszertani munkát végez. Főosztályainak szemlélete erősen szakági jellegü, és tevékenységük közvetlenül az intézményekre irányul, ezért nehéz a szintézis megteremtése.

A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány 2018/1965. (VI. 11.) számu határozata rendelkezett a népművelési tevékenység összehangolt irányitásáról. E határozat értelmében 1965. szeptember 9-én ujjáalakult az Országos Népművelési Tanács, hogy a népművelési tevékenységet ellátó állami szervek, társadalmi szervezetek és szövetkezetek munkájának összehangolására a művelődésügyi miniszter mellett tanácsadó és javaslattevő testületként folytassa tevékenységét.

Megalakulása óta az ONT több, a népművelés jobb koordinálása szempontjából jelentős témát tüzött napirendjére, s ezzel segitette az állami szervek irányitó tevékenységét. Köztük az egyik leglényegesebb volt a népművelés középtávu tervezése Irányelveinek kidolgozása. E dokumentum figyelembe vette a népművelés gyakorlatában, strukturájában bekövetkezett változásokat, és azokat a társadalmi igényeket is felmérte, amelyeket a szocializmus teljes felépitésének időszaka a népműveléssel szemben támasztott. Az ONT-nek a III. ötéves terv időszakára kiadott Irányelve annak felismerésére ösztönzött, hogy a népművelés korszerüsége elsősorban tartalmi probléma, felhivta a figyelmet a gyakorlatban kialakult korszerü és hatékony népművelési formák és módszerek alkalmazására, továbbfejlesztésére. Hiányossága volt viszont, hogy nem fogta át a tanácsi irányitás igényének megfelelően a népművelés egészét, nem foglalkozott elég behatóan a rádió, a televizió, a szinházak, a különböző művészeti szövetségek népművelési munkájával.

Ülésein az ONT foglalkozott a Nagy Októberi Szocialista Forradalom 50. évfordulójára való felkészülés elősegitésével, koordinálásával, a nyári népművelési rendezvények országos egyeztetésével, a rendelkezésre álló anyagi eszközök koncentrált felhasználásával, a TIT munkájának értékelésével. Arra törekedett, hogy kiküszöbölje az egyes tömegszervezetek és társadalmi szervek népművelési munkájában ma is meglevő átfedéseket, párhuzamosságokat, arányos munkamegosztást alakitson ki országos szinten is. Tevékenységével az ONT hozzájárult ahhoz, hogy több elvi állásfoglalás született a népművelésben részt vevő szervek sajátos feladatait illetően. Ezek:

- a SZOT Elnökségének 1967. március 10-i és a SZOT XXI. kongresszusának határozata, valamint a Szakszervezetek Országos Tanácsa 1968. szeptember 21-i ülésének állásfoglalása alapján körvonalazódtak a szakszervezetek sajátos népmüvelési feladatai;

- a Hazafias Népfront megyei kongresszusa megjelölte a mozgalom kulturális teendőit;

- a TIT V. országos küldöttértekezlete állást foglalt a társulat ismeretterjesztő munkáját illetően.

Az Országos Népmüvelési Tanácsnak jelentős szerepe volt a feladatok elhatárolásában, közös állásfoglalások kialakitásában (az ONT és a TIT közös állásfoglalása, felhivása), az elvi egyetértés azonban nem mindig realizálódott a gyakorlatban. Pl. megalakult az ONT keretén belül az Országos Helytörténeti és Honismereti Szakbizottság, ugyanakkor a Hazafias Népfront is létrehozta országos szinten a Honismereti, Müemlékvédelmi, Helytörténeti stb. albizottságait, s ilyenek létrehozását megyei szinten is szorgalmazta. Az ONT-ben kialakitott egységes állásfoglalásokkal ellentétes utasitások, orientációk is jelentkeznek még az ONT-ben részt vevő országos szervezetek központjai részéről.

Ahhoz, hogy az Országos Népmüvelési Tanács betölthesse funkcióját, s egyben az állami irányitás hatékony segitője legyen, erősitve ennek demokratizmusát, az alábbiak szükségesek:

- az ONT tagságába be kell vonni az alaprendeletben előirtakon kivül mindazon országos hatáskörü szerveket, szervezeteket, amelyek számottevő népmüvelési tevékenységet folytatnak: MHSZ, MTST, Honvédelmi Minisztérium, Termelőszövetkezetek Országos Tanácsa, különböző müvészeti szövetségek stb.;

- kapjon jelentősebb szerepet az ONT munkájában a közös állásfoglalások kialakitása a népmüvelés legfontosabb kérdéseiben, ezeket a részt vevő szervek saját hatáskörükben önállósággal és felelősséggel realizálják;

- tovább kell fejleszteni az ONT koordináló funkcióját;

- az ONT a benne résztvevő szervek aktiv közremüködésével dolgozza ki a következő ötéves tervek időszakaira szóló irányelveit, és ezzel összefüggésben a tömegkulturális munka világosabb, átfogóbb és nagyobb távlatokra szóló fejlesztési programját;

- az ONT adjon több módszertani segitséget a megyei népmüvelési tanácsok munkájához.

2. A tanácsok és végrehajtó bizottságaik, a szakigazgatási osztályok szerepe a népmüvelés irányitásában

Az állami irányitást megyei szinten a tanácsok látják el. A tanácsok irányitó munkájában korábban a központi rendeletek, a felsőbb szervek utasitásainak végrehajtása dominált. Ebből következett, hogy a hatáskörök és jogkörök tulnyomó többsége országos szervek, főhatóságok kezében volt, a helyi tanácsok önállósága és felelőssége leszükült.

Pártunk IX. kongresszusa után, az uj gazdasági irányitási rendszer bevezetésével lehetővé vált a tanácsi irányitás korszerüsitése.

Az 1967-ben és 1968-ban megjelent kormányhatározatok (különösen az 1023/1967-es) lehetővé tették, hogy a tanácsok teljes jogu gazdáivá váljanak az általuk irányitott területnek, tevékenységüket magas foku önállóság jellemezze, a jogkörök decentralizálásával növekedjék felelősségük, hatáskörük, megfelelő informáltság alapján érdemi döntéseket hozzanak, vagyis: irányitsák, szervezzék területük gazdasági, kulturális életét. A tanácsi irányitás korszerüsitésének folyamata kezdetét vette, teljes megvalósitása azonban még számos részletkérdés megoldását igényli. A tanács – mint államhatalmi és államigazgatási szerv – az egyes ágazatokban jelentkező feladatokat szintetizálva, társadalompolitikai szemlélettel vizsgálja. Ebben az összefüggésben kell tárgyalni a népmüvelés irányitását is.

...

(Országos Népmüvelési Konferencia 1970. Előkészitő tanulmányok III. k. Budapest 1970. ONT. 47-58. l.)

Molnár János művelődésügyi miniszterhelyettes előadói beszéde az Országos Népművelési Konferencián, 1970

(Részletek)

. . .

Azért tartjuk elsőrendü kérdésnek a közmüvelődés korszerü értelmezését, mert ugy véljük, hogy az egységes felfogás és rendszer teszi lehetővé a közmüvelődés általános felvirágoztatását, továbbfejlesztését általában és az egyes konkrét kérdések megoldását is. A közmüvelődés uj, korszerü szocialista koncepciója szemléletváltozást követel a terület valamennyi munkásától és mindazoktól, akiknek szivügye a nép müvelődése. Nem egyszerüen arról van szó, hogy korszerübbé tegyük, vagy az élethez igazitsuk a közmüvelődést, hiszen az ma is időről időre megujul, és keresi a társadalom követelményeinek legmegfelelőbb formákat. Nem is csak arról van szó, ami vitáink egyik örökké visszatérő, reális kérdése volt, hogy adjuk meg a közmüvelődésnek a közéletben – politikai, gazdasági és erkölcsi tekintetben – azt a megbecsülést, amit méltán megérdemel, hanem arról, hogy szervesebben illesszük be a szocializmus épitésének összefüggő nagy láncolatába.

A tézisekben kifejtett koncepció kiindulópontja az, hogy a társadalom is többet követel a közmüvelődéstől, másrészt a közmüvelődés is többre képes, és kellő feltételek esetén nagyobb hatásfokkal tudja szolgálni a szocialista épités ügyét.

A közmüvelődés társadalmi kötései régtől ismertek és élők. A közmüvelődés a legtöbbször a régi századokban is tudatosan vállalta a nép szolgálatát, ügyének segitségét. Ma sem az a probléma, hogy a közmüvelődés különféle területei huzódoznak ettől a feladattól. Igaz, az elmult években a közmüvelődés egyes intézményeinek – müvelődési otthon, szinház, tömegkommunikáció – tevékenysége a társadalmi haladás szempontjából sokszor alacsony hatásfokuvá lett. A fő probléma azonban mégis az, hogy a közmüvelődés ilyen szerepét éppen azok nem tartják számon, nem elemzik alaposan, akik a társadalmi feladatok megoldását szervezik, irányitják. Az indokolt igényeket nem követi a megoldás rendszeres segitése, a közmüvelődési tevékenység tervszerü felső irányitása.

A közmüvelődés az általános tömegpolitikai munka része is. Politikai feladatai nem mások, mint általában a politikai ismereteket terjesztő, a politikai állásfoglalásokat szervező, a politikai célok megvalósitásáért harcoló többi intézményé, szervezeté. Eszközei azonban igen sajátosak és gazdagok. Lenin sokszor beszélt arról, hogy az ugynevezett politikai népmüvelés nem csupán arra való, hogy a kommunizmus ideológiáját és eszméit megismertesse az emberekkel, sokkal inkább arra, hogy segitse a gyakor-

latban alkalmazni és alkalmaztatni a kommunizmust. A közművelődésnek éppen ebben van az ereje. Ez abból következik, hogy társadalmi mozgalom, hogy benne egyesülnek az általános társadalmi célok a helyi viszonyokra való alkalmazással, az irányitottság az öntevékenységgel. A közművelődés a politikát életközelbe tudja hozni.

. . .

Következik igy, hogy a közművelődés konkrét politikai feladata nem egyszerüen a politikai ismeretterjesztés, hanem ennek, valamint sajátos, az emberek öntevékenységére és egyéni érdeklődésére épitő közösségi formáinak felhasználása a szocialista demokrácia erősitése érdekében.

. . .

Ettől erősödik a közösség sorsának javitásáért élő szellem, a köz szolgálatának vállalása, a nagy közösség: a haza segitése, a szocialista demokrácia. A közművelődés eszményképe nem általában a müvelt ember, hanem a müveltségét a köz és önmaga javára felhasználó, alkotó ember. Nem kétséges, hogy a szocialista tartalmu politizálás és aktiv tevékenység erősitése érdekében még sokat kell tennünk.

A közművelődés politikai funkcióival kapcsolatban felmerült az a kérdés: mit tett és mit kell tenni a közművelődésnek a munkásosztály müveltségének emeléséért. A párt 1956 után rendszeresen foglalkozott a munkásosztály általános, köztük kulturális problémáival. Megállapitották, hogy – többek között – kulturális területen is sokkal többet kell tenni, mint eddig tettünk. Legnagyobb "fehér foltunk" a parasztság, főleg a tanyavilág gondokozó problémái mellett sokszor el is feledkeztünk a munkásmüvelődés sulyos fogyatékosságairól. A munkásmüvelődés fő gondozói az állami szerveken kivül a szakszervezetek. A szakszervezetek kulturális tevékenysége az elmult években erősödött. A SZOT Elnöksége nemegyszer foglalkozott általános kulturális problémákkal, a munkásosztály müvelődésének helyzetével, s a müvelődés, illetve a közművelődés egyes részproblémáinak megoldásáról is határozott. A SZOT ápolja a magyar és a nemzetközi szakszervezeti mozgalom forradalmi hagyományait. A munkásosztálynak ahhoz, hogy a hatalmat birtokolni, az ország, a nép, a nemzet sorsát okosan irányitani tudja, korszerü müveltséggel kell rendelkeznie. A szakszervezetek kulturális tevékenysége ennek megfelelően sokszinü, és bár nem eleget, mégis sokat áldoznak a munkások müvelődésének fejlesztésére.

. . .

A munkásosztály müvelődési állapota közvetlen politikai kérdés. A közművelődésnek is többet kell tennie azért, hogy a munkásosztály vezető szerepe a müvelődésügyben határozottabban és következetesebben érvényesüljön. A munkások általános és szakmai müveltsége az utóbbi években nagy-

mértékben fejlődött, tények, számok mutatják azonban a sulyos lemaradást is. A munkások izlésvilága gazdagodott és korszerusödött, azonban az elmaradottságok itt is ismertek, a szakadás nagy. De nem kétséges, hogy a muvelt munkás: szocialista jelkép. A szocialista brigádban munkát, kulturát és életmódot kommunista módon értő ember: szocialista személyiség. Ha valahol, akkor éppen a munkások között kellene, hogy számosan legyenek, akiknek a kultura, a muvelődés is dicsőség dolga, és akiket ezért is becsülnek. Az ilyen embereket példaként állitani értelmes feladat. Mindez a kozmüvelődés egyik legfontosabb politikai vonatkozása.

Bizonyos, hogy a termelés és a kozmuvelődés kapcsolata volt a legforrongóbb, ment át a legtöbb változáson az elmult években. Ez összefügg a tudományok eredményeinek gyorsuló termelési alkalmazásával, a tudományos-technikai forradalommal, a gazdasági reform következményeivel, főként azonban a szocialista társadalom gazdasági erősödésével.

A munkásosztály számára a munkahely régebben is a muvelődés fontos területe volt. A forradalmi változás itt – természetes szocialista vivmány-ként –, az, hogy ilyen utra lépett a mezőgazdasági lakosság, a parasztság is. A munkahely muveltségfejlesztő szerepe közvetlenül és közvetve mindig nagy volt, és egyre novekszik. Novekszik, mert a munka korszerubb, a munkaeszközök fejlettebbek, az emberektől nagyobb szaktudást és hozzáértést kovetelnek.

...

A muvelődés szempontjából a munkahely – most már nemcsak az ipari, hanem a tsz-munkahely is – alapvető bázissá válik.

...

A kozmüvelődésnek alapvető feladata az ember termelőmunkájának segitése. A probléma kettős: hogyan tud a közmuvelődés az egyes területeken most bekövetkezett bizonyos pangáson tuljutni, s hogyan tudnak a termelést irányitó központok célszerübben gazdálkodni, számolni magával a müvelt és muvelődő emberekkel.

...

Az ember általános és szakmai müveltsége, életmódja, szórakozása nemcsak mint eszközt követeli a politikai vagy muvészeti ismereteket és öntevékenységet, hanem mint önálló tényezőket az ember minden oldalu fejlődésében. Csak a muvelt ember lehet harmonikus, mert aktiv tagja az uj szocialista társadalomnak.

Az utóbbi években, sajnos csokkent a muvelődő ember társadalmi tekintélye és elismertsége. Tul vagyunk azon, hogy kifogásoljuk a jobban végzett munkával szerzett autót, vikendházat meg az anyagi kultura számos

más, a művelődést is elősegitő eszközét. De mégis: a példakép, akire ma sokan felnéznek, inkább a jól kereső, mint a széles müveltségü, a mások fejlődését is segitő ember. Pedig mindaddig, mig a művelődés nem számit dicsőség dolgának az egész társadalomban, messze vagyunk a céltól. Bizonyos, hogy ehhez a művelődés és az egyén anyagi érdekeinek határozottabb összhangját is meg kell teremteni.

...

Növekszik az emberek szabad ideje. A tézisek talán tulértékelik ezt. Alig több mint egymillió ember dolgozik ma még csak szabad szombatokkal. Növekvő szórakozási és kulturálódási igényeik régóta ismertek. Az ilyen igények nőnek, ha a szabad idő ma még nem igazi, nem teljes is, mert kulturált felhasználása nem vált még társadalmi szokássá. Hogy a közmüvelődés nem tudott felkészülni az uj igények kielégitésére – hiszen nem tudtuk például megvalósitani, hogy könyvtáraink ehhez a helyzethez igazodjanak –, azért baj, mert a kitáruló lehetőségek talán hasznos, de mégis könnyedebb vagy csak - könnyed formák felé fordultak. A befolyásolás ilyen körülmények között nehezebb lesz. A szabad időben szokássá tenni a kulturálódást – nem egyik napról a másikra megvalósitható feladat. Nemcsak szervezeti és anyagi intézkedéseket kiván – sok milliósokat –, hanem uj formákat is, amelyeket majd maga a mozgalom teremt meg, de tervszerüen keresni-kutatni kell őket.

...

Ha igaz az, hogy a közmüvelődés ilyen közvetlenül össztársadalmi feladatok megoldásának eszköze is, abból következik, hogy a továbbfejlesztés kulcskérdése a közmüvelődési tevékenység céltudatosságának, társadalmi méretü tervezésének fokozása, hatókörének bővitése, a szocialista forradalom további kivontakoztatása, a szocializmus épitése érdekében. A céltudatosabb, tervszerübb közmüvelődési tevékenység természetesen ennek minden oldalára, tartalmi, szervezeti, anyagi és személyi oldalára is vonatkozik. A céltudatos, társadalmilag tervezett munka mindenekelőtt azt követeli meg, hogy a közmüvelődés minden ága – az ugynevezett hagyományosak éppugy, mint a legmodernebbek – következetesen és határozottan, az össztársadalmi feladatokkal összhangban, azok megoldása érdekében és egységesen dolgozzon. Ez a szemlélet a szocialista forradalom győzelme óta kialakult, de máig sem tudott általánossá és hatékonnyá válni.

Ez megköveteli a közmüvelődés társadalmi tervezésének további javitását, a tervezés magasabb szintre emelését. A tervezésnek a közmüvelődés minden ágát át kell fognia, mert csak ekkor lehet hatékony. A müvelődés egyes területei közül természetesen leginkább tervezhető az oktatás és a tudomány. Bár a közmüvelés – mint általában a kultura – nagyon bonyolult terület, tervezése nemcsak lehetséges, hanem szükséges is. A tervezésnek

— mint az másutt is van — a tények többé-kevésbé tudományos felmérésére, a szükségletekkel való egybevetésére s a lehetőségek számbavételére kell épülnie. Számot vetve mindazzal a bonyolultsággal, ami a művelődésnek ezen a területén is jelentkezik, s ami a céltudatosabb, tervszerűbb tevékenység során sokszor a sematizmus, a bürokratizmus veszélyét idézi fel, mégis azt kell mondani, hogy mi sem károsabb itt, mint a valóságos társadalmi mozgalmat — ami a közművelődés alapeleme, s amit erősiteni kell — azonositani a spontaneitással.

A céltudatos, társadalmilag tervezett közművelődés csak ugy valósitható meg, ha társadalmilag elismert és szabályozott követelményrendszere alakul ki. Ennek kiindulópontja a megfelelő közművelődési normarendszer kidolgozása, ha azt az előbbi értelemben, nem szük szakmai normákként fogjuk fel. Ennek tartalmaznia kell az össztársadalmi és helyi méretekre is meghatározott intézmény-ellátottsági normákat, a lakosságszámnak és a településtipusnak megfelelően. Reális követelményeket kell életbeléptetnie a közművelődési intézmények (elsősorban a lakossággal közvetlen és élő kapcsolatban levő intézmények) felszereltségét, anyagi és személyi ellátottságát illetően. Végül bizonyos tartalmi követelményeket is meg kell fogalmaznia a normarendszernek, amelyek a szocialista társadalom természetes, elengedhetetlen követelményei.

A közművelődés céltudatos, társadalmilag tervezett irányitásának lényeges eleme a tudományos bázis. A kor követelménye — s a szocializmusé még inkább —, hogy a társadalmi folyamatokat tudományos alapon elemezzék, tervezzék és irányitsák. Ez a magyar közművelődésben ma még nincs biztositva. Pedig enélkül nincs helyes irányitás! Hogy ez a régóta égető probléma eddig nincs megoldva, annak számos oka van. A megoldás most már semmiképpen sem tür halasztást. Az is előrelépés lenne, ha a hasonló jellegü szociológiai, tudományos módszertani tevékenységet folytató intézmények, munkacsoportok — dolgozzanak azok akár a filmnél, a tévénél vagy a könyvtárügyben — szorosabban együttmüködnének. Sem az ilyen együttmüködés, sem általában a kifejezettebb értelemben vett módszertani munka és felmérő tevékenység fokozása nem pótolja azonban az elméleti kutatómunkát.

A közművelődés céltudatos és tervszerü jellegének fokozása — mint erre majd még visszatérek — nem szabad, hogy a legcsekélyebb mértékben is csökkentse a közművelődés mozgalmi jellegét, azt, hogy benne — a közoktatás mellett — tömegeket átfogóan érvényesül az egyes ember öntevékenysége. De a szocializmusban a társadalmi mozgalom is szervezett, egyesül benne a legmagasabb foku demokrácia a központi tervszerü irányitással. Végül is az egyes ember művelődésének is csak akkor van igazán értelme, ha céltudatosság és tervszerüség érvényesül benne.

A tézisekben kifejtett uj koncepció nemcsak a közművelődés mai össztársadalmi szerepét kisérelte meg értelmezni, de másként fogja fel, mint korábban, magát a közművelődést is. Másként értelmezi összetevőit, egyes ágainak kapcsolatát, viszonyát a művelődés más területeihez.

A közmüvelődésnek korszerünek kell lennie. Ez mindenekelőtt korszerü szemléletben, felfogásban jelentkezik, azonkivül módszerekben, a kibontakoztatásához szükséges feltételek elegendő voltában és sok más dologban. A korszerüség legfőbb jegye azonban – sok-sok vita eredménye volt ez – mégiscsak a szocialista tartalom: a szocialista eszmék terjesztése tudománnyal és müvészettel, a szocialista demokráciával összefüggő és az azt segitő szocialista módszerek és formák terjesztése és erősitése. A szocialista eszmei tartalom, a szocialista jellegü formák mutatják, hogy a nép müvelődése szerves része a szocialista társadalom épitésének.

Az eddiginél jobban kell figyelnünk a közmüvelődés és a müvelődés más területeinek kapcsolatára. Ennek igen sok vonatkozása van, amiről a tézisek szólnak. Ezek egyike kétségkivül a közmüvelődés szelektáló igényében jelentkezik. Ha a közmüvelődés szerepét arra szükitenénk le, hogy válogatás nélkül közvetitse azt, amik az oktatás, a tudomány, a müvészet termel, eredeti funkcióit tagadnánk meg. A közmüvelődésnek határozottan és egyértelmüen közvetitenie és szolgálnia kell a néptömegek igényét. De az igény kielégitését megelőzi a fejlettebb izlésre, a több tudásra való nevelés. Mégis, az ember, a nép – akinek a kultura szolgál – a munkában, a politikai harcban, a napi gyakorlatban él, s tapasztalatai nem alacsonyabb rendüek, csak mások, mint az oktatásé, a tudományé, a müvészeteké. Nem jól tette a közmüvelődés, ha engedett az alacsony izlésnek meg a giccsnek – néha anyagi okoktól is kényszeritve – másrészt, ha bátortalan volt közvetiteni az egyszerü embernek nem ismerethiányból vagy konzervativizmusból, hanem gazdag élettapasztalatból eredő ellenérzését a sokszor talmi és hamis ellen. A közmüvelődés szerepe itt kettős: szelektálni lent és felfelé. Fejleszteni a nép izlését, harcolni a nem szocialista eszmeiség ellen.

A szocialista eszmeiség határozottabb érvényesitése a közmüvelődés olyan feladata, amit a párt és a kormány müvelődéspolitikája alapján vállalnia kell. A szocialista eszmeiség követelése a közmüvelődés számára elsőrendü feladat. Konferenciáink időpontja, téziseinek elkészitése egybeesett azzal a párt helyes politikája nyomán kialakuló közhangulattal, hogy a müvészetekben is kell és lehet erősiteni azt, ami korszerü és szocialista. Jó, hogy látjuk, mit alkot és néha milyen magas müvészi fokon a nyugati irodalom és müvészet, de ez számunkra nem járható ut. A müvészetek valamenynyi ágának alapvető törvényszerüsége a kisérletezés, a közdelem a kornak megfelelő formákért, amelyek hatékonyabban tükrözik a szocialista valóságot. De ha a kisérletek között elvész a lényeg – hogy ti. mindez a nép magasabb kulturájáért van –, ha a kisérletek öncéluvá lesznek, és az alkotók elfelejtik a müvészetek alapfunkcióját: a nép szolgálatát, akkor a közmüvelődés nem sokat kezdhet velük.

A viták során gyakran helytelenül szembeállitották az oktatást a közmüvelődéssel. Akinek a közmüvelődés szivügye, tudnia kell, hogy a müvelődés alapja az általános oktatás. Sem politikailag, sem tartalmilag, sem anyagiakban nem lehet és nem szabad a közmüvelődést szembeállitani az oktatással.

...

A tézisek nagy figyelmet forditanak a televizió szerepére. Megkisérelték kritikus szemmel elemezni nagy lenditő erejü munkáját. A televizió közmüvelődési tevékenysége és felelőssége alig tulbecsülhető. Sok ember számára talán a legfőbb orientáló forrás. Müveltséget, kulturát visz oda, ahol olyan sose volt, s amit közvetit, az általában jó. A televizió nemcsak maga közvetit kulturát tudományos, politikai, müvészeti ismeretterjesztő sorozataival, irodalmat, drámában, tévéjátékban és egyéb formákban, de szinte saját határait tullépve segitette és segiti az egyes ember önmüvelődési tevékenységét is.

...

Hogy a közmüvelődés ma még nem foglalja el megfelelő helyét a müvelődéspolitikában, annak egyik szembetünő és sajátos jegye, milyen mostohán kezeli a magyar sajtó ezt a területet. A tézisek egyértelmüen leszögezik, hogy alig van a sajtó kritikáinak közmüvelődési aspektusa; ritkák az olyanfajta kritikák, amelyek a néptömegek szempontjából és közérthetően értékelnék a müveket. Sajnálatos tény, hogy napilapjaink nagyobbrészt idegenül tekintenek a közmüvelődésre. Még leginkább a Népszava, a Magyar Hirlap foglalkozik rendszeresen ilyen témákkal. Egy-egy csak néhány ezer embernek szóló regényről sokszor több kritika jelenik meg, mint a közmüvelődés számottevő akcióiról, nem szólva arról, hogy az előbb emlitett kritikák sem veszik számba: kinek és miért irják e könyveket. A müvészeti kritika pedagógikus inditékai mintha az utóbbi időben elhalványodtak volna. Ameddig nem szüntetjük meg a müvészeti kritika befelé fordulását, csak szakmabelieknek szólását, addig alig beszélhetünk a kritika közmüvelődési funkcióiról.

...

Ha nagyok – mert azok a közmüvelődés iránti társadalmi igények, csak akkor felelhet meg nekik a közmüvelődés, ha feltételei javulnak. A közmüvelődés követel is. Elsősorban azt, hogy tekintsük nagy jelentőségü társadalmi ügynek. Ez mindenekelőtt egységes koncepciót, szemléletváltozást kiván, azután azt, hogy mint a müvelődéspolitika önálló része foglalja el méltó helyét a párt politikájában. Ez elsősorban elvi dolog, annak a tudatositása, hogy a közmüvelődés a párt politikájának különlegesen fontos része. Azt követeli, hogy ennek megfelelően a párt-, a tanácsi és társadalmi szervek, üzemek és vállalatok tekintség állandó kötelességüknek dolgozóik müvelődési helyzetének rendszeres elemzését, a közmüvelődés egyes részterületeinek alapos vizsgálatát éppugy, mint ahogy azt a társadalmi élet más területeivel – a politikával, a gazdasággal, a honvédelemmel stb. – teszik. A közmüvelődés ügyét előbbre vinni csak a párt, a pártszervezetek és pártmunkások segitségével lehet.

Ha a közművelődés ügyét fontos társadalmi ügynek tekintjük, hivatásos munkásainak szakmai műveltségét emelni elengedhetetlen feladatunk. A tézisek szólnak a könyvtárosok, művelődésiotthon-igazgatók és más szakemberek képzési szinvonalának emeléséről. Szólnak a továbbképzésről. Ha valahol, itt igaz, hogy "a jó pap holtig tanul". De soha nem lesz Magyarországon korszerű közművelődési felfogás, szemlélet, ha nem tudjuk világosan megértetni, hogy a művelődés elsősorban nem a könyvtárosnak, nem a művelődésiotthon-igazgatónak, nem a muzeumigazgatónak, nem a Televizió elnökének az ügye, hanem mindenekelőtt azoké, akik az emberekkel dolgoznak, akiknek munkáját a társadalom érdekében számbaveszik, irányitják. Ameddig nem lesz általánossá az a szemlélet, hogy nem a tiszteletdijas könyvtáros, nem az alig fizetett művelődésiotthon-igazgató a felelős azért, hogy egy termelőszövetkezet vagy egy üzem munkásai mennyire műveltek, szocialisták, munkájuk mennyire eredményes ezek következtében, hanem a termelőszövetkezet elnöke, az üzem, a vállalat, a szövetkezet igazgatója – addig alig-alig fogunk tulmenni a válságelméleteket emlegető vitákon. Felismerni, hogy ez a termelési egységet irányitó vezető érdeke, dolgozóinak érdeke, hogy objektiv tényező – erre van szükség. Ugy gondolom, hogy ez a korszerű közművelődési koncepció egyik kulcskérdése.

...

A közművelődés aktiv bázisa mindig az értelmiség volt. A magyar értelmiség századokra visszamenően büszkélkedhet azzal, hogy értette a közművelődés nagy társadalmi jelentőségét, hogy értette: a műveltebb népért való harc az értelmiség méltó hivatása. Korunk bonyolultabb, mint az előzők voltak. A célok nem változtak, megvalósitásuk feltételei azonban javultak. Értelmiségünk számban nőtt, szakmában szélesedett, csaknem átfogja még a falun is társadalmi életünk egészét. Mint kedvező közművelődési lehetőség, ez fejlődésünk természetes következménye. Ha a közművelődés eredményeiről szólunk, nem lehet nem beszélni arról, hogy ebben a párt politikáját megértő, támogató értelmiségnek különleges szerepe van. Nem lehet nem beszélni arról, hogy a TIT-ben, a METESZ-ben és másutt tömörült értelmiségiek áldozatos munkája mit eredményezett. Mégis, az utóbbi időkben – az anyagi érdekek érthető erősödése miatt még némi fáradtság következtében – az értelmiség aktiv közművelődési tevékenysége csökkent. Talán a területen élő sok bizonytalanság következtében is.

...

Fiatalságunk sokkal műveltebb, mint mi voltunk az ő korában. Kár, hogy sok irányu aktivitásában az utolsó helyek egyikén áll a mások, a nép, a tömegek kulturájának és művelődésének emeléséért vivott harc. Ez mindenekelőtt a fiatal értelmiségre vonatkozik. Pedig hagyományaink e tekintetben nem rosszak. Egyetemeink ifjusága – majdnem 60 000 ember – mi mindent tehetne a közművelődés támogatása érdekében!

A közmüvelődés olyan megbecsülést kér, amilyet tevékenységével kiérdemel. A közmüvelődés munkásai a pártpolitika végrehajtásának különleges fontos posztjain dolgozó emberek, s akik őket nem becsülik – politikailag, erkölcsileg és anyagilag –, azok nem értik a kommunista politikát.

...

A közmüvelődés kéri nagy anyagi gondjainak megértését és orvoslását. A közmüvelődés a falukon, tanyákon, külterületeken él és dolgozik. Tudja, hogy az irreális anyagi követelések – müvelődési otthont oda, ahol az oktatás feltételei sincsenek meg, ahol az egészségügyi ellátást is most épitik ki – károsak. Ezek nélkül alig lehet müvelődés. Gondjainkról a tézisek szólnak. Hogy csak egyet emeljek ki: a közmüvelődésnek több segitséget kell kapnia a fehér foltok felszámolásához. A fehér foltok, amelyeket évek óta ismerünk és emlegetünk, alig-alig tünnek el nagyon erős központi, állami és társadalmi erőfeszitések nélkül.

...

A közmüvelődés "válságáról" – éppugy, mint annak idején is és ma is a pedagógia, az oktatási rendszer válságáról vagy reformjának szükségességéről – szerte a világon viták folynak. A közmüvelődésben is, mint az oktatásban, elsősorban a szocialista országokban keresik az uj tartalmat, az uj formákat és módszereket, de a kapitalista országokban is egyre több a vita a közmüvelődés értelmezéséről, tennivalóiról. Emögött nyilvánvalóan nem egyes emberek szubjektiv elégedetlensége huzódik meg, hanem valóságos társadalmi-politikai igények.

...

A magyar közmüvelődésügy nincs válságban, mert eredményei nagyok, mert a megujulásra irányuló törekvések állandóak. A mostani konferenciánkra megérett azon igény, hogy átfogó tervet dolgozzunk ki a továbbfejlesztésre, ugyancsak életképességét igazolja. Elvetettük a válságelméletet, de tudtuk, ha nem készül átfogó program, ha nem teszünk – és gyorsan –, előidézhetjük a válságot.

...

A közmüvelődés sajátosságai – szemben a müvelődés más, oktatási, tudományos, müvészeti területeivel – elég jelentősek. Jók is, meg rosszak is. Lehetséges, hogy a közmüvelődés egyszer annyira tervezhető lesz, mint az oktatás, ma még nem az. Ez nehézség, de más tekintetben, mert élő társadalmi mozgalom, előnyei is vannak. A tézisek azt az álláspontot rögzitették, hogy társadalmunk fejlődésének általános tendenciájával összefüggésben

itt is növekszik a helyi államhatalmi és társadalmi szervek, különösen a tanácsok szerepe, másrészt ugy vélték, hogy elvi és módszertani kérdésekben a központi állami irányitás szerepét kötelességünk növelni és erősiteni. A tervezett közigazgatási reform elképzelései e tekintetben egybeesnek elképzeléseinkkel: országosan és helyileg is egyesiteni kell a társadalmi szervek teljes mértékü demokratizmusát a központi állami, illetve a helyi tanácsi irányitás elvi és módszertani irányitásának fokozásával. Az OKT-nak a müvelődésügyi miniszter elköletével való müködése ugyancsak lehetőséget teremt az általánosabb, egységesebb ellenőrzésre, beszámoltatásra, közös eszmei, szervezeti és anyagi akciók megvalósitására, elsősorban a többi tárcák, állami szervek tekintetében. Meg kell majd vizsgálni, és az igényeknek jobban megfelelővé kell alakitani a Müvelődésügyi Minisztérium belső szervezetét is.

Általános követelmény volt – először a SZOT 1968-as plénumán hangzott el, majd a Pest megyei képviselők javaslata volt az Országgyülés Kulturális Bizottságának – a közmüvelődési törvény megalkotása. Ez a kérdés már hosszu évekkel ezelőtt foglalkoztatta a minisztérium vezetőit is. A korszerü közmüvelődési törvény megalkotása azonban bonyolult és nehéz feladat, bizonyos feltételei vannak. Ezek között a tartalmiak eléggé ismertek, nem lehetnek mások, mint a párt általános politikájának elvei, hiszen ezeket a néppel együtt, annak egyetértésével és követelésére alakitotta ki a párt. A szervezeti és anyagi követelmények azonban egyrészt meglehetősen sajátosak ezen a területen, ezért ugy gondoljuk, hogy a legelső lépés a közmüvelődési normarendszer kialakitása lesz.

• • •

A meglevő – a könyvtárakról, a müvelődési otthonokról stb. szóló – jogszabályokat is korszerüsiteni kell. Ilyen munkálatok után lehet csak korszerü közmüvelődési törvényt létrehozni, és nyilván ez a következő feladat. Szerepelnie kell ebben a közmüvelődés tudományos kutatására hivatott intézet, csoport legfőbb feladatairól szóló elveknek is.

Közben elő kell készitení a közmüvelődés szakmai felügyeleti rendszerének a létrehozását is. A megyei vezető intézmények képviselőiből álló kollégium megfelelő szakmai segitséget adhat a tanácsi vezetésnek az általános közmüvelődési felügyelethez. Nem véletlenül számitjuk e kollégium tagjai közé az oktatásügy, a megyei müvészeti intézmények és a megyei sajtó képviselőit. Ez a közmüvelődés korszerü felfogásának szükségszerü következménye, és minden érdekelt számára hasznos dolog. A konkrét szakmai felügyeletet a megyei szakintézmények megbizottjai, maguk az intézmények láthatnák el. Ennek bevezetésére az uj tanácsi törvény megjelenése után kerülhet sor. Ennek megfelelően tovább kell fejleszteni a központi módszertani intézmények tevékenységét is.

Ugyancsak sürgős feladat az állami, társadalmi szervek speciális közművelődési feladatainak kidolgozása.

A következő feladat a közművelődés tudományos bázisának megteremtése, valamint a közművelődési szakemberek képzési és továbbképzési rendszerének finomitása és továbbfejlesztése.

...

(Országos Népmüvelési Konferencia 1970. Röviditett jegyzőkönyv Bp. 1970. ONT. 13-25 l.)

Az MSZMP Központi Bizottsága Politikai Bizottságának határozata a televízió munkájáról

(Részletek)

. . .

A Politikai Bizottság 1966. május 23-i ülésén megtárgyalta és jóváhagyólag tudomásul vette a TV munkájáról készített alábbi jelentést:

. . .

A Televizió az utóbbi években a párt agitációs, propaganda- és kulturális nevelőmunkájának szerves részévé és egyik leghatásosabb politikai eszközévé vált. Népszerű, szeretik, műsoraiban sok az ötlet és a kezdeményezés. Sokak számára a tájékozódás fő forrása. A műsorok segitették a párt politikájának milliós tömegekhez történő eljuttatását, a nézők politikai tájékozódását, művelődését, szórakozását. Nőtt a televizió politikai hatékonysága, bár elmarad a lehetőségektől és a követelményektől.

A Televizió kialakult műsorrendszerében a három terület: a politikai műsor, a népművelés és a tömegszórakoztatás szervesen kapcsolódik egymáshoz.

. . .

3. A tömegszórakoztatás a televizió műsorpolitikájának legösszetettebb és egyben legtöbb problémát magában hordozó területe. A művészeti és szórakoztató műsorok az utóbbi években fejlődtek. Az irodalmi műsorok, a TV-játékok, TV-filmek és szinházi közvetitések eredményesen járultak hozzá az emberi kultura nagy értékeinek megismertetéséhez és fontos izlésformáló funkciót töltenek be. Növekedett az összetett szórakoztató műsorok mennyisége is. Részben népművelési, részben ifjusági műsorok, de a tömegszórakoztatást is igényesen szolgálják a különböző ifjusági vetélkedők.

A műsormunka a tömegszórakoztató tevékenységben tükrözi leginkább a kulturális élet ismert ellentmondásait. Sok problémát okoz az is, hogy a műsorokat vegyes összetételű, több milliós közönség nézi. A legellentmondóbb igények jelentkeznek és az izlésbeli különbségek sok esetben politikai nézetekként csapnak össze. Ez fékezően hat az alkotógárdára. Befolyásolja a munkát a TV-ben dolgozók szemlélete is. Hatnak a Televizió munkatársaira a kulturális és művészeti élet különböző áramlatai, ami a műsorokban sznobságban, értelmiségi orientációban, különféle divatos nézetek követésében nyilvánul meg. A témaválasztásnál, az anyagok elbirálásánál esetenként tul nagy sulyt kap a közvélemény fogalmának helytelen értelmezése, az olcsó

sikerre törekvés. Nem elég tudatosan törekszenek arra, hogy a Televizió müsoraival ne csak kiszolgálja, hanem fejlessze is a tömegek kulturális igényeit.

. . .

A Politikai Bizottság tudomásul vette és helyesli a TV munkájának megjavitására kidolgozott alábbi feladatokat:

1. A politikai müsorok közül mind tartalmában, mind szinvonalában elsősorban a belpolitikai munkát kell javitani. Szünjék meg az a visszás helyzet, hogy a belpolitikai müsorok tartalmilag és képileg elmaradnak a Nyugatról származó anyagok mögött. Rendszeressé kell tenni a belpolitikai kommentárt. Ki kell alakitani a belpolitikai kommentárok körét. A Televizió következetesen támogassa a közgazdasági szemléletre való nevelést, a dolgozó ember megbecsülését, a munkaerkölcs alakitását, a közélet tisztaságáért folyó harcot. Erősitse a tömegekben a szocialista hazafiságot, és munkájában jobban használja fel szocialista forradalmi és haladó hagyományainkat is.

Rendszeressé kell tenni a Televizióban a párt- és állami vezetők szerepeltetését. A Televizió adjon az eddiginél több nyilvánosságot a párt- és állami vezetők különböző megnyilatkozásainak és ezzel is gazdagitsa a politikai müsorokat.

A pártoktatásban javitsa a Televizió az előadások képszerüségét és ezzel növelje azok hatékonyságát.

A Televizió tegyen további erőfeszitéseket a szocialista országok propagandájának megjavitására. Az eddiginél szinvonalasabban és mennyiségileg is nagyobb terjedelemben mutassa be a szocialista országok dolgozó embereinek mindennapi életét, erőfeszitéseit, örömeit, gondjait. Események és önálló témák feldolgozására küldjön saját forgatócsoportokat a szocialista országokba. Ezek mutassák be hitelesen, érzelmekre hatóan a szocialista országok népeinek életét, a szocialista épités feladatainak nagyszerüségét. Adjon több szovjet és más szocialista országból származó tudományos és természetfilmet.

A kapitalista országokból származó anyagok válogatásánál a frisseség ne szoritsa háttérbe a pártos mondanivalót. A Televizió tegyen meg mindent annak érdekében, hogy eloszlassa a Nyugatról táplált illuziókat, antiimperialista propagandájában adjon hiteles képet a kapitalista országok munkásainak, népeinek életkörülményeiről, harcairól, a kapitalista világ belső ellentmondásairól. Ennek érdekében a rövi külpolitikai hirmagyarázatokon kivül adjon alaposabban elemző, érvelő, a társadalmi hátteret és erőviszonyokat is bemutató külpolitikai publicisztikát. Rendszeresitse a heti bel- és külpolitikai összefoglalókat.

2. A népmüvelési müsorok világnézetileg legyenek egyértelmüek és segitsék jobban a tömegek kulturálódását. A népmüvelés valóban a tömegek

müvelése legyen és mellőzzön mindenféle intellektuális arisztokratizmust, kerülje a puszta lexikális ismeretek céltalan hajhászását.

Ki kell alakitani mind tartalmilag, mind formailag a 14-20 éves fiatalok müsorait. Az ifjusági müsorokban megfelelő témaválasztással és terjedelemmel foglalkozzanak a munkás- és parasztfiatalok életével. A KISZ-szel kapcsolatos müsorok tükrözzék jobban a mozgalom politikai jellegét.

Az iskolatelevizió adásait tovább kell fejleszteni. A legjobb előadók, a legkorszerübb eszközök felhasználásával segitse az általános iskolai és a felnőttoktatást. Az illetékes párt-, ifjusági és állami szervekkel együttmüködve folytasson kisérleteket a TV-nek a szakmunkásképzésbe történő bekapcsolása érdekében.

A Müvelődésügyi Minisztérium és intézetei adjanak meg minden segitséget a Televizió népmüvelő munkájához. Elemezzék a TV tömegkulturális tevékenységét, és biztositsák a koordinációt a Televizió és a népmüvelés egyéb intézményei között.

3. A tömegszórakoztató müsorok fejlesszék a tömegek kulturális igényeit. A müsorok szerzői és készitői vegyék figyelembe, hogy a Televizió több milliós közönséghez szól, és ne tegyenek semmiféle politikai engedményt.

Helyes a játékfilmek számának csökkentése és az a törekvés, hogy a kieső mennyiséget saját készitésü produkciókkal pótolják, és növeljék a TV-játékok számát. A Televizió tegyen lépéseket annak érdekében, hogy mint rendelő befolyásolja a szerzők és alkotók munkásságát. Bátrabban támaszkodjon az ország neves és ismert szerzőire, müvészeire. Foglalkoztassa a fiatalokat, a vidék iróit, müvészeit, ujságiróit, bizza meg őket időnként önálló müsorok szerkesztésével is. Az eddiginél következetesebben keresse és használja fel a müvészileg értékes szocialista filmalkotásokat. A Müvelődésügyi Minisztérium vizsgálja meg annak lehetőségeit, hogyan tudná a TV gyorsabban bemutatni a politikailag fontos filmeket és szindarabokat. Helyes a TV törekvése, hogy a vidéki szinházakat és együtteseket is felhasználja a közvetitések számának növelése érdekében.

A politikai kabarémüsoroknál tegyenek további lépéseket a szinvonal emelése érdekében. Csak jó és politikailag is hasznos müveket fogadjon el a Televizió és a mennyiségi csökkentés árán is számüzzön müsoraiból olyan müveket, amelyek politikailag károsak.

A Televizió a tömegek zenei érdeklődésének és izlésének fejlesztésére tudatosan keresse a zenei program gazdagitásának módját és formáit. A könnyüzenénél jó izléssel törekedjék a választék bővitésére.

Nem célszerü a sportközvetitések számának további csökkentése. Továbbra is ügyelni kell arra, hogy az egyes sportágak arányosan kapjanak helyet a müsorokban. A sportközvetitések megválasztásánál minden esetben mérlegeljék a közvélemény érdeklődését és az esemény rangját. Tegyenek megfelelő intézkedéseket, hogy a jövőben a közvetitések ne erősitsenek politikailag káros érzelmeket.

4. Tervszerűbbé kell tenni a kádermunkát, folytatni kell a nem megfelelő munkatársak minőségi cseréjét. A műsorok szerkesztőitől meg kell követelni a nagyobb ideológiai és szakmai kulturáltságot, a politikai éberséget és harcosságot. Az eddiginél magasabbra kell emelni a munkatársakkal szemben támasztott politikai, szakmai, erkölcsi követelményeket.

5. Meg kell tenni a szükséges intézkedéseket, hogy 1968-ban be lehessen vezetni a hatodik adásnapot.

. . .

(A Magyar Szocialista Munkáspárt határozatai és dokumentumai 1963/1966.)

Sándor György

Rádió, televízió – művelődés

(Részletek)

Hogyan értékeljük a rádió és a televizió tevékenységét a népmüvelés szempontjából? Mi ennek a rendkivül szerteágazó müsóráradatnak a hatása, mennyire változtatja meg az emberek gondolkodását, milyen mélyen befolyásolja cselekedeteit, szokásait? Ezekre a sokunkat foglalkoztató kérdésekre keres választ ez a tanulmány.

A rádió, televizió elterjedtségéről, igénybevételéről szóló számok meggyőzően bizonyitják, hogy valóban jelentős eszmei tényezőről van szó. Magyarországon 1968. év tavaszén 2 500 000 rádiókészülék és 1 100 000 televiziókészülék üzemelt. A Központi Statisztikai Hivatal egyik legutóbbi kulturális adatfelvétele szerint a felnőtt lakosság 63%-a állitotta, hogy gyakran nézi a televiziót. Nyilvánvaló, hogy a rádióhallgatók köre még szélesebb. Az eviani Szociológiai Világkongresszuson közzétett nemzetközi időmérleg szerint hazánkban naponta 0,9 órát hallgatnak rádiót és 0,7 órát töltenek a képernyő előtt. A KSH egy régebbi, 1963-as felmérése megállapitja, hogy a készülékekkel rendelkező átlagnéző hetenként 13 órán keresztül nézi a televizió müsorát. A legóvatosabb becslések szerint is csak 10 millió órákban lehet mérni az időt, amelyet az emberek hangszórók és képernyők előtt töltenek egy héten hazánkban. A statisztikusok kimutatják, hogy a munkában és az alvásban töltött időn kivül erre fordítják az emberek a legtöbb időt.

A rendkivül széles közönség nyilvánvalóan nemcsak előnyöket, de igen reális problémákat is gondokat is okoz. Ebben gyökerezik, a különösen polgári körökben sokat vitatott, tömegkultura-elitkultura ellentétpár is. Ez a gond természetesen azokban a kapitalista országokban vetődött fel, ahol a rádió és a televizió mindenekelőtt az üzleti reklám szolgálatában áll.

...

Ezzel eljutottunk a legfontosabb kérdéscsoporthoz. Milyen elvek, milyen meggondolások alapján kell kiválogatni az ismeretek, információk millióiból azokat, amelyeket legfontosabbnak tartunk és amelyeket közvetitünk? Láttuk már, hogy milyen müveltségi szinvonalhoz és milyen igényekhez kapcsolódik a tevékenységünk. Elemezzük most a folyamat másik oldalát, beszéljünk a müsorok tartalmáról, mert a szelektálás mindenféle népmüvelési intézmény tevékenységéhez hozzátartozik. Illuzióra vagy tudatos félrevezetésre vall minden olyan állitás, mely ennek a válogatásnak elvégzését tagadja.

Mi soha nem tagadtuk a tudatos, pártos válogatás elvét, a közlésre kerülő tények, adatok, ismeretek, alkotások feladatát, a szocialista ember formálásának célját. Ez következik abból a marxista megközelitésből, mely szerint a müveltség a társadalmi haladásért folytatott harc eszköze, fegyvere. Ugyanakkor jól tudjuk, hogy a müveltség meghóditása a befogadó oldaláról a személyiség sokoldalu kibontakozását jelenti és ilyen értelemben célja is az emberi tevékenységnek.

A válogatásnál az első rendszerező elv a politikai meggondolás. A rádió és televizió mindenekelőtt politikai intézmény és nemcsak tájékoztató közleményeit, hanem ismeretterjesztő és szórakoztató tevékenységét is meghatározza a politikai feladat, a politikai cél. Ez közelebbről azt jelenti, hogy valamennyi müsor közös törekvése a szocialista tudat alakitása, a dolgozók társadalmi aktivitásának kifejlesztése. Azokra az információkra, azokra az ismeretekre és azokra az alkotásokra van mindenekelőtt szükség, amelyek az embereket szocialista módon tanitják gondolkodni és dolgozni. Nincs helye a müsorban az ellenséges szándéku, a szocializmussal szemben álló, azt tagadó, a dolgozó embert megvető közleményeknek, alkotásoknak.

Ezt a vezető elvet a rádió és televizió általános tevékenységében megtartja. A problémák inkább abban jelentkeznek, hogy ezt a vezető elvet milyen hatásfokon valósitjuk meg, mennyire aknázzuk ki politikai törekvéseink érdekében a rádió és televizió eszközeit, lehetőségeit.

...

Amikor megállapitjuk, a politika elsődleges szerepét a válogatásban, világosan leszögezzük, hogy mit tartunk közölnivalónak és mit nem. Ilyen módon azonban még mindig a válogatásnak milliónyi variációjára van lehetőség. Keresni kell tehát további fogódzókat, amelyek segitségével tovább szükithetjük a kört, illetve kirajzolhatjuk a kivánatosnak tartott törekvéseket.

Itt tulajdonképpen az általános müveltség meghatározásának problémájával kerülünk szembe. Láttuk, hogy milyen széles körnek szól a rádió és a televizió munkája. Gondolni kell a legmüveltebbek és a legelmaradottabbak, a szakirányu érdeklődésüek igényeire is, de a program gerincét csakis azok a müsorok alkothatják, amelyeket munkás-paraszt közösségünknek számunk. Ez pedig az un. általános müveltség terjesztését követeli meg müsorunk zömétől.

...

A kultura müvelőinek és szervezőinek egy része más vonatkozásban is gyanakodva szemléli a tömegkommunikációs eszközök e gyors térhóditását. Gyakran hallani a vitákban ilyen véleményeket: a televizió gondolkodási rest-

ségre szoktat, elvon az igazi kulturától, elősegiti a kispolgári elzárkózást, konkurrenciát jelent a többi művelődési ágaknak stb.

Az első megjegyzés sokkal gyakrabban hangzik el a televizióval, mint a rádióval kapcsolatban. (Tehát az, hogy a televizió gondolkodási restségre szoktat, sorvasztja a fantáziát.) Akadnak, akik az audiovizuális közlést egyszerüen alacsonyabbrendünek tekintik. Polgári pszichológusok bizonyos elméleti alapot is adtak ez alá a nézet alá. Azt állitják ugyanis, hogy az érzékelés, és az észlelés elválasztható folyamat az értelmezéstől, a gondolkodástól. Amig az olvasás az olvasótól aktiv értelmezést követel, addig a képet egyszerüen csak érzékeli az ember, eszerint ez a müvelet alacsonyabb rendü. A marxista pszichológia alapos tárgyismerettel bizonyitja, hogy ez a konstrukció teljességében hamis. (Vö. Rubinstein: Lét és tudat.) Az érzékelés, szemlélés folyamatát nem lehet mereven elválasztani a gondolkodástól. A képek szemlélése esetében ugyanugy szükség van az analizáló és szintetizáló tevékenységre, tehát a gondolkodásra, mint az olvasásnál.

A másik, gyakran elhangzó vád, hogy a rádió és a televizió segiti a társadalmi elzárkózást, elvon a közös társadalmi tevékenységtől. A szociológiai felmérések, a gyakorlati tények épp az ellenkezőjét bizonyitják. A Gyöngyös környéki falvakban, illetve a makói járásban végzett kutatások arról számoltak be, hogy a rádió és a televizió müsorai iránt éppen a társadalmilag legaktivabb réteg érdeklődött leginkább. Komoly hiba a külsődleges tényeket azok belső tartalmával összekeverni. Lehet, hogy a rádió és televizió többször tartja otthon közönségét, és ennek bizonyos szórakoztató intézmények anyagi kárát is látják, de ha a rádió és televizió tevékenysége éppen arra irányul, hogy a társadalmi tevékenység áramkörébe kapcsolja be hallgatóit, és nézőit, akkor nem passziv elzárkózásról, hanem aktivizálásról van szó.

Ezzel a gondolatkörrel a legszorosabban kapcsolódik össze az a gyakran ma is felmerülő megállapitás, hogy a rádió és televizió konkurrenciát okoz a többi müvelődési ágnak, és elvonja értékes alkotások és intézmények közönségét. Ezt a problémát érdemes alaposabban is tárgyalni, mert az elemzésből fontos tennivalókra is következtethetünk. A versengés tényét helytelen lenne tagadni. De a különböző statisztikákkal azért érdemes csinján bánni. Gyakran látunk ugyanis olyan statisztikákat, amelyek azt mutatják, hogyan növekszik a rádió, televizió közönsége és hogyan csökken pl. a mozilátogatók köre. Biztos, hogy a két tényező között van összefüggés. De helytelen ugy feltüntetni ezt az összefüggést, mint az egyetlen okozati kapcsolatot. Nyilvánvaló, hogy számos egyéb körülmény – az iparositás foka, a kulturális ellátottság, az életszinvonal, az otthonkultura, a filmek minősége, a mozik állapota stb. – közrejátszik az adatok alakulásában. Ennek legfőbb bizonyitéka, hogy a különböző országokban a legkülönbözőbb folyamatok játszódnak le. Olaszországban pl. ugyanabban a periódusban alig esett vissza a mozik látogatottsága, amikor Amerikában és Angliában a mozik látogatóinak több mint felét vesztették el. Tekintettel kell lenni tehát

a különböző tényezőkre, körülményekre, és természetesen el kell ismerni, hogy e tényezők között a televizió is jelentős szerepet játszik.

...

És a népmüvelés?

A nemzetközi szakirodalom, és sokan idehaza az értékelők között a végletek között mozognak. Vannak, akik szerint minden egyéb népmüvelési eszköz elavult, mivel a rádió és televizió csodákra képes. Másik oldalon akadnak, akik teljességgel tagadják, hogy ezek az eszközök a kultura érdekében, az emberek gondolkodásának fejlesztése érdekében tehetnek valamit. Egyik véglet sem elfogadható. A rádió és a televizió a népmüvelés egyik lényeges eszköze, kétségtelenül sok az előnye, de nélkülöz olyan lehetőségeket, amelyekkel a közvetlen ráhatás, továbbá a sajtó, a szinház, a film rendelkezik. A modern társadalomban csakis valamennyi eszköz összefüggő, egymást kiegészitő hatásmechanizmusáról beszélhetünk.

...

(Népmüvelési Értesitő, IX. évf. 4. sz. 1968. NPI.)

Ehrhard John

A szórakozás művészetének kérdéséhez

(Részletek)

. . .

A tanácskozásokon kulturális életünk e területének fontosságára rámutattak. Hangsulyozták, hogy a "szórakozás művészete" is a szocialista életmód fontos részét jeleniti meg és ezt nem szabad sem hanyatló nyugati hatásoknak feláldozni, sem pedig alábecsülni. A szórakozás szocialista formáinak fejlődése, éppen a "könnyü muzsa és gyermekei" nagy tömeghatására tekintettel, mint a szocialista kulturális forradalom fontos feladata került felszinre. Megoldásán valamennyi ezen a területen tevékenykedőnek közösen kell munkálkodnia.

. . .

Emellett előre kell bocsátanunk, hogy ez a tagolás – hivatásos tevékenység, termelőmunka – nevelés és képzés – szórakozás, oldódás és a szabadidő élvezetes felhasználása – egymástól csak viszonylagosan, de nem teljesen választhatók el. És a szocializmus épitésének előrehaladásával sokrétü összefüggésük mind világosabban megmutatkozik. Minél inkább válik a munka a szocializmusban szabad, alkotó munkává, minél inkább jeleniti meg az emberi alkotó tevékenység szabad megnyilvánulásait, annál jobban összekapcsolódik azzal az örömmel és élvezettel, amelyet csak a szórakozás és az oldódás sajátjának tekintünk. A politechnikai nevelésben a termelőmunka nevelő és emberformáló szerepét tudatosan kihasználjuk. Kulturális területen a művésztől azt kivánjuk meg, hogy kulturálisan nevelőhatásu és szinvonalasan szórakoztató művészetet alkosson. És általában az a célkitüzésünk, hogy a kulturát és a szórakozást egyesitsük.

. . .

A szórakozásnak és az oldódásnak ezek a formái nem az égből pottyannak le hirtelen és egycsapásra. Ezekre az elmélet embere sem eszelhet ki valamiféle recepteket, amelyeket azután egyszerüen be kell váltani. Ezek sokkal inkább a társadalmi élet gyakorlatában, annak leggyakoribb formáiban fejlődnek ki, és mi ennek nem részvétlen nézői, hanem eleven szereplői vagyunk. Feladatunk ugyanis az, hogy ne csak bizonyos kifejezés- és

érintkezési formák ismereteit közöljük, hanem ezzel összefüggésben is alkotó módon küzdjünk a kulturált társasélet sokféle formájának kifejlesztéséért.

• • •

Emellett mégis tekintetbe vesszük a következőket. A társadalom szocialista átalakulása, a munka felszabadulása által és annak következtében, hogy a munka visszanyeri alkotó jellegét, a munka és a szórakozás közötti ellentét tárgyilag megszünik. Mégis bizonyos lényeges különbségek nem enyésznek el közöttük. Amint azt már a bevezetőben megkíséreltük megmutatni, a szórakozás és az oldódás lényege abban rejlik, hogy az ember erőit bizonyos módon igénybe veszi, mozgásba hozza és ez különbözik a munka- és hivatásbeli folyamat igénybevételétől. Ha egy mulatságot csak mint a termelés "meghosszabbitott karját" akarnánk megszervezni, olyan rendezvényként, amelyen csak a munka kérdéseit, de azuttal "társadalmi öltözékben" tárgyaljuk meg, akkor ez azt jelentené, hogy a szórakozás és az oldódás jellegét mint olyat felszámoljuk.

A szórakozás és az oldódás a közvetlen munkától és a hivatásos tevékenységtől tehát akkor is különbözik, ha a társadalmi változások következtében a szocialista átalakulásban a közöttük levő ellentét valóságos okai és maga az ellentét lényegében megszüntek, jóllehet természetesen semmilyen "alámerülést", semmiféle olyan kábitószert nem szolgáltatnak, amellyel a dolgozó munkájának és társadalmi életének tudatát megmérgezi.

• • •

Jellemző tehát a szocialista "szórakozás művészetére", hogy abban nemcsak a munka és a szórakozás közötti ellentétet számolják fel, hanem a kultura és a szórakozás közötti szakadékot is áthidalják.

• • •

(Népmüvelési Értesitő, 1964/1-2. sz.)

A TUDOMÁNYOS-TECHNIKAI FORRADALOM ÉS A MŰVELŐDÉS, TUDOMÁNYPOLITIKA

Az MSZMP Központi Bizottságának tudománypolitikai irányelvei

(Részlet)

. . .

Tudománypolitikánk legfőbb elveit az elmult évek gyakorlata igazolta. Ezek alkalmazása a jövőben is segiti, serkenti a tudományos élet, a hazai kutatások egészséges fejlődését:

- A párt és a szocialista állam feladatának tekinti annak biztositását, hogy a tudomány, a tudományos kutatómunka – mind mélyrehatóbban megismerve, feltárva a természet és a társadalom mozgástörvényeit – szolgálja a munkásosztály, a dolgozó nép igényeit, a szocialista épités szükségleteit. A tudomány helyesen értelmezett társadalmi szerepe folytán a kutatómunkának egyidejüleg kettős célja van; egyrészt a konkrét társadalmi, gazdasági feladatok megoldását mozditja elő, másrészt – azzal egységben – a tudományok belső fejlődéséből adódó feladatok megoldásával a távlati célokra irányitja figyelmünket.

- A pártra mint a társadalom vezető erejére az a feladat hárul, hogy biztositsa a tudományos tevékenység minél szélesebb kibontakozását, felszabaditsa és támogassa a nemzet alkotó erőit a munkásosztály, a dolgozó nép, a szocialista épités szolgálatában. Ez elsősorban eszmei-politikai irányitással és a kommunisták tevékenysége eredményeként valósul meg. A tudományos munka pártirányitását a tudományterületek és a feladatok jellege szerint nagyfoku differenciáltság jellemzi, a gyámkodás, a kicsinyes beavatkozás idegen attól. A párt vezető szervei politikai állásfoglalásaikban, dokumentumaikban időről-időre megfogalmazzák a tudományos munkával szemben támasztott legfontosabb társadalmi igényeket és mozgósitanak ezek kielégitésére.

- A tudomány müvelésének elengedhetetlen feltétele a tudomány helyesen értelmezett szabadsága. Nincsenek olyan, társadalmi gyakorlatunkkal, társadalmunk fejlődésével összefüggő, valóban tudományos problémák, amelyek kutatása és elemzése ideológiai szempontból ne állna érdekében a szocializmust épitő népnek. A természetben pedig eleve nincsenek reakciós tények, csak a tényekből levont következtetések lehetnek helytelenek, károsak. A tudományos munka nem kényszerithető előirt következtetésekre.

A tudósnak kötelességei vannak népével, országával szemben. A szocializmust épitő magyar nép joggal várja el a tudomány müvelőitől a szocializmus, a társadalmi haladás iránti elkötelezettséget. Arra törekszünk,

hogy a tudomány művelői között általánossá váljék a marxizmus-leninizmus elmélete és módszere. A tudósnak fel kell ismernie a társadalom igényeit, számolnia kell az ország lehetőségeivel, a kutatási feladatok megválasztásában ezekre figyelmet kell fordítania. A párt szervei mindenekelőtt a társadalmi igényeket helyesen felismerő és azokhoz kapcsolódó kutatómunkát támogatják, de lehetőségeinkhez mérten helyt adnak a tudományos megismerést szolgáló egyéni kutatási elgondolásoknak is. A társadalmi fejlődés igényeinek ismeretében a tudósnak joga, hogy szabadon képviselje tudományos meggyőződését, s önállóan válassza meg tudományos munkamódszereit.

- Pártunk következetesen sikraszáll a tudományos közélet tisztaságáért, küzd a szubjektivizmus, a szűk érdeket képviselő csoportosulások, a tudományos monopóliumok ellen. Bátorítja a tudományos vitákat, támogatja a tudomány egészséges fejlődését szolgáló különböző tudományos iskolákat, és valóban demokratikus tudományos közélet megteremtésére törekszik.

- A tudomány alkotó művelése magas képzettségű szakembereket igényel. Pártunk fontosnak tartja a politikai, ideológiai követelményeknek megfelelő, szakmailag kiváló tudományos erők kiválasztását, tehetségük kibontakoztatásának segítését, az ehhez szükséges ösztönzési, képzési, tudományos minősítési rendszer megteremtését. A párt szorgalmazza, hogy a tudomány munkásainak köre folyamatosan felfrissüljön az alkotó munkára alkalmas szakemberekkel, és ezzel egyidejűleg egészséges arányú áramlás valósuljon meg a kutatóhelyekről a társadalmi tevékenység más területei felé.

- A tudománynak a társadalom életében betöltött szerepéből következően sokoldalúan kell gondoskodni a tudományos kutatások anyagi feltételeiről. A párt szorgalmazza, hogy a tudományos kutatásokra fordított eszközök növekedése általában meghaladja a nemzeti jövedelem fejlődésének ütemét, és hogy a tudomány munkásai kellő erkölcsi és anyagi elismerésben részesüljenek.

- Országunk méreteiből elsősorban korlátozott anyagi forrásainkból következően nem rendezkedhetünk be a tudományos megismerés minden területén nagy erőket foglalkoztató kutatómunkára, sőt azokat az igényeket sem tudjuk saját erőből kielégíteni, amelyeket társadalmi, gazdasági fejlődésünk a tudománytól feltétlenül elvár. Küzdeni kell a kutatások területén is az autarkia maradványai ellen. A világ tudományos kapacitásának csak kis töredéke van országunkban. Ezért csupán néhány tudományterületen (közöttük tradicionálisan kiemelkedő eredménnyel művelteken), jól megválasztott irányokban lehet és kell vállalni a világszínvonal elérésének igényével a hazai kutatást. A hazai társadalomtudományok fontos feladata a szocialista építés elméleti kérdéseinek tudományos vizsgálata, valamint a sajátosan magyar vonatkozású, ugynevezett nemzeti tudományok, (pl. magyar történettudomány, nyelvtudomány stb. művelése. A tudományos megismerés más területein elsősorban a nemzetközi tudományos élet eredményeire kell építeni, a külföldi szellemi termékek nagyobb arányú beszerzésére kell töre-

kednie. Alapvető és elsődleges számunkra a szocialista országokkal, mindenekelőtt a Szovjetunióval való tudományos együttmüködés és integráció fejlesztése.

Szorgalmazzuk a kölcsönösen előnyös kapcsolatokat a kapitalista országokkal is. Bár egyes tőkés körök ezeket a kapcsolatokat nem egy esetben az államunk elleni kémkedés és ideológiai fellazitás céljaira akarják felhasználni, mégsem választjuk az elzárkózást. A kapcsolatok olyan irányu alakitására törekszünk, mely a szocializmus állásainak erősitését mozditja elő.

A sokirányu nemzetközi tudományos kapcsolatok szellemi életünkre alapvetően kedvezően hatnak: széles látókörü, a világ sokoldalu jelenségeit, köztük hazánk helyét, szocialista perspektiváját felfogni, megérteni képes, a haladásért meggyőződéssel küzdeni tudó értelmiség nevelődését segitik. E kapcsolatok ápolása összhangban van nemzeti érdekeinkkel.

- A párt állandóan tökéletesiti a kutatások felsőszintü irányitását, s az állami irányitás olyan mechanizmusának megteremtésére törekszik, amely a tudományok optimális fejlődését, a kutató munka eredményeinek társadalmi méretü felhasználását biztositja. Arra törekszik, hogy a kutatás bázisa és strukturája a társadalmi igényekhez igazodva, a dinamikusan változó optimális arányokat követve fejlődjék. Fejlődésünk jelenlegi szakaszában különösen fontos az egyetemeken folyó kutatás erősitése, a termeléshez közvetlenül kapcsolódó kutató és fejlesztő tevékenység fokozása, a tudományos eredmények gyors és hatékony alkalmazásának elősegitése.

...

(Az MSZMP Központi Bizottságának
tudománypolitikai irányelvei,
Kossuth 1969)

Lakos Sándor

A tudománypolitikai irányelvek és a társadalomtudományok

(Részletek)

. . .

A tudomány a gyakorlatot szolgálja. Az elmélet és gyakorlat helyes összekapcsolása az egyik legnehezebb és legrégibb problémája a tudományoknak és köztük a társadalomtudományoknak is. E bonyolult összefüggések megvilágitása természetesen csak önálló tanulmányban képzelhető el. Itt csupán a gyakorlati hasznositás egyetlen mozzanatára térnénk ki, amelyet nem egészen pontos szóhasználattal a tudományos eredmények "visszacsatolásának" neveznénk. Ez szerintünk ma nem kielégitően megoldott, de rendkivül nagy horderejü probléma.

Az irányelvek a politika és tudomány viszonyáról szólva – helyesen – lehetségesnek tartják, hogy napi értelemben nincs teljes és abszolut megfelelés közöttük, tehát olykor előfordulhat, hogy a tudomány álláspontja és a politikai vezetés adott pillanatban szükségesnek látott elhatározásai nincsenek teljesen szinkronban egymással. A tudományos kutatás többnyire egy adott aspektusból vizsgálja az objektiv valóságot és igy jut el következtetéseihez. A politikai vezetés természetesen messzemenően támaszkodik e tudományos eredményekre, valamint a tudósok által javasolt megoldásokra, de poziciójának kialakitásánál szükségszerüen kénytelen figyelembe venni más tényezőket is (kül- és belpolitikai körülményeket, taktikai meggondolásokat stb.). A kölcsönös bizalom légkörében folyó munkában igy születhetnek tudományosan megalapozott döntések.

A párt érdeke a valóság lehető legteljesebb megismerése. Ezért biztositja a tudósoknak – mint ez az irányelvekből kitünik – azt a jogot, hogy felelősen képviselhessék a napi politikai döntésekkel nem megegyező véleményüket is, természetesen a megfelelő helyen és formában. A dokumentum tehát arra biztatja a tudósokat: bátran mondják meg a véleményüket, akkor is, ha az éppen nem egyezik a "hivatalos" állásponttal. De a biztatás ellenére nem nagyon egyszerü dolog élni ezzel a lehetőséggel, s akad még nem kevés probléma és javitani való mindkét oldalon. Ami a tudósokat illeti, tudják, hogy nyugodtan vitázhatnak intézményekkel, vezető beosztásu személyiségekkel is. Viszont azt is tudják, hogy uj javaslataik sérthetik széles hatáskörrel rendelkező intézmények, vagy befolyásos vezetőik érdekeit, s az ilyen szervek, személyiségek nemtetszését, vagy haragját nem szivesen vállalják. Ezért olykor tulzottan körülirják gondolataikat, nem fejtik ki azokat világosan.

Másfelől viszont az is tény, hogy – bár határozottan csökkenő mértékben – egyes intézmények vagy azok munkatársai uj gondolatok, elképzelések megjelenésekor – rossz beidegződés folytán – nem ritkán valamiféle "megelőző csatát" vivnak: tulzottan aggályoskodnak, arra törekszenek, hogy vég nélkül egyeztetésekkel tompitsák, vagy éppen módositsák a számukra nem szimpatikus álláspontokat, sokszor még azok megjelentetése előtt. Ez nem helyeselhető törekvés, mert gátja a mélyreható vitáknak, elnyujtja az időt és elhomályositja az álláspontok különbözőségét – tehát lényegében nem segiti elő a kérdések megoldását. Nem indokolt félni az ügyet szolgálni akarók különböző – esetenként eltérő – felfogásától és azok nyilvánosságra kerülésétől, mert ez sokszor az egyik legmegbizhatóbb garanciája a helyes végeredmény kialakulásának.

Az elmult évtizedek tapasztalatai arra figyelmeztetnek, hogy a pártnak és az országnak csak kára származik abból, ha egyes személyek – monopol-helyzetbe kerülvén – hivatalos rangra emeltetik tudományos véleményüket, és ezzel elhallgattatják a segiteni akaró, jó szándéku ellenvéleményeket. A párt az ellenforradalom óta követett egész politikájával szembeszállt ezzel a gyakorlattal. Erről tanuskodnak – sok egyéb mellett – az elmult évek kiemelkedő határozatai a pártmunka stilusáról, a gazdasági mechanizmus reformjáról, és az állam és demokrácia kérdéseinek jelenlegi vizsgálatai. A végleges álláspont kialakitása minden esetben a szakértők százainak kollektiv munkájával, nyilt, elvtársi vitában történt. Ez a gyakorlat eredményesnek bizonyult, ezért a fontosabb kérdések eldöntésénél a jövőben is ez látszik a legcélravezetőbbnek.

Ugy tünik, ez nyujtja a viszonylag legnagyobb biztositékot az egyoldaluságokkal, a szubjektivizmussal szemben, de ilyen nagyarányu kollektiv munkára természetesen viszonylag ritkán kerülhet sor. Ezekben a kollektiv erőfeszités egyidejüleg a gyüjtőlencse és a szürő szerepét tölti be. Összegyüjti az értékes gondolatokat és egyszersmind meg is szüri őket. Messzemenően biztositja, hogy a tudományos eredmények beépüljenek a gyakorlati döntésekbe, tehát a gyakorlat-elmélet-gyakorlat örökös kölcsönös kapcsolódásában "visszacsatolódjanak". A "visszacsatolás" problémája azonban még ezekben az esetekben sem teljesen megoldott, és még kevésbé tekinthetjük megoldottnak a más módon folyó vizsgálatoknál. A bizottságok és a viták sokasága – amellett, hogy gazdagitja az anyagokat – le is csiszolhatja az éleket, eltüntetheti az ellenvéleményeket. Előfordulhat, és nemegyszer elő is fordult, hogy a "végtermék" nem tükrözi az előkészitésben részt vevők többségének eredeti véleményét, jelentékenyen eltér attól, sok esetben az állandó finomitás kilugozza, elszürkiti, jellegtelenné teszi az anyagokat.

Ebből a szempontból az volna a döntő feladatunk, hogy biztositsuk a munka során felvetődött ellenvélemények objektiv és sulyuknak megfelelő továbbvitelét. Ez hatékony ellenszer lehet a szubjektivizmus szükségszerüen fellépő veszélye ellen, amely különösen azokat fenyegeti, akik összesitik az anyagokat, és akiket a legnagyobb jóindulat mellett is befolyásol a saját

véleményük. Lehetővé kell tenni – a vég nélküli és céltalan fecsegésbe fulladó vitákat mellőzve –, hogy a határozathozatal előtt a kollektiv termék készitői valamilyen módon ujból véleményt nyilvánithassanak, s az ismét az illetékesek elé kerüljön. Az elmélet és gyakorlat szorosabb összefonódásának ez ugyancsak egyik eleme, de a látszat ellenére nem egyszerü eljárási ügy, hanem elvi jelentőséggel biró mozzanat. Ennek racionális és ésszerü mechanizmusa a "visszacsatolás" hatékony utjának látszik, s egyben fontos feltétele az elmélet és gyakorlat szorosabb összekapcsolásának, a párt- és állami döntések tudományos megalapozásának.

...

(Társadalmi Szemle XXV. évf. 1. sz. 1970. jan.)

Bogdan Suchodolski

A jövőnek nevelünk

(Részlet.)

...

Marx tana a történelmi fejlődést elválasztó forradalmi határvonalról szóló tanitás lett. A jövőnek való nevelés e tanitás következtében teljesen uj alapokat nyert.

Az, ami a fennálló valósággal szemben álló gondolkodásnak, a világot megreformálni törekvő pedagógiának fő tartalma volt – kiegészitést és a reális lehetőségekre való utalást talál itt. A jövőnek nevelés itt valóban a jövő számára való nevelés lesz, és nem csupán a jövőben tovább élő jelenre való nevelés.

Mit jelent a jövőnek való nevelés a proletárforradalom megtörténte után, a kapitalista rend megdöntésének viszonyai között? Vajon nem keletkezik ezek között a körülmények között olyan helyzet, amelyet a multban mint a jövőnek való nevelés elképzelésével szemben állót határoztunk meg, olyan helyzet, amelyben a jövő csak a jelennek továbbélése lesz?

Formális szempontból igy tünhet fel a dolog. Felhozhatnók azt az analógiát, hogy a szocializmus viszonyai között a jövőre való előkészités éppugy feltételezi a szocializmus további létét, amint a kapitalizmus viszonyai között a jövőre való előkészités feltételezte a kapitalizmus további fennállását. Ám ez formális és megtévesztő analógia. A valóságban másképpen áll a dolog.

A szocialista rendszer olyan rendszer, amelynek az a feladata, hogy meghatározott társadalmi eszményeket valósitson meg: olyan rendszer, amely alakul, és amelynek minden jelenlegi szakaszát birálatnak lehet és kell alávetni a magunk elé tüzött célok világánál. Ezért azon vagyunk, hogy a jövő sok szempontból ne a jelen továbbélése, hanem annak további változása legyen. Emellett nem bizzuk ezt a változást a fejlődésnek tőlünk független törvényére, és nem akarjuk századokra elnyujtani. A szocialista rendszer fejlődése állandó forradalom abban az értelemben, hogy át kell alakitania a fennálló viszonyokat a szocializmus eszméinek megfelelően.

A jövő számára való nevelésnek, amelynek az elvei mindeddig szemben álltak az uralkodó rendszerrel és a fennálló valósággal, most olyan nevelésnek kell lennie, amely elfogadva a végbement fejlődés irányát, arra készit elő, hogy a jövő egy magasabb szakasz legyen ennek az iránynak a megvalósitásában. Természetesen ez nem könnyü ut. Voltak olyan irányzatok, amelyek a szocialista forradalmat mint egyszeri történeti tényt és nem

mint a társadalom átalakulásának hosszu folyamatát kezelve, készek voltak a megvalósitás kezdeti időszakát végső szakasznak elismerni és a nevelést annak teljes elfogadására és alkalmazására korlátozni. Az igy értelmezett nevelés azonban a konformizmus és az opportunizmus iskolája lesz, ami teljesen ellenkezik a szocializmus elveivel. Ilyen körülmények között a jövőnek való nevelés elveszti alapjait, a jövőre mint továbbtartó jelenre való előkészités lesz.

Ezzel szemben az igazi szocialista nevelést az a törekvés hatja át, hogy szüntelenül javitsa a fennálló viszonyokat; áthatja az élet átalakulásába és jobbulásába, a szocializmus határtalan, teremtő fejlődésébe vetett hit. Ilyen értelemben a jövőnek való nevelés jelenünkből fakad ugyan, de ugyanakkor megtagadja és tulhaladja azt; igyekszik megkönnyiteni az embernek a régi világ korlátozó kötelékeiből való kiszabadulását; igyekszik segiteni őt az élet alkotó lehetőségeinek helyes megválasztásában, igyekszik fejleszteni gondolkodásának önállóságát és bátorságát a közjóért való cselekvésre az elkövetkezendő viszonyok között, az előtte álló feladatok jelentkezésekor.

...

(Bogdan Suchodolski: A jövőnek nevelünk. Tankönyvkiadó Bp. 1964. 512-513. o.)

A tudományos-technikai forradalom és a művelődés

(Részletek)

...

A paradoxon, amellyel szembenállunk, igy hangzik: az embereket 15-20 éven át készitjük fel az életre, mert ennyi ideig tart az életre való kiképzés, de ezt olyan módon tesszuk, amely a mai, nem pedig a jövőbeni fejlődési szakasznak felel meg. Nincsen választásunk: vagy urai leszünk a perspektiváknak, vagy pedig feltételezzük, hogy az emberi képességek szinvonala nem játszik majd lényegesebb szerepet, azaz: a társadalmat jelenlegi arányaiba merevitjük és a neveléssel a civilizáció fejlődésének eljövendő szük keresztmetszetét alakitjuk ki.

A müvelődés szintje: a kulturforradalom körvonalai.

A társadalomban tulsulyban levő munkafajta vitathatatlanul ábrázolódik a müvelődés szintjében. Az ipari forradalom nevelési alapként a lakosság többsége számára kikényszeritette az irás, olvasás, számtan általános alapismereteit (az elemi iskola tipusa) és bizonyos munkásképzési alapokat (a polgári iskola tipusa), vagyis kivivta az egyszerü munkaerő a gyári termelésben való kezelhetőségének, használhatóságának szubjektiv feltételeit. Gyakorlatilag fél évszázada (a 80-as évek óta, amikor Nyugat- és Közép-Európában befejeződött a kötelező iskolalátogatás bevezetése) a müvelődés szintje (a tanulók aránya a lakosság egészéhez viszonyitva) és annal tulsulyban levő tipusa lényegében csak lassan változott.

A 30-as, de különösen az 50-es évek óta azonban a müvelődési rendszer az iparilag fejlett országokban kezd átalakulni: a szakközépiskolák, a főiskolák és az iskolán kivüli müvelődés gyors emelkedése a kulturális átalakulás közelségét jelzi; ezt a technika előrehaladása és az emberi élet általános feltételeiben bekövetkezett változások idézték elő. Amennyire a tudományos-technikai forradalom logikájából megitélhetjük (gondolunk itt a fizikai és szellemi munkának az alkotó tevékenység talaján történő közeledésére), távlatilag olyan müvelődési szintet kényszerit ki magának, amely a következőket jelentené:

a) politechnikai képzést, a humán ismeretek megfelelő szintjével összekapcsolva, mindenki számára; általános és teljes középiskolai képzést. A jelenkori technika logikai és általános módszertani alapismereteinek elsajátitása előfeltétele annak, hogy a társadalom minden tagja személyében aktivan részt vegyen a civilizáció előbbrevitelében;

b) az elemi tudományos (főiskolai) képzés szintjének gyors emelkedését, olyan fokon, hogy lehetségessé váljék a felfedezői tehetségek minden vonatkozásu kultiválása, vagyis a felfedezői tevékenységet semmi más ne korlátozza, mint maguk az emberi képességek.

...

A művelődési rendszer adaptálása.

Talán még az iskolai képzés szintjében bekövetkezett változásoknál is kiterjedtebb következményekkel jár az "életre való tanulás", egyszeri felkészülés helyettesitése a folyamatos képzéssel. Az egyszerü munkaerővel ellentétben, már a technikus számára is szükséges, hogy ismereteit egész élete folyamán a kor fejlődési szintjén tartsa; a tudomány rohamos fejlődésének és az ismeretek gyors elavulásának korában tehát kénytelen egész életen át tanulni. Azzal számolnak, hogy a technikus, hacsak nem egésziti ki ismereteit, tiz év alatt elveszíti képességét a korszerü orientálódásra; az ismereteket, amelyekkel a tudós tanulmányai alapján rendelkezik, 25 év alatt tulhaladottak. Amennyiben az állandó művelődés nem válik a munka közvetlen alkotóelemévé – márpedig láthatóan efelé tendál a tudományos-technikai forradalom menete –, az iskolai nevelés rendszerét ki kell majd egésziteni a továbbképző vagy posztgraduális tanulmányok ciklusával. Mindenesetre megszünik az élet eddigi felosztása az ismeretek szerzésének és az ismeretek felhasználásának korszakaira. A pedagógia, a pszichológia, az antropológia, az orvostudomány stb. nem éppen könnyü feladat lesz megtalálni az emberi képességek ezen élethosszíglani, szakadatlan művelődési fejlesztése számára az optimális menetet (például a módszerek vagy a tanmenet elsajátitását ifju korban, és mindezeknek ismeretekkel történő feltöltését a későbbi években stb.).

...

Optimálisnak az látszik, ha a müveltség széles körü általános emelkedésének utját (általános középiskolai képzés) választjuk, amely fokozatosan bevonja az embert az emberi tevékenység legkülönbözőbb területeibe. A potenciális képességek effajta megkisértése és kihivása nem alakit ki idő előtti szük specializálási korlátokat, amelyek később vegetálásra késztetnék a tehetséget; ellenkezőleg, az ember elemi hasznossági feltételének látszik egy olyan korban, amikor a technika fejlődése a szüken értelmezett szakmák tudatjait és százait szivja fel (vagy termeli). Szükség van azonban egyidejüleg arra, hogy fokozatosan, idejében és gondosan differenciáljuk a tanulókat (lehetővé tegyük a beállitottságuknak megfelelő tárgyak választását, korszerü tantárgyak felvételét stb.), egyénivé tegyük a művelődést nyomban, mihelyt megbizhatóan jelentkeznek az ilyen vagy olyan irányu képességek, de mielőtt ezek felületessé válnának és szétforgácsolódnának, mert a szük-

séges specializálás nélkül manapság az ember nem talál kontaktust a civilizációs fejlődéssel.

Az iskolai képzés ily módon értelmezett rendszeréhez kapcsolódhatik a leghatékonyabban a felnőttoktatást. Ami jelenlegi formáit illeti, a munka mellett végzett tanulmányok inkább az elmaradás pótlásának funkcióját teljesitik (tekintettel a főiskolák hozzáférhetőségének multbeli korlátaira és az ezekből származott sérelmekre); a munka adott, jelenlegi kiterjedése mellett azonban szükségképpen háttérbe szorult ez a tanulási mód (nem eléggé magas szinvonalu és nem is lehet az), mert aligha valósitható meg tömeges méretekben (ha azonban a jövőben a szabad idő átlép bizonyos küszöböt, ez a munka és a művelődés állandó szimbiózisává fejlődhet). Az üzemi iskolákban és a posztgraduális ciklusban folytatott tanulmányok inkább a továbbképzés funkcióját teljesitik. A legközelebbi jövőben (számitásba véve a tudományos és a müszaki ismereteknek nagyjából tiz éven belül történő részleges módosulását) nyilvánvalóan a szakadatlan szakmai képzés rendszerévé fejlődnek, és ez általánossá lesz az egyes szakmákat végzettek számára.

Emellett azonban a felnőttképzésnek megvan a maga saját rendeltetése, amely összefügg az egész civilizációs alap mozgékonyságával.

...

(Válaszuton a civilizáció, Kossuth Könyvkiadó 1968.)

Ehrhard John

Tudományos-technikai forradalom és népművelés

(Részlet.)

. . .

Ha az ideológia és kultura területén végbement forradalomról beszélünk, akkor ezalatt a kultura azon területeinek forradalmi átváltozásait értjük, amelyek az ember társadalmi viszonyaival és kapcsolataival, azokkal az emberi törekvésekkel, illetve képességekkel foglalkoznak, amelyek a társadalmi élet törvényeinek megismerésével, azok többé-kevésbé szakszerü elsajátitásával kapcsolatosak. Ez a terület – mint erről már szó volt – az osztálytársadalomban osztályjelleggel bir.

A kultura és az ideológia területén lefolyó szocialista forradalom röviden: a szocialista kulturális forradalom egy olyan kulturális rendszernek forradalmi szétzuzását jelenti, amelyben az uralkodó burzsoá osztály a "kultura parancsnoki magaslatait" (pl. kutató intézetek, egyetemek, iskolák, kiadóvállalatok, szinházak, a sajtó, rádió, televizió stb.) uralta és e pozíciót arra használta fel, hogy osztályuralmát kulturális eszközökkel is megerősitse. Helyén a szocialista kultura rendszerét hozzák létre, amelyben a forradalmi munkásosztály pártjának vezetése alatt, a dolgozó parasztsággal és valamennyi dolgozó réteggel szövetségben birtokba veszik a kulturális élet parancsnoki magaslatait, alapvetően átalakitják azok tartalmát és funkcióit és a kulturális életnek olyan rendszerét szervezik meg, amely a szocialista politikai, gazdasági és kulturális felépités ügyét szolgálja.

Filozófiai vonatkozásokat vizsgálva a kulturális forradalom és a technikai forradalom általános kapcsolatairól a következőket mondhatjuk:

A tudományos technikai forradalom folyamatán keresztül az anyagi termelőerők uj minőséget érnek el. Ezekre is érvényes az az általános törvényszerüség, hogy a termelőerők egy meghatározott szinvonala objektive megköveteli a termelési viszonyok egy meghatározott állapotát.

Az ideológiai kultura területén, amely a kulturális forradalomban alapvetően átalakul, tudatossá válnak az emberek előtt azok a konfliktusok, amelyek a termelőerők fejlődése és az uj termelőerők és a régi termelési viszonyok között létrejöttek és e konfliktusokat meghatározott ideológiai-politikai formák között igyekeznek leküzdeni.

A tudományos-technikai forradalom lényegesen meggyorsitja a termelés társadalmasitását; uj, magasabb követelményeket támaszt a kultura termelési oldalával szemben a tudomány és a technika fejlődése érdekében. Az anyagi javakat termelőkkel szemben támasztott kulturális-technikai és

kulturális-ideológiai fejlődés magasabb igényei nagy megerőltetést kívánnak meg a kultura szervezett befogadó oldalának, azaz a nevelésnek és a képzésnek gyors fejlesztése tekintetében. E vonatkozásban a társadalom nagy befektetéseire van szükség, amelyek nem közvetlenül, hanem csak az egész társadalom méreteiben válnak hasznossá és rentábilissá. A tudományos-technikai forradalom a teljes nevelő és oktatási rendszer olyan kiépitését követeli meg, amely összességében meghaladja a kapitalista társadalom lehetőségeit.

...

(Népmüvelési Értesitő 1964/4.
6-23. o.)

Búza Péter

A tudományos-technikai forradalom és a népművelés

(Részlet)

...

A népművelés szerepe korunk műveltségének kialakításában

Eddigi gondolatmenetünk minden mozzanatánál igyekeztünk a népművelés nézőpontjából szemlélni a jelenségeket, és több izben is utaltunk annak konkrét helyzetére, várható pozicióira. Ezuttal megkísérelj ük összefoglalni ezeket a kérdéseket, kiemelve néhány olyan problémát, melyek alaposabb tárgyalást igényelnek.

A műveltség nem cél, hanem eszköz, amelyet minden kor és társadalom a saját arculatára, a saját feladataihoz igazit. A tudományos-technikai forradalom különleges feladatainak ellátása különleges műveltséget kiván, speciális eszközt a speciális célok megvalósitásához. Ennek az eszköznek egyik fontos alkotóműhelyévé kell válnia a népművelésnek is. A népművelés azonban jelenlegi gyakorlatát tekintve még nem alkalmas e feladat elvégzésére. Ehhez jelenlegi szervezetét, tevékenységét – alapos előkészitéssel – át kell formálni.

Az előkészités egyik állomása – ahogy erre már korábban is utaltunk – a szociológiai vizsgálatokra épülő helyzetelemzés. Meg kell határozni a társadalom azon rétegeinek belső arányait, számszerüségeit, melyek a képzettségi szint, a népműveléssel szembeni elvárások szerint differenciálódnak. Fel kell kutatni azokat a tendenciákat, visszahuzó, vagy éppen progresszív gondolkodásbeli elemeket, amelyek hatással lehetnek a müszaki-technikai és a természettudományos népművelés, tágabban és ugyanakkor szükebben fogalmazva – az ismeretterjesztés alanyainak reakcióira. A technikai civilizáció és a tudományos forradalom eredményeit nem egy esetben tudósok és szakemberek is hajlamosak misztifikálni és számtalan előitélettel találkozhatunk ezen a területen, melyek ellen eredményesen csak a helyzet pontos ismeretében léphetünk fel. Pontosan tisztában kell lennünk munkánk tervezésének és szervezésének szakaszában a társadalom különböző rétegeinek, csoportjainak elvárásaival, pozicióival és előitéleteivel.

Ezt az első lépést a népművelés jelenlegi strukturájának, módszertanának és gyakorlatának átformálása kell hogy kövesse. A hagyomány hatása talán, hogy a természettudomány-tárgyu népművelés és ismeretterjesztés mind ez ideig elsősorban az érdekességek ismertetésére szoritkozott, mig a tulajdonképpeni technikai-müszaki ismeretterjesztést a kereskedelmi termékpropaganda látta el. A jelenlegi helyzet a fentieken tulmenően a direkt,

verbális módszerek jellemzik. Hogy mindez megváltozzon, fontos lenne a népmüvelés feladatkörét pontosan meghatározni, illetve ujrafogalmazni. El kell határolni a népmüvelés feladatait a tájékoztatásügy, oktatásügy, tömegkommunikáció feladataitól. (Természetesen ez nem zárhatja ki, sőt elő kell segitenie e szervek, intézmények, illetve tevékenységek megfelelő koordinációját.) Annál inkább szükséges elvégezni ezeket a tennivalókat, mert egyre biztosabbnak tünik, hogy a népmüvelés jelenlegi rendszere alapos korrekcióra szorul és a jelenleginél lényegesen magasabbrendü feladatok elvégzésére hivatott. A népmüvelésnek a müvelődésügyön belül önálló és egyenrangu szektorrá kell fejlődnie.

A tömegbázist illetően néhány megjegyzést. E szemlélet alapja valószinüleg az a sokat hangoztatott koncepció, mely szerint az első cél a müvelődési ház látogatójának megnyeri a lakosság minél szélesebb rétegét és igy tenni lehetővé, hogy az ugyanott található egyéb, magasabb rangu tevékenységformákkal találkozzanak, azokba kapcsolódjanak be. Sajnos nem sikerült olyan statisztikai adatokat találnunk, melyek igazolnák e koncepció alaptéziseit. Megkockáztatjuk azt a véleményt, hogy ez az elképzelés nem hozta meg a várt eredményeket, de elriasztotta a müvelődési házaktól azok egy részét, akik igényesebben közeledtek feléje. A táncos rendezvények, bálok tulsulya sok helyütt olyan helyzetet teremtett, mely mindenképpen árt a népmüvelés tekintélyének, nemcsak annak "fogyasztói", de müvelői körében is. Mindenképpen szükségesnek látszik e koncepció helyességének felülvizsgálása és szükség esetén módositása, mielőtt végképpen a fejlődés kerékkötőjévé válna.

A kialakitandó egységes koncepció egyik fontos fejezetét kell képezzék a személyi feltételek megteremtésének jelenlegi rendszerének vizsgálata.

A személyi feltételek megteremtésének kérdésénél elsőként egy igen fontos és alapvető jelentőségü problémára szeretnénk felhivni a figyelmet. A népmüvelés és általában a tudományos ismeretterjesztés területén (ideértve a népszerü szakirodalmat is) ma még kevés "elsővonalbeli" tudósunk tevékenykedik. Ez az egész tevékenység hatásfokára jelentősen visszahat, magát a tevékenységet is kedvezőtlenül motiválja. Ma még az a helyzet, hogy szerencsés véletlennek köszönhető egy-egy tudományág eredményeinek viszonylag gyors terjedése a tömegek között. Kevés olyan tudósunk van, aki a tudomány népszerüsitésének nehéz – és valljuk be – hálátlan feladatára vállalkoznék. Pedig néhány tudósunk ilyen irányu munkássága, vagy más területek, például az irodalomtörténet vagy a pszichológia képviselőinek tevékenysége azt bizonyitja, hogy érdemes lenne ezzel a kérdéssel többet foglalkozni. Annak ellenére, hogy különösen a természettudományok – mint ezt korábban már emlitettük – már régen elszakadtak az elemi szintü szemléletességtől, a kutatások eredményeinek megértése meglehetősen magas absztrakciós képességet kiván, az a meggyőződés alakult ki bennünk, hogy nincs olyan tudományos eredmény, bonyolult folyamat, vagy tétel, mely ne lenne népszerüsithető, azaz ne lehetne olyan formában előadni, vagy leirni,

hogy érthető legyen azok számára is, akik egyébként az adott szakterületen, vagy akár a tudomány más területein is járatlanok. (Jónéhány példa közül ennek igazolására talán elég kiragadni Öveges professzor tévéelőadásait, vagy J. Kendrew könyvét a molekuláris biológiáról.)*

Természetesen ehhez meg kell keresni a megfelelő kereteket, formákat és személyeket, és meg kell teremteni a népmüvelés társadalmi presztizsét, anyagi, erkölcsi megbecsülésének feltételeit, hogy az arra hivatott szakemberek e valóban nemes feladatot a megfelelő motivációkkal el is végezzék.

Ehhez a kérdéskörhöz tartozónak érezzük a népmüvelés hivatásos szakembereinek képzését is. A jelenlegi keretek között intézményesitett népmüvelőképzés döntően a humaniorákra épül. Ezt látszik bizonyitani az a tény is, hogy valamennyi jelentős népmüvelőképző központ ilyen jellegü egyetemek tanszékeként funkcionál. E szervezeti keretek között viszont a müszaki-technikai, a természettudományos ismeretek átadása, elsajátitása nem éri el a megfelelő szinvonalat, sem az elmélet, sem a gyakorlat vonatkozásában. A Bölcsészkarra épitett népmüvelőképzés a népmüvelést "horizontális" tudományként kezeli, holott az lényegében "vertikális" tudomány, vagyis valamennyi tudományág egy sajátos közös aspektusa, az ismeretközlés egyik "technológiai ága". E helyzet azt eredményezte, hogy népmüvelő szakembereink jelentős többsége járatlan a müszaki és természettudományok területén. Sulyos probléma ez akkor, amikor éppen a tudományos-technikai forradalom népmüvelési gondjainak megoldása előtt állunk. A humán képzettségü népmüvelő apparátus számára rendkivül terhes feladatot jelent a müszaki és természettudományos ismeretterjesztés müvelése, szervezése.

Talán közelebb hozná a kérdés megoldását a vetikális tudomány koncepciójából való kiindulás, mely azt eredményezné, hogy a népmüvelőképzést a szakegyetemekre telepitenék, hasonlóan az azokban folyó tanárképzéshez. Érdekes lenne felülvizsgálni a jelenleginél szabadabb szakpárositás lehetőségét is a népmüvelésszak és a Természettudományi kar szakjai között, vagy akár megvizsgálni annak a lehetőségét, hogyan lehetne a népmüvelésre irányitani már a középiskolákban az erre hajlamot érzők vagy mutatók figyelmét, esetleg a fakultativ képzés keretei között szervezve meg felkészitésüket. Ezek a megoldási javaslatok természetesen nem jelentik azt, hogy a jelenlegi képzési rendszeren belül nem lehet megoldani a népmüvelés személyi feltételeinek biztositását, csupán arra kivánjuk felhivni a figyelmet, hogy a károsan egyoldalu humánmüveltség feloldását – éppen a két kultura egységének jegyében – valamilyen formában meg kell kisérelni.

Ahhoz, hogy a népmüvelés rendszerének korábbiakhoz vázolt strukturális és szemléletmódbeli változásait jó hatásfokkal lehessen végrehajtani, feltétlenül szükséges a szakma és a tudomány jelenlegi presztizsét jelentősen

---

* Kendrew, John: Az élet fonala. Bp. 1968, Kossuth K.

megnövelni, az erkölcsi és nem kevésbé az anyagi ösztönzők rendszerét e terület társadalmi fontosságának megfelelően áthangolni. Ma még a tudomány és a társadalom más területein tevékenykedők egy része nem tekinti tudománynak, sőt néha még társadalmilag hasznos tevékenységnek sem a népművelést. Ezen a szemléleten éppen tevékenységük átszervezésével, magasabb követelményrendszer kiépitésével kell változtatnunk. Az erkölcsi megbecsülés kérdései mellett nem hanyagolhatjuk el az anyagi megbecsülés kérdését sem. Ki kell dolgozni azt az ösztönző-rendszert, mely lehetővé teszi, hogy tevékenységünk körébe mind szélesebb rétegeket vonjunk be az átadók és befogadók közül egyaránt. Olyan anyagi ösztönzőket, melyek érdekeltté teszik társadalmunk minden tagját, hogy a szervezett információcserébe bekapcsolódjék, és olyan erkölcsi megbecsülést, társadalmi légkört, mely ezt a tevékenységet pozitiv élménnyé teszi. Kétségtelen, hogy társadalmunk jelentős anyagi erőfeszitéseket tesz számos területen a jelenlegi helyzet, a mult hagyományainak megváltoztatása érdekében. De az is kétségtelen, hogy a népművelés jelenlegi szükre szabott lehetőségei között nem képes megfelelő hatásfoku tevékenységet folytatni, anyagi eszközeinek korlátozott volta miatt sem. A művelődési intézményhálózat objektumainak jelentős része felujitásra szorul, eszközállományuk szegényes és elavult.

Az emberi tevékenység uj szakaszához közeledünk, mely minőségben haladja meg az eddigieket. Rajtunk is mulik, hogy hogyan tudunk megfelelni a megváltozó követelményeknek. A perspektiva nem szegényes. Megteremthetjük azt a társadalmat, amelynek minden kényelme és minden alkotása az emberé és az emberért van. Az emberiség szebb jelenéért és jövőjéért.

...

(Népművelési Értesitő XI. évf.
1970. 2. sz. 145-158. o.)

„Jegyzetek és tanulmányok"

Európai Felnőttnevelési Iroda
("NOTES AND STUDIES")

(European Bureau of Adult Education)

(Részletek)

. . .

Néhány idézet az általános- és szakmai felnőttnevelés között levő összefüggéssel kapcsolatban

A) Az általános és szakmai oktatás egymásra utaltsága.
Szempontok a felnőttnevelésben.

A "permanens oktatás" mint általános alapelv magába foglalja minden akadály elháritását az oktatási módszerek integrálódása elől. Ezen alapelv nagy figyelemben részesül manapság. Fontos következmény a felnőttnevelésben a különbségek elhalványulása általános és szakmai oktatás között.

Prof. Kippert világosan meghatározza az elméleti alapját ennek a fejlődésnek: "A nevelés elméletében elvben eljutottunk arra a pontra, hogy legyőztük a kettősséget általános és szakmai képzés között, amely a humán tradiciókból származik. Tudott dolog, hogy a szakmai képzés és szakoktatás egymásközötti összefüggéseiben is igen sok fontos eleme van az általános müveltségnek. Ez tágabb értelemben az alapproblémája a modern pedagógiának. Következésképpen az aktuális kérdés a pedagógiában az, "hogy a munkakörülményekből milyen nevelési eredmények fakadnak." A szakoktatás problémája ott van, hogy a szükséges szaktudáson tul meglássa az általános müveltség fontosságát és hasznát. Bizonyos, hogy a felnőttnevelés intézményei nem hanyagolhatják el azokat a kérdéseket, melyek a szakmai oktatásra és képzésre vonatkoznak.

. . .

A felnőttnevelés három fő célnak szenteli magát.

1. Arra kell törekednie, hogy tanulóinak fokozott szociális biztonságot nyujtson a folytatólagos szakmai oktatáshoz. Minden tanulmány és tanfolyam pótolja a régebbi iskolai tanulmányok és szakmai tapasztalatok hiányait és ellátja a tanulóit a szakmájuknak vagy foglalkozásuknak megfelelő modern ismeretekkel. A Felnőttnevelésnek ugyanezen szektora gondoskodni fog, hogy lehetőség nyiljon magasabb kvalifikációra és szakmai előléptetésre.

2. Szerveznie kell olyan kurzusokat, mely a tanulóit a szakma változtatására készíti fel. Modern jelenség és mint ilyen a jövőben hangsulyozott

fontosságot nyer mesterségek és foglalkozások fokozatos megszünése. Hogy a szociális biztonságot nyujtani tudja tanulóinak megfelelő és elégséges képzést kell adni tekintetbe véve az alkalmasságot, simulékonyságot és a mozgékonyságot.

3. El kell látnia tanulóit olyan tanulmányokkal, amelyek személyiségük és állampolgári létük fejlesztésére irányul pl. általános müveltség, művészi és politikai ismereteik fokozására.

. . .

A technika fejlődése teljesen megváltoztatta a nevelés — oktatás karakterét és alapvető bázisát. A századokra visszanyuló, régi megkülönböztetés szellemi munka és fizikai munka között eltünőben van, amint a technikai előrehaladás a fizikai munkát feleslegessé és nem kifizetődővé teszi. Amig a fizikai munka-ráforditás a modern nyugati társadalmakban csökkenőben van, az aktuális munka gyakorlatában növekvőben vannak az intellektuális kivánalmak: tudás és értelem az, ami egyre nagyobb szerepet játszik, mint a testi erő és ügyesség. Igy hát a nevelési rendszer nem operálhat tovább annak a feltételezésnek alapján, hogy a társadalom egyrészt fizikai dolgozókból, másrészt szellemi dolgozókból áll. Ilyen megosztás a modern termelésben már nem létezik. Továbbá a változások folyamatosan mennek végbe a munka technológiájában, amelyek menet közben, kihatással vannak magára a szakmára és a foglalkozásra: az általános tendencia tehát mindinkább távolodás a tisztán manuálistól, közeledve mindinkább az intellektuális tevékenység felé.

Ez a folyamatos fejlődés a technológiában egy olyan helyzethez vezet, amelynek az a lényege, hogy az "iskolázott társadalom" minden munkása képes lesz arra, hogy uj tudást, uj módszereket és a tevékenységek uj módját sajátitsa el. Ez a legtöbb téren azt vonja maga után, hogy minden rendü és rangu munkásnak alkalmazkodnia kell és állandó folyamatos tanulmányokat folytatni, ha a szakmával vagy foglalkozással, annak fejlődésével lépést akar tartani. Ezen felül pedig az életszinvonal növekedése és az általános kulturszinvonal növekedése oda vezet, hogy az egyik részről uj termelési ágak alakulnak ki a megváltozott igényeknek megfelelően, másrészről a kereslet és kinálat ujfajta szolgáltatások iránt növeli az igényt. Ezen az uton uj foglalkozások keletkeznek, melyek aztán menetközben igényt támasztanak bő választékban különböző tanfolyamok és továbbképzések iránt, amelyek mind együtt járnak a személyiség fejlődésével, a kifejezési készség növekedésével, az egyes területeken szerzett magasabb tudással, nyelvi jártassággal és igy tovább."

. . .

Amikor a dán nevelésről – oktatásról beszélünk a legtöbb külföldi azt hiszi, hogy népfőiskolákról van szó, – a jobban informáltak esetleg Grundvigra és Kristen Koldra gondolnak. Valójában ezek a jólismert bennlakásos kollégiumok csak nagyon kis szögletei a teljes felnőttnevelés épületének, ahogy ez manapság nálunk végbemegy.

A népfőiskolát csak azért emlitettem, hogy kiemeljem azt, hogy nem csak az idegenek, de mi magunk is a felnőttnevelés koncepcióban a népfőiskola erős befolyása alatt állunk. Ettől az iskolától vettük át azt a szükértelmü megfogalmazást, amit nálunk oly sokan felnőttnevelésnek neveznek: általános, szabadidőre alapozott, nem szakmai jellegü népmüvelést.

. . .

Egészen az utóbbi időkig a felnőttnevelés "Felvilágosultságot" (oplysning) jelentett, és ezt a kifejezést nagyon nehéz megmagyarázni. A feladata vagy célja ennek a "felvilágosultságnak" felrázni az embereket, hogy felelősségteljes, értelmesen gondolkodó állampolgárokká váljanak, a "felvilágosultságnak" az emberség, az emberhez méltó élet területén kell lennie. Nem lehet "felvilágosulttá" lenni pusztán tanulás utján, miután a "felvilágosultság" emocionális jelenség, a tanultság pedig intellektuális felfogó képesség.

Még ma sem teljesen elfogadott az intellektualitás, egy kifejezett anti-akadémikus, anti-intellektuális beállitottsággal, magatartással találkozhatunk mindenütt Dániában. Ez a meglátásom szerint szerencsétlen tradició nagy akadálya volt a felnőttnevelés modern koncepciójának alkalmazása utjában. Ez azonban megváltozóban van.

. . .

Merem állitani, hogy általánosan elfogadott elv, hogy a társadalomnak kötelezettséget kell vállalnia, hogy teljesitse a ki nem elégitett szükségleteket, amelyek munkáséletünk termelékenységi fokából erednek – hogy a társadalomnak kell kötelezettséget vállalni és szembeszállni az "elidegenedéssel", amelyet minden bizonnyal a tudás és az információ hiánya okoz – hogy a társadalomnak kell segitő kezet nyujtani polgárainak és lehetővé tenni számukra, hogy alkalmazkodni tudjanak a kor megváltozott körülményeihez, hogy könnyebben megküzdjenek napi életük problémáival.

A társadalom köteles áthidalni a lakosság különböző csoportjai között részint generációs problémáktól függően kialakult "kulturális és ismereti" szakadékot. A társadalom köteles kulturálódási lehetőséget nyujtani a mi gazdag jóléti társadalmunkban, és ez nem lehet egyesek kiváltsága, de mindenki számára elérhetőnek kell lennie, aki csak ebben részesülni óhajt. A felnőttnevelés – oktatás gazdagon differenciált és változatos, sokrétü

ajánlat, amelyet a társadalom nyujt az egyes embernek. Ez természetes része annak a széles körü kulturpolitikának, amely az egyéni tanulók érdekét és javát szolgálja. Semmiféle kulturpolitika vagy oktatás – nevelésnek nem lehet létjogosultsága saját magáért, hanem a fogyasztók javát és gyönyörüségét kell szolgálnia.

. . .

(Népmüvelési Intézet Adattára. Kézirat.)

MŰVÉSZETPOLITIKA

A felszabadulás utáni magyar irodalom néhány kérdéséről

Az MSZMP Központi Bizottsága kulturális elméleti munkaközösségének vitaindító tézisei

(Részlet)

. . .

Feladatok

Az irodalmunk előtt álló legfontosabb feladatokat meghatározzák a Magyar Szocialista Munkáspárt művelődési politikájának irányelvei. Miután az eszmei zürzavar még hat az irodalom területén, szükségesnek látszik néhány alapvető elvi kérdés tisztázása, hogy a párt irodalompolitikai célkitüzései mindenki számára világosak legyenek, s hogy ezekre a célkitüzésekre épüljön az irodalompolitikai gyakorlat.

Pártosság és pártirányitás

1. A párt az irodalmat, a kulturális fejlődés e hatalmas fegyverét, a szó igazi értelmében a népnevelés egyik kimagasló jelentőségü eszközének tekinti, s szembeszáll minden olyan törekvéssel, amely az irodalmat függetleniteni akarja a néptől, a párttól, vagy szembe akarja forditani vele. A párt olyan irodalomért küzd, amely magáévá teszi a lenini pártosság elvét. A lenini pártosság lényege: a valóság hü ábrázolása és a szocializmus győzelmének elősegitése, a valóság ábrázolása a proletariátus világnézete, a marxizmus-leninizmus szemlélete alapján, egy meghatározott társadalmi osztály, a dolgozó nép harcát vezető munkásosztály érdekeinek nyilt védelme, képviselete. A lenini pártosság alapja tehát a marxista-leninista világnézet, fő eleme: a szocializmus győzelméért folyó küzdelem támogatása az irodalom eszközeivel. Más szóval: a nép szolgálata, a munkásosztály ügyének szolgálata, a társadalmi haladás szolgálata magas eszmei szinvonalon, az irodalom nevelő és mozgósitó erejével.

2. A lenini pártosság eszméjének elfogadása és annak az alkotás folyamatában való érvényre juttatása feltételezi, hogy az iró magáévá teszi a tudományos kommunizmus világnézetét, és életcéljául a szocializmusért folyó harcot tekinti, önként, őszintén és mélyen átéli a párt egész politikáját, azonosul vele értelmileg és érzelmileg egyaránt. A pártosság elve tehát nem mechanikus, külsődleges azonosulást jelent a párt politikájával, hanem eszmei egybeforrást vele. A szocializmus ügyét támogató pártos iró a kizsákmányolás megszüntetéséért vivott harc mellett, egy minden eddiginél erkölcsileg is magasabbrendü társadalom, a szocializmus társadalmi rendsze-

rének győzelméért vivott harc mellett kötelezi el magát, s a párt munkájában összpontosuló népakarat, a nagy nemzeti erőfeszitések aktiv részese lesz. Az iró és az irás olyan jelentőségre tesz szert, amely korábban elképzelhetetlen volt. A lenini pártosság a tehetség és a müvészi tudás teljes érvényesülésének, társadalmilag és müvészileg igazán hasznos müködésének nélkülözhetetlen feltétele. Vannak, akik hazug osztályfelettiséget hirdetnek, s demagóg módon az irodalom "szabadságának" hangzatos jelszavával akarják a letünt burzsoá világ szolgálatába állitani, s a haladás ellen forditani a toll embereit. A lenini pártosság nem áll ellentétben az irói szabadsággal, sőt a legnagyobb szabadságot biztositja az iró számára a haladás, a szocializmus, a nép ügyének szolgálatában; a valóság objektiv törvényszerüségeinek felismerése, ami csak a marxizmus-leninizmus alapján lehetséges, biztositja a müvészi alkotás számára szükséges helyes látásmódot. Természetessé válik az iró számára, hogy nemcsak mint párttag vagy pártonkivüli állampolgár, hanem mint iró, alkotásaival is, müvészi tehetségét latbavetve küzdjön a szocializmusért, a békéért, hirdesse a dolgozó népek nemzetközi összefogásának eszméjét, az emberiség ügyének szolgálatát.

3. A szocializmusért harcoló pártos müvészet kibontakozását segiti elő a helyes pártirányitás. Ez elsősorban eszmei utmutatást jelent: a marxizmus-leninizmus tanitásának és az erre épülő politikának megmagyarázását és terjesztését, s egyben harcot a káros, ellenséges nézetek ellen. Ezt azzal érjük el, hogy megmagyarázzuk harcunknak általános és mindennapi feladatait, lelkesitünk és mozgósitunk e küzdelemben való részvételre.

A pártirányitás fő módszerei tehát a következők:

a) A párt segiti az irókat abban, hogy megismerjék és magukévá tegyék a marxizmus-leninizmus világnézetét, s az ezen alapuló politikát, mely a szocializmus győzelméért folyó küzdelmet irányitja.

b) A párt a szocialista irodalom fejlesztése érdekében állást foglal az irók és a széles közvélemény meghallgatása alapján az irodalmi élet legfontosabb elvi és szervezeti kérdéseiben.

c) A pártvezetés tájékoztatja az irókat a legfontosabb időszerü politikai, gazdasági és kulturális kérdésekről, segiti, hogy eleven kapcsolatba kerüljenek a szocializmus épitésének gyakorlati problémáival.

d) A párt a kommunista iróktól azt várja, hogy a pártos irodalom uttörői, a pártirányitás gondolatának, a párt politikai céljainak bátor, határozott képviselői legyenek az irodalmi életben. Mint az élet bármely területén, kommunistának lenni az irodalomban sem előjogokat jelent, hanem azt, hogy a kommunista irók több munkát végezzenek, s a szocialista irodalom megteremtéséért vivott harcban élen járjanak. Elsősorban a kommunista irók feladata, hogy a párt szilárd bázisát megteremtsék az irodalomban. Ők képezik ennek a bázisnak a magvát, és hozzájuk fognak csatlakozni mindazok az irók, akik egyetértenek a szocializmus épitésének hazánkban folyó munká-

jával. Különösen fontos kötelességük ebből a szemszögből is a fiatalok nevelése.

e) A párt az irodalom irányitásában nagy jelentőséget tulajdonit a marxista kritikának. A marxista kritika segitséget nyujt az iróknak nemes feladataik megoldásához, és fejleszti a közönség izlését. A kritika csak akkor töltheti be feladatát, ha szakit a sematizmussal és a felületességgel, az üres szólamszerüséggel, s szakit a bátortalansággal, az elvi kérdések megkerülésével, a baráti érdekeknek és klikkszempontoknak való behódolással. Kritikusaink párositsák az eszmei problémák megvitatását az irodalmi alkotások müvészi elemzésével. Ebből tanul a közönség, ebből tanulnak az irók is. Szakitani kell azzal a szemlélettel is, amely a kritikát csak akkor fogadja el elvinek és ébernek, ha kizárólag a hibák ellen hadakozik. Nem éber az a kritika, amely szótlanul elmegy az eredmények mellett. Friss erőket kell bekapcsolni a kritikai munkába, s ebben nagyobb részt kell vállalnia az Irodalomtörténeti Intézetnek és az Irodalomtörténeti Társaságnak. A kritikai gárda kialakitásában fontos feladata van a lapoknak és folyóiratoknak.

f) A párt az irodalommal foglalkozó állami szerveknek elvi utmutatást ad, határozataival megszabja tevékenységük irányát. Ezeknek a szerveknek a feladata azokat a konkrét feladatokat kidolgozni és végrehajtani, amelyek a párt határozataiból következnek. Az állami szervek munkája is elsősorban elvi-eszmei és politikai irányitás, de igénybe kell vennie mindazokat az államigazgatási, gazdasági eszközöket és rendszabályokat, amelyek elősegithetik az irodalom fejlődését, s amelyek nélkül nem lehetséges kulturális tevékenység. Az állami szervek segitség elő az irodalom szocialista fejlődését, támogassák az értékeset, s határozottan lépjenek fel a népi demokráciától idegen, ellenséges irányzatokkal szemben, és küzdjenek az eszmeileg és müvészileg silány müvek ellen.

...

(Pártdokumentumok az ideológiai és a kulturális munkáról. Kossuth 1962. 141-145. o.)

Irodalomkritikánk néhány fogyatékosságáról

Az MSZMP Központi Bizottsága kulturális elméleti munkaközösségének tézisei

(Részlet)

. . .

Eredményeink biztatóak. Ugyanakkor azonban számos fogyatékosság akadályozza kritikai életünk továbbfejlődését. A különféle reakciós, burzsoá nézetek ma már nem, vagy csak elvétve jelentkeznek nyiltan és agresszivan kritikai életünkben, de megtévesztő formákban, nemegyszer marxista szinezetü lepelben, még élnek. A marxista igényü kritikusok nem oldották meg azt a feladatot, hogy megfelelő átütőerővel kiszoritsák irodalmi életünkből a különféle polgári és kispolgári, revizionista és dogmatikus nézeteket, és magas eszmei s tudományos szinvonalon elemezzék és segitség megvalósulni a szocialista müvészet nagy eszményeit. Gyakori még a békülékenység és a liberalizmus a helytelen nézetek maradványaival szemben. Sok a se hideg, se meleg birálat, a középszerü vagy éppen gyenge és a határozott elvi álláspontot kerülő irás. Mindez összefügg az elveket elnyomó klikkszempontok, "baráti kapcsolatok" meglehetősen széles körü érvényesülésével.

A jobb- és "bal"-oldali nézetek gyakran összefonódva jelentkeznek, és akadályozzák az alkotó marxizmus érvényesülését az irodalomkritikában. Gyakran előfordul, hogy egyazon alkotó vagy irodalomkritikus munkásságában a különféle jobb- és "bal"-oldali elhajlásoknak közös a forrása: a kispolgári szemlélet, a munkásosztály, a dolgozó nép érdekeinek, a tudományos materialista álláspontnak szemelől tévesztése, amely hol szektás, ultra-radikális türelmetlenségben, szubjektivizmusban, hol pedig jobboldali engedékenységben nyilvánul meg. A polgári dekadenciát igazoló nézetek, s a mü- "bal"-oldali állásfoglalások látszólag távol esnek egymástól, de a valóságban mindkettő akadályozza a szocialista irodalom fejlődését.

. . .

(Pártdokumentumok az ideológiai és a kulturális munkáról. Kossuth 1962. 226-227.o.)

Az irodalom és a művészetek hivatása társadalmunkban

(Az MSZMP kulturális elméleti munkaközösségének tanulmánya)

(Részletek)

. . .

2. Az irodalom és művészetek helyes megitélésének másik feltétele, hogy helyzetüket az egész magyar társadalom ideológiai állapotával összefüggésben lássuk. Csakis ez lehet ugyanis a reális alapja a művészetek iránti "elvárásoknak", csak igy lehet az igényekben és a megitélésekben elkerülni a szubjektivizmust. Az irodalom és művészetek nevelő szerepére való hivatkozással, nemegyszer a párttagság köréből – olykor a művészetpolitikai vezetéssel szemben – igy merül fel a kérdés: ha kezünkben a hatalom, ha ma a nép állama a művészetek "mecénása", akkor miért nem kizárólag a szocialista müveknek és esetleg a legközvetlenebb "utitársak" müveinek nyitunk utat, s miért van szükség nem szocialista, nem marxista-leninista világnézetü alkotások publikálására vagy bemutatására? Az ilyen szubjektiven jóhiszemü kérdés szemelől veszti az Ideológiai Irányelveknek azt az egyik legfőbb megállapitását, hogy az ország általános ideológiai helyzete elmaradt a gyökeres gazdasági-társadalmi változások mögött, s hogy a marxizmus-leninizmus nagyarányu térhóditása mellett is még meglehetősen összetett és ellentmondásos képet mutat. Ha ennek az irreális követelménynek helyt adnánk és a müvészeti életben csak a szocialista, vagy az ehhez nagyon közel álló alkotásoknak biztositanánk kizárólagos megjelenési lehetőséget, ezzel az ország általános ideológiai helyzete és a müvészeti élet ideológiai állapota közt teremtenénk indokolatlan feszültséget. Ez pedig menthetetlenül az adminisztrativ korlátozás tulsulyra jutását idézné elő, s végső soron az elvi vitát, az érdemleges eszmei harcot akadályozná. Ilyen álláspont érvényesitése elvileg a klasszikus örökség átvételével is ellentmondásba kerülne, de arra is vezethetne, hogy a mai haladó nyugati polgári müvészet vagy kiszorulna, vagy "rózsaszinüre" festve elsikkadna polgári jellege. Nem beszélve arról, hogy ezen az alapon az izléses, de könnyü szórakozást nyujtó, látványos müsorok nagy részéről is le kellene mondani.

Helytelen kulturpolitikai kiindulópont tehát a müvészeti élet szocialista és nem szocialista erőinek arányát társadalmunk egészétől elszigetelten, mint valamilyen különleges "irói-müvészi" ideológiai állapotot értelmezni.

De tévedés forrása lehet az is, ha nem vesszük figyelembe a müvészeti élet sajátos helyzetét. A nem marxista nézetek kevésbé érvényesülhetnek a gazdasági vagy politikai életben, mint az ideológiában, ezért a – kifejezetten ideológiai természetü – kulturális élet "gyüjtőhelye" a társadalmunkban meglevő, de másutt érvényesülni nem tudó, ellentmondásos

álláspontoknak. A kulturában, a müvészetben jelentkezik legszembeötlőbben a tudat viszonylagos lemaradása, következésképp itt a legtöbb az ideológiai probléma is. Ez azonban nem ad alapot arra a következtetésre, hogy "ez a terület a legelmaradottabb", hogy "itt érvényesül legkevésbé a párt vezető szerepe" stb.: ez csupán a kulturális-müvészeti terület sajátos ideológiai helyzetével összefüggő jelenség.

Más tényezőket is mérlegelni kell, közöttük az alkotói tehetséget. Müvészeti életünkben sok olyan nem marxista világnézetü alkotói tehetség található, akiknek az életszemlélete főként a két világháboru közt alakult ki, de értékes müveikkel ma is hozzájárulnak kulturánk gazdagitásához. A szocialista müvészet előretörése viszont csak a szocializmus ügyének elkötelezett tehetségek jelentkezésének arányában lehetséges. Ez azonban — ha megnyugtató, s egyes területeken nagyarányu volt is — kedvező feltételek közt alig két évtizede folyik.

Mindezt azért fontos hangsulyoznunk, mert sokan ahelyett, hogy tudomásul vennék a terület sajátosságait és az ezekkel járó fokozott ideológiai felelősséget, inkább ideológiai-politikai bizalmatlansággal szemlélik a kulturális és müvészeti életet, s ezzel hátráltatják tényleges problémáinak megoldását.

Elsősorban az alkotók körében lehet találkozni azzal a másik téves állásponttal, amely statikusan fogja fel a müvészeti élet összetett ideológiai állapotát, lemond a változtatás lehetőségéről, sőt az ideológiai status quót az "irányzatonkénti szerveződés" formájában kivánja konzerválni. E szemlélet hivei megfeledkeznek arról, hogy a marxista-leninista világnézetet az uj társadalom épitése érdekében a kultura területén is uralkodóvá kell tennünk. Ez a társadalmi követelmény nem fér össze az eszmei passzivitással, ellenkezőleg, az aktiv ideológiai harcot követeli meg az irodalomban és a müvészetekben is.

3. A müvészetek a valóság megismerésének sajátos formái, amelyek a mindennapi és tudományos megismerés közt helyezkednek el, s ennek megfelelően sajátos, amazok által meg nem ragadható tartalmakat tesznek átélhetővé, vonnak be az emberi megismerés körébe. Az ember a müvészet segitségével a világról nyert mindennapi és tudományos tapasztalatait kiegészíti, egyszersmind fejleszti az esztétikai megismerés készségét, kibontakoztatja a tartalmas szépség iránti igényét, sokoldalubbá formálja a társadalomhoz és a természethez való viszonyát. A müvészet a maga értelmi és érzelmi, világnézeti, erkölcsi és izlésbeli, tehát az egész embert befolyásoló hatásainak összetett egységével mindig tényezője volt az ember és emberiség önismeretének és öntudatosodásának, s ennek révén befolyást gyakorolt a történelem alakulására is.

...

A pártosság mai tartalmának körvonalazásánál sem hagyhatjuk figyelmen kivül a jelenlegi társadalmi-politikai helyzetet. Ma, a munkásmozgalom és a szocialista világrendszer erősödésével párhuzamosan, a munkásosztály mindinkább egyetemes érdekü feladatokat tüzhet gyakorlatilag is napirendre. Hazánkban ma a hatalmat a legkövetkezetesebb szocialista erő, a munkásosztály gyakorolja, de a parasztsággal és az értelmiséggel szövetségben. A munkásosztály pártjának politikáját, annak alapvető célját magáévá tette az egész nép. Osztályharca: a gazdasági épités és szervezés, a szocialista tudat kialakitása, általánossá tétele, a szoros testvéri együttmüködés a Szovjetunióval és más szocialista országokkal, a békés egymás mellett élés, s ugyanakkor az imperializmus talaján fakadt dekadens, emberellenes, pesszimista nézetek egész rendszerével folytatott ideológiai harc — egyben össznépi, nemzeti és egyetemes emberi érdekek érvényesitéséért folyik. Ahogyan a Szovjetunióban az erőviszonyok megváltozásával, az osztályharc uj formáinak megjelenésével függött össze a pártosság konkrét tartalmának változása, ugyanugy a szocializmus további kibontakozásával függ össze a pártosság mai — s tegyük hozzá: konkrétan hazai — tartalmának módosulása. Az Ideológiai Irányelvek már ezen az elvi alapon körvonalazták a müvészi pártosság követelményét: "A szocialista társadalom azt igényli az iróktól és müvészektől, hogy alkotásaikban pártosan foglaljanak állást az alapvető társadalmi kérdésekben: a szocializmus és a kapitalizmus harcában a szocializmus mellett, a felszabadulásukért harcoló népek és a gyarmati rendszer küzdelmeiben a felszabadulásukért harcoló népek mellett, a béke és háboru erőinek világméretü viaskodásában a béke erői mellett. Ez a pártosság elemi követelménye. A társadalmi összefüggések mélyebb megértésének és ábrázolásának nélkülözhetetlen eszköze a világnézeti tudatosság, a mi korunkban a forradalmi munkásmozgalom ideológiájának, a marxizmus-leninizmusnak az elsajátitása."

...

A mai bonyolult ideológiai harcban különösen nagy a müvészetkritika felelőssége. Mind a müvészet, mind a közönség orientálásában elsősorban a kritika feladata az ideológiai minőségek megkülönböztetése, a szocialista tendenciák támogatása, a polgári müvészet következetesen marxista kritikai elsajátitása, illetve a dekadencia elutasitása. Ezzel szemben a müvészetkritika ma egyes esetekben összemossa az értékrendeket, nem vonja meg, vagy éppenséggel feloldja a határokat a pártosság és az elkötelezettség, a szocialista és a polgári tartalom, illetve az elkötelezettség és a dekadencia között.

A kritikai életben mutatkozó tétovaság elsősorban abból fakad, hogy a marxista müvészetelmélet terén a dogmatikus torzulások korrekcióját sokan nem mint a következetes marxista-leninista elmélethez és módszerhez való visszatérést, hanem mint "liberalizálódást" fogják fel. Ugy vélik, hogy "sok minden, ami tegnap tilos, elitélendő volt, ma lehetséges és méltányolandó". Ez a közérzetszerüen jelentkező elvtelenség némelyeknél abban

nyilatkozik meg, hogy óvakodnak a határozott kritikai állásfoglalástól, mert "hátha holnap az is szabad lesz, ami ma még nem az". Sokak tudatában a dogmatizmus korrekciója e téren nem az ideológiai harc megnövekedett lehetőségét és kötelességét jelenti, hanem a polgári irodalom és művészet számára tett engedmények "növekvő" tendenciájának hiedelmét kelti. A dogmatizmus leküzdésének ez a revizionista értelmezése (és nem maga a dogmatizmus leküzdése) az egyik fő oka annak, hogy az utóbbi időben a marxista művészetkritika veszitett harcos jellegéből és az elvi kompromisszumnak számos jelét mutatja.

A kritikai élet természetesen maga is ugyanazoknak a társadalmi, ideológiai hatásoknak – köztük téves tájékozódásoknak – van alávetve, mint az irodalmi-művészeti élet. Határozottan ideológiai természete miatt a kritika felelőssége mégis közvetlenebb. A cél semmiképpen sem az, hogy a kritika értékes, de ellentmondásos alkotásokat, összetett életműveket leegyszerüsitő módon elmarasztaljon, hanem az, hogy határozott eszmei birálattal az ellentmondásos alkotások és életművek értékeit körvonalazza, és feltárja a mára jellemző átmeneti ideológiai mozgásirányokat. Az ideológiai kényelmesség, óvatosság nemcsak téves nézeteket hagy "futni", hanem egyben valódi értékek hiteles feltárásától is megfosztja művészeti életünket.

...

2. Örvendetes jelenség, hogy a közönség az utóbbi időben mind cselekvőbb és közvetlenebb tényezőjévé válik a művészeti életnek. A közönség természetesen ideológiailag is megoszlott. Nem jelentéktelen köreiben érdemleges bázisuk van nemcsak az ellentmondásos, de a dekadens művészeti alkotásoknak, esztétikáknak, illetőleg a művészetekben megnyilatkozó polgári-kispolgári ideológiai irányzatoknak. A közönség e viszonylag szükebb, főként értelmiségi rétegeit legáltalánosabban az jellemzi, hogy elvetik a művészetek osztályszempontu szemléletét; az "általános humanizmus" és "egyetemes művészet" elvont kategóriái szerint itélve, azt tartják, hogy csak önmagában vett "jó" és "rossz" művészet van. Ezek a nézetek hatnak az irodalmi-művészeti életre, de kifejezetten ideológiai formában a viszonylag szükkörü vitákon, és főleg a művészetkritikában jelentkeznek. A pártosság, az elkötelezettség és a dekadencia elhatárolása, a művészetkritika ideológiai fogyatékosságainak fenti elemzése egyben a közönség e rétegeiben meglevő, a polgári nézeteknek utat nyitó, azokat támogató "jobbos" tendenciák birálatát is jelentette.

A közönség nagyobb része viszont társadalmi, ideológiai összefüggések és igények jegyében szemléli és vitatja az irodalom és művészetek ügyét. Elsősorban ennek köszönhető, hogy az utóbbi időben mind többen élnek a közvetlen véleménynyilvánitás jogával és lehetőségével, hogy egyes alkotások, a művészeti élet eseményei egyre szélesebb körben válnak vitatott közéleti kérdésekké is, hogy a közvélemény nemcsak passziv befogadója,

hanem mindinkább felelős részese is a müvészeti közéletnek. Ennek az aktiv és igényes közönségrétegnek a szemlélete azonban még mindig meg van terhelve az irodalom és müvészetek leegyszerüsitő megközelitésének maradványaival.

...

A müvészetek sajátosságai és közvetve a müvészi érték iránti érzéketlenség miatt a közönség egy része gyakran nem ott harcol, ahol kellene, illetve polemikus erőit nem a müvészi értékkel arányosan veti latba. Az ábrázolás, a kifejezés müvészi ereje, szinvonala mindig elválaszthatatlan az alkotás hatásának intenzitásától és tartósságától. Mégis gyakran fordul elő, hogy a közvélemény, amely jogosan háborodik fel egy-egy közepes, esetleg jelentéktelen müvészi hatásu ideológiai vagy erkölcsi torzuláson, érdektelenséget tanusit ugyanannak az ideológiai tévedésnek egy müvészileg sokkal magasabbrendü, következésképp veszélyesebb változatával szemben. Pedig igazi ideológiai ellenfeleink mindig azok az alkotások, amelyek a nem marxista vagy antimarxista nézeteket gondolatilag, müvészileg a legmagasabb szinten képviselik, s egyben ezek igénylik a legelemzőbb vitatást is.

A közvélemény egy része még nem mindig tud különbséget tenni lényeges és lényegtelen, egész és rész között. Minden müalkotás a részek egymásra vonatkoztatott egészében hordja tulajdonképpeni jelentését. Ideológiai tartalmát is csak ennek az egésznek szemelőtt tartásával lehet elbirálni, nem pedig egyes kiragadott mozzanatai alapján. Nem kevesen voltak mégis, akik például a Husz óra cimü regényt (illetve a belőle készült filmet) a párttitkár önmagában vitatható alakjának kiragadása révén minősitették egészében "ellenségesnek". Holott a regény (illetőleg film) egésze egyértelmüen sugallja a konfliktusok kimenetelének irányát, ezzel együtt a szocializmushoz hü erők erkölcsi és történelmi igazát. A részt lehet és kell mindig az egész felől minősiteni, és nem lehet a kiragadott rész alapján a mü egészére vonatkozóan általánositásokat levonni. Ez a megközelités azzal járhat, hogy a szocializmus érdekeit szem előtt tartó szubjektiv igény a müvészetek sajátosságainak figyelmen kivül hagyása miatt visszájára fordul és a szocializmus szempontjából jó alkotásokat kompromittál.

A kritika és a közönség szerves, aktiv tényezői a müvészeti életnek: nemcsak befogadói, de minősitői is az egyes alkotásoknak, legközvetlenebb és legszélesebb körü tolmácsolói a társadalom müvészetekkel szemben támasztott igényeinek. A kritika és a közönség nem állanak "szemben" a müvészetekkel; választásaikkal – rokonszenvükkel, vitáikkal és elutasitásaikkal – maguk is tevékeny résztvevői a müvészeti folyamatnak. Ez az egység mindenekelőtt az ideológiai orientálás jogát és kötelességét jelenti, de osztozást is a müvészetek eszmei-politikai felelősségében.

...

A felszabadulást követő husz esztendő, a tömegek életszinvonalának emelkedése, az ezzel járó életforma-változás, a kulturális forradalom általános eredményei és a tömegek müvészeti kulturájának növekedése természetesen módositották az izlésvilágot is. Figyelembe véve azonban az izlés konzervativ hajlandóságát, hiba volna szemet hunyni az előtt, hogy társadalmunknak ugyszólván minden rétegében van még bázisa a kispolgári izlésnek. Fennmaradását, konzerválódását elsősorban az az életforma és szemlélet biztositja, amelyet a közügyek iránti érdektelenség, az apolitizmus jellemez, és amelynek regenerálódási veszélyére az Ideológiai Irányelvek oly nyomatékosan utaltak. Elsősorban ez a befelé fordult, szük körü kispolgári életvitel és szemlélet igényli a giccses, érzelmes, szentimentális, könnyen, mindenfajta társadalmi felelősség nélkül hozzáférhető "müvészetet". E magatartás tulajdonképpen a társadalmi, s főleg a szocialista tartalmu müvészet elől menekül; kényelmessége annak tisztitó-tudatositó hatása alól keres kibuvót; az igazi müvészeteknek hátat forditva, a maga kényelmes, szük kis világát védi. Az ilyen kispolgári szinezetü, de társadalmunk jóformán minden rétegében fellelhető magatartásforma csak szórakozást és kikapcsolódást keres a müvészetekben, s befolyását is elsősorban a szórakoztató müfajokban érvényesiti.

A polgári társadalom másik öröksége a müvészi arisztokratizmus, illetőleg a vele összefüggő sznobizmus. Ennek mélyén ugyancsak az irodalom és müvészetek társadalmi szerepe, hatása iránti közöny és érdektelenség huzódik. A kettő közti különbség legfeljebb az, hogy mig a kispolgári izlés kommerciális, elhasznált érzelmi és kifejezési sablonok formájában, s főként a látványos, humoros, zenés szórakoztató müfajok világában törekszik megőrizni a polgári tartalmakat, addig a sznobizmus a szélsőségesen különc, avantgardista, modernista változatok formáiban tartja meg a polgári müvészet antihumanizmusát. Az egyik a maga szájaize szerint értelmezett "közérthetőséget" reklamálva zárkózik el a gondolati, erkölcsi és társadalmi igényü igazi müvészet elől, a másik pedig az arisztokratikus formalizmus jegyében teszi ugyanezt.

A kispolgári izlés és a sznobizmus kategóriái sokszor igen bonyolult, összetett társadalmi, kulturális és izlésbeli rétegződéseket, folyamatokat takarhatnak el. A legnagyobb tévedés volna pl. — pedig ez nem egyszer előfordul — a kispolgári izlés elleni harcot a szórakoztató, könnyü müfajok háttérbe szoritásával, vegy lekezelésével felcserélni. A kispolgári szellem kiszoritásának legnyilvánvalóbb, egyben leghatékonyabb eszköze: az igényes, a polgári izléstől, sablontól mentes, az adott keretek közt korszerü tartalommal biró eredeti alkotások, müfajok, müsorok kialakitása. Minden dolgozó emberben jogos igény él "könnyebb", humoros, szórakoztató vidám müvek, könyvek, darabok, zeneszámok, filmek, tv-müsorok stb. iránt. Ennek a reális szükségletnek magas szinvonalu kielégitése kulturális és müvészeti életünk elsőrendü feladatai közé tartozik. Ebben a vonatkozásban a szükebb értelemben vett müvészeti életnek és kritikának az eddiginél

sokkal bátrabban kell támaszkodnia a közvéleményre, amelynek egészséges izlésü többsége az e téren tapasztalható polgári-kispolgári megnyilatkozásokra reflektál a legkritikusabban és legegyöntetübben.

A müvészetek élvezetébe ujonnan bekapcsolódó paraszti és más rétegek számára mult alacsony szintjéről nézve még a kispolgári jellegü müvészet is mint ujonnan "meghóditott", "magasabb fejlődési fok", mint régen várt "emelkedés" jelentkezhet. Ez a sokszor nagyon is érthető tévedés természetesen nem korlátozhatja a kispolgári izlés ellen folyó harcot, inkább az e rétegek iránti megkülönböztetett felelősségre figyelmeztet, s befolyásolnia kell a kritika kérdésfeltevését, hangját, a müsorpolitika kialakitása.

. . .

A tömegek mai izlésállapota igen összetett képet mutat. Ez részben természetes, sőt nagyrészt a kulturális forradalom gyors ütemü kibontakozásának eredménye. Következésképp átemeneti állapot is. Ellentmondásait azonban — a mélyen fekvő történeti okok miatt — csak körültekintő türelemmel lehet feloldani. Sem a kispolgári izlésigényt, sem viszonylag széles rétegek müvészi kulturájának elmaradottságát nem tekinthetjük egyszerüen nem létezőnek, és nem hunyhatunk szemet az előtt sem, hogy egyes, főleg paraszti rétegekhez még ma sem jut el a müvészet. Csak reális, jól megalapozott, átgondolt és tartós erőfeszitések vezethetnek eredményre, s mindig csak a szocializmus előrehaladásának arányában. Ha pusztán tiltó intézkedéseket tennénk, legfeljebb hiánycikké avatnánk keresett müvészeti termékeket, de nem befolyásolnánk magát az izlést.

Elsőrendü feladatunk a közönség izlés és müvészeti kultura szerinti rétegződésének tudományos igényü, a szociológia eszközeit is felhasználó felmérése.

. . .

A müvészetek pártirányitása a szocialista kulturális politika általános céljainak van alárendelve, illetve csak ezekkel összefüggésben értelmezhető. A müvészetpolitika alapelvei éppen ezért nem annyira az alkotómunka, a szük értelemben vett müvészeti élet belső helyzetéből, igényeiből és itéleteiből, hanem elsősorban a szocialista tömegkultura megteremtésének feladataiból vezethetők le. Nálunk ma minden müvészeti megnyilvánulás állami eszközök igénybevételével, állami támogatással történik. A szocialista államnak pedig elsőrendü feladata és kötelessége, hogy gondoskodjék a tömegek szocialista tartalmu müvészi kulturájáról. Az irányitásnak ebből kiindulva kell választania: mi az, amit támogat, terjeszt, népszerüsit, mi az, aminek létéről tudomást vesz, és végül mi az, amit elutasit.

. . .

2. A művészeti életben a pártirányitás elsősorban az ideológiai meggyőzés és vita eszközeivel él. Ezzel függ össze, hogy megjelenhetnek, bemutatásra kerülhetnek olyan politikailag nem ellenséges alkotások is, amelyek humanista értékeik mellett eszmeileg vitathatók, többé-kevésbé szemben állnak a marxizmus-leninizmussal, a szocialista realizmussal. Ennek nem valamiféle ideológiai "engedékenység" az alapja, hanem az, hogy bebizonyosodott: a társadalmunkban még bázissal biró polgári és kispolgári nézetek — amelyek politikai fórum hiján művészeti alkotásokban csapódnak le — tiltó eszközökkel nem, csak nyilt vitában győzhetők le. Az 50-es évek elején "adminisztrativ" uton megteremtett eszmei egység illuziónak bizonyult, az irodalomból mesterségesen kiszoritott, de vitában le nem győzött polgári és kispolgári nézetek lappangva tovább éltek, az ellenforradalom idején teljes frisseségükben támadtak fel, s a közvélemény nagy része is vértezetlen volt velük szemben.

Nem meghátrálás, hanem az ideológiai harc nehezebb, de egyedül célravezető utjának vállalása tehát, hogy ma a tiltó adminisztrativ eszközök helyett az ideológiai irányitás módszere került előtérbe.

. . .

(Társadalmi Szemle XXI. évf. 7-8. 1966. jul.-aug. 29-58. o.)

Antonio Gramsci

Marxizmus, kultúra, művészet

(Részletek)

. . .

Két iró ábrázolhatja (kifejezheti) ugyanazt a történelmi-társadalmi momentumot. Ám az egyik lehet müvész, a másik pedig csak egyszerü firkász. Ha a kérdést megoldottnak tekintjük azzal, hogy csak annak leirására szoritkozunk, amit a két iró társadalmilag ábrázol, vagy kifejez, azaz többé-kevésbé jól összefoglaljuk egy meghatározott történelmi-társadalmi momentum jellegzetességeit, akkor ez azt jelenti, hogy még csak nem is érintjük a müvészi problémát.

. . .

Nyilvánvaló, hogy ha pontosak akarunk lenni, akkor "uj kulturáért" és nem (közvetlen értelemben vett) "uj müvészetért" folytatott harcról kell beszélni. A pontosság kedvéért: talán még azt sem lehet mondani, hogy a müvészet uj tartalmáért harcolunk, hiszen a tartalmat nem lehet a formától elválasztva, elvonatkoztatva elgondolni. Uj müvészetért harcolni annyit jelentene, mint harcolni uj egyedi müvészek megteremtéséért, ez pedig képtelenség, hiszen nem lehet mesterségesen müvészeket teremteni. Uj kulturáért, azaz olyan uj morális életért vivott harcról kell beszélni, amely a legszorosabb benső kapcsolatban áll egy uj életlátással, mig végül is a valóságérzés és valóságszemlélet uj módjává, következésképpen a "lehetséges müvészekkel" és a "lehetséges müalkotásokkal" bensőségesen egybeforrott világgá nem válik.

Az a tény, hogy nem lehet mesterségesen egyedi müvészeket teremteni, még nem jelenti azt, hogy az uj kulturális világ, amelyért harcolunk, szenvedélyeket és emberi melegséget sugározva szükségképpen nem hoz létre "uj müvészeket"; nem lehet tehát megmondani, hogy X vagy Y müvésszé fog válni, de azt igen, hogy a mozgalomból uj müvészek fognak születni. Egy uj társadalmi csoport, amely hegemón módon lép be a történelmi életbe, olyan magabiztossággal, amellyel előzőleg nem rendelkezett, feltétlenül életre kell hogy hivjon magában olyan személyiségeket, amelyek előzőleg nem találták volna meg a kellő erőt ahhoz, hogy bizonyos értelemben véve maradéktalanul kifejezzék magukat.

. . .

A nevelő művészet. "A művészet annyiban nevelő, amennyiben művészet, de nem amennyiben = nevelő művészet =, mert mint ilyen, semmi lenne, és a semmi nem tud nevelni. Nyilván ugy tünik, hogy teljes egyetértésben mindannyian olyan müvészetet kivánunk, amely a Risorgimento korának és nem D' Annunzio korának művészetéhez hasonlit, valójában azonban, ha jól meggondoljuk, ez a kivánság nem egyfajta művészetnek az előnyben részesitését jelenti egy másikkal szemben, hanem egyfajta erkölcsi valóságnak az előnyben részesitését egy másikkal szemben. Ugyanigy aki azt kivánja, hogy egy tükör szép és nem csunya személyt tükrözzön, nem azt akarja, hogy a tükör legyen más, mint amilyen, hanem a tükrözött személy."

"Amikor egy költői mü vagy költői müvek egész ciklusa már kialakult, lehetetlen továbbfolytatni ezt a ciklust tanulmányozással, utánzással és a müvekkel kapcsolatos variációkkal: ezen az uton csak ugynevezett költői iskola jöhet létre, az epigonok servum pecusa. Költészet nem szül költészetet, nincs partenogenezis, szükség van a férfiui elem közbejöttére, a valóságosnak, a szenvedélyesnek, a gyakorlatainak, a morálisnak a közbelépésére. Ilyen esetekben a költészet legfennköltebb kritikusai figyelmeztetnek, hogy ne folyamodjunk az irodalmi receptekhez, hanem mint mondják, = ujra kell alkotni az embert =. Miután az ember ujjászületett, a szellem felfrissült, uj érzelmi élet támadt, majd meg fog születni, ha megszületik, egy uj költészet."

Ezt az észrevételt a történelmi materializmus is magáévá teheti. Az irodalom nem szül irodalmat stb., vagyis ideológiák nem teremtenek ideológiákat, felépitmények nem szülnek másfajta felépitményeket, csak tehetetlen és passziv örökségként; a felépitmények nem "partenogenezis" révén születnek, hanem a "férfiui" elem közbejöttével, ez pedig nem más, mint a történelem, a forradalmi cselekvés, amely megteremti az "uj embert", azaz az uj társadalmi viszonyokat.

. . .

Másfelől az irodalom és a politika közötti kapcsolat kérdésében figyelembe kell venni a következő kritériumot: az irónak szükségképpen kevésbé preciz és meghatározott perspektivái vannak, mint a politikusnak, és kevésbé kell, hogy "szektás" legyen (ha lehet igy mondani), de "ellentmondásos" módon. A politikus számára minden a priori "rögzitett" kép reakciós: a politikus az egész mozgalmat a maga levésében szemléli, a müvésznek viszont "rögzitett" és végleges formájukba öntött képekkel kell rendelkeznie. A politikus az embert olyannak képzeli el, amilyen, s ugyanakkor olyannak, amilyennek lennie kellene ahhoz, hogy egy meghatározott célt elérjen: munkája éppen abban áll, hogy az embereket a mozgásra vezeti, kivezeti őket jelenükből, hogy képesek legyenek kollektiven elérni a kitüzött célt, azaz hogy "hasonulni" tudjanak a célhoz. A művész szükségképpen azt ábrázolja egy meghatározott időpontban "ami van", reálisan, személyesen, nem kon-

formista módon. Ezért politikai szempontból nézve a politikus sohasem lesz elégedett a müvésszel, és nem is lehet, korához képest mindig visszamaradottnak, anakrosztikusnak, a valóságos mozgás által tulhaladottnak fogja találni. Ha a történelem a felszabadulás és az öntudatosodás állandó folyamata, nyilvánvaló, hogy minden történelmi szakasz, mint történelem, ebben az esetben, mint kultura, nyomban tulhaladottá válik, és nem érdekes tovább.

. . .

(Antonio Gramsci: Marxizmus, kultura, müvészet. Kossuth Könyvkiadó 1965. 206-214. old.)

Jiri Hajek

Az író a szocialista társadalomban

(Részlet)

. . .

Az első korszakban, a forradalmi társadalmi erők öntudatra ébredésére alapulva, az irodalom társadalmat integráló funkciója lép előtérbe, hangsulyozva mindazt, amiben az egyén sorsa össze van kötve osztályának történelmi sorsával. Ez azonban a szocialista irodalom funkcióinak csupán egyik része: ugyanilyen természetes része a kritikus, dezintegráló funkció. Az irodalom a szocializmus stabilizációjának korszakában nemcsak hogy pozitiven együttformálja és kifejezi a szocialista egész társadalmi tudatát, hanem egyuttal analizálja is nem egy hamis, elavult, eme egész valóságának már meg nem felelő képzeteit önmagáról és a világról. Az első elválaszthatatlan a másodiktól: a sztálini torzitások korában azonban az első abszolutizáltatott, ma viszont éppen ellenkezőleg, a másik abszolutizálásának tendenciája jelentkezik. Mindkettő eltorzitja a szocialista irodalom viszonyát a valósághoz, mindkettő eltávolitja funkciójának teljesitésétől.

A szocialista realizmus zsdánovi koncepciójának uralkodása idején azonban tulságosan primitivizálódott a müvészet társadalmat integráló funkciója. Az irodalom csupán átvitte az összes individuális élettartalmakat a szociális egész kollektiv tapasztalataira, ugyhogy a valósághoz való viszonyában elvesztette, sőt tagadta az egyén szempontjait. Ami azonban a reneszánsztól kezdődően minden humanista világirodalmi irányzatot jellemez, az kétségtelenül nem más, mint az egyén teljes önmegvalósitásához való jogának védelme. A szocialista irodalom társadalmi funkcióinak is ez kell, hogy alapvető része legyen. Hiszen a szocializmus történelmi értelme nem lehet az elnyomása mindannak, ami individuális, feladata éppen ellenkezőleg olyan társadalmi feltételek megteremtése, amelyek az egyén minél sokoldalubb kifejlődését teszik lehetővé. A szocialista társadalom sem szüntethet meg persze minden konfliktust egyén és társadalom között. Különösképpen ma nem, e kezdeti, történelmi átmenetet képező formái között nem küzdheti le az emberi elidegenülés komplikált okait, ám ezek felszámolása kétségtelenül legfontosabb történelmi küldetése. Ha azonban a szocialista társadalom ezt a küldetését legfőbb alapvonalaiban teljesiti is, akkor sem válhat soha boldogság-gyárrá. Feladata csak az, hogy az egyén önmegvalósitásának a társadalomtól függő akadályait megszüntesse. Egyetlen társadalmi rend se képes azonban befolyásolni vagy megváltoztatni az emberi sors tragédiáját, mely magában az ember természetében rejlik. A szocialista irodalom, amely része akar lenni az ember emberré tevésében, nem

veszitheti el látószögéből sem az egyén sorsának társadalmi alárendeltségét, sem a "condition humaine" e változhatatlan, magából az ember ember-mivoltából adódó problémáját. Mondhatnám, szolgálnia kell az emberi boldogság és boldogtalanság még ama legintimebb kérdéseinek társadalmasitását is. Ez is a társadalmat integráló funkciójához tartozik: megtanitja az egyént arra, hogy minden személyes félelmével, gyötrelmével és reményével együtt felismerje a többi egyénben a hozzá hasonló lényt.

Amiről tehát meggyőződésem szerint szó van, az az irodalom funkciójának eme komplex megvalósitása. El kell háritanunk azonban egy veszélyt: az irodalom társadalmi funkcióját teljesen tagadó tendenciák ellen nem lehet megvédeni hadállásainkat azzal, hogy olyan koncepciókhoz térünk vissza, amelyek éppen irodalmi mivoltában nem hajlandók elismerni az irodalom specifikusságát, s csak a társadalmi és politikai praxisra gyakorolt közvetlen hatásokra korlátozzák azt. Ez utóbbi hatáslehetőségeket természetesen sem ma, sem a jövőben soha nem lehet kiiktatni a szocialista irodalomból. De nem lehet kizárólag ezekre korlátozni sem az irodalmat.

Mindamellett annak tisztázása és tudata, hogy mi a közös vonásunk a filozófiailag tőlünk eltérően orientálódó humanista irányokkal, nem jelenti azt, hogy fel kivánunk olvadni bennük, lemondva specifikus céljainkról. Éppen ellenkezőleg, az a cél, hogy a szocialista irodalom a jelenkori világirodalmat befolyásolja, s éppen azáltal érvényesüljön benne, amiben különbözik tőle. Nem különbözhetünk azonban a többi humanista irányzattól abban, hogy nem vagyunk hajlandók tudomásul venni az emberi elidegenedés valamennyi, a szocialista társadalomban is tovább élő formáját. A szocialista irodalom azonban, miként azt Lukács György jegyezte meg a Contemporaneonak adott interjujában, az elidegenedésben nem láthat egy örök emberi helyzetet, hanem csak egy társadalmi tényt. Viszonya a valósághoz nem lehet semmilyen más dimenzióban sem pusztán az analitikus tükör viszonya: valóság-koncepciójának szükségszerüen kell tartalmaznia az értékelés és a tervezés mozzanatát egyszerre. A társadalmi és erkölcsi rossz legdurvább leleplezésével is az emberi dolgok megváltoztathatóságáról akar meggyőzni, megszilárditva az emberben mindazt, ami emberi.

Nem vagyok bizonyos abban, hogy a mi szocialista irodalom-koncepciónkat pontosan el lehet-e választani más humanista és "baloldali" tendenciáktól, éppen az "elkötelezett müvészet" és a "pártos müvészet" fogalmak kontradikciójának segitségével, miként azt bevezető referátumában Simon István barátom javasolta. Legalábbis ugy rémlik nekem, hogy ezzel éppen azoktól távolodunk el szükségtelenül, akik – ha nem osztoznak is a mi filozófiai tájékozódásunkban – a legközelebb állnak hozzánk: az "elkötelezett müvészet" fogalomban számomra annak a megváltoztatására szóló felhivás első eleme van, ami biráltatik, s az emberi sors társadalombá való lehorgonyzottságának meggyőződése. Éppen e szempontok helyességét vonják kétségbe azok, akik az irodalom emancipációjáért és az irodalom minden "ideológiai" elemtől való független értékeléséért harcolnak. Ezeket a szempon-

tokat támadják mindazok, akik azt állitják, hogy az irodalom a maga autonom specifikus funkcióját csak azzal teljesitheti maradéktalanul, hogy lemond mindenfajta emberi vallomásról.

. . .

(Kortárs XI. évf. 10. sz. 1967. okt.)

Darvas József munkabizottsága

A művészeti közízlés és fejlesztésének problémái

(Részletek)

. . .

IV. A müvészeti nevelés és a népmüvelési apparátus

A müvészet vonatkozásában a népmüvelés csak akkor érhet el eredményeket, ha munkáját, müvészetpedagógiai, izlésnevelési módszereit és eljárásait a müvészetszociológiai, müvészetpszichológiai és esztétika egységére épiti. Elengedhetetlen alapfeltétel, hogy maguk a népmüvelők müvészeti kérdésekben igényesek és korszerüen képzettek legyenek.

Az előttünk álló gyakorlati problémákat csak teoretikus és empirikus vizsgálatokból kiindulva oldhatjuk meg. E célra a jelenlegi kutatóbázist is feltétlenül szélesitenünk kell, s jelentős figyelmet kell forditanunk az ismeretterjesztés-népmüvelés középkádereinek felkészitésére.

A korszerü népmüvelés feladatai megkivánják a jelenlegi struktura felülvizsgálását, néhány gyenge pontjának megerősitését, a beváltnak mondható módszerek terjesztését.

. . .

A népmüvelési strukturát annak tudatában kell korszerüsitenünk, hogy a müvészeti müveltség nem szakmai természetü ismeretek konglomerátuma, hanem egyik vitathatatlan alapja a világlátásnak, az emberi tájékozódóképességének, végső soron: a világnézetnek. Éppen ezért a nevelőtevékenység egyik leglényegesebb része az ifjuság esztétikai nevelése.

. . .

V. Javaslatok

1. Feltétlenül szükséges az izlésvizsgálatok és általában a müvészetszociológiai kutatások összehangolása. Az ezzel foglalkozó intézmények önállóságát megtartva ki kell jelölni azt a szervet, amelynek a jövőben a koordináció is feladatai közé tartozik.

2. Különösen fontos a kisérletek utján történő dinamikus vizsgálatok elinditása, amelyekkel a müvészeti nevelés néhány uj módszerét lehetne

kidolgozni. Ki kell jelölni a feladattal megbizott müvelődési intézményt, illetve intézményeket, és biztositani kell a munka megindulásának feltételeit.

3. Minden müvészeti ág helyzetének felmérésében visszatérő panaszként jelentkezik az iskolai müvészeti-esztétikai nevelés megoldatlansága. A kérdés kivizsgálását és megoldását a Müvelődésügyi Minisztérium illetékes oktatási szervei tüzzék napirendre.

4. A pedagógus- és népmüvelőképzés elégtelen a müvészeti nevelés területén jelentkező ujszerü és bonyolultabb feladatok ellátására. E szempontok szerint alaposan elemezni kellene a tanterveket és tantárgyi programokat a reformjavaslatok kidolgozása céljából.

5. A megfelelő képzettséggel nem rendelkező népmüvelőket müvészeti-esztétikai alap-, illetve továbbképzésben kell részesiteni.

6. Uj életre kell kelteni az Országos Népmüvelési Tanács müvészeti szakbizottságát abból a célból, hogy javaslatokat tegyen a népmüvelési szervek, az iskola és a tömegkommunikációs szervek munkájának elvi koordinációjára.

7. A müvészeti intézményhálózatot (a modern müvészeteket bemutató galéria, a képzőmüvészetek fejlődésének egészét bemutató reprodukciós galéria, hangversenytermek stb.) bőviteni kell. Kisérletképpen érdemes lenne megpróbálkozni egy-egy müvelődési intézménynek a müvészeti nevelés valamely ágára való profilirozásával.

8. A jelenlegi, nagyrészt mechanikus közönségszervező tevékenység helyett ki kell épiteni a müvészeti alkotások propagandájának népmüvelési szempontból átgondolt rendszerét.

...

(Országos Népmüvelési Konferencia 1970 Bp. 1970 ONT. 92-110 l.)

Füleki József

A hazai ízlésállapotokról

(Részletek)

. . .

II. Pártdokumentumok, párt-intenciók az izlésről

1957 előtt pártdokumentumokban (közöttük kongresszusi határozatokban) alig találunk utalásokat az izlésre. (A kevés kivétel közé tartozi – ezek is csak érintőleg – az MKP hároméves tervjavaslata – 1947. január – és az MDP programnyilatkozata, 1948 juniusában. Az előbbiben ezt olvashatjuk: ". . . nagyobb müveltséget a nép számára. E felé a cél felé indul el jelentős lépésekkel a hároméves terv. Célja: megszüntetni a vagyonos osztályok müveltségi monopóliumát. Ezért a kultura épitését nem felülről kezdi, hanem alulról. Nem az elmult reakciós rendszer kulturális kirakatpolitikáját, a Klebelsberg-féle "fenn az ernyő, nincsen kas" kulturpolitikáját folytatja, hanem a magas kulturát is a népi müveltség széles alapjaira akarja épiteni."

Ez a már fentebb elmondottakból érthető. Az 50-es évek első felének dogmatikus koncepciója elsősorban két tényezőre figyelt a müvészeti életben. Egyrészt közvetlenül kézben akarta tartani az alkotófolyamatot, bele-bele szólva a téma és forma mesterségbeli dolgaiba is. Másrészt a müvészet befogadásából tulzottan a mennyiségi oldal, a számokkal mérhető változások érdekelték. De az is akadályozta az izlésállapottal való szembenézést, hogy eléggé elvtelenül idealizálták a tömegek elvárásait. (Olyannyira, hogy például Zsdánov Muradeli és Sosztákovics elleni hadjáratában perdöntő érvnek számitottak ilyenféle kijelentések: "Ezek a részek felizgatják a hallgatók idegeit és hangulatára sulyos benyomást tesznek." Mintha éppen a zenében lehetne egységes hallgatóságot tételezni!)

Lényeges változást csak az MSZMP állásfoglalásai hoztak. 1957 után egyre differenciáltabban fogalmazódtak meg az izléssel kapcsolatban a párt álláspontjai, illetve a tennivalókra utaló megjegyzései.

Az MSZMP Müvelődési Politikájának Irányelvei

(1958. julius 25.) talán első izben szólnak szépités mentesen az izlésről, gondjainkról. Ezt olvassuk: "Szocialista kulturánk kibontakoztatását akadályozza, hatékonyságát csökkenti, hogy elég jelentős rétegek izlése – és ezzel együtt kulturális igénye – még ma is a Horthy-rendszertől örökölt kispolgári álkultura szinvonalán mozog. A kispolgári izlés viszonylag széles

körü hatását még nem sikerült megszüntetni, mert ez lassu és nehéz folyamat, s mert a mi munkánk sem volt elég erőteljes. Az ellenforradalom a fejlődést visszavetette, és különösen a szórakozás különböző formáiban ujra elszaporodott a kulturális szemét. Müvészeti intézményeink – "a dolgozók igényei kielégitésének", "a kultura demokratizálásának" jelszavai mögé huzódva – sokszor engedtek és engednek a kispolgári izlés, az igénytelenség nyomásának, szem elől tévesztve a kulturális nevelés, a kulturális szinvonal emelésének alapvető feladatait. Gyakran gazdasági, gazdaságossági szempontokkal igazolják ezt a politikájukat, és részben indokoltan, mert egyes, a kulturális területet érintő gazdasági intézkedések valóban keresztezik a szocialista müvelődéspolitika helyes utjait." – Majd e dokumentum más helyén: "Küzdjenek a kispolgári izlés, a giccs, a különböző dekadens burzsoá irányzatok ellen, és a közönség izlésének jótékony befolyásolásával segitsenek megszüntetni az elmaradottabb tömegek kivánságai és a szocialista kultura magasabbrendü igényei közötti ellentmondást."

Ez már illuziómentes, reális hang, a valóságos gondok kendőzetlen számbavétele. (Ha érintőleg is, ennek adott hangot az MSZMP VII. kongresszusának referátuma is, a kispolgári selejt, az igénytelenség ellen harcra hiva.) Viszont meggondolandónak látszik az a kategórikus fogalmazás ("Irodalmi közizlésünk és mai irodalmunk fejlődését az akadályozza leginkább, hogy nem folyik kellő ideológiai-esztétikai harc az irodalmi életünkben jelentkező polgári, kispolgári áramlatokkal szemben. Az irodalomkritika számos esetben békülékenyen kitér az eszmei harc elől, sőt nemegyszer támogatója, elemi igazolója a helytelen tendenciáknak."), amelyet IRODALOMKRITIKÁNK NÉHÁNY FOGYATÉKOSSÁGÁRÓL c. tézisekben (1961. február) találunk. Nem az idézett gondolatok igazságával van probléma, hanem azzal a következtetéssel, mintha főképpen vagy "leginkább" a kritikán mulnék az izlés befolyásolása. Az izlés belső "mechanizmusa", természete olyan (mint ahogy erről már az előzőekben szó került), hogy az intellektuális ráhatás (amilyen a kritikáé is) önmagában nem sok sikerrel kecsegtethet.

A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT NÉHÁNY IDŐSZERÜ IDEOLÓGIAI FELADATA cimü dokumentumban megfigyelhetjük a téma gazdagodását. Az irányelvek utalnak arra, hogy a közérthetőség történelmi kategória, tehát a közönség müveltségének, izlésének is függvénye. Határozottabban vetik fel a müvészetek izlésformáló funkcióját is. Husz évvel a felszabadulás után fogalmazódnak meg a következő sorok: "A dolgozók nagy tömegeihez jutottak el az elmult husz esztendőben az irodalom és a müvészetek kiemelkedő alkotásai, klasszikus müvek éppugy, mint az uj, szocialista értékek. Vannak azonban még a müvelődésben elmaradt rétegek, amelyeket most hóditunk meg a kultura számára. A televizió és általában az uj technikai eszközök elterjedése ujabb lehetőséget teremt a kulturális forradalom számára, de ezeket a kereteket megfelelő tartalommal kell megtölteni. . . A közönség egy része a sznobizmus hatása alá került, amely sokszor a nyugati polgári müvek kritikátlan fogadtatásában és a hazai irodalom

és művészetek lebecsülésében nyilvánul meg. Másrészt különösen a szórakoztató műfajok terén széles körökben terjednek a kispolgári giccs és a nyugati kommersz műfajok termékei. Ilyen módon nemcsak művészileg értéktelen, hanem gyakran a kispolgári életfelfogást, politikai közömbösséget vagy az ízléstelen erotikát árasztó termékek hatnak a színházakban, rádióban és televízióban rendezett kabarékon, esztrádműsorokon és más rendezvényeken keresztül széles rétegekre. Ennek nem elsősorban a közönség igénytelenségében és rossz ízlésében kell keresni az okát, hanem abban, hogy ezekben a műfajokban kevés uj érték jött létre, s hogy kulturális intézményeink nem támogatják megfelelően a jó kezdeményezéseket, s nem lépnek fel határozottabban az ízléstelenség ellen."

Tovább uj gondolatokat szólaltatott meg az MSZMP Kulturális Elméleti Munkaközösségének A SZOCIALISTA REALIZMUSRÓL (1965. V-VI.) közreadott tanulmánya. A munkaközösség véleménye szerint a szocialista jellegü művészeti alkotások legjobb forrása a szocialista realizmus. Különösen hangsulyozza alkalmasságát az ember erkölcsi, érzelmi életének és ízlésének belső összehangolására. A szocialista realizmustól várja azt is, hogy — demokratikus formájával, a kispolgári ízlésvilággal éppugy szemben állva, mint az arisztokratikus formalizmussal — képes legyen a polgári művészetekre jellemző kettősséget (arisztokratizmus és szentimentális giccs) leküzdeni. Érdemes megjegyezni, hogy a munkaközösség a művészeti közérthetőséget határozottan megkülönbözteti a hétköznapi vagy általában a logikai-intellektuális érthetőségtől, a művészi ág formanyelvétől teszi függővé, s mint ilyet az általános kulturáltsággal és az ízléssel együtt változónak tekinti. Fontos ez a disztinkció, hisz elejét veheti olyasféle visszaéléseknek, hogy a közizlés és a rétegizlés konkrét állapotaitól eltekintve, általában követeljenek közérthetőséget. Türelemre int az eszmei-tartalmi-formai eredetiség és ujitás vonatkozásában is. Adyra, Bartókra, József Attilára hivatkozva mutat fel példát arra, hogy az átmenetileg hozzáférhetetlen alkotások is utat torhetnek maguknak a tomegekhez. Helyesen állapitja meg: "A kivételes esetektől eltekintve, az ízlést illetően a művészi termés is differenciált, széles skálán mozog. Általában lehetőség nyilik tehát arra, hogy a kiadási, publikációs, musor- és főleg terjesztési politika nevelő, fejlesztő, magasabb fokra átvezethető módon alkalmazkodjék az egyes rétegek izlésszintjéhez."

Mindjárt itt érdemes utalni az előbbivel szorosan összefuggő politikai bizottsági állásfoglalásra az izlésnevelés kétségkivül egyik kiemelkedő nagyhatalmáról — a televizióról. Ezt olvashatjuk a határozatban: "A musormunka a tömegszórakoztató tevékenységben tukrozi leginkább a kulturális élet ismert ellentmondásait. Sok problémát okoz az is, hogy a musorokat vegyes összetételu, tobb milliós kozonség nézi. A legellentmondóbb igények jelentkeznek, és az izlésbeli kulonbségek sok esetben politikai nézetekként csapnak össze....Hatnak a Televizió munkatársaira a kulturális és művészeti élet különböző áramlatai, ami a musorokban sznobságban, értelmiségi orientációban, kulonféle divatos nézetek követésében nyilvánul meg. A téma-

választásnál, az anyagok elbirálásánál esetenként tul nagy sulyt kap a közvélemény fogalmának helytelen értelmezése, az olcsó sikerre törekvés. Nem elég tudatosan törekszenek arra, hogy a Televizió müsoraival ne csak kiszolgálja, hanem fejlessze is a tömegek kulturális igényeit." A hosszasabb idézést azért látom indokoltnak, mert – teljesen érthető okokból! – az izlésdifferenciák szükségszerüen a legfontosabb tömegkommunikációs intézményeknél ütköznek össze a legélesebben. Itt figyelhetők meg legpregnánsabban – szinte képletekbe foglalhatóan – az egész müvészeti élet gondjai, anomáliái.

Aligha találunk még egy pártdokumentumot, amely oly behatóan, részletesen foglalkozott volna az izléssel, a mai izlésállapotokkal, mint a kulturális elméleti munkaközösség AZ IRODALOM ÉS A MÜVÉSZETEK HIVATÁSA TÁRSADALMUNKBAN (1966. VI-VII.) cimü tanulmánya. A munkaközösség kutatta az izlés történelmi gyökereit, szoros kapcsolatot lát az izlés--konzervativizmus és a közt az életforma, illetve szemlélet között, amely a közügyek iránti érdektelenségben, az apolitizmusban nyilvánul meg. A szük körü kispolgári életvitelnek és szemléletnek felel meg a giccses, érzelmes, szentimentális, minden társadalmi felelősség alól kibuvó "müvészet". Valóban azt tapasztalhatjuk, hogy ez a magatartás "tulajdonképpen a társadalmi, s főleg a szocialista tartalmu müvészet elől menekül; kényelmessége annak tisztitó-tudatositó hatása alól keres kibuvót; az igazi müvészeteknek hátat forditva, a maga kényelmes, szük kis világát védi".

Részletesebben foglalkozik a tanulmány a polgári társadalom másik örökségével, a müvészi arisztokratizmussal, illetőleg a vele összefüggő sznobizmussal.

Itt jegyezzük meg, hogy *népmüvelési aspektusból* az izlésvilág e két polgári öröksége (tehát a giccsre hajló sekélyes igény és a sznobizmus) *nem egyformán* esik latba. Ha minőségileg egyképpen kártékonyak is, a tömeghatásuk lényegesen különböző. A népmüvelő fő harci szerepe nem a kevesek betegsége, hanem a sokaké, ám hiba lenne a sznobizmust "lebecsülni", már csak azért is, mert a kettő szoros rokonságban van egymással.

Továbbmenve: a munkaközösség számot vet a *klasszikus-kultusz* kétértelmüségével is, amelyet a kulturális forradalom első szakaszának tudatosan választott eszménye, müvelődés-irányzata váltott ki. A klasszikusok kultusza vitathatatlan nyereséggel járt a tömegek izlésének alakitásában. Ám egyidejüleg konzervált is, egyoldaluvá tett, sokak müvészeti eszményét megrekesztette a XIX. századnál. A munkaközösség elsősorban az izlésállapotok, a közönségnevelés szemszögéből körvonalazta a müvészetkritika, a müvészetelmélet és a publikációs fórumok adósságait, tennivalóit. Igen tanulságos az a szemléletmód, amely a tanulmány szerzőit inspirálta. Ugy jellemezhetném ezt, hogy az ismert ellentmondások tudatában *a türelmes, de elvileg következetes népmüvelői* magatartást sugallja. Nem lehet engedményt tenni sem a sekélyes izlésnek, sem az arisztokratizmusnak. Még a szórakozási igényekben is fel kell kutatni azokat

a kapcsolódási pontokat, ahol a néptömegek igényeitől ugyan el nem szakadva, de minden alkalmat okosan kihasználva a mai állapot meghaladására lehet ösztönözni és fokról-fokra feljebb lépni. Nem más ez, mint a szinvonalas szocialista alkotásoknak való bázisteremtés gondos, differenciáló, türelmes munkája.

Az izlés kérdéskomplexumát pártdokumentumok tükrében megvizsgálva nyilvánvalóvá válik, hogy az utóbbi 10-12 évben lényeges változás, azaz közeledés tapasztalható a párt müvelődési politikájában e témához. Az is nyilvánvaló, hogy ezek az okmányok még hosszu időre szóló program alapját is képezik. Érdemes lenne a kutatási programokban és a gyakorlati népmüvelési tervekben gyakrabban visszatérni értékes intencióikra.

...

Az elmaradt izlés mint a müvelődési politika gondja

A konzervativ izlés általában nincs tudatában anakronizmusának. Nem egyszer – mint "jogos" igény, mint a "tömegek hangja" – a müvészetpolitika opponálójaként lép fel. A müvészetpolitika – különösen az uj mechanizmus eszköztárával élve – pénzügyi terhekkel sujtja a sekélyes izlés keresletét kielégitő müveket. (Mert a meglevőket "kivonni" a forgalomból, ujabbak keletkezését megakadályozni – könnyen belátható! – gyakorlatilag egyenlő a lehetetlenséggel.) Ám ez további bonyodalmakra vezet: a tömegekben torz értékszemlélet alakulhat ki. Azt hiszik, hogy az a "kulturcikk" az értékesebb, amihez magasabb áron jutottak, s a kör szinte bezárul.

A konzervativ izlés beleszól a müvészi alkotó folyamatba is. A müvészetpolitika a népnek szóló alkotásokra igyekszik sarkallni a müvészt, elsősorban az elkötelezett, pártos módszert, szemléletet támogatja. A müvész pedig azt tapasztalja, hogy müvére a "nép" nem kiváncsi. Kiállitását nem látogatják, filmjét nem nézik meg, zenéjét a rádióban kikapcsolják. S ha valóban müvész, nem pedig "müvész-iparos", akkor önmaga, meggyőződése, hite ellenére valóban nem tehet engedményt. Ő arra tette fel az életét, hogy uj ösvényeket vág a müvészetben, hogy korához szól, hogy változtatni akar a világon. S amikor találkozik közönségével, s a diszasztal tulsó oldalán felteszik neki az első kérdéseket és szemrehányásokat: ugy érzi más nyelvet beszélnek, más bolygón élnek. Az izlésből táplálkozó ellentmondás tehát objektive ellenállásra készteti a müvészt, s gyakran akarata ellenére egyfajta (látszat- vagy valódi) arisztokratizmus poziciójára tolja el.

Próbára teszi a tömegizlés a kritikát is. A müvészetpolitika – okkal – a marxizmus hegemóniájából kiindulva várja a kritikus felelős munkáját. S lépten-nyomon tapasztaljuk (tényleges hibáit és mulasztásait most nem érintve), hogy a kritika dezorientál. Mert ha a közönség felé fordul, csak észérveket adhat, csak információval szolgálhat. Ez pedig igen kevés

az adott izlés áttörésére, a vele ellenkező választás vagy itélet kialakitásához. Ha pedig csupán a müvész, az alkotás érdekli (mert érzi, tudja, hogy prókátorává kell szegődnie), akkor megszakad a kontaktusa a befogadóval: hivatásával, funkciójával kerül ellentmondásba, legalább ugy, mintha az elmaradott izlés uszályába sodródnék.

Mindezek a körülmények nehéz helyzetbe hozzák a müvészetpolitikát, a gyakorlati döntésekben pedig olykor hibára, következetlenségre adnak okot.

Témánkat mind ez ideig leszükitettük: szinte kizárólag a konzervativ izlés és a társadalmi progresszió ellentmondására korlátoztuk. Mégpedig azért, mert az ebből eredő feszültségek és gondok egész müvészeti életünket beárnyékolják. Az egyoldaluság azonban csak egy határig jogos: a következő fejezetekben a hazai izlésállapotok teljesebb, árnyaltabb képét kell áttekinteni, különböző metszetekben.

...

1. A szocialista müvészet alap-paradoxona

GARAI LÁSZLÓ A müérték pszichológiája és szociológiája cimü tanulmányában igen fontos gondolatot fogalmaz meg, egy olyan összefüggésre világit rá, amely hatókörébe fogja témánk szinte valamennyi gondját, problémáját. Garai egyenesen a szocialista müvészet alap-paradoxonának tartja, hogy "a szocialista müvészetnek minden eddigi müvészetnél bonyolultabb összefüggéseket kell az adekvát eszközök kialakitásával megragadnia — minden eddigi müvészeténél szélesebb tömegek számára érthető módon." Ha meggondoljuk, hogy az izlésnek, az izlésállapotokkal kapcsolatos ellentmondásoknak ez az "egyszerü" korreláció a fő forrása, akkor világos, hogy az ellentmondásokat egyoldaluan, csupán "kivülről" nem lehet megoldani, hanem csakis az izlésnek, az esztétikai kultura "vezérlőmüvének" fokozatos fejlesztésével. Helyesen érzékelte a korszakos változások lényegét DIÓSZEGI ANDRÁS is, aki ezt irta: "Negyedszázad alatt nem egy, hanem két müvészeti forradalom zajlott le müvészetünkben. Az egyik ugy jellemezhető, mint a hagyományos müvészi formák egyesitése a szocialista világnézettel, a másik pedig ugy, mint forradalmian uj müvészeti formák megteremtése a forradalmian továbbfejlődő szocialista világnézet alapján." A történelmi átállást pedig kizárólag a néptömegek belülről ható — pontosabban: belsővé vált — inditékaira támaszkodva mint sajátjának érzett feladatot lehet megoldani. (A müvészet oldaláról szemlélve ezért oly fontos az a József Attila-i gondolat, hogy az alkotót a hivatásos feltalálóhoz hasonlitja. Vagyis olyan emberhez, aki nem egyszerüen egy nyilvánvaló és ismert szükségletet elégit ki a maga müalkotás produktumával, hanem felfedez valamit, ami csak azután teremti meg a maga közönségét.)

Okkal állapitotta meg politikai akadémiai előadásában ACZÉL GYÖRGY: "A tömegek, a nép kulturális szinvonalának szakadatlan emelése a proletárdiktatura, a lenini értelmü kulturális forradalom folyamatos feladata. De helytelen ugy tekinteni erre a feladatra, mintha volnának megbizottak, akiknek feladata a nép kulturális szinvonalának emelése, és van a nép, amelynek szinvonalát emelni kell. Ez a kivülről érkező "felemelő akció" lényege szerint idegen a valóságos folyamatoktól, idegen a szocializmustól... A proletárdiktatura a nép kulturális felemelkedése is, amihez nagyban hozzájárul a régi és az uj értelmiség, de nem mint kivülről segitséget nyujtó erő, hanem mint olyan réteg, amely e történelmi munkán belül tevékenykedik." A tömegizlés elmaradottságát kell ugyan birálni, de a történelmi körülményektől függetlenül nem lehet szemrehányást tenni a népnek, mert nem elég modern az izlése.

Itt több tanulság is kinálkozik, amely népmüvelési szempontból rendkivül megszivlelendő. Először: a történelmi fáziseltolódást mindkét oldalról mint objektiv adottságot kell felfogni. Nem korlátozhatjuk a müvészetet önismétlésre vagy eszmei-formai meghátrálásra történelmi feladatai elől. Másodszor: az izlés elmaradottságának felszámolását nem tekinthetjük valamiféle "népbarát" mozgalom dolgának, hanem csakis belülről szervezett, belső folyamatként fellépő feladatnak. Harmadszor: az izlés fejlődését csakis a személyiség egészének változásaként, annak mozzanataként képzelhetjük el, társadalmi összetettségét éppen ez a szükségszerüség alkotja.

Érdemes itt hivatkozni V.V. VANSZLOV A szép problémája cimü tanulmányára (idézi: Maróti Gyula): "Az ember akkor szabad igazán, ha a társadalmi fejlődés törvényszerü szükségletei mindjárt egyéni szükségleteivé válnak, ha a társadalomnak az egyénnel szemben támasztott minden követelménye nem külső kényszer, hanem belső szükségszerüség folytán valósul meg, ha az egyén megszilárdulása egybeesik a társadalmi szükségessel."

Ez az "egybeesés" azonban nem szándék kérdése. Az egybeesés akadályairól más összefüggésekben már szóltam, most még utalok BIMBÓ MIHÁLYnak az izlés-vitában publikált (tulajdonképpen Lukács György esztétika-felfogására épülő) eszmefuttatására, amelyben a köznapi tudat és a teoretikus tudat különbsége, illetve ellentmondása szerepét vizsgálja az izlésben. Végkövetkeztetésében ezt irja: "A szocializmus viszonyai között a világnézetben, az izlésben fellépő ellentmondások tehát nemcsak a mult tudati csökevényei és a külső ideológiai behatolási kisérletek következményei — ilyen hatások is vannak természetesen —, hanem a társadalmi viszonyok és a tudati szférák belső sajátosságaiból, mozgási tendenciáiból is erednek." Bimbó idevezető gondolatmenetének lényege a következő. Jellemzi a társadalmi tudat két szintjének ellentmondását. (A köznapi tudat jellemzői: a spontaneitás, a látszat, a közvetlenség dominál benne, jelenség és lényeg egy szintre kerül; megjelenései: előitéletek, hagyományok, szokások; érzelmi kötöttsége révén konzervativ. A teoretikus tudat jellemzői: a közvetitéseken keresztül kialakult visszatükrözés; a lényeg

megragadásával, differenciált megismeréssel a tudatosság dominál.) E két szint bármelyike dominánssá válhat az izlésben is. Az általa felvázolt mechanizmusból vezeti le, hogy az izlésre a világnézet hatása a legáltalánosabb és a leglényegesebb. S itt a szerző – mivel a marxista filozófia nem közvetlenül igazolható a mindennapi tapasztalat szintjén – visszakanyarodik ahhoz a nehézséghez, amelyet fentebb mint alap-paradoxont jelöltünk meg. S ugyanez más oldalról magyarázza a polgári és kispolgári – tehát tudománytalan – társadalomfelfogások könnyü terjedését, illetve makacs megőrződését. Ezzel érhetjük tetten (tehát a társadalmi tudat szerkezetéből és természetéből) azt a jelenséget, hogy társadalmi-gazdasági bázisok hiján is, keletkező folyamatként is képes ezisztálni a kispolgári szemlélet – teret hóditva az izlésben is. A szerző a köznapi tudat igényével magyarázza a giccs iránt megnyilvánuló igényt is.

. . .

(Országos Népmüvelési Konferencia 1970. Előkészitő tanulmányok I. k. Bp. 1970. ONT. 120-127, 135-137. l.)

Maróti Andor

Meditáció a közízlés fejlesztéséről

(Részlet)

. . .

Aligha véletlen, hogy a figyelem egyre jobban a közizlésre terelődik. Szinte szükségszerü, hogy a társadalmi látásmód fejlődésével együtt a művelődés társadalmi vonatkozásai is feltáruljanak. Kezdetben ez csak a művek társadalmi hátterét jelentette, ma már hatásuk is vizsgálandó kérdéssé vált. Felmérések kutatják a közizlés állapotát és alakulását. Igaz, e vizsgálatok többnyire még csak azt keresik, melyik mü iránt milyen széles körben mutatkozik érdeklődés, de ujabban már arra is kiváncsiak vagyunk, hogy a müvészeti alkotások hogyan hatottak, milyen érzelmi-gondolati reakciókat váltottak ki. Érdemes felfigyelnünk arra, hogy ez a folyamat mennyire egybevág a müvészet társadalmi funkciójáról vallott marxista nézetekkel, vagyis azzal, hogy a müvészet nem lehet öncélu, mert véleményközlésre és véleményformálásra való. Azon is érdemes azonban elgondolkodnunk, hogy a szociológiai nézőpont fontosságának felismerése miért csak most jelentkezik, miért nem észleltük már korábban, hogy a müvészet és a társadalom kapcsolatában a lényeg nem annyira az alkotások elterjedtségében, mint inkább kisugárzásuk minőségében rejlik. Miért csak most, egy éve jelent meg az első olyan müvészeti problémákat elemző dokumentum, mely a közizlésre is nagyobb figyelmet fordit? S a különben kiemelkedő szinvonalu tanulmánynak miért épp e része a legelnagyoltabb, a leginkább kiegészitésre és elmélyitésre szoruló?

A válasz különösen akkor válik számunkra fontossá, ha tekintetbe vesszük, hogy müvelődéspolitikánk már kezdettől a müvészet nevelő szerepét hangoztatta. Miért volt mégis felesleges a nevelés hatásfokának vizsgálata? Talán azért, mert meggyőződéssé vált, hogy az értékes müvek hatása minden bizonnyal értékes lesz, hiszen mondanivalójuk nevelő erejének kedvezően kell hatnia.

Ebből a véleményből azonban hiányzik a pszichológiának az az alapvető felismerése, hogy minden külső környezeti hatás a belső, lelki tényezőktől függően érvényesül. A müalkotás hatása sem lehet tehát egyértelmü, mert erősen differenciálja azt a befogadó tudata: világnézete, müveltsége, izlése, a müvészet iránti érzékenysége, az adott müvészeti ág formanyelvének ismerete, az érdeklődés, a figyelem stb. Ebből következik, hogy a müvekben potenciálisan meglevő nevelő hatás az egyéni tudat szürőjén keresztül bontakozik ki, s hogy végső soron milyen eredménnyel, azt a müvel ismerkedő ember szemlélete és felkészültsége dönti el.

Ha ezt igy elfogadjuk, akkor könnyen felismerhetjük, hogy az izlés fejlesztéséről szóló vita mindaddig a felszinen mozog, amig csak a giccs meglétére, sajnálatos közkedveltségére hivja fel a figyelmet, és a problémá megoldására müvelődés-politikai intézkedéseket sürget. A kommersz-müvek iránt tapasztalható kereslet ugyanis kirivó jelensége az izlés egyfajta elmaradottságának, de ezt az elmaradottságot akkor érhetjük nyomon a maga teljességében, ha a joggal értékesnek tartott müvek tényleges recepcióját is feltárjuk. Mindjárt kiderülne, hogy az értékes müvekkel való találkozás élménye mögött mennyi az üresjárat, az értetlenség. Kiderülne, mennyire nem müvészetként, alkotásként fogadják sokan ezeket a müveket, csupán témájuk, cselekményük oldaláról. A téma és a cselekmény követése azonban önmagában nem juttathat el bennünket a mü lényegéig, hiszen a mü "tanulsága", mondanivalója mindig a formai elemeken keresztül fejeződik ki. Aki tehát a müvészeti kifejező-eszközökkel nem képes mit kezdeni, az a mü tartalmához, igazságához sem férhet hozzá, annál is inkább, mert az csak a tartalom és forma egységében tárulhat fel előttünk.

Ez a kapcsolat teszi világossá számunkra, milyen óriási szerepe van a müvészet megértésében a sajátos formanyelv ismeretének, valamint annak, hogy a formai eszközöknek a müvekben betöltött funkcióját és kapcsolatrendszerét képes legyen valaki felismerni. Ezért mielőbb fel kell számolnunk azt a széles körben elterjedt vulgáris okfejtést, mely a müvészi tartalomnak a formához viszonyitott elsőbbségéből arra következtet, hogy a formai elemek kevésbé lényegesek a müalkotásban és annak formáló hatása a müalkotás nevelő erején mulik. Ha a mü erkölcsileg felemelő, témája, története didaktikus, akkor a müvészet betölti társadalmi hivatását.

Figyelemre méltó, hogy a marxista Gramsci ebben a vonatkozásban egyetértően idézte Croce irását: "A müvészet annyiban nevelő, amennyiben müvészet, de nem amennyiben "nevelő müvészet", mert mint ilyen: semmi lenne és a semmi nem tud nevelni". (A.Gramsci: Marxizmus, kultura, müvészet. Bp. 1965. 213.o.) Világosan látta, hogy a müvészet nevelő szerepe közvetett, áttételes: csak szemléletet formál, anélkül, hogy tételes megállapitásokat, erkölcsi-világnézeti kinyilatkoztatásokat adna. Ez persze nem azt jelenti, hogy nem hathat erkölcsi-világnézeti tekintetben, de azzal hat, ahogyan ábrázolja a világot, s nem azzal, hogy oktató szándékkal mit mond róla. A müvészi mondanivaló, azaz a tartalom ugy lesz lényege az alkotásnak, hogy az ábrázoláson keresztül érvényesül, annak szerkezeti, s formai elemeibe rejtve és nem azoktól függetlenül.

Minderről azért kell kiemelten szólnunk, mert az Alföld vitájában is felbukkant az a vélemény, hogy a müvészeti nevelés kizárólag az iró, a müvész dolga, mégpedig ugy, hogy a meglevő igényekhez és izlésszintekhez igazodjék és fokozatosan fejlessze azokat. Valóban fontos lenne ugyan, hogy az irók és müvészek felismerjék illetékességüket a közizlés fejlesztésében, de ennek az elkötelezettségnek véleményünk szerint nem a müvek leegyszerüsitésében kell megmutatkoznia. A társadalommal való közösségvállalást a sokat emlegetett "közérthetőség" helyett inkább a "közérdekűség" követel-

ményével kellene dokumentálni (bizonyságát adva annak, hogy az elkötelezettség nem formálisan, hanem valóságosan érvényesül a müben), és nem megkerülni, hanem felismerni azt a feladatot, hogy a müvészeti nevelés a müvészeti szemléletmód elsajátittatását, megtanitását jelenti. Közelebbről: annak megtanitását, hogy a müvészet, amikor ábrázolja a világot, a jelenségeket válogatva teszi azt és ebben a válogatásban az a müvész szándéka, hogy a jelenségek mögött meghuzódó lényeges, döntő momentumokra, törvényszerüségekre hivja fel a figyelmet. A müvészi szemlélet ezért jelenthet többet, értékesebbet, mint a köznapi tapasztalás, természetesen csak akkor, ha igaz müvészet, jelentős dolgokról szól, s ha tudatos átvétellel jár. A müvészet tehát hozzáértést, tudást és szellemi erőfeszitést követel a müvek élvezőitől is, és ezt a tudást valahol el kell sajátitani.

A müvelődéspolitika nem tudja ezt önmagában megoldani azzal, hogy a szocialista müvészetet, vagy általában az értékes müvészetet pártfogolja, terjeszti. A müvelődéspolitikának feltétlenül ki kell egészülnie a tudatosan szervezett müvészeti neveléssel, mely természete szerint egészen más, ha el nem is szakadhat tőle. Volt a vitában ugyan olyan megállapitás, mely szerint a müvészeti nevelés mindaddig tehetetlen, amig az életforma kicsinyes, elmaradott, hiszen életforma és izlés szoros kapcsolatban áll egymással. Való igaz ez a kapcsolat, és az életformának is rendkivül erős a meghatározó ereje. Mégsem szabad azonban olyan következtetéseket levonnunk, hogy a müvészeti nevelés az objektiv feltételek hiányában teljesen meddő marad. A tudati hatás – ha jól megszervezett és megalapozott – képes visszahatni a kedvezőtlen körülményekre, és azokat meg is változtathatja. S amilyen hiba a körülmények meghatározó erejét figyelmen kivül hagyó voluntarizmus, vagy a pedagógiai illuzionizmus, éppoly végletekbe vesző tévedés a nevelés lehetőségeinek a lebecsülése, hiszen a létviszonyok és a belőlük fakadó életforma nem automatikusan alakitják az ember izlését.

...

(Alföld 1967/12. sz. 28.o.)

Vitányi Iván

Nép – közönség – művészet

(Részlet)

. . .

Azok, akik ezt nem értik meg, s akik Proudhon módjára azt hiszik, hogy ha sétálni küldik az embereket, attól már eleve jó idő lesz, azok tragikus ellentmondásokba kerülhetnek. Így járt például azok a zeneszerzők, akik a népre való hivatkozással akarták tulhaladni Bartókot, mondván, hogy Bartók kevesek számára való, ezoterikus művészet, ők majd az egész néphez fordulnak kantátáikkal. Az eredmény: Bartókot egyre többen értik és szeretik, a koncerttermekben nemcsak Bartóknak tapsolnak, hanem olyan követőinek is, akiket a proudhoni vonal késői utódai eleve érthetetleneknek bélyegeztek, ezzel szemben az emlitettek mindenki számára "érthető" művészete egyre kevesebb embert érdekel.

És itt érkezünk el a közérthetőség annyit vitatott és legtöbbször félreértett fogalmához. Véleményem szerint ugyanis félreértés ezt a kérdést pusztán formai szempontból tárgyalni. Sőt ha azt tartanánk érthetőnek – amint sokszor teszik –, ami tartalmától függetlenül azonnal, minden képzettség vagy elmélyedés nélkül érthető mindenki számára, akkor nemcsak a proudhoni álláspont szintjére csusznánk vissza, hanem voltaképpen közösséget vállalnánk minden olyan esztétikával, amely a kellemest, a "beleérzést", az önélvezetet fölébe helyezi a szépségnek és az igazságnak. Másrészt nemcsak a marxizmus szellemét csufolnánk ki, de valójában megtagadnánk a művészet igazi társadalmi küldetését, ha az érthetőséget sőt a közérthetőséget szükségtelennek, feleslegesnek vagy egyenesen hiábavalónak bélyegeznénk.

A kérdés lényege ott van, hogy a közérthetőséget nemcsak a forma és a téma, hanem a mü-egész szempontjából kell megitélni, beleértve mindenekelőtt a tartalmat. Bartók művészete, ha pusztán a formát tekintjük, létrejöttekor semmi esetre sem volt "közérthető", s valóban, néhány ember ha értette Magyarországon. Ha itt megállnánk, akkor a marxizmusnak Hubay Jenőt, vagy egyenesen Zerkovitz Bélát kellene vele szemben előnyben részesitenie. Ha azonban azt nézzük, hogy Bartók művészete vallomás a XX. század európai emberének életéről, sorsáról, helyzetéről, küzdelmeiről, s hogy ezt Bartók olyan szélességben és mélységben ölelte át, mint rajta kivül a zenében senki más, akkor nem várhatjuk, hogy ez a vallomás az "Ujjé a ligetben nagyszerü" közvetlenségével ömöljön ajkáról. Mindazok, akik Bartók művészetét korszerü esztétikai fegyverzetében vizsgálják, elmondták, hogy ehhez a hatalmas feladathoz, ehhez a roppant mondanivalóhoz

képest Bartók bámulatosan egyszerü és érthető, tartalmát és témáját minden esetben a legtisztább világossággal, a leglogikusabb rendben, a legpregnánsabb eszközökkel fejezi ki. Elsősorban tehát nem azért nem értették, mert uj zenei eszközöket használt, hanem mert olyan dolgokat mondott, amelyet akkor kevesen akartak, vagy tudtak megérteni. Ez az oka annak, hogy Bartók érthetősége ma napról napra növekszik, az egykor vele szemben érthetőnek kikiáltott zeneszerzők mellett pedig ma fáradt unalommal megy el a közönség.

Végső soron nincs vagy legalábbis alig van olyan müvészet (ha valóban müvészetről van szó!), amelyet kisebb vagy nagyobb fáradsággal ne lehetne megérteni. A kérdés nem az, hogy könnyü-e vagy nehéz a mühöz vezető ut, hanem hogy ha eljutottunk hozzá, mit kapunk tőle. Egy-egy "nehezen érthető" talmi müalkotás sivárságára éppen akkor döbbenünk rá, amikor már megértettük, s az értésben banálisnak, elcsépeltnek és leegyszerüsitettnek mutatkozott. Nem a müalkotás a fontos a mi számunkra, hanem az élet; nem az a fontos, hogy érthető-e a mü önmagában és önmagáért, hanem az, hogy érdemes-e megértenünk! Nemcsak a közérthetőség", de a "közértendőség" is, nemcsak az, hogy őt értjük-e, hanem az is, hogy meg tud-e értetni velünk valami lényegeset az életről, sorsunkról, jövőnkről, küzdelmeinkről, a emberi társadalomról. De ezen belül a müvésznek a müvészet lényegéből fakadó esztétikai és társadalmi kötelessége, hogy mondanivalóját — annak szintjéhez képest maximális világossággal fejezze ki. Az igazi müvészet — ebben az értelemben — mindig közérthető.

...

(Társadalmi Szemle XXI. évf. 9.
1966. szept. 38-54. o.)

ISKOLAPOLITIKA

1961. évi III. törvény

A Magyar Népköztársaság oktatási rendszeréről [2]

Népünk legalapvetőbb érdeke, alkotó munkájának értelme, célja: a szocializmus felépitése hamarosan történelmi tény lesz.

A gyors társadalmi haladás, a termelés egyre növekvő igényei következtében mind fontosabbá válnak a kulturális épités feladatai, ezek sikeres megoldása a gazdasági épités meggyorsitásának is feltétele.

A szocializmus épitése sokoldaluan müvelt embereket kiván, a jövő szocialista állampolgárai pedig joggal várnak az iskolától olyan nevelést, amelynek segitségével erejük és képességeik szerint részt vehetnek az alkotómunkában.

A további előrelépést eddigi nagyszerü eredményeink teszik lehetővé. A népi hatalom megteremtése kulturális fejlődésünkben is uj fejezetet nyitott: oktatási rendszerünk alapvetően megváltozott, s olyan eredmények születtek, amelyekre népünk joggal büszke.

A szocialista társadalom igényei — amelyek összhangban vannak az egyén érdekeivel — azt követelik, hogy továbbfejlesszük oktatási rendszerünket az alábbi alapelvek szerint:

Váljék szorosabbá iskoláink kapcsolata az élettel, a gyakorlattal, a termeléssel. Minden iskolatipus készitse elő tanulóit a termelőmunkában való részvételre.

Mind magasabbra kell emelni a korszerü természettudományos általános és szakmai müveltség szinvonalát. A tanulók tulzott igénybevételének elkerülése érdekében, a tantervi követelmények megállapitásánál fokozottan figyelembe kell venni az életkori sajátosságokat.

A szocialista világnézet és erkölcs alapján neveljenek iskoláink igazi hazafiakat, jellemes és törvénytisztelő állampolgárokat, akik forrón szeretik hazánkat, népünket, odaadással szolgálják a szocializmust, a békét, a népek testvériségének ügyét, épitik és védik a nép államát.

Növeljük mind az iskolások, mind a termelőmunkájuk megszakitása nélkül továbbtanulók létszámát és igy fokozatosan készitsük elő az általános és kötelező középfoku oktatás megvalósitásának feltételeit.

---

2. Kihirdetés napja: 1961. október 17.

A Magyar Népköztársaság országgyülése a fenti célkitüzések megvalósitása érdekében, támaszkodva az oktatásügyünk továbbfejlesztésére kidolgozott irányelvek országos vitájának tapasztalataira, szem előtt tartva a népgazdaság igényeit és lehetőségeit, a következő törvényt alkotta:

Általános rendelkezések

1.§.(1) A Magyar Népköztársaság oktatási-nevelési rendszerének célja az, hogy tervszerü oktató-nevelő munkával gondoskodjék az általános és szakmai ismeretek elsajátitásáról, a népgazdaság szakképzett munkaerő igényeinek kielégitéséről; emelje az általános és a szakmai müveltség szinvonalát; kialakitsa, illetve megszilárditsa az oktatásban részesülők marxista-leninista világnézetét és szocialista erkölcsi felfogását; öntudatos, müvelt, néphez hü, hazáját szerető, jellemes és törvénytisztelő állampolgárokat, a szocializmus épitésében hasznos munkával közremüködő embereket neveljen, akik épitik és védik a nép államát, hiven szolgálják a népek békéjét és testvériségének ügyét.

(2) E törvény az oktató-nevelő munka minden fokán biztositja a szorosabb kapcsolatot az élettel, a gyakorlattal, a termelő munkával; felemeli a tankötelezettség korhatárát, és előmozditja az oktatásba bevontak körének bővitését.

(3) A törvény céljának megfelelően mind fokozottabban biztositani kell a sokoldalu feladatok ellátására alkalmas oktatók és nevelők képzését, illetve továbbképzését; gondoskodni kell korszerü tantervekről, tankönyvekről, szemléltető eszközökről, iskolai könyvtárakról; növelni kell az oktató-nevelő munka eredményességét, korszerü pedagógiai módszerek alkalmazásával.

2.§.(1) Az oktatás nyelve a magyar nyelv.

(2) A nemzetiségekhez tartozó tanköteles gyermekek számára továbbra is lehetővé kell tenni, hogy anyanyelvükön részesüljenek oktatásban.

...

(Hatályos törvények és törvényerejü rendeletek 1945-1963. Budapest, 1965.)

A párt ifjuságpolitikájának néhány kérdése

(Részletek)

. . .

Különösen magukra maradnak a tanulók a pihenőnapokon, szünidőben. Hiba, hogy tanitás után bezárják a középiskolák kapuit, ahelyett, hogy az iskola válna a fiatalok értékesebb szórakozásainak, müvelődésének, játékainak, testedzésének, alkotó kedvteléseinek szervező centrumává. Az iskolákban, a nevelőmunka tárgyi feltételeiről nem gondoskodnak megfelelően.

- Az iskolai nevelőmunka nem kielégitő fejlődése szorosan összefügg a pedagógusok helyzetével is. A pedagógusok többsége szorgalmasan dolgozik, őszintén eleget kiván tenni az állam által támasztott követelményeknek, de igyekezete elsősorban a tantárgyai oktatására irányul, nevelő tevékenysége közel sem ilyen pozitiv. A pedagógusok még mindig tul vannak terhelve, és ez a nevelőmunka rovására megy. Nincs kellő anyagi, erkölcsi ösztönzés a nevelő feladatok ellátására. A nevelőmunka módszereinek kidolgozása, elsajátitása és a gyakorlati megvalósitás számonkérése a legelhanyagoltabb láncszem a pedagógusok irányitásában. Az utóbbi években romlott a pedagóguspálya tekintélye. Csökken a tanári utánpótlás minősége, különösen a természettudományi szakokban. Nem tudtuk elérni, hogy a pedagógusképzésben már a felvételkor olyan követelményeket támasszunk, hogy a politikailag legszilárdabb fiatalok kerüljenek e pályára. A végzettek közül a legjobbak gyakran más területeken helyezkednek el. Nincs megoldva a leendő pedagógusok ifjusági-mozgalmi munkára való felkészitése.

- A szakmunkás-képző-iskola oktató és nevelő feltételei az elmult években nem a jelentőségüknek és a népgazdasági igényeknek megfelelően alakultak. A tanintézetek rendkivül zsufoltakká váltak, többségükben kétmüszakos oktatás folyik, az egyes tantermekre jutó tanulók száma a korábbi 45 főről 141-re emelkedett.

Az iskolák nagy többsége elavult és hiányosan van felszerelve. Az oktatás fejlesztésére forditott beruházásokból e fontos iskolatipus eddig aránytalanul részesedett. Az oktatói kar pedagógiai szinvonala nem kielégitő. A szaktárgyakat tanitóknak csupán 51 százaléka diplomás, a szakoktatóknak csak 45 százaléka rendelkezik középiskolai végzettséggel. A közismereti tárgyak előadói karát is szükséges lenne megerősiteni. Az üzemek nagy részében nem foglalkoznak megfelelően a szakmunkásképzéssel, sokszor csak kiegészitő munkaerőnek tekintik a tanulókat. Különösen elmaradt a szakmunkástanuló-kollégiumok fejlesztése. A mondottak miatt halaszthatatlanul fontos feladat a szakmunkásképzés korszerüsitése, anyagi, technikai, személyi feltételeinek jelentős javitása. Az elfogadott uj szakmunkástanulótörvény és a szakképzést korszerüsitő reformprogram tartalmazza a legfontosabb teendőket: elvégzésük elősegitheti az ellentmondások csökkentését.

- Középiskolai rendszerünkben jelentős ütemben előrehaladt a társadalmi szükségleteinknek jobban megfelelő szerkezet létrehozása, a szakközépiskolák és gimnáziumok közötti egészségesebb arányok kialakitása. A szakmunkásképző és szakközépiskolai hálózat kiszélesedése következtében a továbbtanuló fiatalok 75 százaléka a szakmát is adó iskolákban tanul tovább. A szakmai képzettséget nyujtó középiskolák iránt nagy az érdeklődés. Az elmult tanévekben a jelentkezők egyharmadát kellett hely hiányában elutasitani. Ezzel szemben a középiskolai szerkezetben ma még többséget kitevő általános tantervü gimnáziumokban a betölthető férőhelyekre eredetileg csak 75 százalékos volt a jelentkezés (az un. tagozatos osztályokba többszörös a tuljelentkezés). A gimnáziumok elnőiesedtek, tanulóik közel 70 százaléka leány. Ez jelentős probléma, mivel ma még a felsőoktatási intézményekbe felvett hallgatók 75 százalékban gimnáziumból kerülnek ki. Amig a szakjellegü középiskolát végzett fiatalok (a továbbtanuló réteget leszámitva) döntő többségükben szakmájukban helyezkednek el, addig a gimnáziumokban végzettek közül kb. 20 százalék kerül felsőoktatási intézménybe, a többi 80 százalék (évente mintegy 26 ezer fiatal) egyre jelentősebb részben – szakképzettség nélkül lévén – érettségit nem igénylő munkakörbe kerül.

- Az egyetemi ifjuság szocialista nevelésének mai konkrét követelményeit még nem tudtuk megfogalmazni egyetemi és képzési tipusok szerint. Nincs megfelelő módon kidolgozva az általános iskolától az egyetemekig egységes közoktatási és szakoktatási koncepció. Az oktató-nevelő munka intenziv korszerüsitésének és szinvonala emelésének jelentős gátja, hogy felsőfoku képzésünk nagymértékü mennyiségi növekedésével nem tartott lépést intéményeink anyagi, technikai, személyi ellátottságának fejlődése. Igy a tanteremhiány, egyes helyeken az oktatói létszán aránytalanságai akadályozzák a kiscsoportos, intenzivebb képzés elterjesztését. Még mindig sok a felesleges tananyag, és jelentős a hallgatók tulterhelése.

d) A felnövekvő nemzedék munkás életre történő felkészitésében közbeeső és sajátosan fontos szerepet játszik az ifjuság katonai kiképzése és nevelése. Ennek során olyan politikai, katonai ismeretek elsajátitására, tulajdonságok kialakitására kerül sor, amelyek közvetlenül a fegyveres szolgálat ellátását segitik, de egyben eredményesen járulnak hozzá az életre való felkészüléshez.

...

(A párt ifjuságpolitikájának néhány kérdése. Az MSZMP Központi Bizottságának 1970. febr. 18-19-i ülése Kossuth Könyvkiadó 1970.)

Péter Ernő

A nevelésügy korszerűsítése a szocializmus felépítésének egyik alapkérdése

(Előadás az V. Nevelésügyi Kongresszuson)

(Részletek)

. . .

Már az iskolareform előtti években, de az iskolareform idején is egyik legnagyobb problémánk volt – és hozzátehetem, maradt is mind a mai napig – a középiskolák szervezeti és tartalmi megujitása. Számos eredményünket jelentősnek tartjuk, bár a középfoku oktatás talán a legtöbb problémát rejti magában, s ujabb ellentmondásokat is szül. Ugy gondoljuk, helyesen tettük, az élet számára cselekedtünk, amikor megszüntettük a középfoku technikumokat. Az élet követelményeinek tettünk eleget akkor is, amikor megszüntettük a gimnáziumokban az 5 + 1-es oktatást, mert nem volt meg a realitása. Az élet parancsszavára cselekdtünk akkor is, amikor a régi szakközépiskola helyett létrehoztuk az ujtipusu szakközépiskolát.

Mindezek ellenére ma is a legnagyobb kérdés, amelyet nem tekinthetünk véglegesen megoldottnak: középiskolai rendszerünk szervezete, a középfoku iskolák egymáshoz való viszonya.

A szakmunkásképzés korszerüsitését is az oktatási reform keretében kezdtük el. Alig egy esztendeje, hogy a szakmunkásképző iskola középfoku oktatási intézménnyé vált, olyan iskolává, amelyben az emeltszintü képzés lehetővé teszi, hogy a fiatal szakmunkások – röviditett uton – szakközépiskolai végzettséget szerezzenek.

Ez év szeptemberében régi nagy adósságunkat törlesztettük le azzal, hogy több főiskolán meginditottuk és a Budapesti Müszaki Egyetemen kiszélesitettük a müszaki tanárok és gyakorlati oktatók képzését. Ezek munkába állitására mind a szakközépiskolák, mind a szakmunkásképző iskolák már nagyon régen várnak.

Az V. Nevelésügyi Kongresszus fő feladatául tüzte ki, hogy segitse az 1961-ben hozott reform célkitüzéseinek megvalósitását.

. . .

A mi társadalmunk – mint minden szocialista társadalom – dinamikus és mindinkább dinamikussá válik, és ez adja fel nekünk azt a leckét, hogy a jövő iskolájának is dinamikusabbnak kell lennie.

A kongresszust megelőző vitákban nemegyszer egészséges elégedetlenség tört fel az iskolák jelenlegi életével, munkájával, eredményeivel kapcsolatban. Ez az elégedetlenség természetesen nem azt rótta fel az iskoláknak, hogy nem igyekeztek mindenben eleget tenni feladatuknak.

Az aggódó szemek az egyre nagyobb, szükségszerü társadalmi elvárások miatt nem látják az iskolák jövőjét egészen biztatónak.

Jó néhányan ugy vélik, hogy iskoláink belső szervezeti keretei tulságosan merevek, zártak, nem tudják eléggé rugalmasan követni a korszerü igényeket, és nem tudnak eléggé alkalmazkodni a különböző érdeklődésü és adottságu tanulókhoz, a fiatalság öntevékenységéhez.

A változások ütemének felgyorsulása most arra inti a pedagógiát, hogy korszerü irányelveket alakitson ki. Ebben Kongresszusunk jelentős segitséget nyujthat, ha bátran, korszerüen, a realitásoktól el nem szakadva közelebb visz bennünket ahhoz, hogy a társadalmi elvárásoknak eleget tegyünk.

A permanens nevelés széles körü jelentkezésével az iskola funkciója szükségszerüen megváltozik, s az iskola ma már csak egyik tényezője nevelési rendszerünknek, bár továbbra is legfontosabb tényezője.

...

Az iskola társadalmi funkciójának értelmezését ma az egész világon vitatják. Ennek igen sok, szerteágazó oka van, de ugy vélem, talán az egyik legfőbb ok a gyorsuló fejlődésben keresendő. A régi iskolában a tanitás volt a legalapvetőbb mozzanat, ma pedig – s ez már világosan kirajzolódik – az önnevelés, az önfejlesztés képességének kialakitásán van a hangsuly. Olyan embereket kell kibocsátanunk az iskolákból, intézményekből, akik képessé válnak arra, hogy lépést tartsanak az igen gyors és mindinkább gyorsuló tudományos és termelési változásokkal.

...

A tankötelezettség időtartama nálunk tiz esztendő, és e tekintetben olyan országokkal állunk egy sorban, mint a Szovjetunió, az NDK, Franciaország és az NSZK. Nem szólok részletesen a mult rendszerről, amikor jóval kevesebb tanuló iratkozott be az iskolába, mint ahány tanköteles volt, s még jóval kevesebben végezték el a hatosztályos elemi iskolát. Ma a hatéves gyermekek 98,6 százaléka iratkozik be az általános iskolába, és alapul véve a tizéves tankötelezettséget, 91,1 százaléka meg is szerzi az általános iskolai végzettséget. Ez komoly, mindannyiunk elismerésére méltó eredmény.

Másfelől azonban ez egyuttal azt is jelenti, hogy az általános iskolai tanulók 9 százaléka 16 éves koráig sem végzi el az általános iskolát. Ez évente 15 ezer, öt-hat év alatt mintegy 80-100 ezer fiatalt jelent. Ezért is kötelessége a Kongresszusnak, hogy nyomatékosan ráirányitsa a figyelmet az esti és levelező oktatásra.

...

A tehetséges munkás-paraszt tanulókkal való foglalkozás társadalmi érdek. Éppen ezért meg kell találni és meg kell teremteni azokat a feltételeket, melyek a leginkább szükségesek ahhoz, hogy a munkások és parasztok tehetséges, de hátrányban levő gyermekei a jelenleginél magasabb számban tanuljanak tovább a középiskolákban, elsősorban a gimnáziumokban, különösen a szakositott osztályokban, és nagyobb számban váljanak a magyar értelmiség tagjaivá.

. . .

(Köznevelés XXVI. évf. 70/20.sz.)

Dr. Orbán László

Célunk, hogy szocialista embert neveljünk

(Részletek)

. . .

Az 1961-ben bevezetett reform fontos határkő köznevelésünk történetében. Tiz éve haladunk a törvény által megjelölt irányban; kétségkivül előre haladunk akkor is, ha az ut itt-ott kanyargósabbnak bizonyult a tervezettnél. Ismerjük az eredményeket, és ismerjük a buktatókat és hibákat is.

A reform alapelvei helyesnek bizonyultak és sokat kell még tennünk megvalósitásukért. Miközben azonban a reform minél jobb végrehajtásán munkálkodunk, az élet természetesen nem áll meg, ujabb igényeket támaszt az iskolával szemben. Ezeknek az igényeknek fokozatosan eleget kell tennünk, mert az iskola nem szakadhat el az élettől, nem kulloghat a szocialista társadalom fejlődése és követelményei mögött. Ezért egyetértünk a szekcióüléseken felvetődött javaslatokkal, amelyek a reform finomitására, továbbfejlesztésének vizsgálatára vonatkoznak – különösen a középiskolák szervezeti arányait, képzési funkcióit illetően.

Speciális gondunk volt kezdettől máig, és még hosszu évekig változatlanul az marad: a reform harmadik alapelvének valóra váltása. Sokszor idéztük már a törvényből: "A szocialista világnézet és erkölcs alapján neveljenek iskoláink igazi hazafiakat, jellemes és törvénytisztelő állampolgárokat, akik forrón szeretik hazánkat, népünket, odaadással szolgálják a szocializmust, a békét, a népek testvériségének ügyét, épitik és védik a nép államát."

. . .

A X. Pártkongresszus irányelvei a szocializmus teljes felépitésének magasabb szinten való folytatása érdekében két irányban jelölnek meg tennivalókat számunkra. Egyrészt meg kell gyorsitani a tudományos-technikai fejlődés lehetőségeinek kihasználását, emelni kell a dolgozók szakmai képzettségét, ismereteit, müveltségét; másrészt nagyobb erőfeszitéseket kell tennünk és hatékonyabban kell munkálkodnunk a magasabb eszmei és erkölcsi szinvonalu szocialista közgondolkozás, a szocialista embertipus alakitása terén.

. . .

A társadalom fejlődésében előttünk álló nagy feladatok jellege most olyan, hogy jó megoldásuk előmozditja a szocialista tudatformálást, igényli és eredményezi is azt. Ugyanakkor bizonyos uj ellentmondások is keletkeznek. Az uj gazdasági mechanizmus vitathatatlanul pozitivan hat a gazdasági életen tulmenően, társadalmi, politikai életünk egészére, a szocialista közgondolkozásra, tudatformálásra is. Ám, ha az anyagi érdekeltség, az anyagi ösztönzők nem érvényesülnek következetesen és nem járnak együtt az eszmei és erkölcsi ösztönzők nem érvényesülnek következetesen és nem járnak együtt az eszmei és erkölcsi ösztönzők erősitésével, az össztársadalmi érdek követelményeivel, akkor szocialista fejlődésünknek ellentmondók tendenciák is keletkezhetnek. A szocialista közösségi szemlélet és tudat fejlődése mellett találkozunk is az önző kispolgári életszemlélet, jogtalan haszonszerzés, a harácsolás ismert jelenségeivel és ezek helyenként felerősödnek, hangosan és agresszíven jelentkeznek.

A tudományos-technikai forradalom kibontakoztatása megköveteli a magasabb tudást. Örömmel állapithatjuk meg, hogy gyermekeink valóban többet tudnak, mint mi ifju korunkban, érdeklődnek az uj ismeretek, tudományos eredmények iránt. Ez az érdeklődés azonban könnyen egyoldalu szakbarbárokat szülhet, ha a szintetizáló humánum, az emberség háttérbe szorul, ha a tudást elválasztják szocialista céljainktól, a tudományos technikai forradalmat öncélunak tekintik, és elszigetelik a szocialista forradalomtól.

Szélesedik és mélyül társadalmi életünkben, üzemeinkben, intézményeinkben a demokratizmus. Ez nagy eredményünk és egyben további szocialista fejlődésünk fontos igénye, követelménye is. A közügyekben való aktiv részvétel nagymértékben segiti a szocialista közgondolkodást, a közösség iránti felelősség érzetet, formálja a szocialista tudatot. Ugyanakkor a demokratizmus szabad légkörében felszinre kerülnek bizonyos polgári, kispolgári nézetek is, amelyeknek legküzdése aktivabb eszmei, ideológiai harcot igényel.

A szocializmus és a kapitalizmus világméretü harcában a békés egymás mellett élés politikájának eredményei kedvező feltételeket teremtenek az imperializmus elleni világméretü harchoz, szocialista eszméink terjesztéséhez. Ugyanakkor természetesen a kapitalista országokkal kiszélesedett kapcsolatokat az imperialisták felhasználják fellazitó, bomlasztó ideológiai tevékenységük fokozására, ami ellen szintén hatékonyabb eszmei-ideológiai harc szükséges.

...

(Köznevelés XXVI. évf. 70/20.sz.)

Faludi Szilárd

A korszerű műveltség követelményei az új tantervben

(Részletek)

. . .

Nem lehet csodálkozni azon, hogy nagy társadalmi átalakulásoktól terhes korunkban jelentős változások érlelődnek a művelődés- és oktatásügy területén is. Nem más ez, mint a társadalmi átalakulások sajátos tükröződése az eszmék és intézmények sikján. Csak természetes, hogy e változások ott a legerőteljesebbek, ahol a társadalmi szerkezetben minőségi változás következett be, vagyis ahol az idejétmult társadalom romjain az uj társadalmat épitik. A szocialista országokban a társadalmi viszonyok gyökeres átalakulása lehetővé tette — és e viszonyok további fejlődése egyenesen meg is követeli — az oktatásügy olyan szerves továbbfejlesztését, amelyet összefoglalóan a "reform" szóval szoktunk jelölni.

. . .

A lényeges az, hogy Nyugaton is erjedés megy végbe a művelődés- és oktatásügyben, részben a társadalom jobb szükségleteinek, a demokratikus erők harcának nyomására, részben — és nem utolsósorban — azért is, mert van Szovjetunió és vannak szocialista országok. A szocialista országoknak a régi iskola felett gyakorolt következetes kritikája, az uj, korszerűbb iskolarendszer felépitésében elért sikerei nem tévesztik el hatásukat, s más módon gondolkodó szakembereket is gondolkodóba ejtenek.

Mindaz, ami a szocialista országokban, a jelenlegi iskolareformok során történik, annál is jelentősebb, mivel bizonyos problémák Nyugaton is rendkivül intenziven törnek a felszinre. Jellemző ebből a szempontból a tantervek stabilitásának csaknem teljes hiánya. Amikor Roger Gal, ismert francia szakember az UNESCO 1958. évi sévresi konferenciáján azt a feladatot kapta, hogy az európai tagállamok jelentései alapján adjon összefoglalást a középiskolai tantervek állásáról, a lehető legnagyobb nehézségekkel találta magát szemben. Beszámolójában többször is kénytelen volt visszatérni annak hangsulyozására, hogy "... a középiskolai tantervek állását az országok átmenetinek tekintik, ezért jelentéseik nem annyira azzal foglalkoznak, ami e téren jelenleg van, hanem inkább azzal, aminek a jövőben lennie kell." "Ez olyannyira igy van — irja másutt —, hogy a tantervek jelenlegi állása helyett inkább folyamatban levő felülvizsgálatukról, sőt teljes megreformálásukról kellene szólnunk."

Akik a müveltség és az iskola kérdését a konkrét társadalmi viszonyoktól elszakítva szemlélik, azok nem egyszer krizisről, kulturális válságról beszélnek. Válságról szerintünk is lehet beszélni, különösen ott, ahol az adott társadalmi berendezkedés gátat emel a társadalmi fejlődés korszeru követelményei elé, s akadályozza a müvelődés továbbfejlődését, az iskola gyokeres reformját is. Az oktatásügy teljes korszerüsitése, igy a tudományosság elvének, s azzal egységben a tudományos világnézetre nevelésnek minden korlátozástól mentes érvényesitése, az általános müveltség értékes (és nem minden) hagyománynak osszekapcsolása korszeru természettudományos és általános technikai képzéssel – azoknak a megkülönböztetéseknek a felszámolásával, amelyek egyeseket már az iskolarendszer jellegénél fogva is eleve kulturálatlan "munkássá", másokat pedig eleve a munkától és a munkásoktól távolálló "értelmiségivé" avatnak –, a müveltség valóban általános elemeinek (tudományos, müvészeti, technikai alapjainak) a lakosság minden rétegére egyformán kiterjedő egységes és általános biztositása, összefoglalva: a müvelődésügy teljes demokratizálása csak ott lehetséges, ahol maga a társadalom mélyen demokratikus. Oktatási reform – a szó teljes értelmében, a mai kor követelményeinek egészét figyelembe véve – csak a társadalom forradalmi átalakitásának folyamatában jöhet létre.

"Válságról" nálunk is lehet beszélni, de egészen más értelemben. Olyan értelemben, amilyen értelemben minden növekedés, minden fejlődés "válságok" sorozata, pontosabban: ellentmondásokon keresztül valósul meg. Az iskola elmaradása az élet uj követelményeitől olyan ellentmondás, amelyet fel kellett tárnunk, meg kell és meg is lehet oldanunk. Erre adtak ... számos tanulságot a szocializmust épitő országok tapasztalatai. Erre adtak utmutatást az "Irányelvek oktatási rendszerünk továbbfejlesztésére", amelyeket tavaly az egész ország megvitatott. És éppen ez a leglényegesebb különbség a nyugati és a hazai viszonyok kozott. Nálunk meg is lehet oldani az ellentmondásokat. Ezek nálunk a fejlődés jelei.

Megoldásuk időszerüségét az országos vita is igazolta. Szükségességét most már törvény is erősiti. Ezzel a reform uj szakaszába lépett. Eddig számos intézkedés és előmunkálat, intézményes és elméleti ösztönzés mellett is főként társadalmi ügy, társadalmi mozgalom volt. Ezt a jellegét ezután sem vetkőzi le, de most már nemcsak eszme, nemcsak elv, hanem állami kötelesség is.

...

Tantervkészitő munkánkban kulonos sullyal jelentkezik a világnézeti nevelés tantervi alapjainak biztositása. Nem azért, mintha ezt igy szoktuk volna meg és nem is azért, mintha ez tértől, időtől, körulményektől függetlenul igy lenne számunkra "kotelező", hanem azért, mert az iskolareform során komoly feladataink vannak a világnézeti nevelés feltételeinek javitása terén.

...

A marxista világnézet – lényege szerint – a tudományos megismerés általánositható tételeibe mélyeszti gyökereit, a tudományokból táplálkozik, azokra épül, azok eredményeivel együtt fejlődik. Itt végső soron a materialista szemlélet és a dialektikus módszer a döntő, bármely (természeti, társadalmi, emberi) jelenség megközelitésének tudományos módszere és az értelmezésében megnyilvánuló tudományos szellem.

A világnézeti nevelés követelménye ebből következően mindenekelőtt a tudományos képzés követelménye (a tudományos ismeretek oktatásának, elemzésének, általánositásának és ezzel egységben a gondolkodás megfelelő iskolázásának követelménye), egybefoglalóan és általános didaktikai értelemben: a tudományosság követelménye.

...

Nem egyszerüen a megszokott, tradicionális tananyagból kell kiindulnunk, hanem társadalmunk perspektivikus igényeiből. Nem egymástól elszigetelt tantárgyakban kell gondolkodnunk, hanem pedagógiánk cél- és feladatrendszerében. Az egyes tantárgyak anyagát nem egyszerüen a mögöttük álló szaktudományok szakszempontjainak kell alávetnünk, hanem annak a szempontnak, hogy az iskolában tanitott tárgyak sorában mivel és hogyan tud legjobban hozzájárulni az illető tárgy az iskola céljainak, feladatainak megvalósitásához, a tudományos világnézetre neveléshez, a gyakorlati életre való előkészitéshez. Nem az egyes szaktudományok szakszempontjait kell tehát elsősorban kielégiteni, hanem – a szakszerüség megsértése nélkül – azokat a szempontokat, amelyek az általánosan müvelő iskolát valóban általánosan müvelővé, világnézetileg nevelővé, emberformálóvá tehetik.

Tudomásul kell vennünk, hogy a müveltség nem egyszerüen a különböző tantárgyakban tanitott tudományos ismeretek mechanikus összege, hanem több is, de kevesebb is ennél. Több, mert a különböző területekről szerzett "értesüléseknek" sajátos szintézise, személyiségformáló összegeződése, és egyben kevesebb, mert e személyiségformáló hatás felől tekintve nem minden egyenlő fontosságu benne, ami a szakterületen belül maradva, szakszempontból még egyenlően fontos volt.

Ide kapcsolódnak a tudományos világnézeti nevelésnek olyan sajátos pedagógiai összefüggései is, amelyek pedagógiánk hatékonyságát érintik. Az erkölcsi és esztétikai nevelésre gondolunk.

...

Az erkölcsi és esztétikai nevelés nem különálló terület tehát a világnézeti mellett, hanem azt erősiti. Másfelől a tanulók megfelelő erkölcsi és esztétikai tudatosságának fejlődése végső soron csak megfelelő világnézeti alapokon képzelhető el.

Az élet, amelyre nevelünk, a világnézeti, az erkölcsi és az esztétikai nevelés egységét ma követelőbben veti fel, mint bármikor ezelőtt. A kor-

szerü müveltség, amelyről szó van, az emberben nem lehet más, mint egész, s nem lehet egész, ha a tudományos világnézet nem képes kiterjeszteni hatályát a müvelődés minden lényeges területére, nem lehet egész, ha a müvelődés a maga összes eszközeivel nem erősiti e világnézetet.

. . .

Ez a követelmény, amely az iskolareform középpontjában áll, lényegében az elmélet és a gyakorlat minél teljesebb, minél fokozottabb és minél sokrétübb összekapcsolását kivánja meg.

Ezt a kérdést egyesek kezdettől fogva egyszerünek látják. Ugy gondolták, hogy ha az oktatást valahogyan (akárhogyan) "összekapcsolják" valamilyen (akármilyen) termelőmunkával, akkor már össze is kapcsolták az elméletet a gyakorlattal. Ebben az elképzelésben az a hibás azonositás rejlett, amely szerint az oktatás hagyományos anyaga minden további nélkül azonos az "elmélettel", a termelőmunka pedig — ugyancsak minden további nélkül — a "gyakorlattal", s ebben a minőségben spontán módon, már puszta jelenlétével is nevelési tényezővé válik.

Ilyen felfogás mellett természetesen fel sem merülhetett az a gondolat, hogy a gyakorlatiasságot ne csak a termelőmunkában keressék, hanem magában az elméleti oktatásban, az elméleti anyag megfelelő átalakitásában, kiválasztásában és feldolgozásmódjában is, a termelőmunkát pedig ne öröktől fogva adott, hanem történelmileg az emberrel együtt fejlődő intellektuális tartalmában egyre gazdagodó kategóriaként fogják fel, s nem utolsósorban a müveltségnek, a gondolkodásnak, az ismeretek funkcionálásának a próbáját lássák benne.

Ma sem ismeretlen az a jelenség, hogy a tanulók öt napon át többé-kevésbé öncéluan ható elvont, elméleti — s ráadásul verbalista — oktatást hallgatnak, a hatodik napon pedig furnak, faragnak, nem sokkal több értelemmel és céltudatossággal, mint amott. Ma sem ismeretlen az elméleti oktatás dogmatikus (tartalmában az élettől elszakadt, módszerében egyoldaluan közlő) jellege, miközben az üzemi munka külön sinpáron fut, elméleti utalások, magyarázatok nélkül, utánzás utján.

. . .

Most a tantervkészitőknek az a feladatuk, hogy olyan terveket készitsenek, amelyek fokozottabban biztositják az elmélet és a gyakorlat összekapcsolását magában az elméleti munkában, és a termelési gyakorlatok folyamán is. Ettől függ az, hogy az ötnapos oktatás korszerüvé váljék, nem pedig pusztán attól, hogy a hatodik napon üzembe járnak a gyermekek. Hasonlóképpen a termelőmunka is csak akkor válhat nevelési tényezővé, ha

benne megfelelő szerepet játszanak a szerzett ismeretek, a különböző képességek, vagyis ha az ugynevezett intellektuális és a konkrét valóságformáló munka átalakulhat és kölcsönösen átmehet egymásba.

. . .

Némelyek ujra és ujra nekünk szegezik a kérdést: hogyan képzeljük a tananyag korszerüsitését, a tananyag csökkentésével egyidejüleg? Ezek a mennyiség növekedésében látják a korszerüséget. Nekünk azonban más a véleményünk erről. Véleményünk szerint a korszerüség legalább annyira megkövetel bizonyos elhagyásokat és összevonásokat, mint bővitéseket.

. . .

Emellett az oktatás tartalmának pedagógiai értelemben való korszerüsitése azt is megköveteli, hogy a szükséges ismereteket valóban tantárgyakká szervezzük, és — mint ezt a pedagógia régóta és nem ok nélkül tanitja — a tantárgy rendszerének kialakitásában ne másoljuk mechanikusan a tudomány rendszerét.

Tennünk kell ezt azért is, mert a különböző tantárgyak az iskolában valóban nem az egyes tudományok előretolt hidfőállásai, hanem mindenekelőtt eszközök arra, hogy kialakitsuk a tanulók tudományos világnézetét, s tudományos igényü és ugyanakkor gyakorlati hatékonyságu eligazitást adjunk nekik a modern termelésben. Nem szabad tehát, hogy a tantárgyak anyagának szervezése kizárólag a szaktudomány szakszempontjainak és szakembereinek nyomása alatt menjen végbe, hanem legalább ennyire érvényesülniük kell benne az általános pedagógiai szempontoknak is.

Itt utalnunk kell azokra az összefüggésekre, amelyek az oktatás tartalma és módszerei között állnak fenn. Naiv dolog azt képzelni, hogy az oktatás tartalma önmagában is nevel, elvégzi a munkát pedagógus és gyermek közbejötte nélkül.

. . .

A tantervben most funkcionáló ismereteket ("teljesitményképes tudást") tervezünk, vagyis készségek és képességek fejlesztését is tervezzük. Ezért kevesebb ismeretet kell terveznünk, mint amennyi közönséges értelemben — szajkózás utján — "elvégezhető". Nekünk nem az a fontos, hogy mit "tud" a gyermek, ha "visszakérdezik", hanem az, hogy tudja-e önállóan alkalmazni ismereteit. Ehhez pedig nemcsak az kell, hogy meghatározott ismeretanyagok "megtanitsunk" neki, hanem az is, hogy megismerő erőit, készségeit, képességeit rendszeresen fejlesszük.

. . .

Az oktatás ilyen reformja ma már törvény. A megfelelő tantervek készitése folyamatban van. A döntő tényező – a pedagógus, aki megérti és magáévá teszi a reformot, a mindennapi, áldozatos munkájában "aprópénzre váltja" annak irányelveit.

. . .

(Társadalmi Szemle XVI. évf. 11. sz. Budapest, 1961. november hó)

AZ ÚJ GAZDASÁGIRÁNYÍTÁSI RENDSZER ÉS A MŰVELŐDÉS

Az új gazdasági irányítás és a szocialista kultúra

- Beszélgetés Lukács Györggyel -
(Részletek Lukács György szavaiból)

....

Talán elegendő, ha egy dologra hivatkozom, ami a mi kulturális életünk számára is fontos kérdés. Arra, hogy Marx nagyon világosan megmondotta: a kultura értékei nem áruk. Ő beszél arról egyszer egy helyen, hogy vannak olyan társadalmi jelenségek, amelyeknek értékük a közgazdasági értelemben nincs, vagyis nem létezik az a meghatározható társadalmilag szükséges munka, amely létrehozásukhoz szükséges, viszont áruk van, és a kapitalizmus felhasználja ezt a lehetőséget is. Marx e tekintetben még a szoros értelemben vett kulturán is tulmegy, amennyiben azt mondja, hogy a kapitalizmusban a becsületnek és a lelkiismeretnek is ára van, vagyis áruvá válik. Most én azt állitanám, hogy ha a szocializmusnak azt az időszakát vesszük, amikor teljes mértékben kifejlődtek a szélsőséges sztálini módszerek, vagyis azt a periódust, amelyet a nagy perek miatt és más okokból ma ugyszólván minden kommunista elitél már, és amelytől elhatárolja magát — nos, a szocializmus ragaszkodott ebben az időben is ahhoz, hogy a kultura nem áru. Ez nyilvánvalóan megmutatkozott abban, hogy minden, ami a kulturával összefüggött, rendkivül olcsó volt, például a könyv ára a fele vagy a negyedrésze volt a kapitalizmusban levő könyváraknak. Ennek az volt a következménye, amiről a franciákkal többször beszélgettem, hogy mérhetetlenül többen olvassák Balzacot oroszul, mint ahányan franciául olvassák, mert az oroszok fillérekért meg tudják kapni. És általában a legjobb orosz irodalom és a legjobb külföldi irodalom a Szovjetunióban milliós és tizmilliós példányszámokban terjedt el. Ha én a legszebb, a legjobb és a legkulturáltabb kapitalizmust veszem, a könyv, a hangverseny, a kép és minden más ott éppen olyan áru, mint az alsószoknya, vagy a télikabát, és éppen ugy a konjunkturának van alávetve. Ezzel szemben még a személyi kultusz korszaka is respektálta azt a marxi tételt, hogy a kultura nem áru — és ennek levonta minden következményét. Hogy ennek, mint minden más emberi cselekedetnek voltak a kultura számára káros oldalai is, az kétségtelen, de ez az alapténye megmarad a szocialista kulturának. Persze, minekünk magunknak módunkban áll a szocializmus legszebb dolgát is elrontani és viszszavezetni a kapitalista elidegenedéshez.

...

Én most éppen egy aggasztó dologra szeretném fölhivni az emberek figyelmét. Ugy emlékszem, lehet már másfél vagy két éve, valamelyik lapban olvastam egy kulturális területen akkoriban vezető személyiség cikkét, amelyben amellett foglalt állást, hogy az uj mechanizmussal kapcsolatban a jövedelmezőség elvét érvényesitség a kulturánál, ami egyszerüen azt jelentené, hogy kapitalista szinvonalra degradálnak minket. Szeretném hozzátenni, hogy nem egy bürokratikus látókörü ember mondta, hanem egy széles körökben ismert értelmiségi. A másik dolog, amire föl akartam már előbb hivni a figyelmet: maga az a puszta tény, hogy a kultura nem szerepel az áruk sorában, még nem jelenti, hogy most már a kultura tekintetében minden rendben van. Ha visszagondolunk például a Rákosi-időre, amikor százezres példányokban terjesztették a sematikus-ujságcikket, nos az se volt áru, de Petőfi se volt áru. Ám az egyik esetben — az utóbbiban — helyes volt, hogy nem volt áru, a másikban pedig bajt idézett elő. Nemrég olvastam, ha jól emlékszem, épp a Népszabadságban, egy glosszát a következőről. Volt idő, amikor nálunk a muzeumokba beléptidij nélkül lehetett bemenni. Ezt később formálisan fölemelték egy forintra; most fölemelték, vagy föl akarják emelni három forintra, sőt esetleg többre, ami azt jelenti, hogy a muzeum iránt eddig nem érdeklődő réteg elveszti azt a véletlen lehetőségét is, hogy bekerüljön a muzeumba, és tiz, husz, ötven ember közül legalább egy azután ott is ragadjon, és elmenjen másodszor és harmadszor is. Mellesleg szólva, magába véve ez a glossza is bizonyitja, hogy a kultura árujellegének tagadása mindig is uralkodó pártálláspont volt, ami azért nem akadályozta meg azt, hogy különböző időpontokban és különböző területeken az elv a pártállásponttól eltérő vagy éppen azzal ellenkező módon valósuljon meg.

. . .

Én a veszélyt meglehetősen nagynak látom, mert ha összehasonlitjuk az öt évvel ezelőtti könyvárakat a mostani könyvárakkal, akkor egészen kétségtelen, hogy a könyvárak emelkedtek, és itt kell tiltakozást bejelenteni. Nekünk éppen az a feladatunk, hogy az olcsóság révén rávegyük az embereket arra, hogy olvassanak, hogy muzeumba, hangversenyre járjanak. És ez nemcsak általános kulturpolitikai kérdés. Nem felejtsük el, és akinek pedagógiával van dolga, senki nem fogja azt tagadni, hogy egy ugynevezett értelmiségi családból származó gyereknek az iskolában de facto nagy előnyei vannak egy munkás- vagy parasztszármazásu gyerekkel szemben. Otthon vannak könyvek, a szülők olvasnak, a szülők a gyerekeknek könyvet adnak, elviszik őket hangversenyre és igy tovább. Szóval az osztályok gazdasági alapjainak megsemmisitése után még kulturálisan egy bizonyos társadalmi különbség fennáll, és ezt nevetséges volna pedagógiailag tagadni. Éppoly nevetséges volna azt mondani, hogy ezt rendeletekkel meg lehet szüntetni. Ellenben a könyv, a hangverseny, a muzeum és mások olcsósága mind nagyobb és nagyobb munkás- és paraszttömegeket vonhat be a kulturába, amí azt jelenti, hogy évtizedek leforgása alatt a társadalmi különbségeknek ezek

a maradványai lecsökkennek, hogy megszünnek, és a mi kulturához való álláspontunktól függ, hogy ez a csökkenési tempó milyen nagy lesz. Ugy, hogy pusztán azzal a ténnyel, hogy olcsóvá tesszük a kulturát a társadalmi különbségek felszámolásában nagyon fontos lépést tehetünk előre vagy hátra, a szerint, hogy a kulturális kérdést hogyan rendezzük.

. . .

Emlékezhetnek arra, hogy amikor a NEP-et bevezették a Szovjetunióba, Lenin egyik első jelszava volt, hogy ezzel párhuzamosan az analfabétizmust is likvidálni kell. Az analfabetizmus likvidálása nem formális kérdés, hanem azt jelenti, hogy az emberek igenis olvassanak, és az olvasásuk révén önálló tájékozódásra tegyenek szert, ami nélkül a szocialista demokrácia nem valósitható meg. A kapitalizmus létrehoz olyan tömeginformációs eszközöket, amelyekkel az olvasást formális üggyé változtatja, és a tömegekbe szuggerál mindenféle ostoba, érdekükkel ellenkező dolgot. A szocializmusnak ellenben az az érdeke, hogy minden ember maga tudjon tájékozódni a maga életében, és a saját eszével tudja megmondani minden kérdésben megfelel-e ez vagy az az ő életvitelének vagy nem. Hogy ezt az emberek a kultura segitsége nélkül meg tudnák tenni, ki van zárva. Ha valaki közülünk egyszer politikai helyesen foglal állást egy kérdésben, ki tudná megmondani, hogy ebben Homérosznak, Shakespeare-nek vagy Tolsztojnak mennyi szerepe van?

. . .

Marx egyrészt konstatálja: az emberiség fejlődése abból áll, hogy az emberi élet fönntartására és reprodukciójára szükséges munka társadalmi méretekben történelmileg rendkivül csökken. A társadalmi munka fejlődése tehát szabadidőt teremt. Most az a probléma, hogy ezt a szabadidőt miképp használják fel. És ez már messzemenően a kultura kérdése. A XIX. században még lehetett ugy harcolni, s a régi szakszervezeti mozgalom valóban abból állott, hogy a kilencórai munkát redukálták nyolc és fél órára. Magában véve ez a munkásság helyzetét rendkivül emelte.

A mai kapitalizmusban – én most az amerikai fejlett kapitalizmusra gondolok – ahol mondjuk öt, öt és fél órás munkanap van, a probléma nem az, hogy szabadidőt teremtsenek a munkásoknak, hanem az a probléma, mit csináljanak a munkások a szabadidejükkel.

. . .

Különösen nem szabad a magas kultura és az alacsonyabb kultura között metafizikai határt vonni. A kettő közt rendkivül sok közbeeső terület van, amely területek népszerüek és könnyen hozzáférhetőek a legnagyobb tömegek számára. A kulturális következményeik persze bizonyos tekintetben

rendkivül kétségesek. Ha valaki például egész életén át Jókait olvas, akkor bizonyos fokig egy eltorzult képet kaphat a magyar társadalomról; viszont nevetséges volna, ha nem vennénk tudomásul, hogy Jókai tele van olyan leirásokkal és epizódokkal, amelyekben a régi magyar demokratikus törekvések is érvényre jutnak. Ennél fogva — lehet, hogy én ebben tulzott optimista vagyok — de mégis azt hiszem, hogyha az emberek elkezdenének kulturával foglalkozni, egy bizonyos idő mulva — lehet, hogy két nemzedék, lehet, hogy három nemzedék után — el fognak jutni ahhoz a kulturához, amely igazi érdeklődésüket a nagy problémák felé forditja. Ez mehet gyorsabban és mehet lassabban.

. . .

Az alacsonyabb rendü müvészetnek a baja az — a kapitalizmusban főképpen, de nálunk is —, hogy megrögziti az embert abban az állapotban, amelyben éppen van. Az operett és a kabaré gunyolódásában nem az a baj, hogy gunyolódnak. A baj az, hogy a gunynál megáll a dolog. Hogy az emberek azt hiszik, ha valami visszásságon nevetnek, akkor ők a saját kötelességüket ezzel teljesitették. Most például rendkivül sok meg van engedve, ami a Rákosi-időben elképzelhetetlen volt. Ez a nagy haladás. Viszont van egy nagyon nagy hátránya is. Arra gondolok, ha a Rákosi-időben az ember azt mondta, hogy ez vagy az nem tetszik nekem, az állásfoglalás annak az embernek belső életét illetően jelentett valamit. Ma pedig végighallgathatok két három órán át ugynevezett bátor politikai kabarét, és a villamoskalauztól a legfelsőbb vezetőig bezáróan nevetek mindenen, de ennek a nevetésnek az égvilágon semmi következménye nincs, maradok abban az állapotban amelyben voltam. Véleményem szerint itt van az igazi különbség magas kultura és alacsony kultura között. Elkerülhetetlen persze, hogy az emberek nagyrésze ne az ugynevezett alacsony kulturával kezdje. De nem szabad, hogy ezt sokáig müvészetnek érezze, és ezért amit mi kulturpolitikának nevezünk, annak éppen arra kellene irányulnia, hogy amivel az ember legalábbis a saját életét meg tudja változtatni és javitani, tehát az igazi müvészetnek ezt az óriási törekvését sajátitsa el mindenek előtt. Mert nem igaz, hogy az élet birálatát illetően csak ez az alacsonyrendü, cinikus nevetés képzelhető el, amiből nem következik semmi. Meggyőződésem, hogy nincs az az egyszerü ember, akinek én Daumier rajzokat mutatok, ne látná meg, hogy itt a gunynak egy egészen más fajtája van. Vagyis, hogy a guny itt valóban müvészet. S nem kell az embernek Rafaelt és Michelangelot ismernie, hogy egy Daumier metszetnek ezt az értékét megértse.

. . .

Van például olyan tendencia, ez a gazdaságban is fennáll, hogy a minisztériumok tulságos befolyását leépitették, és helyettük a trösztök kapták meg azt a befolyást. Erre azt mondom, hogy az egyik tizenkilenc, a másik

egy hiján husz, s hogy ezzel a valóságban nem tettünk előre egy lépést sem. Egy kiadónak például magának kell azt eldönteni, hogy milyen könyvekből szerez nagy jövedelmet, és hogy ezt a nagyobb jövedelmet hogyan fogja ráforditani egy-egy ráfizetéses könyvre. (A rátermett kulturális vezető egyéniségnek messzemenően szabad elhatározással kell rendelkezniük.) Ha ez ugy történik, ahogy most minálunk van, hogy a plusz jövedelmet be kell fizetni, aztán a szubvenció fölött valami hatóság dönt, akkor kihuzzuk az egyéniség lába alól a talajt, és megváltozott előjellel, de visszatérünk a régi bürokratikus szabályozáshoz. Hangsulyozni akarom, hogy én lelkes hive vagyok a reformnak, de a reformot ne szóban, hanem valóban, a valóságban hajtsuk végre.

...

(Kortárs XIII. évfolyam 4. szám, 1969. április)

Vonsik Gyula

A népművelés mechanizmusáról

Gondolatok az uj gazdasági mechanizmusról szóló határozat olvasása kozben

A gazdasági mechanizmus reformjáról hozott határozat nyomán felmerul a kérdés: hogyan hatnak majd az uj elképzelések a társadalom más szféráira, tobbek kozott a kulturális életre, s még ezen belul is a népmuvelésre. A kérdés jogossága abban rejlik, hogy a társadalom gazdasági életében — mint alapban — végbemenő változások természetszeruen kihatnak a politikai és kulturális tevékenységre, s mind tartalmilag, mind pedig szervezetileg befolyásolják azokat. Téves elképzelés azonban, hogy a gazdaság rendszerében és irányitási szisztémájában végrehajtandó változások azonos erővel és ugyanugy kell, hogy jelentkezzenek a kulturális élet és szukebben véve a népmuvelés teruletén is. Ez lehetetlen, mivel a gazdasági élet belső mozgástorvényei nem azonosak a kulturális élet mozgástorvényeivel. Amig a gazdasági mechanizmus uj rendszere alapvetően a gazdasági mozgástorvényekre épul, addig a kulturában és a népmuvelésben elsősorban az ideológiai harcra érvényes torvényszeruségeknek kell érvényesulniuk. Ez a kulonbség természetesen nem zárja ki azt az egymásrahatást, ami gazdaság és kultura kozott létezik, de kizárja a mechanikus azonositást, a kulonbségek elmosását. Ennek aláhuzása azért szukséges, mert a gazdasági mechanizmus uj rendszeréről szóló határozat nyilvánosságra hozatala után sokan adtak hangot annak, hogy az ebben lefektetett elvek maradéktalanul alkalmazhatók a kultura, a népmuvelés teruletére is.

Az uj gazdasági mechanizmus bevezetése természetesen feladatokkal jár a népmuvelés számára. Ezek a feladatok jelentkeznek mindenekelőtt a muveltség terjesztésének tartalmi kérdéseiben, de ráirányitják a figyelmet az irányitás, a vezetés problémáira is. Ha tehát a tulzásokat és a tudománytalan azonositásokat figyelmen kivul hagyjuk, akkor jogosnak kell itélnunk azokat a gondolatokat, amelyek sokak fejében ilyen kérdés formájában fogalmazódtak meg: hogyan fog alakulni a népmuvelés rendszere, tevékenységének iránya, a vezetés szisztémája az uj gazdasági mechanizmus bevezetésével?

Elöljáróban utalni kell még egy eléggé elterjedt, de nem teljesen elfogadható nézetre, amely abban jut kifejezésre, hogy a népmuvelés előtt álló feladatok korét csak az uj gazdasági mechanizmussal kapcsolatos kérdésekre próbálják korlátozni. Kulonosen érződik ez akkor, ha a népmuvelés jelenlegi rendszeréről esik szo, és ha annak korszerusitését surgetik. Mint minden, ugy a népmuvelés rendszere is a mindenkori feladatokhoz igazodva

alakul elsősorban, de természetszerüleg nem nélkülözheti annak a közegnek a jellegéből adódó sajátosságok figyelembevételét sem, amelyek között feladatait megoldhatja.

Ha tehát ma szóba kerül a népmüvelés korszerüsitése, ha birálat éri a népmüvelés rendszereit, ez elsősorban nem a gazdasági mechanizmus hatása, hanem a feladatok változó tartalmából – mindenekelőtt a megváltozott igények, a jelentkező szükségletek figyelembevételéből – következik. A gazdasági mechanizmus terén bevezetésre kerülő uj formák és eszközök sem a társadalom valamely más szférájának függvényei, hanem az egész társadalom jelenlegi fejlődése fokából és a további fejlesztés elveiből fakadnak. Ezért huzza alá a reformról szóló határozat, hogy nem uj gazdaságpolitikáról van szó, hanem annak továbbfejlesztéséről, amelyben megőrződik minden, ami jó, és felszámolódik minden, ami elavult. A reform csak eszköz – hangsulyozza a határozat – ahhoz, hogy a gazdaság mechanizmusát összhangba hozzuk az előtérbe kerülő uj feladatokkal. Ha tehát az uj gazdasági mechanizmusról szóló határozat olvasásakor önkéntelenül jelentkeznek a népmüvelés terén kétségtelenül meglevő problémák, akkor ennek okát nem a gazdasági mechanizmus változásában kell keresni, hanem azokban a társadalmi, gazdasági, politikai és kulturális feladatokban, amelyek a szocializmus felé haladásunk jelenlegi szakaszában jelentkeznek. De természetszerüleg következik az is, hogy itt sem lehet szó valami teljesen uj létrehozásáról, ami semmilyen kapcsolatban sincs az elmult időszak eseményeivel, hanem itt is csak a meglevőre épitve lehet előrehaladni.

Egy azonban biztos: ahogyan a szocialista társadalom fejlődése szükségszerüen megkövetelte a gazdasági mechanizmusnak – és ezen belül a gazdaságirányitás rendszerének – reformját, ugyanez a fejlődés szükségszerüen irja elő a népmüvelés előtt álló feladatok alapos vizsgálatát és a végrehajtáshoz szükséges mechanizmusnak – irányitási rendszernek – a feladatokkal összhangba hozását. Két dologról van tehát szó: elsősorban arról, hogy a társadalom fejlődésének jelenlegi szakaszában a népmüvelés fennálló rendszere összhangban van-e a megvalósitandó feladatokkal, másodsorban, hogy az uj gazdasági mechanizmus bevezetéséből adódóan milyen feladatok állnak a népmüvelés előtt.

Egy ilyen cikk terjedelme természetesen nem alkalmas arra, hogy ezekre a kérdésekre sokoldalu elemzésen alapuló választ adjunk, helyette csak utalni lehet néhány olyan problémára, amely a mondottakkal szoros kapcsolatban van.

A bevezetésre kerülő uj gazdasági mechanizmus felhivja a népmüvelők figyelmét is arra, hogy ugy látszik elérkezett az ideje annak, hogy részletesen megvizsgáljuk és megvizsgáltassuk a terület problémáit, különösen a népmüvelés szervezeti rendszerét, irányitási mechanizmusát. Mindenekelőtt megvizsgálandó a fejlődés jelenlegi szakaszában az a probléma, hogyan kapcsolódik össze az egész társadalom irányitása a társadalom egyes láncszemeinek – ebben az esetben a népmüvelésnek – irányitásával. Mi az

irányitás alapelve, amely a legteljesebben megfelel a népmüvelés előtt álló feladatok jellegének? Hogyan müködjön az irányitás tudományos elve, a demokratikus centralizmus, amelyet Lenin munkáiban oly sokoldaluan kidolgozott és megalapozott?

A kérdés megoldásához csak szilárd marxista elvi alapon lehet közeledni. "Minden közvetlenül társadalmi, vagy közös munkának, amelyet viszonylag nagymértékben folytatnak – irta Marx –, kisebb vagy nagyobb mértékben szüksége van irányitásra, amely kialakitja az összhangot az egyéni munkák között, és teljesiti azokat az általános funkciókat, amelyek eltérően az önálló szerveinek mozgásától, az egész termelési organizmus mozgásából erednek. Egy különálló hegedüs önmaga irányitja magát, a zenekarnak karmesterre van szüksége." Az irányitás tehát a legáltalánosabb értelmében véve egy rendszer szabályozása, rendezése az állandó belső és külső környezet viszonyai között, a rendszer összhangba hozása a reá jellemző objektiv törvényszerüségek követelményeivel. A népmüvelés irányitásának is ezek az általános elvek adják elsődleges és nélkülözhetetlen alapját.

A társadalmi folyamatok, benne a kultura, a népmüvelés irányitása magában foglalja a cél és a legmegfelelőbb eszközök kiválasztását, a feléje történő előrehaladás menetének ellenőrzését, a társadalom fejlődésére gyakorolt rendező, szabályozó hatását, a kitüzött cél elérésének biztositása érdekében. Ebből következik, hogy ha a feladatok változnak – és ezek természetszerüen, a fejlődés menetével egyetemben állandó változáson mennek keresztül –, akkor változni kell a feladatok megvalósitását biztositó módszereknek és vezetési rendszereknek is.

A vezetés folyamata tehát mindenképpen feltételezi, a meghatározott cél kitüzését, továbbá a cél megvalósitásához szükséges anyagi, emberi és pénzügyi erőforrások felkutatását. Ezeknek a kiinduló feladatoknak a megoldása a vezetés fontos, de nem egyedüli oldala. Köztudomásu, hogy a népmüvelésben is viszonylag bőven rendelkezünk anyagiakkal, emberekkel, idővel, s gyakran mégsem érjük el határidőre a kitüzött célt, vagy gyakran kudarcot vallunk. Ez abból következik, hogy a vezetés egyik legfontosabb problémája: a feladat megvalósitását biztositó rendszer szabályozása – amely lehetővé teszi az anyagiak, az emberek, általában véve az erőforrások leghatékonyabb, legracionálisabb felhasználását – nincs megnyugtatóan megoldva.

Ebből következik, hogy a népmüvelés vezetésében is érvényesülni kell annak a fontos elvnek, amit konkrétságnak nevezünk. A konkrét helyzet konkrét elemzése teszi lehetővé a szubjektivizmus elkerülését, a meggondolatlan, ábrándos tervezgetést, az önkényeskedést. Konkrétan vezetni annyit jelent, mint az objektum belső helyzetéről, valamint müködésének külső körülményeiről szóló valóságos és tudományosan feldolgozott információ alapján vezetni.

Mindez tehát azt jelenti, hogy a népmüvelés előtt álló egyik legfontosabb feladat a vezetés tudományosabbá tétele. A népmüvelés tudományos irányitásának legfontosabb feladata most az, hogy összhangba hozzuk az

elmult évek fejlődése során megváltozott szubjektiv tevékenységeket az objektiv törvények követelményeivel. Az irányitásnak a tudományosan megismert objektiv törvényszerüségekre támaszkodva felszinre kell hoznia a kultura (vagy egyes láncszemei) fejlődésének alapvető tendenciáit, e tendenciáknak megfelelően kell irányitani a népmüvelés előrehaladását is, feltárva az ilyen vagy olyan cél elérésének utjába álló akadályokat, segiteni, hogy az emberek képesek legyenek leküzdeni ezeket.

Ennek kapcsán sokszor kerül szóba, hogy igen bonyolult a népmüvelés jelenlegi szervezete, hogy sok a párhuzamosság, és hogy nem eléggé határolódnak el a feladatok a központi és a helyi szervek között. Ezek mind olyan jelenségek, amelyek nem valami szubjektiv szándék hatására alakultak ki, hanem azzal váltak problémává, hogy a szocializmus épitésében egy meghatározott fejlődési ponthoz értünk, amelyen tul a továbbhaladás már más eszközöket és módszereket követel a népmüvelésben is. Amikor tehát a vezetés tudományosabbá tételét mint követelményt az első helyre állitjuk, ezzel együtt azt is célul tüzzük ki, hogy a jelenleg fennálló, az előrehaladást fékező jelenségeket is megszüntessük.

A tudományos elvekre épülő vezetésnek – a népmüvelésben is – semmi köze sincs a sablonositáshoz, az egyformaság kialakitásához, de az anarchiához, a centralizmus lebecsüléséhez sem. Az alapvető, lényeges dolgokban mutatkozó egységnek sem szabad megzavarni, hanem ellenkezőleg biztositani kell a sokféleséget az egyes részfeladatok megoldásában, a helyi sajátosságokban, biztositani kell a módszerek sokaságát az ügyhöz való közeledésben, a közös feladatok megoldásának konkrét módjaiban. A feladatoknak ilyen formán való megközelitése azonban csak szigoruan vett, következetes elvi-ideológiai alapokon lehetséges. A decentralizálás, a feladatok megoldásának közelebb vitele a valóságos élethez korunk követelménye a népmüvelésben is, de ez nem zárja ki a centralizmus erősitését az ideológiai követelmények területén.

Ugyanez vonatkozik a központi és helyi szervek tevékenységére. A helyi, az egyedi dolgok viszonylagos önállóságának a feladatok megoldása módjaiban és az eljárásokban levő változatosságnak nem szabad átcsapni "eredetieskedésbe", nem szabad kilépni a szocialista épités közös céljainak, érdekeinek keretei közül. Ellenkező esetben elkerülhetetlen a kölcsönös kapcsolatok megértése, a fejlődésben jelentkező aránytalanság, a szeperatizmus, a helyi elkülönülés anarchista álláspontjára való lecsuszás.

Miért szükséges ezek hangsulyozása? Azért, mert nem elégséges a változás szükségességének felismerése, hanem meg kell keresni a legmegfelelőbb megoldási formákat, anélkül, hogy a társadalmi élet más területeire vonatkozó elképzeléseket utánoznánk.

A népmüvelés jelenlegi problémáiról is el lehet mondani Leninnek azt a meghatározását, amit a gazdaságról mondott, hogy "... az a körülmény, hogy a különféle helyi szervek munkája nincs egybehangolva – egyike azoknak a nagy bajoknak, amelyek a gazdasági épitést gátolják."

A népmüvelésben meglevő problémák valóságos oka sokszor az igazgatási apparátusok párhuzamosságában, egymást keresztező tevékenységében keresendő. Az igazgatási apparátusok tevékenységében a népmüvelés területén is meghatározott rendszerre van szükség. Ez elsősorban azt jelenti, hogy a munkát nem véletlenszerü, összefüggés nélküli intézkedések halmazának kell tekinteni, hanem szigoruan rendszerezett, egymással összefüggő, olyan intézkedések alapos, átgondolt összességének, amelyet a konkrét viszonyok, a helyzet sajátossága és mind a társadalom egésze, mind pedig a társadalom egyes láncszemei előtt álló feladatok legszigorubb figyelembevétele alapján alakitottak ki. Ez feltételezi minden egyes igazgatási szerv funkciójának szigoru szakositását, összehangolását, a párhuzamosság, valamint a fölösleges közbeeső láncszemek kiküszöbölését is.

Mindez a népmüvelés számára együttesen jelzi azt a követelményt is, hogy az apparátus és az igazgatás munkatársainak munkájában milyen legyen az adminisztrátori és tudományos oldalak kölcsönös viszonya. Az igazgatási szervek és a vezetők munkájának tudományos oldalát kell erősiteni, ami egyet jelent az irányitandó terület tudományos vivmányainak elsajátitásával és azzal a képességgel, hogy az ilyen tudományos alapon megfogalmazott feladatokat tudományosan is oldják meg. Ennek természetszerüleg párosulni kell az igazgatási oldal olyan tevékenységével, amely a tömegeknek e munkába való bevonását jelenti.

Ha tehát a gazdasági mechanizmus analógiája alapján számotvetünk a népmüvelés területén jelentkező problémákkal, akkor mindenekelőtt ezeknek a feladatoknak a megoldását kell célul kitüzni.

Más jellegü feladatok kerülnek előtérbe akkor, ha a népmüvelést abból a szempontból tesszük vizsgálat tárgyává, hogy mit kell tennie saját eszközeivel azért, hogy az uj gazdasági mechanizmust minél gyorsabban és minél sikeresebben vezethessük be. Ebben az esetben nem az egész népmüvelésről van szó, hanem a népmüvelés eszközeivel megoldandó egyik feladatról, ami természetesen most nem egyszerüen csak egy a sok közül, hanem a legfontosabb.

Ha csak kiragadunk néhány jelenséget az egész mechanizmus láncolatából, már azok önmagukban is nagy feladatokat állitanak a népmüvelés elé. A reform célul tüzi ki — sőt az egész reform sikerének egyik alapelveként kezeli — a szocialista demokrácia kiszélesitését és főként tartalmi jegyeinek fejlesztését. Ez a tény megköveteli a dolgozók jobb felkészitését a közgazdasági ismeretek terén, nagyobb jártasságot a vezetés, az igazgatás kérdéseiben. Ezt követeli meg az üzemek és termelési egységek nagyobb önállósága is, amely egyuttal nagyobb beleszólást enged a dolgozóknak a gazdálkodás menetébe. Az anyagi érdekeltség elvének uj formái szintén serkentőleg fognak hatni mindenekelőtt a szakmai ismeretek gyarapitására, amely igények kielégitése a népmüvelés számára uj és uj megoldandó feladatokat jelent.

A reform egészének eredményes megvalósitása a legszélesebb rétegek támogatását tételezi fel. Ez azt jelenti, meg kell nyerni a reform

számára a legnagyobb munkás- és paraszttömegeket, leküzdve az emberek gondolkodásában levő maradiságot, az ujtól való félelmet. Ez nem egyszerüen csak agitációt jelent, hanem feltételezi a tudat megértést, ami viszont egyet jelent bizonyos tudományos ismeretek elsajátításával. Ha a népmüvelés és a gazdasági mechanizmus kapcsolatát vizsgáljuk, akkor mindenekelőtt a maradi szemlélet elleni harcot, a megszokást kell céltáblául állitani, mert elsősorban az lehet gátja az uj gazdasági mechanizmus sikeres bevezetésének.

Ez a feladat sem birja el a sablonosságot, megszokottságot a népmüvelésben. Ha a gazdasági mechanizmus kapcsán mindenütt kihangsulyozzuk a nagyobb önállóságot, akkor a népmüvelésnek a gazdasági mechanizmus bevezetését segitő tevékenységében is a legnagyobb szerep hárul erre az önállóságra. Mindez azt jelenti, hogy a könyvkiadástól az ismeretterjesztő előadásokig, a tanfolyamok tematikájának összeállitásától a szórakoztató müsorokig, mindenütt felül kell birálni a meglevő arányokat, és ha szükséges, ujra kell fogalmazni azokat. Fel kell készülni arra is, hogy a gazdasági mechanizmus bevezetése pozitiven fog hatni a dolgozók jövedelmének alakulására, ami viszont nem marad hatás nélkül a kulturális igényekre. Fel kell készülni a jelentkező igények formálására és kielégitésére mind szakmailag, mind szervezetileg.

Ez természetesen nem jelentheti azt, hogy a gazdasági mechanizmusból adódó feladatokkal való foglalkozás háttérbe szoritja a népmüvelés előtt álló egyéb feladatokat. A népmüvelés feladata a lakosság legszélesebb rétegei müveltségi szinvonalának mindeniranyu emelése, és ez a mindeniranyu tevékenység nem mond ellent az uj gazdasági mechanizmus bevezetéséért folyó harcnak.

...

(Népmüvelés XIII. évf. 8. szám
1966. aug.)

Ilku Pál

Művelődő ország

(Részletek az 1967. febr. 28-án elhangzot választási beszédből)

Közvéleményünket immár másfél éve foglalkoztatja a jövő évi január elsejével életbelépő uj gazdasági irányitási rendszer. A reform iránti figyelem nagyonis érthető, hiszen mindenki tudja, hogy itt valójában az egész nép életét érintő nagy nemzeti vállalkozásról van szó. Olyan vállalkozásról, amelynek sikere a szocialista termelési viszonyok tökéletesedését, végsősoron az egész nép életszinvonalának emelkedését eredményezi. Ismeretesek a reform alapelvei, főgg elgondolásai is. Engedjék meg, hogy én, mint müvelődésügyünk egyik felelőse mégis inkább azokról az elképzelésekről beszéljek, amelyek a reform kapcsán kerültek felszinre müvelődésügyünk minden területén.

Annál is inkább szükségesnek érzem ezt, mivel kulturális-körökben hangot kaphatnak olyan aggodalmak, hogy a gazdaságirányitás reformjából adódó következtetéseket esetleg mereven alkalmazzák ezen a területen. Leegyszerüsitve a kérdést: sokan attól félnek, hogy a gazdaságosságra való törekvés, amely a reform egyik alapelve, müvelődési területen könnyen ellentétbe kerülhet kulturális forradalmunk több fontos célkitüzésével. Nos, itt utalni szeretnék arra, hogy a marxi közgazdaság szerint a tulajdonképpeni kulturjavaknak nem lehet gazdasági értékük, mivel nem alkalmazható az előállításhoz szükséges társadalmi munkaidő kategóriája. Itt-ott valóban felbukkannak olyan "teoretikusok," akik a kulturtermelést is "rentábilissá" akarják tenni. Örvendetes módon azonban minden komolyabb visszhang nélkül.

Pártunk és kormányunk céljai ismeretében erről azt mondhatom, hogy alaptalanok az ilyen aggodalmak: a kultura, az oktatás, a müvelődésügy a gazdaságirányitás megváltoztatása után sem válik piaci árucikké. A jövőben is arra törekszünk, hogy kulturális területen a gazdasági szempontok a müvelődéspolitika alapvető céljainak rendelődjenek alá. Annál inkább igy kell tenni, mivel az utóbbi két évtized kulturális eredményei is ezt a törekvést igazolják.

Két évtizede tartó kulturális forradalmunk eredményeként érezhetően emelkedett hazánkban a társadalmi müveltség szintje. Bizvást elmondhatjuk, egész népünk képzettebbé, müveltebbé vált. Hallatlanul megnőtt a kultura, a müvészeteket kedvelők tábora, s olyan közönség jött létre, amelyért sok külföldi országban is irigyelhetnek minket. (Többek között a klasszikus és a mai magyar költészet népszerüségéért.) Tavaly ősszel a nemzetközi

költői találkozó nyugati résztvevői például alig akarták elhinni, hogy a magyar költészet klasszikusainak verseskötéteit az utóbbi évtizedben félmilliós vagy még nagyobb példányszámban vásárolták meg, hogy sok fiatal magyar költő köteteit tizezer vagy ennél is több példányban lehetett megjelentetni. De hasonlókat tapasztalhatunk a filmművészet alkotásainak hazai fogadtatásánál is, amit megint csak azért kell megemliteni, mert főleg a nyugati országokban, de némelykor idehaza is, arról beszélnek, hogy a nagyközönség csak a könnyü szórakozást nyujtó, látványos, ugynevezett kommersz filmeket kedveli. Természetesen az ilyen filmeket sokan megnézik, de az is megfigyelhető, s ez örvendetes, hogy az igazán jó, müvészileg is rangos filmek akkor is nagy közönségsikert aratnak, ha nem éppen könnyü szórakozást nyujtanak.

A nyugati világ müvészi értelmiségéből sokan joggal panaszolják, hogy a nagyközönség nem törődik a müvészi alkotómunkával, hogy elszigetelődött egymástól müvészet és közönség. Nálunk, nyugodtan mondhatjuk, ellenkező a helyzet; rendkivül megnőtt az az emberek érdeklődése az irott szó, általában a müvészetek iránt. Kulturáltnak lenni, ismerni a müvészeteket ma már egyre nagyobb társadalmi rétegekben válik illendővé. A müvelődés, kulturáltság feltételei, lehetőségei, egyre inkább az életszinvonalhoz tartozó tényezőkké válnak. Mindez büszkeséggel tölthet el bennünket még akkor is, ha tudjuk, hogy még sok hiba s tennivalónk akad. Egy dolog azonban mindenképpen bizonyos: nem is nagyon régen, néhány évtizeddel ezelőtt a magyar szellem széles látókörü képviselői önostorozó indulattal beszéltek müvelődési állapotainak nyomoruságáról, a nagyvilágtól való elmaradottságunkról. Ma nincs okunk a szégyenre, sokkal inkább mint bármikor elmondhatjuk, hogy "egyetlen nemzetnél sem vagyunk alávalóbbak" ezen a téren sem.

Külföldiekről, külföldről beszéltem az előbb. Had érintsek itt egy olyan kérdést, amely hosszu évtizedeken fájdalmas problémát jelentett mindenki számára, aki szivén viselte a magyar kultura ügyét. Kulturánk elszigeteltségére gondolok, arra, hogy a magyar szellem, a magyar müvészetek legrangosabb teljesitményei soha nem juthattak érdemükhöz, jelentőségükhöz méltóan a világ szine elé. Nyelvi elszigeteltségünk nemcsak irodalmunk külföldi terjedését akadályozta, hanem arról is alig tudott a világ, hogy létezik önálló, sajátos magyar kultura. A francia közvélemény például 1923-ban, Petőfi születésének centenáriumán rendezett párizsi ünnepség alkalmából vett tudomást arról, hogy magyar kultura is van a világon. Mára örvendetesen megváltozott a helyzet e tekintetben is. Elsősorban a baráti szocialista országokkal kialakult kulturális együttmüködés révén kulturánknak is sikerült kitörnie több évszázados elszigeteltségéből. A magyar szellem alkotásai – s erre hatékonyabban jutnak el a világ szine elé.

Csak ismételni tudom tehát, amit föntebb mondtam; nincs ok arra, hogy változtassunk eddigi kulturális politikánk lényegén, alapelvein. Az élet és az eredmények igazolták célkitüzéseinket. Mindez persze nem jelenti azt, hogy ne volna igazitani való ezen a területen is.

Igy például mindenképpen el kell érni, hogy a művelődésügyre szánt eszközöket hatékonyabban használják fel, és hogy a kulturális alapokat valóban kulturális célokra fordítsák. Nem szabad megengedni, hogy a kisebb-nagyobb közösségek művelődésre szánt összegei bankettek, lakomák, reprezentáció céljára szolgáljanak fedezetül. Kívánatos elérni azt is, hogy az üzemek vizsgálatánál, működésük elbírálásánál termelési eredményeik mellett kulturális tevékenységüket is vegyék figyelembe.

Ugyancsak fontos tennivaló, ha ugy tetszik, a reform szelleméből adódó feladat, hogy ki kell szélesíteni a művelődésügyi munka, kiváltképpen a népművelés hatásterületét. Azokat a rétegeket is el kell érni, amelyekhez idáig objektiv adottságok, rossz szervezés, esetleg különféle hibák miatt nem jutottak el erőfeszítéseink. Elsősorban a parasztság körében végzendő népművelésre gondolok, de jelentős városi rétegekről is beszélhetnénk. A társadalomban végbement változások, például a szövetkezetesítés eredményeként, ma kedvezőbbek a feltételek a művelődés valamennyi területén.

Ugy gondoljuk továbbá, hogy a gazdaságirányitás reformjával összhangban felül kell vizsgálni azt a gyakorlatot is, amely nem tesz különbséget a kulturális tevékenység különböző szférái között. Nyilvánvaló, hogy e tekintetben másként kell elbirálni az ugynevezett szórakoztató tevékenységet és az emberek tudatát intenzivebben befolyásoló tartalmilag, ideológiailag, politikailag igényesebb, fontosabb erőfeszítéseket.

...

Az iskolai oktatás és nevelés társadalmi szerepét a legutóbbi időkig világszerte leszükitve, egyoldaluan értelmezték. Nem tekintették olyan tényezőnek, amely kapcsolatban lehet a termeléssel, s a ráforditott költségeket csupán "fogyasztói kiadásként" kezelték. Ma már nyilvánvaló, hogy az oktatásra, művelődésre költött nemzeti jövedelemhányad és az egy főre eső nemzeti jövedelem között szoros összefüggés van. Sőt azt is tudjuk, hogy megfelelő felhasználás esetén a művelődési, oktatási kiadások növekedése előkészíti a nemzeti jövedelem jövőbeni emelkedését; következésképpen a művelődés nagyonis gyümölcsöző beruházás. A roppant méretü tudományos fejlődésben, a napjainkban lezajló müszaki forradalomban rendkivül jelentős, meghatározó tényező az emberek tudása, általános és szakmai képzettsége. Manapság éppen annak vagyunk tanui, hogy a tudományos fejlődés és az oktatási rendszer s a művelődés egyéb területei döntő szerepet játszanak a szocialista és a kapitalista országok közötti világméretü versenyben.

Pártunk és kormányunk ezért is fejleszti különös gonddal a művelődésügyet. A második ötéves tervben például az oktatási beruházások mértéke meghaladja a kétmilliárd 666 millió forintot. Pl. négyszáznyolcvan uj óvoda létesült, majdnem háromezer általános iskolai tanterem, s további háromszázhetven épitését kezdték meg.

A közvéleményt manapság természetesen nem csak az a kérdés foglalkoztatja, hogy különböző iskolarendszerü intézményeinkben hány fiatalt

veszünk fel, hanem az is, hogy kiket és milyen alapon. Ez rendkivül fontos politikai kérdés, hiszen nagyon sok mulik azon, hogy milyen lesz a jövő értelmiségének összetétele, felkészültsége, gondolkodásmódja, munkakészsége. Különös gonddal kell foglalkoznunk a fizikai dolgozók gyermekeivel, hogy az érettségi után szivesen vállalják a továbbtanulást és jó felkészültséggel jelentkezzenek az egyetemekre. Gondoskodnunk kell azonban arról is, hogy az eddiginél alaposabban, körültekintőbben foglalkozzunk a kiemelkedően tehetséges gyermekekkel a középiskolában. Tökéletesiteni kell a pályaválasztási tanácsadást is, hogy a fiatalok pontosabban ismerhessék meg lehetőségeiket, és hogy a pályaválasztás az eddiginél nagyobb összhangban legyen a társadalom tényleges igényeivel.

Gazdasági és kulturális eredményeinket mindenekelőtt annak köszönhetjük, hogy a Magyar Szocialista Munkáspárt kezdettől fogva világos és mindenki számára elfogadható programot tüzött társadalmunk elé. A párt és a kormány ugy politizált és politizál, hogy nagy feladataink valóra váltását az egész ország magáénak vallja. A következő években tovább szilárditjuk társadalmunk gazdasági bázisát, hogy tovább növelhessük az életszinvonalat. Erőnkhöz és képességünkhöz mérten ugyanakkor tovább emeljük népünk általános müveltségi szinvonalát is.

Ezeknek a feladatoknak megvalósitásában — talán felesleges is hangsulyozni —, igen nagy a pedagógusok, de nem kisebb a népmüvelők felelőssége sem.

...

(Népmüvelés XIV. évfolyam 4. szám 1967. április.)

Gazdasági mechanizmus és kultúra

(Beszélgetés)

(Részlet Orbán László szavaiból)

. . .

A kulturális termékek és szolgáltatások is általában "piacon" jelentkeznek és "fogyasztásra" kerülnek: tehát bizonyos tekintetben áruk. Olyan áruk azonban, amelyeknek igények, szükségletek kielégitése mellett óriási jelentőségük van a tudatformálásban, az izlésfejlesztésben, a közvélemény alakitásában. E sajátos jellegük miatt a kulturális termékekre a piac, a kereslet és kinálat, a ráforditás anyagi megtérülésének általános közgazdasági tételei a mi szocialista viszonyaink között igen sok vonatkozásban nem alkalmazhatók. Például ahogy eddig, ugy a jövőben is az állam jelentős anyagi támogatásban részesiti, "dotálja" a kulturát, hogy termékei és szolgáltatásai továbbra is olcsón álljanak a közönség rendelkezésére. Nem érvényesithető ezen a területen pl. az az általános közgazdasági elv sem, hogy a — társadalmi, müvészi szempontból — értékesebb áru többe kerüljön, mint a kevésbé értékes, mert ez a müvelődési politikánkkal ellentétes irányba hatna. Ezért az uj gazdasági mechanizmus alkalmazása a kulturális területen sok vonatkozásban sajátos módszereket igényel. Ugy gondolom, hogy ezek és egyéb rendelkezésünkre álló eszközök elégségesek ahhoz, hogy korlátozzuk az esetleg jelentkező, kulturpolitikánknak ellentmondó tendenciákat.

Mindenekelőtt: a kultura számára az állam a jövőben is biztositja az anyagi támogatást, mégpedig a nemzeti jövedelemmel arányosan növekvő mértékben; igy a kulturális intézmények és vállalatok a jövőben sem kényszerülnek arra, hogy létük és fejlődésük biztositására kulturális politikánkkal ellentétes irányu tevékenységgel törekedjenek nyereségre, illetve többletbevételre. Általában szeretném hangsulyozni, hogy egy kulturális jellegü vállalat vagy intézmény, tevékenységének értékelésénél nem lehet döntő szempont az, hogy milyen nyereségre, illetve bevételre tesz szert, hanem hogy mennyiben felel meg kulturális célkitüzéseinknek. Természetesen egyáltalán nem közömbös számunkra egy ilyen vállalatnál vagy intézménynél sem az anyagi bevétel, és e területen is törekedni kell — az eddigieknél jobban — a takarékosságra, az ésszerü gazdálkodásra és a bevétel fokozására, de csak müvelődéspolitikánkkal összhangban, és nem annak ellenére.

Az uj gazdasági mechanizmus kulturális területen való alkalmazásának eszköze az un. Kulturális Alap, amelynek meggyőződésünk szerint jelentős szerepe lesz az egészséges kulturális fejlődés biztositásában és a nemkivánatos tendenciák visszaszoritásában.

Ennek a Kulturális Alapnak az a rendeltetése, hogy fokozott anyagi támogatással segitse a kulturális szempontból fontos, értékes alkotások létrehozását és közönséghez juttatását, továbbá a munkásság, parasztság, ifjuság kulturális igényeinek kielégitését. Ezzel gazdasági eszközökkel is ösztönözzön müvelődéspolitikai céljaink megvalósitására. Ugyanakkor a Kulturális Alap javára bizonyos járulékkal lehet terhelni olyan kulturális termékeket és szolgáltatásokat, amelyeknek van ugyan helyük a kulturális életben, de amelyek, mint például a krimik, kalandregények stb. csupán szórakoztatást szolgálnak vagy semminemü közérdek nem füződik hozzájuk.

. . .

(Valóság 1968/1. sz.)

Tartalomjegyzék

Bevezetés 3

A kulturális forradalom elvi kérdései 5

Forradalom-e kulturális forradalom? (Tőkei Ferenc) 7
Tőkei Ferenc: Lenin és a kulturális forradalom 11
Hermann István: A szocialista kultura problémái 14
Dr. Vonsik Gyula: A munkásosztály és a müvelődés 18
Boros Sándor: A kulturális forradalom lényegének kérdéséhez 22
A.I. Arnoldov: Leninizmus és kulturális haladás 24
Csányi Lászlóné: Nemzetközi konferencia a kulturális forradalom elvi kérdéseiről 39
A.E. Mordinov: A szovjet kultura szocialista tartalma és nemzeti formája 43
Szántó Miklós: Életmód, müvelődés, szabadidő 46
Antonina Kloskowska: Tömegkultura 51
Hannah Arendt: Társadalom és kultura 58
Hermann István: A polgári dekadencia problémái 62
Hermann István: A giccs 64

Müvelődéspolitikai dokumentumok, hivatalos állásfoglalások .. 67

A Magyar Szocialista Munkáspárt müvelődési politikájának irányelvei 69
A Központi Bizottság beszámolója az MSZMP VII. kongresszusán 78
A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának beszámolója az MSZMP VIII. kongresszusán 80
A Központi Bizottság beszámolója az MSZMP IX. kongresszusán 82
A Központi Bizottság beszámolója az MSZMP X. kongresszusán 85
Aczél György felszólalása az MSZMP X. kongresszusán . 87
Molnár János: A közmüvelődés a X. kongresszuson 95
A Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának irányelvei időszerü ideológiai feladatokról 100

Aczél György: Kulturális és ideológiai életünk néhány időszerü kérdése 102
Aczél György: Kulturális politikánk néhány kérdése 109
Magasabb szinten. Ilku Pál a kulturális feladatokról 114

Népmüvelési politika 119

A közmüvelődés helyzete és feladatai 121
A népmüvelés irányitása 139
Molnár János: müvelődésügyi miniszterhelyettes előadói beszéde az Országos Népmüvelési Konferencián 1970 ... 146
Az MSZMP Központi Bizottság Politikai Bizottságának határozata a Televizió munkájáról 157
Sándor György: Rádió, televizió - müvelődés 161
Erhard John: A szórakozás müvészetének kérdéséhez ... 165

A tudományos-technikai forradalom és a müvelődés, tudománypolitika 167

Az MSZMP Központi Bizottságának tudománypolitikai irányelvei 169
Lakos Sándor: A tudománypolitikai irányelvek és a társadalomtudományok 172
Bogdan Suchodolsky: A jövőnek nevelünk 175
A tudományos-technikai forradalom és a müvelődés 177
E.John: A tudományos-technikai forradalom és a népmüvelés 180
Buza Péter: A tudományos-technikai forradalom és a népmüvelés 182
Jegyzetek és tanulmányok 186

Müvészetpolitika 191

A felszabadulás utáni magyar irodalom néhány kérdéséről 193
Irodalomkritikánk néhány fogyatékosságáról 196
Az irodalom és a müvészetek hivatása társadalmunban 197
Antonio Gramsci: Marxizmus, kultura, müvészet 205
Jiri Hajek: Az iró a szocialista társadalomban 208
Darvas József: A müvészeti közizlés és fejlesztésének problémái 211
Füleki József: A hazai izlésállapotokról 213
Maróti Andor: Meditáció a közizlés fejlesztéséről 221
Vitányi Iván: Nép, közönség, müvészet 224

Iskolapolitika 227

1961. évi III. törvény 229

A párt ifjuságpolitikájának néhány kérdése 231
Péter Ernő: A nevelésügy korszerüsitése a szocializmus felépitésének egyik alapkérdése 233
Orbán László: Célunk, hogy szocialista embert neveljünk 236
Faludi Szilárd: A korszerü müveltség követelményei az uj tantervben 238
Az uj gazdaságirányitási rendszer és a müvelődés 245
Az uj gazdaságirányitás és a szocialista kultura (Lukács György) 247
Vonsik Gyula: A népmüvelés mechanizmusáról 252
Ilku Pál: Müvelődő ország 258
Gazdasági mechanizmus és kultura (Orbán László) ... 262
Tartalom 265

A kiadásért felelős:
az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának dékánja
Megjelent a Tankönyvkiadó Vállalat műszaki gondozásában
Műszaki vezető: Hámori József
Műszaki szerkesztő: Orosz Jánosné
Megrendelve: 1972. január. Megjelent: 1972. június. Példányszám: 335
Készült: Rotaprint lemezről (kicsinyítéssel), a MSZ 5601-59
és MSZ 5602-55 szabványok szerint,
23,5 (A/5) iv terjedelemben, - ábrával

72-107 – FELSŐOKTATÁSI JEGYZETELLÁTÓ VÁLLALAT dabasi nyomdaüzeme